

A MAGYAR KATH. FŐPAPSÁG

VÉGRENDELKEZÉSI JOGÁNAK

TÖRTÉNETE.

IRTA

KOLLÁNYI FERENCZ.

BUDAPEST, 1896.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

Budapest, 1896. Az Athenaeum r. társulat könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának története még ma sem tartozik a tisztázott jogtörténeti kérdések közé. Nem csak a nagy közönség nem érti, miért kell a hagyatékáról szabadon végrendelkezni akaró főpapnak királyi engedélyt kieszközölnie, és ennek fejében a kincstárnak sok ezerre rúgó összeget lefizetnie, hanem maguk a jogászok sincsenek tisztában az iránt, milyen volt e jog régente, mennyi változáson ment át, micsoda czimen és alapon jutott a kincstár a főpapi hagyatékokban való részesedéshez? Pedig e jog felett, ennek terjedelme, természete és története felett évszázadokon keresztül vitatkoztak az emberek: a főpapság, a kamara, az országgyűlés. Igaz másrészt, hogy e viták nem járulhattak az ügy megvilágításához. Sem az érdek, a miből eredtek, sem a szenvedélyesség, a melylyel folytattattak, nem voltak erre alkalmasak. Oly nyugodtabb kornak

kellett előbb elkövetkeznie, a melyben egyedül csak a tudományos érdek készti az embert, az e jog történetében végbement változások kikutatására és felderítésére.

Minket már csak ez a czél vezetett; hogy kinyomozzuk és megírjuk a magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának történetét.

Legalább ha ennek az ügynek a végleges rendezése valamikor újból napirendre kerül, a jog történeti fejlődése már nem fogja kérdést tárgyát képezni.

Budapest, 1896. augusztus 1.

Kollányi Ferencz.

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés	1
I. Szt.-István király intézkedései az egyházi vagyon felhasználására vonatkozólag. — Két ellentétes meggyőződés a főpapság végrendelkezési jogát illetőleg. — Szt.-István törvényeinek egyezése a frank Capitulárékkal. — Szt.-István nem engedett végrendelkezési szabadságot a főpapságnak.	29
II. A görög befolyás terjedése hazánkban. — Ennek hatása az egyházi törvénykezésre. — A papok házassága. — Az esztergomi zsinat (1096—1104 közt) határozata a főpapság végrendelkezési ügyében. — A XI—XII. században a legfőbb kegyur nem avatkozik a főpapság végrendelkezési ügyeibe.	45
III. Birtokviszonyok II. Endre és IV. Béla királyok alatt. — A királyi megerősítés szüksége a főpapi végrendeletek érvényességéhez IV. Béla uralkodása alatt és után. — Különféle végrendeleti intézkedések e korból. — A királyi megerősítés célja és értelme a XIII. században.	56
IV. A jus spolií első esetei hazánkban. — Az 1279-iki budai zsinat és az 1298-ki pesti országgyűlés végzései a jus spolií ellen. — A főpapság küzdelme a jus spolií gyakorlása ellen a XIV. században. — A főpapok a XIV—XV. században hagyatékaikat, végrendeleteik pápai megerősítésének kieszközlése által igyekeznek megvédelmezni a jus spolií ellen.	69

- V. A főpapok a XVI. században, végrendeleteiknek királyi megerősítését eszközlik ki, hagyatékaik biztosítása czéljából. — Bakócz Tamás hagyatéki és végrendekezési ügyei. — A főpapságnak végrendekezései a mohácsi vész után. — Oláh Miklós és Cserődy János hagyatéki ügyei s a kamara. ... 92
- VI. Felszólalások a főpapság végrendekezési ügyében az 1580. 1598. és 1619-ki országgyűléseken. A Forgács Ferencz bíbornok hagyatéka miatt keletkezett per. A kamara erőszakoskodásai Pázmányt arra bírják, hogy a felségnél a baj orvoslását kérje. A kamara javaslata. — A főpapság felterjesztése. — Pázmány emlékirata. — A kamara válasza. — Erre Pázmány felelete. — Lamormain atya döntő véleménye. ... 122
- VII. II. Ferdinand diplomája. — A király joga a főpapi végrendekezési jog szabályozására nézve. — A diploma hatása a jog további fejlődésére. — Az 1630., 1633., 1638. és 1648-ki zsinati határozatok a diploma életbeléptetése körül. Panaszok a diploma be nem tartása miatt. — A Szegedy Ferencz egri püspök elhalálózásával megújult panaszok. — I. Lipót király 1675. és 1677-ki rendeletei. ... 162
- VIII. A Kollonics-féle egyezmény létrejötte. — Ennek intézkedései. Érvényessége. A kamara újabb visszaélései. A főpapság végrendekezési szabadságának ügye az 1708., 1712-ki országgyűléseken. — Az 1715: XVI. törvénycikk. ... 199
- IX. Az 1715: XVI. t.-cikk alapján megtartott tanácskozások 1720-ban. — A királyi biztosok javaslatai. — A főpapság válasza. — A főpapok felirata a királyhoz 1722-ben. — A kamara nézetei. — Az 1722-ki országgyűlés a főpapság végrendekezési ügyében. — A főpapok tanácskozásai és határozatai 1723-ban. Az 1723. ápril 29-ki kir. leirat. A főpapság magatartása. Mária Terézia 1769. és 1773-ki rendeletei. I. Ferencz 1793-ki leirata. A főpapság végrendekezési joga Erdélyben. — Az 1833-ki országgyűlés és a főpapság végrendekezési joga, ... 223

X. Hinka könyve az 1855-ki konkordátum érvényességéről, és ebből kifolyólag a főpapság szabad végrendelkezési jogáról. — Herczegh és Wlassics bírálatai. Hinka felelete. Timón bírálata. Hinka válasza erre. Szabad végrendelkezési joga van-e a fő- papságnak, vagy pedig még mindig érvényben van az 1715 : XVI. t. czikk rendelkezése ?	257
Név- és tárgymutató.	290

BEVEZETÉS.

Midőn az egyház törvényeket hozott, hogy szolgálóinak, a püspököknek úgy mint az alsó papságnak, végrendelkezési jogát szabályozza, a legelső teendője az volt, hogy különválasztotta az egyházi jövedelmeket s az azokból szerzett javakat az oly vagyontól, melynek birtokába az egyházi szolgálattól függetlenül léphetett valaki.

Ezen különválasztást megtaláljuk az egyházi élet legelső korszakában is, amikor az egyháziak ellátása még a hívek nagylelkű adományaiból fedeztetett.

A püspök kezeiben kétféle vagyon lehetett: az egyházi, és a mi saját tulajdonát képezte. Az egyház mindkettőre nézve meghatározta a püspöknek intézkedési jogát. A közadakozásból befolyt egyházi vagyon felett a püspök rendelkezett, de nem korlátlanul. »Minden egyházi vagyont a püspök kezeljen — olvassuk az úgynevezett apostoli kánonokban — és oszszon szét, mintegy az Isten felügyelete alatt; mindazonáltal nem szabad neki abból, ami az Istennek van szentelve, valamit elsajátítani, vagy pedig rokonai közt szétosztani. Ha rokonai szegények, juttasson belőle nekik mint szegényeknek, de ezen ürügy alatt ne tékozzon el az egyház tulajdonát.«¹⁾

Másként állott a dolog azzal a vagyonnal, amely örökösödés, adományozás, valamely szellemi munkálkodás révén — tehát nem egyházi jogcímen — jutott a püspök birtokába. Ennek nem kezelője, hasznélvezője, hanem tulajdo-

¹⁾ Can. apost. 37.

nosa volt, amit azután saját tetszése szerint használhattott fel.

»Legyen nyilván tartva — így hangzik a 37. apostoli kánon — a püspökök magánvagyonra, ha bir ilyennel, s legyenek nyilván tartva az egyházi javak, hogy a püspök a magáét végrendeletében annak hagyományozhassa, akinek s ahogyan akarja; s a gyakran házas életet élő, gyermekekkel megáldott, vagy rokonokkal biró püspöknek tulajdona ne zavartassék össze az egyházával, mert Isten és emberek előtt egyaránt igazságos, hogy se az egyház meg ne károsíttassék amiatt, hogy a püspök magántulajdona nem volt különválasztva, se pedig a püspök vagy rokonai ne szenvedjenek rövidséget az egyház miatt.«¹⁾

Az egyházi törvényhozás ezen az úton haladt tovább, a reákövetkező századokban is. A 341. évi antiochiai zsinat meghagyja, hogy a püspök körül lévő áldozárok és szerpapok ismerjék részletesen a püspök magánvagyonát, úgyszintén mindarról tudomással birjanak, ami az egyház tulajdonát képezi, hogy, ha a püspök elhal, se az egyházi vagyon ne menjen veszendőbe, se pedig a püspökét ne számítsák az egyházéhoz; mert méltányos, Isten és az emberek által egyaránt elfogadott dolog, hogy a püspök magánjait arra hagyhassa, a kire akarja, az egyházéi pedig továbbra is az egyház birtokában maradjanak.²⁾

Ugyanezen elvet alkalmazta az egyház a szerzett vagyona nézve is. Ha a püspök megnövesztette az egyházi vagyont, akár körületekintő, gazdálkodó szorgalmával, akár ügyességével, akár pedig oly érdemekkel, amelyeknek megjutalmazásában nem a személyt magát, hanem inkább az állást akarták gazdagítani, midőn pl. a fejedelem, tekintettel valamely főpap szolgálataira, a javadalmat újabb adomá-

¹⁾ Can. apost. 39.

²⁾ Schmidt: Thesaurus Juris Ecclesiastici. Tom. VI. p. 383. Lorenbeck: Abhandlung über die canonischen Bestimmungen für die Errichtung der Testamente der Geistlichen. (Sammlung der gekrönten Preisschriften von Curatgeistlichen der Diöcese Münster.) Münster, 1857. 3. l.

nyozással bővíté és nagyobbítá, a többletkez azért nem volt joga, s nem rendelkezhetett vele úgy, mint sajátjával. Minthogy pedig az ellenőrzés e tekintetben csakugyan nem volt könnyű, az egyházi törvények úgy segítettek a dolgon, hogy kimondották: amivel a püspök felszenteltetése előtt birt, az képezze tulajdonát azontúl is, amit pedig mint püspök szerzett, az maradjon az egyház tulajdona, kivéve azt az esetet, ha az ily szerzett vagyonról minden kétséget kizáró módon kimutatható, hogy azt a püspök tekintet nélkül egyházi állására, mint magánszemély nyerte, akár adományozás, akár örökösödés útján.¹⁾

Még szigorúbbak e tekintetben Justinian császár törvénykönyvének határozatai, amennyiben ezek még azt is megtiltják, hogy a püspök, aki egyházi vagyont kezelt, végrendelkezhessék az oly javakról, amelyeknek felszenteltetése után jutott birtokába. Az ő törvényei szerint az egyháziak csak azon javakról rendelkezhetek haláluk esetére, amelyeket már felszenteltetésük alkalmával is birtak, vagy pedig ami később, örökösödés folytán, szállott rájuk; a többi mind azon egyház tulajdonába ment át, amelyhez az elhalt tartozott. Hasonló módon rendelkezett erre nézve nagy szent Gergely pápa is, Marianus ravennai püspökhöz intézett levelében. E szigorú megszorítást azonban az egyház soha sem tette egész terjedelmében magáévá, hanem megengedte, hogy a klérus azon javakról is szabadon rendelkezessék, amelyeket felszenteltetése után szerzett, akár adományozás, akár pedig magánvagyonra jövedelméből vétel útján.²⁾

Az egyház különösen arra fektetett súlyt, hogy az egyházi jövedelmekből szerzett ingatlanok megmaradjanak az egyház birtokában. Erre mutat a 419-ki karthagói zsinat azon határozata, amely szerint: azon püspökök, akik felszenteltetésük idejében vagyonnal nem rendelkeztek, s később az egyház szolgálatában földeket szereztek maguknak, úgy

¹⁾ c. 4. C. XII. qu. 5.

²⁾ *Sentis*: De Jure testamentorum a Clericis Saecularibus ordinandorum. Bonnae. p. 11.

tekintendők, mint a szent dolgok megrablói, ha csak megintetvén, azokat az egyháznak vissza nem térítik. A Decretum szavai: »*tanquam rerum dominicarum invasionis crimine teneantur*« mutatják, hogy csak az egyházi jövedelmekből szerzett földbirtokról van szó. Ha azonban — olvassuk folytatólagosan a zsinati végzésben — adományozás, vagy örökösödés útján jutnak valaminek birtokába, tegyenek ezzel azt, ami tetszik nekik.¹⁾

Talán nem tévedünk, midőn úgy vélekedünk, hogy már itt, az ötödik század elején, megkülönböztetést találunk az egyházi törvényhozásban az ingó és ingatlan vagyon közt, és az ingóságokra vonatkozólag bizonyos hallgatólagos elnézést, enyhiséget látunk, a meghozott rendszabályokban.

Ez természetes is. Az egyházi felfogás legszigorúbb érvényesítése mellett sem volt lehetséges keresztül vinni, az egyházi és magánjavakból szerzett ingóságokra nézve azt a különválasztást, mely minden pillanatban a legapróbb részletekig nyilván tartsa ezeknek természetét.

A főpapok háztartásában, életszükségleteiknek ellátásában, az állásuk megkövetelte fény kifejtésében, egyházi méltóságuknak megmutatásában, magánjavaik és egyházi jövedelmeik egyaránt igénybe vétettek. Azok az apró-cseprő dolgok, amelyeket nem csak a pompa, a kényelem, a dísz vettek használathá, hanem a kíváló társadalmi állás szükségletei is, nem egyszerre szereztettek be. Ezek időnkint, a pillanatnyi kényszerűség vagy óhaj hatása alatt, a vagyoni készlethez mérten, kerültek a főpapok kezeibe. Ki lett volna már most képes minden ily dolog, tárgy, kincs beszerzésénél meghatározni, mennyit költött rá magán vagyonából, s mennyit az egyházi jövedelmekből? Ki tudta volna ezt évek hosszú során át pontosan számon tartani?

Ezt mindig, mindenben, következetesen keresztül vinni, a főpapság mindinkább vagyonosodó viszonyai közt, merőben lehetetlenség volt. Azért az egyház is kénytelen volt ezzel leszámolni, s hova-tovább engedett abból a szigorú-

¹⁾ c. 1. C. XII. qu. 3.

ságból, amelylyel az ingóságok hovátartozását elbirálta. Magát az elvet nem adja fel, amint nem is adhatta fel, csak a törvények meghozásában, azok alkalmazásában és végrehajtásában látszik, hogy igyekszik elmenni az engedékenység legszélsőbb határáig. Még hangoztatja ugyan — pl. a 647-ben megtartott toledói zsinat alkalmával — hogy bármely egyházi egyén — tehát a püspök is — tetszés szerint rendelkezhetik azon vagyonáról, amelyet vagy barátjától, vagy más valakitől kapott ajándékba, vagy irodalmi működése által s ehhez hasonló munkássága folytán szerzett, miután ez nem számítható az egyház vagyonához,¹⁾ de már hajlandó számba venni, hogy a püspök birtokában lehetnek ingatlan javak, amelyek megszerzésénél könnyebb rámutatni az anyagi eszközök természetének egyházi jellegére, és ingóságok, amelyeknek származását nem csak jóval nehezebb kideríteni, hanem a legtöbbször nem is annyira szükséges, az egyházra nézve nem is oly lényeges.

Még jobban szemünkbe ötlük azon változás, amelyen az egyháziak végrendelkezési joga keresztül ment, a későbbi, a X. és XI. századokban. Az egyház nemcsak nem ragaszkodik többé oly szigorúsággal az egyházi jövedelmekből szerzett javakra vonatkozó eddigi rendeleteihez, hanem határozottan megengedi, hogy az egyháziak jövedelmeiből bizonyos jámbor célokra is hagyományozhassanak.

Ez nagy haladást jelentett a multtal szemben. Mert, bár így is gondoskodva volt arról, hogy az egyházi jövedelmekből szerzett javak ezen szent célok révén visszafolyjanak az egyház birtokába, de még is, megdőlt ez által a régiek azon szigorú elve, hogy a klérus egyáltalában nem rendelkezhetik az oly javak felől, amelyeket az egyház szolgálatában szerzett.

Sőt még ennél is tovább megy az egyház pl. a XII. században, midőn nemcsak eltűri, hogy a papság az egyházi jövedelmekből szerzett vagyonból rokonainak is — tehát egészen profán célra — hagyományozzon valamit, hanem

¹⁾ c. 2. C. XII. qu. 3.

ezt bizonyos körülmények tekintetbe vételével, bizonyos mértékben, jóvá is hagyja.

Az egyház ezen engedékenységeinek valóban sok és fontos oka volt, amelyek közül mi is felemlítünk néhányat.

Az első ok, az egyházi birtokviszonyokban beállott változás volt. Az egyházi vagyon felhalmozódásával a régi kezelési rendszernek meg kellett szűnnie, mert a püspök képtelen volt az összes egyházi javakat a régi módszer szerint kezelni. Az egyházi vagyont tehát bizonyos czélszerű módon fel kellett osztani. E felosztási mód nem mindig volt egyforma, de a legáltalánosabban elfogadott volt az, hogy az összes javak négy részre lettek osztva, s ebből egy részt a püspök kapott. Ezen rész jövedelme egészen őt illette meg, ezt jogában állott saját legjobb lelkiismerete és belátása szerint felhasználni.

Ha az egyház nem akart következetlen lenni, ezen rendelkezési jogot meg kellett a főpapságnak adnia azon esetben is, ha halála esetére akart valaki ezen javak hováfordítására nézve intézkedni. Másrésztől azonban természetes, hogy ezen végrendekezési jog gyakorlásában is ugyanazon korlátok állottak fenn reá nézve, mint az egyházi javaknak egyéb felhasználásában; hogy t. i. azokat mindenkor tartozott az egyház javára, az egyház céljaira fordítani, miután soha sem szüntek meg az egyház tulajdonát képezni.

A hűbéri államrend is befolyt a főpapság végrendekezési jogának megváltoztatásába. A püspök, apát, prépost, a királytól nyert javadalom alapján, bizonyos szolgálatokkal tartozott hűbérurának. Pl. követnie kellett őt a háborúba, bizonyos számú katonaságot kellett kiállítania, ezt fentartania stb. Ezen a réven a bíróságok sok, az egyházi javadalmat illető kérdést, nem az egyházi, hanem a világi törvények alapján kezdték megítélni, s a hűbéres és hűbérúr közt való viszonyt nem az egyház szempontjából bírálták meg. Ha az egyház nem akart folytonosan a legélesebb ellentétben lenni a kor uralkodó áramlatával, számolnia kellett a körülményekkel, s a főpapoknak mint hűbéresek-

nek bizonyos engedményeket tenni, amelyeknek előnyeit pl. az öröklő rokonok élvezték.

A legfontosabb ok azonban, mely az egyházat arra bírta, hogy megengedje papjainak, miszerint az egyházi jövedelmekből szerzett javakból is hagyományozhassanak rokonaiknak valamit, az az eltérés volt, mely a germán államokban az egyházi törvények és a világi örökösödési törvény közt mutatkozott.

A germánoknál nem ismerték a végrendelkezési jogot. Náluk nem az egyén akarata jelölte ki az örököst, hanem a vérbeli összeköttetés. Még szerzett javait sem hagyományozhatta el senki valamely célra, rokonainak előleges beleegyezése nélkül. Így tehát előállott az az eset, hogy az egyház törvényei nem voltak keresztülvihetők az egyházi jövedelmekből szerzett javak hovatartozására nézve, ha az illető egyházi egyénnek vérszerinti rokonai voltak, vagy rokonai ezen javakra igényt tápláltak. Csak nagy sokára, a pápák és a főpapok hosszas küzdelme után sikerült végre kieszközölni, hogy I. Frigyes 1165-ben határozatilag kimondja: hogy az egyháziak haláluk esetére ingóságaitkat bármely egyházra vagy személyre hagyományozhatják, és erre nézve legalább két tanu jelenlétében végrendeletet is alkothatnak.¹⁾

A fejedelem e rendelkezésében többet adott a klérusnak, mint amennyit az egyház kívánt, mert megengedte, hogy *összes* ingóságaik felől tetszés szerint való szabadsággal végrendelkezhessenek. Az egyház nemcsak nem tiltakozhatott e végrendelkezési szabadság engedélyezése ellen, hanem ezt önmaga is kénytelen volt jóváhagyni, mert csak így emelhette érvényre a régi germán örökösödési törvénnyel szemben azon elvet, hogy a klérusnak jogában áll vagyónáról végrendelkezni. Ha ő azonnal azt kívánta volna, hogy a papság csak a nem az egyházi szolgálatban szerzett javakat hagyományozza tetszése szerint való célra, az egyházi jövedelmekből származottakat pedig csak is az egyházra

¹⁾ *Sentis* i. m. 30. l.

hagyhatja, ez annyi lett volna, mint a klérust felhatalmazni, hogy mindenét az egyháznak engedje át, a rokonokat pedig kitenni annak az eshetőségnek, hogy az egész hagyatéktól elessenek. Az egyháznak tehát célszerűbb volt engedékenynek mutatkoznia és beleegyeznie, hogy az egyháziak ingóságaiából valamit rokonaiknak is hagyományozhassanak, mint szigorúságával az egész ügyet veszélyeztetni.

Az egyház által tanúsított engedékenység azonban, mint más egyebekben, úgy a végrendelkezési jog gyakorlásában is arra csábította a papságot, hogy a megadott szabadsággal meg nem elégedve, úgy szólván teljesen eltekintsen az egyházi törvények követeléseitől. A klérusnál lassankint gyakorlatba jött, mind többet hagyományozni az egyházi jövedelmek után szerzett javakból profán célokra, és mind szélesebb körben terjedt el azon meggyőződés, hogy az egyházi szolgálatban nyert javakra nézve is szabadon rendelkezhetnek akár életükben, akár pedig haláluk esetére.

Az egyház végre szükségesnek látta ezen visszaéléseket megszüntetni, és az egyházi jövedelmekből szerzett javak elidegeníthetlenségét hangsúlyozva, újból megszabni a határt, ameddig az egyháziak végrendelkezési joguk gyakorlásában jó lelkiismerettel elmehetnek. A III. laterani zsinat 1179-ben kimondotta: »hogy miután a szeretet kötelmeit első sorban azokkal szemben tartozunk teljesíteni, akiktől javainkat nyertük, s miután némely egyháziak, azon gazdag javadalmaikból szerzett javaikat, melyeket az egyháztól kaptak, a régi kánonok rendeleteivel ellentétben nem az egyházra, hanem másokra ruházzák, mi, az egyház érdekeiről gondoskodni akarván, meghagyjuk, hogy az ily javak, akár végintézkedés nélkül mult ki az illető, akár pedig végrendeletében másra hagyományozta, mindenkor megmaradjanak az egyház birtokában.«¹⁾

Ezen zsinati határozat sokak előtt érthetetlen volt. Valjon az egyház mindazt meg akarja szüntetni, amihez eddig — legalább hallgatólagos beleegyezésével — hozzá-

¹⁾ cap. 7. X. De testamentis III, 26.

járult? Valjon egyáltalában nem akarja megengedni, hogy szolgálai, az egyházi jövedelmek után szerzett javakból, bármit is rokonaikra hagyományozzanak? Vagy csak a visszaéléseket akarja megszüntetni, s e célból a kötelező elvet akarja érvényre emelni? Mindezekre nézve a cassanói káptalan megkérdezte III. Sándor pápát, felkérvén, hogy magyarázza meg a zsinatnak előttük nem egészen világos szavait.

Erre a pápa egy iratot intézett a káptalanhoz, s ebben világosan és határozottan kijelöli azon részt, amelyet a klérus az egyház beleegyezésével is elhagyományozhat, az egyházi jövedelmekből szerzett javakból.

Úgy értesülünk — írja a pápa — hogy kételkedtek az iránt, valjon a laterani zsinat azon végzése, mely elrendeli, hogy minden az egyházi szolgálatban szerzett vagyon visszaszálljon az egyházra, az ingóságokra is vonatkozik-e, avagy csupán az ingatlanokra? Vegyének tudomásul, hogy a zsinat nem tesz különbséget, az ingó és ingatlan javak közt. Az egyház alatt pedig nem a következő püspök vagy egyáltalában az utód értendő ott, ahol a papság közösen él, hanem az egész közösség. Ha pedig ezen javak a jogutódra szállanak, pl. a püspökre, úgy ez isteni félelemmel kezelje azokat. Habár nincs joga senkinek, az egyházi jövedelmekből szerzett ingóságokat másra, mint az egyházra hagyományozni, még sem kárhoztatandó azon szokás, hogy az illető végrendelkező egyházi, ezen ingóságokból valamit a szegényeknek, kolostoroknak, vagy pedig azoknak hagyományozzon végintézkedésében, akik őt életében kiszolgálták, akár rokoniak voltak ezek, akár nem. A többi, amihez örökösödés útján jutott, vagy amit művészi tehetsége, avagy tudományos munkássága által szerzett, osztassék szét a végrendelet intézkedései szerint.¹⁾

Az egyház tehát nem változtat még a XII. században sem azon régi törvényeken, amelyek az egyházi javak elhagyományozását megtiltották, mindazonáltal bizonyos enged-

¹⁾ Cap. 12. eod.

ményeket tesz a klérusnak, és tekintettel a változott viszonyokra elnézi, hogy papjai ingóságaiukból szegény rokonaiknak is hagyjanak valamit. És ugyanezen engedékenységgel vezéreltetve, még azt sem ellenzi, hogy a végrendelet hátrahagyása nélkül elhalt egyháziak hagyatékának egy negyed része a rokonoknak jusson, és csak a többi $\frac{3}{4}$ részt kapják az egyházi czélok.¹⁾

Ezek voltak körülbelül azon általános elvek és szabályok, amelyek a főpapság végrendelkezési jogát rendezték, a legrégibb időben. Természetes dolog, hogy ezek nem mindenhol egyenlő mértékben érvényesültek, hanem valamely ország különleges viszonyaihoz képest, a nemzetek jogi felfogásában beállott változásokhoz mérten, itt is, ott is, más-ként alkalmaztattak, más fejlődésen mentek keresztül, és más befolyásoknak voltak alávetve.

Nevezetesen nagy — talán valamennyi közt a legnagyobb — hatással volt a főpapság végrendelkezési jogára a »jus spoli« gyakorlása.

Ugyanis, már a középkor első századaiban azt tapasztaljuk, hogy az elhalt főpapok hagyatékai, akár végrendelkezett az illető, akár nem, nem lettek a kitűzött czélokra fordítva. Az egyházi intézkedés értelmében, az elhalt püspök vagyonát az ügynevezett ökonomus vette gondviselése alá, akinek kötelessége volt azt híven megőrizni, és az utód kezéhez juttatni. Ámde sokszor megtörtént, hogy az ökonomus hűtlen sáfárnak bizonyult, és a hagyaték elkallódott kezei közt. Hogy ez meggátoltassék, az egyház az érsekeket bízta meg a hagyatékok kezelésének ellenőrzésével. Azonban ez sem bizonyult célravezetőnek, mert most meg az érsek kerítette hatalmába az elhalt főpap javait.

Ahol a főpapok maguk nem gyakorolták a fosztogatásnak e legkevésbé kegyeletos nemét, ott — s a legtöbb államban ez volt napirenden — az uralkodó tette rá kezét a főpapság hagyatékaira; még pedig volt idő, hogy olyan lelketlenül üzték ezt, hogy még a temetési költséget is lefog-

¹⁾ Cap. 2. X. De success. ab intest. III. 27.

lálván, a holttest nem egy esetben napokon keresztül eltakarítatlan maradt. Ez volt a »jus spoli«.

A jus spoliit mindenki gyakorolta: a fejedelem, a főpapság, a rokonok, a szolgák, a nép. Az elhalt főpap hagyatéka közprédává lett. Amit valaki egész életén át gyűjtött, amit nagynehezen megtakarított, sokszor fáradságos munkája árán szerzett, az mind idegen kezekbe került, mihelyt behunyta szemét. A végrendeleti intézkedések végrehajthatatlanul maradtak, a lelki üdvösségre szolgáló alapítványok, hagyományok, teljesíthetetlenek voltak.

Az egyház már a kezdet kezdetén hallatta e visszaélés felett, kárhoztató szavát. Úgyszintén a főpapság is, a legkülönbébb úton és módon küzdött, jogainak ezen lábbal tiprása ellen.

A zsinatok szakadatlanul ostromozzák az erőszakoskodást, és nem szűnnek meg ismételni az ellene hozott tilalmakat. Már a chalcedoni zsinat XX. kánonja (451) megparancsolja a papoknak, hogy püspökük elhalálása után annak magánjait eltulajdonítani ne merészeljék. Akire ilyesmi bebizonyul, az elveszti állását.¹⁾ A 816-ban megtartott celchyi vagy calchuti zsinat arról gondoskodik, hogy a püspökök hagyatékaiból egy tizedrész a szegények közt osztassék ki, a meghalt lelki üdvéért pedig a szokott imák és szent misék végeztessenek.²⁾ Az 1059-ki lateráni zsinat elrendeli, hogy, ha a püspök meghal, senkinek sem szabad a hagyatékot lefoglalni, hanem mindent lelkiismeretesen meg kell őrizni az utód számára.³⁾ Az 1095-ki clermonti zsinat szintén azt hangoztatja, hogy a püspök vagyonát senkinek sem szabad magához ragadni.⁴⁾ Az 1096-ki nimesi zsinat szerint, ha a püspök meghal, az egyházmegye előkelőbb papjai közül választassék meg kettő, a végrendelet végrehajtására, és a püspök hagyatékának megőrzésére.⁵⁾ Az 1130-ki

¹⁾ *Hefele*: Conciliengeschichte. Augsburg, 1873. II. 524.

²⁾ U. ott. IV. 8. l.

³⁾ U. ott. 824. l.

⁴⁾ U. ott. V. 224. l.

⁵⁾ U. ott.

clermonti zsinat megújítja a chalcedóni zsinat határozatát ¹⁾ s ugyanezt teszi a II. lateráni zsinat.²⁾ Az 1131-ki rheimsi zsinat végzése szerint, a püspök halála után az ökonomus kezelje a hagyatékot mindaddig, míg az utód tőle ezt át nem veszi.³⁾ Az 1156-ki konstantinápolyi zsinat több kánonban szigorú büntetést szab azokra, akik a püspök hagyatékát kifosztják.⁴⁾

Az egyház nem elégedett meg azzal, hogy saját hatáskörében mindent elkövetett a jus spolií megszüntetésére, hanem oda hatott, hogy a világi fejedelmek is hasonló erélyes rendszabályokkal lépjenek fel a hagyatékok megrablói ellen.

Így II. Károly már 876-ban úgy intézkedik Kapitulaireiben, hogy az egyes főpapok elhalálozása alkalmával, senki — saját veszedelmére — ne nyuljon azok hagyatékaihoz, abból semmit el ne idegenítsen, hanem kifizetvén a jámbor hagyományokat, az ökonomus őrizze meg a többit az utód javára.⁵⁾ Tíz évvel később ismétli e tilalmat.⁶⁾ IV. Otto császár 1198-ban, koronázása alkalmával, ünnepélyes ígéretet tesz arra nézve, hogy azon kárhoztatandó szokással, amelyet némely elődje gyakorolt, az elhalt főpapok javainak lefoglalását illetőleg, felhagy.⁷⁾ Ugyanő 1209-ben megújítja ezen ígéretet.⁸⁾ II. Frigyes 1213-ban tesz ily fogadást,⁹⁾ s midőn 1216-ban újlag lemond ezen elítélendő visszaélésről, nem hallgatja el, hogy némely elődje oly mértékben gyakorolta a főpapi hagyatékok kifosztását, hogy az elhaltak nem lehetett tartozásait kifizetni, az utódnak pedig nem maradt annyi, ami a legszükségesebbekre elegendő lett volna. Ő tehát ezúttal is, a megfeszített Megváltó iránt való tisz-

¹⁾ *Hefele*: Conciliengeschichte. V. 410. l.

²⁾ U. ott. 441. l.

³⁾ U. ott. 419. l.

⁴⁾ U. ott. 568. l.

⁵⁾ *Pertz*: Monumenta Germaniae Historica. Hannover, 1835. Leg. I. 531.

⁶⁾ U. ott. 542.

⁷⁾ U. ott. II. 204.

⁸⁾ U. ott. 217.

⁹⁾ U. ott. 224.

teletből, kötelezi magát, hogy *akár jognak, akár másnak nevezzék is*, nem fog e szokásnak hódolni.¹⁾ Hasonló ígéretet tesz 1218-ban is.²⁾ A rákövetkező esztendőben pedig még tovább megy. Kijelenti, hogy nem csak nincs senkinek joga beleavatkozni a főpapok hagyatéki ügyeibe, hanem minden püspöknek jogában áll, összes ingó javairól szabadon végrendelkezni, s azokat annak hagyományozni, akinek akarja, s amint ezt lelki üdvére nézve jónak látja.³⁾ 1220-ban ismét igéri, hogy többé nem nyul a főpapi hagyatékokhoz, valamint ezt tenni másoknak sem engedi, hanem azt akarja, hogy a végrendelet intézkedései híven végrehajtsanak. Ha valaki ez ellen vét, minden javaitól megfosztassék, és törvényen kívül állónak tekintessék.⁴⁾

Azonban, mint ezen sokszorosan megismételt fejedelmi ígéretekből is következtetni lehet, a fejedelmi szónak, az ünnepélyes nyilatkozatoknak, nem mindig lett meg a kívánt eredményük. Az uralkodókban kétség kívül nem hiányzott a szándék, ezen általánosságban tett ígéreteket beváltani, de midőn egy-egy esetben arról volt szó, hogy a püspök, vagy érsek javait lefoglalják-e vagy sem, rendesen találtak egész különleges okokat arra, hogy a hagyatékok lefoglalását elrendeljék, vagy ha az már végre lett hajtva, elnézzék és helyben hagyják.

Látván a főpapság, hogy jogainak biztosítására nem elegendők az ily általánosságban tett ígérek és fogadalmak, azon volt, hogy külön-külön eszközöljön ki néha csak magának, máskor utódainak is, az uralkodótól a jus spolií alól való mentességet.

Így pl. IV. Ottó császár 1209-ben, tekintettel Albrecht magdeburgi érsek érdemeire, lemond azon jogáról, amelynél fogva eddig az ő egyházmegyéjében az elhalt főpapok hagyatékait lefoglalta, s biztosítja az érseket arról, hogy a jövőben nem csak az ő, hanem az ő suffraganeusainak

¹⁾ *Pertz*: Monumenta Germaniae Historica, II. 227. l.

²⁾ U. ott. 231.

³⁾ U. ott. 234.

⁴⁾ U. ott. 236.

javai is, az egyház czéljaira fognak megőriztetni.¹⁾ Hasonló lemondást tartalmaz, II. Frigyesnek 1216 május 11-én kiáltott nyilatkozata.²⁾ Ugyancsak II. Frigyes 1226-ban Konrád hildesheimi püspöknek kedvéért, az ő szolgálataira való tekintettel, lemond a jus spolií gyakorlásáról egész egyházmegyéjében, sőt még utódaira vonatkozólag is, és egyúttal megtilt minden ily visszaélést az egyházi emberek részéről is.³⁾

Angliában úgy igyekeztek a jus spolií ellen megoltalmazni hagyatékaikat a főpapok, hogy külön-külön végrendekezési szabadságot eszközöltek ki maguknak az uralkodótól, vagy pedig kieszközölték végrendeleteiknek megerősítését, ami tulajdonképen egyre ment, mert az első esetben a király engedélyt adott arra, hogy az illető tetszése szerint végrendekezessék javairól, a második esetben pedig megerősítette az ilyen módon alkotott végrendeletet. A cél az volt, hogy a király, vagy tiszttviselői, ne foglalják le a hagyatékokot, s ennek biztosítására szolgált a királyi engedély, vagy jóváhagyás.⁴⁾

Némely helyen a pápától kértek a püspökök engedélyt arra, hogy javaikról, vagy azoknak egy részéről, végrendekezessenek. Ha ezt nem tették, hagyatékuk a jus spolií révén, az apostoli kamaráé lett.⁵⁾

Sőt megtörtént az is, hogy a püspökök egymással szövetségre léptek, végintézkedéseik és hagyatékaik kölcsönös megvédése czéljából. Itt tett pl. 1287-ben a lyoni érsek az autuni püspökkel, kölcsönösen kötelezván magukat, hogy aki a másikat túléli, mindent el fog követni, hogy végső intézkedéseit végrehajtsa. Ha pedig esetleg nem maradna utána végrendelet, gondja lesz arra, hogy a káptalan meg-

¹⁾ *Boehmer*: Regesta Imperii. V. 1. p. 88.

²⁾ U. ott. p. 209.

³⁾ U. ott. p. 334.

⁴⁾ *Thomassinus*: Vetus et nova Ecclesiae disciplina. Venetiis, 1730. III. p. 413.

⁵⁾ *Neller*: Dissertatio de episcoporum Testamenti factione activa. Heidelbergae, 1777. p. 15.

bizottjai, levonván a hagyatékból az adósságok kiegyenlítésére és a szolgák kielégítésére szükséges összeget, a többbit híven megőrizték az utód javára.¹⁾

Az egyháziaknak a *jus spoli* megszüntetésére irányzott ezen törekvéseinek legtermészetesebb következménye lett, a tetszés szerint való végrendelkezési szabadság megnyerése.

Midőn ugyanis a pápák, a zsinatok, a fő- és az alsó papság, a *jus spoli* gyakorlóit ellen felléptek, a legelső amit fennen hangoztattak, amire folyton hivatkoztak, a klérus végrendelkezési joga volt. Még pedig nem az a korlátolt, az egyházi törvények által, az egyházi jövedelmekből szerzett javakra való tekintetből, szűk határok közé szorított jog, amelyet a régi kánonok biztosítottak a papságnak, hanem általában a szabadság, amely őket e tekintetben megillette. Ezt követelték az egyháziak részére a pápák, az újonnan hozott zsinati végzések, a főpapság stb. Természetesen. Mert midőn arról volt szó, hogy a klérus ezen jogát felszabadítsák, megmentsék és elismertessék a *jus spoli* gyakorlóival szemben, akiknek erőszakoskodásai csak is e jog tagadására voltak fektetve, az egyház nem hirdethette egyidejűleg a végrendelkezési jog megszorítását is. Így történt azután, hogy, midőn a főpapok az egyes uralkodóktól kieszközölték, a *jus spoli* eltörlését elrendelő nyilatkozatokat és intézkedéseket, az illető fejedelmek ugyanekkor, rendesen a püspökök végrendelkezési szabadságát is elismerik és biztosítják.

Fentebb láttuk, hogyan nyilatkozott e tekintetben 1219 és 1220-ban II. Frigyes császár. Angliában 1136-ban István király megerősítvén az egyház kiváltságait, egyúttal a főpapság végrendelkezéseinek tiszteletben tartását is megígérte.²⁾ Midőn a portugaliai főpapok bepanaszolták 1289-ben királyukat a pápánál, s a többi közt azt is felhozták ellene, hogy hivatalnokai által az egyháziak hagyatékait lefoglaltatja, s hogy a végrendelkezési ügyeket az egyházi bírás-

²⁾ *Thomassinus* i. m. p. 411.

¹⁾ *Thomassinus* i. m. p. 408.

kodás alul kivonja, a király ígéretet tett, hogy ezentúl e tekintetben sem fog a törvények ellen vétetni.¹⁾ Franciaországban pedig, VI. Károly király 1381-ben betiltván a jus spoli gyakorklását, kijelentette, hogy a francia püspököknek szabad javaikról végrendeletet készíteni.²⁾ S ettől az időtől fogva, ezen országban a főpapok csakugyan tetszés szerint végrendelkezhettek összes szerzett javaikról, anélkül, hogy akár a pápa, akár a király engedélyére szükségük lett volna.³⁾

A zsinati határozatok, fejedelmi biztosítások és királyi kiváltságok folytán — amelyek a jus spoli megszüntetésével egyidejűleg felhatalmazták a főpapságot a szabad végrendelkezésre — azon általános egyházi törvények, amelyek előbb minden rendelkezési jogot megvontak a klérustól az egyházi jövedelmekből szerzett vagyona nézve, megszűntek kötelező erővel bírni. Történt pedig ez, az egyháznak határozott — bár általános törvényben ki nem nyilatkoztatott — beleegyezésével, amennyiben maga sürgette az uralkodóktól ezen végrendelkezési szabadság megadását, és maga volt rajta, hogy a legtöbb helyen ezen szabadság biztosítása, a partikuláris törvénybe is belejőjön.

Ámde ezen partikuláris törvény, ezen királyi kiváltságlevelek, nem döntötték meg a kánoni határozatokat oly módon, hogy most már a főpapságnak tökéletes tulajdonjoga lett volna az egyházi jövedelmekből szerzett vagyona nézve, és lelkiismeretében sem köteleztetnék ezen javaknak az egyház céljaira való hagyományozására. Ezen új, egyházi, részleges törvények, csak arra hatalmazták fel a főpapokat, hogy, eltekintve lelkiismeretbeli kötelezettségüktől, a sajátos viszonyok folytán előállott szükség következményeképpen, *pro foro externo*, minden néven nevezendő javaikról, tetszésük szerint való szabadsággal végrendelkezhessenek.

Hogy a nagy közönségben is mennyi hajlandóság lehetett ezen új helyzet elfogadására, s mily rövid idő alatt

¹⁾ *Thomassinus* : *Vetus et nova Ecclesiae disciplina*. III. p. 412.

²⁾ *U. ott.* p. 414.

³⁾ *Gibert* : *Corpus Juris Canonici*. Coloniae A. 1735. III. p. 21.

átmehetett a köztudatba az újonnan kivívott jog, arra következtetnünk enged a következő eset.

Roger, spalatói érsek, halála előtt (1266) magához hívatta a káptalan és a város főbb embereit, és előttük a következő végrendeletet tette: összes vagyona osztassék szét rokonai, unokaöcscsei és szolgái közt, úgymint: az ezüstművek, könyvek, ruhák stb. Két ezüst edényt és két arany gyűrűt az egyháznak hagyományoz. A káptalannak egy ezüst korsót, és néhány ércztálat hagy. Bizonyos pénzösszeget pedig kiosztatni rendel a szegények közt, lelki üdvösségére. Végre meghagyja a végrendeleti végrehajtóknak, hogy az összes gabonát, bort, lovakat stb., amiket házában találnak, fordítsák adósságainak kifizetésére.

Midőn a főesperesnek tudomására jutott ezen végrendelet, tiltakozott annak végrehajtása ellen, hivatkozván arra, hogy az érseknek csak a nem egyházi szolgálatban szerzett javakról lett volna szabad végrendelkeznie. A város polgárai azonban úgy nyilatkoztak, hogy csak hajtassék végre az elhalt érseknek végrendelete.¹⁾

A jus spoliinak némi maradványát azonban, a kivívott végrendelkezési szabadság dacára is, fellelhetjük itt-ott. Némely országban ugyanis, midőn a király felhatalmazta a püspököket, hogy javaikról szabadon végrendelkezzenek, egyzersmind bizonyos csekélyebb jelentőségű, és határozottan egyházas színű és érdekű kötelezettséget is rótt reájuk. Így pl. Franciaországban a XIV. század végén, a királyi bíróságok arra szorították az elhalt főpapok örököseit, hogy a hagyatékból az összes püspöki épületeket jó karba helyezték.²⁾ Angliában pedig az 1368-ki vaurensi zsinat azt határozta, hogy az érsekek és püspökök egyházi felszereléseiket székesegyházukra tartozzanak hagyományozni, vagy pedig ennek fejében száz arany forintot. Ugyanezt a végzést hozta 1374-ben a lanquedoci zsinat.³⁾

¹⁾ *Katona*: *Historia Critica*. VI. p. 458.

²⁾ *Thomassinus* i. m. p. 414.

³⁾ U. ott.

Sőt voltak egyházmegyék, ahol a jus spoliinak egy bizonyos, a káptalan által gyakorolt jele is fenmaradt, daczára a megnyert végrendelezési szabadságnak, még nagyon hosszú időn át.

VIII. Bonifác pápa még 1298-ban szigorúan fellépett az oly káptalani tagok ellen, akik az elhalt püspök azon javait, amelyeknek vagy az egyház céljaira kellett volna fordíttatniok, vagy pedig az utód számára megőriztetniök, saját céljaikra lefoglalták és elrendelte, hogy az ilyenek állásuktól és javadalmuktól mindaddig felfüggesztessenek, míg csak az elvitt dolgokat vissza nem térítik.¹⁾

Daczára ezen törvénynek, több székesegyházban uralkodóvá lett azon szokás, hogy a püspök, vagy érsek ruháit és egyéb a köznapi életben használt tárgyakat, halála után a kanonokok kiosztották maguk közt. Így tettek pl. a XV. század közepén is még, a salzburgi érsekségben.²⁾

De így volt ez a paduai püspökségben, még a XVII. század közepén túl is. Itt ugyanis Wenczel püspök, 1667-ben VII. Sándor pápától engedélyt eszközölt ki magának, hogy összes javairól szabadon végrendelezhessék. Úgy az egyház, mint az állam részéről meg volt tehát számára adva a lehetőség, hogy vagyonáról tetszése szerint intézkedjék. Igen, de az ő egyházmegyéjében is dívott az a szokás, hogy a káptalanbeliek az elhalt püspök ruháit stb. egymás közt felosztották. Hogy tehát hagyatékát még erről az oldalról is biztosítsa, káptalanával a pápa által is megerősített oly egyességet kötött, hogy végleg megszüntetvén a jus spoli ezen remét, a püspök ezentúl — mintegy váltság fejében — bizonyos pénzösszeget fog a kanonokoknak fizetni, oly módon, hogy azok, akik a püspök kineveztetésének évfordulóján a székesegyházban tartatni szokott szertartásokon részt vesznek, vagy pedig a résztvevésben betegség, vagy hivatalos teendőik által gátoltattak meg, minden alkalommal, egyenkint 30 fírtot

¹⁾ Sexti Decret. Lib. I. Tit. VI. cap. 40.

²⁾ *Hansizius*: Germania sacra. Augustae Vind. 1727. II. p. 478.

kapjanak a püspök pénztárából. Amit a későbbi püspökök azután évi 1000 frt átlagos összegben váltottak meg.¹⁾

Ezek azonban inkább csak szórványosan mutatkozó kivételek voltak, s a legtöbb helyen a jus spolii megszűntével, a teljes szabadság birtokába jutottak a főpapok.

Az eddig elmondottaknál kétségkívül nagyobb jelentősége van annak a kérdésnek, hogy milyen végrendelkezési jogot élvez — az egyházi törvények szempontjából — a főpapság napjainkban? Valjon megvan-e még mindig annak a szabadságnak a birtokában, amelyet a partikuláris egyházi törvény és a világi törvényhozás engedélyezett neki, avagy talán az egyház — a jus spolii veszedelmének megszüntével — valamely általánosan kötelező törvény erejével, visszaállította a régi kánoni szabályok hatályát?

Mindkét véleménynek megvannak a maga védelmezői, amint hogy mindkettő mellett nagyon észszerű érveket lehet felhozni.

Azok, akik azt állítják, hogy pro foro externo most is egészen tetszésszerint végrendelkezhetik a főpapság szerzett javairól, a következő okokkal támogatják állításukat.

1. Emberi — és nem isteni vagy természeti törvény — tiltván a klérusnak, az egyházi jövedelmekből szerzett javak elhagyományozását, ezen törvényt az általánosan elterjedt szokás hatályon kívül helyezte.

2. Hogy az említett törvény valóban csak emberi volt, mutatja az is, hogy a pápák kivételt tehettek alóla, midőn pl. megengedték a római papságnak, hogy még az egyházi szolgálatban szerzett javaikat is rokonaikra — tehát épen nem egyházi célra — hagyományozhassák.

3. Az egész világon elterjedt az a szokás, hogy a klérus világi célokra is hagyhatta javait. Erről a pápák, zsinatok, nem csak tudtak, hanem ezt világos szavakkal jóvá is hagyták, annak jeléül, hogy a szokás érvényes volt, és az egyház szellemével összeegyeztethető.

¹⁾ *Hansizius: Germania Sacra. I. p. 762.*

4. A tridenti zsinat végzése sem szüntette meg a szabad végrendelkezési jogot, mint azt némelyek vitatni szeretik. A zsinati határozat ugyanis így szól: »kívánatos, hogy akik a püspöki tisztet magukra vállalták, tisztában legyenek kötelességeikkel, és megértsék, hogy nem a gazdagság és kényelem élvezeteire vannak hivatva, hanem az Isten dicsőségének előmozdítására. Nem lehet kételkedni a felett, hogy a hívőkben is könnyebben gyúl fel a vallás ügyei, és a szívbeli tisztaság iránt való buzgalom, ha látják, hogy főpásztoraik nem világias dolgokkal, hanem a lelkek üdvösségével, és a mennyei hazával foglalatosságnak. A szent zsinat, az egyházfegyelem visszaállítására ezt kiválóan alkalmasnak találván, inti a püspököket, hogy ezt elméjükbe vésven, egyszerűsmind tetteik és életmódjuk által is — ami egyértékű a folytonos prédikálással — megmutassák, hogy hivatásuknak magaslatán állanak. Oly módon éljenek tehát, hogy a többiek bennük a mértékletesség, szerénység, önmegtartóztatás, és az Isten előtt oly kedves alázatosságnak példányképeit szemlélhessék. Ez okból a zsinat, a karthágói zsinati atyák példájára, nemcsak azt parancsolja, hogy a püspökök egyszerű lakással, asztallal ériék be, hogy mértékletesen éljenek, hanem egyebekben is óvakodjanak attól, ami ezen szent törvénnyel ellenkezik, s ami nem viseli magán az egyszerűséget, az Isten dicsőségeért való buzgólkodást és a hiúságok megvetését. A leghatározottabban tiltja a zsinat azt is, hogy az egyházi jövedelmekből rokonaikat, vagy hozzátartozóikat gazdagítsák, miután már az apostoli kánonok is úgy rendelkeznek, hogy nem szabad az egyház javait, melyek Istenéi, a rokonoknak adni; ha szegények, juttassanak belőle mint szegényeknek, de ne osszák szét ezen ürügy alatt az egészet. Sőt hathatósan inti őket a szent zsinat, hogy fojtsanak el szíveikben minden emberi hajlandóságot testvéreik, unokáik és más rokonaik iránt, mert ebből már nagyon sok baj származott az egyházra nézve. És ez nemcsak a püspököknek szól, hanem a zsinat határozataiból kifolyólag a többi egyházi javadalmasnak is, akár szerzetesek, akár nem, e szerint kell — tekintettel saját viszo-

nyaikra — eljárniok, de még a római szentegyház biborosainak is¹⁾

A zsinati végzésben egyetlen szóval sincs említve a püspökök végrendelkezési joga. Igaz, hogy szigorúan tiltja, hogy a főpapok az egyháztól nyert javakból rokonaikat gazdagítsák, s e tilalomban kétségkívül benn foglaltatik az ily irányú végrendeleti intézkedés is, ámde ez csak pro foro interno érthető; mert ha a zsinati atyák, szemben a partikuláris egyházi és világi törvényekkel, a gyakorlattal, az általánosan elfogadott szokással, az ily végrendeleteket érvényteleneknek akarták volna nyilvánítani, akkor ezt világosan, és határozottan ki kellett volna fejezniök, ami pedig nem történt. A zsinat tehát kimondja ugyan, hogy rosszul cselekesznek az oly püspökök, akik az egyházi állásban szerzett javakból végrendeleteikben rokonaikat gazdagítják, de nem mondja ki, hogy az ily végrendeletek eo ipso érvénytelenek. Vagyis, az ily végrendeletek kifogásolhatók morális szempontokból, de nem támadhatók meg egyházi jogi tekintetből. És hogy a zsinati határozat csak is így magyarázható, mutatja azon körülmény is, hogy a zsinat megtartása után ugyanoly szabadsággal végrendelkeztek a főpapok, mint azelőtt, és senkinek sem jutott eszébe, a tridenti zsinat végzése alapján végrendeleti intézkedéseik érvényességét kétségbevonni.

Mások azonban más véleményben vannak, úgy magát a végrendelkezési szabadságot, mint a tridenti zsinat határozatát illetőleg. Ezek pedig így érvelnek.

1. A kánoni törvények, zsinatok, a szent atyák, az egyházi vagyont mindig »Isten tulajdonának«, »Krisztus és a szegények örökségének« stb. nevezik. Ha pedig valaki nem tulajdonosa, hanem csak kezelője, haszonélvezője valaminek, természetes, hogy az nem is hagyományozhatja rendeltetésének meg nem felelő célra.

2. Isteni törvény és jog kötelezi az egyháziakat arra, hogy azon jámbor lelkeknek, akik az egyházi javak növelé-

¹⁾ *Concilium Tridentinum* session. XXV. C. 1. De reformatione

séhez azon czélból járultak adományaikkal, hogy ezek az Isten dicsőségére, az isteni tisztelet fényének emelésére, vagy a szegények segélyezésére szolgáljanak, akaratát szentül teljesítsék. Ha tehát az egyházi jövedelmekből szerzett javakat a főpapok profán célokra hagyományozták, az isteni törvény és jog ellen véténének, amelylyel szemben nem áll meg semmiféle általános szokás, vagy gyakorlat.

3. Amikor a pápák egyes esetekben, egyes helyeken megengedték a klérusnak, hogy javai egy részét, vagy az egészet is, rokonaira, tehát nem egyházi célra hagyományozhassa, nem szüntették meg a törvény kötelező erejét, mint ahogy nem is teheték, miután ők sem tulajdonosai az egyházi javaknak, hanem csak legfőbb kezelői; csak felmentést adtak ez alól, mint Krisztus Urunk helytartói.

4. A tridenti szent zsinat visszaélésnek minősítette azon szokást, amelynél fogva az egyháziak egyházi természetű javaikról bármily célra végrendelkezhettek, s egyidejűleg, hivatkozva a régi kánonok intézkedéseire, szigorú tilalmat hozott arra nézve, hogy valaki az ily javakból rokonait gazdagítsa. A zsinat tehát, a szokással szemben, azt az általánosan kötelező törvényt állította fel, amely ennek jogosultságát minden időre és helyre nézve megszüntette.¹⁾

Mint látjuk, ez a két ellentétes álláspont két irány-
nak felel meg, amelyek közül az egyik a régi felfogásnak igyekszik érvényt szerezni, a másik pedig az újabb, szabadabb felfogás mellett küzd. Amaz szigorúbb, egyházasabb, de ez meg jobban megfelel a változott viszonyoknak. Az elsőnek védelmezői a kérdést inkább a lelkiismeretesség szempontjából mérlegelik, az utóbbi hívei csak a tételes törvényekre hivatkoznak.

Annyi bizonyos, hogy senki sem vonhatja kétségbe, hogy az egyháziak, a nagy javadalmasok és az alsó pap-ság egyaránt, lelkiismeretükben kötelezve vannak az egyházi jövedelmekből szerzett javakat, tisztán és kizárólagosan

¹⁾ *Reiffenstuel*: Jus canonicum universum. Venetiis, 1735. III. p. 395.

egyházi czélokra hagyományozni; de a kétféle érvek mérlegelése után azt sem tagadhatja senki sem, hogy ha valaki közülök ily módon szerzett vagyont profán czélokra hagyományozza is, végrendeletének érvényessége, az egyházi törvények szempontjából, meg nem támadható.

Maga az egyház is nyíltan ezen álláspontra helyezkedett, midőn a legújabb időkben az egyes államokkal kötött konkordátumokban, az egyháziak végrendelkezési és hagyatéki ügyeit, a világi hatalom jogkörébe tartozóknak ismerte el.

A Bajorországgal 1817-ben megkötött konkordátum XII. cikkelye kimondja, hogy a klérusnak egészen világi természetű ügyei, úgymint: a szerződések, adósságok, az örökösödési ügyek, a világi bíróság elé tartoznak.¹⁾ Hasonló nyilatkozatot foglal magában az osztrák konkordátum XIII.²⁾ és a württemberginek V. cikkelye.³⁾

Há pedig az egyháziak végrendelkezési és hagyatéki ügyeinek elbírálására nem az egyházi, hanem a világi bíróságok illetékesek, akkor világos, hogy ezekre nézve nem az egyházi, hanem a világi törvények a mérvadók. Miután tehát a világi törvények — általában — teljesen szabad végrendelkezési jogot engednek a klérusnak, az egyházi jövedelmekből szerzett javakra nézve is, természetes, hogy azon végrendeletek is érvényesek lesznek, amelyek nem a régi kánoni törvények szellemében készültek.

Több tekintetből nagyon érdekes kérdés, hogy valjon az Ausztriával 1855-ben megkötött konkordátumnak XXI. cikkelye, tökéletesen szabad végrendelkezési jogot engedett-e a főpapoknak vagy sem? Vannak ugyanis többen az egyházjogi írók közt, akik azt vitatják, hogy bár a konkordátum a klérus végrendelkezési és hagyatéki ügyeit a világi bíróságok ügykörébe utalta, a XXI. cikkelyben ennek daczára megvonta a főpapságtól a szabad végrendelkezési jogot.

¹⁾ *Walter*: Lehrbuch des Kirchenrechts. Bonn, 1839. 696. l.

²⁾ *Hinka*: A kath. főpapok végrendelkezési joga és az azok utáni törvényes örökösödés Magyarországon. Budapest, 1883. 112. l.

³⁾ *Walter*: i. h.

A szóban forgó cikkely így hangzik: »a birodalom minden érsekének, püspökének és egyházi emberének szabad arról, ami vagyonából halála esetére fenmarad, a szent kánonok szerint végrendelkeznie, amely szabályok azok által is híven megtartandók, akik a nem végrendelkező után törvényesen örökölnék. Mindkét esetben kivételt képeznek azonban az egyházmegyékkel bíró főpapok egyházi szereit és ruhái, a melyek a püspökség tulajdonául tekintendők és mint ilyenek az utódra szállanak. Ugyanez áll a könyvekre nézve is ott, ahol ez szokásban van.«¹⁾

A főpapoknak tehát — állítják többen az egyházi jogi írók közül — a konkordátum csak azt engedi meg, hogy vagyonukról a *kánoni törvények szellemében* végrendelkezzenek, de nem enged nekik, mint látni való az idézett cikkely szavaiból, végrendelkezési szabadságot. Vagyis a főpapság; a konkordátum rendelkezése folytán, köteles az egyházi jövedelmekből szerzett javait egyházi célokra hagyományozni, s ha ez ellen vét, végrendelete érvénytelennek tekintendő.

Ha ugyanis a konkordátumnak az lett volna a célja, hogy a világi törvények által nyújtott szabad végrendelkezési jogot biztosítsa a főpapságnak, akkor bizonyára nem mondják, hogy szabad nekik a *szent kánonok szellemében* végrendelkezni, és nem kötötte volna ki azt sem, hogy a törvényes örökösök is tartoznak e törvényeket szemmel tartani. Hogy pedig ez kötelező szabály pro foro externo, nem csupán lelkiismeretbeli parancs, azt maga azon körülmény is mutatja, hogy benn van a konkordátumban, miután tisztán erkölcsi törvényeknek, a világi hatalommal kötött szerződésekben nincsen helyük.²⁾

Azt hisszük azonban mi is, hogy ezen érvelés nem áll elég szilárd alapon, és a konkordátumnak nem volt célja ily módon korlátozni a főpapság végrendelkezési jogát.

A konkordátum XIII. cikkelye szerint, az egyháziak

¹⁾ *Hinka* i. m. 115. l.

²⁾ *Archiv für kath. Kirchenrecht.* II. p. 444.

örökösödési ügyei a világi bíróságok elé tartoznak. Miután pedig a világi bíróságok világi és nem egyházi törvények szerint ítélnek, a kánoni törvények szellemére való hivatkozás nem jelentheti azt, hogy a főpapságnak csak a kánoni törvényeknek megfelelő végrendeletei érvényesek, minthogy a világi bíróság nem tartozik a kánoni törvények rendelkezéseire tekintettel lenni. Ez csak egy esetben volna lehetséges, ha a konkordátumban az is világosan ki lenne mondva, hogy a bíróságok kötelesek az egyháziak végrendeleteit, az egyházi törvények szempontjából megítélni. Ez pedig a konkordátumban nincs meg.

Sokkal valószínűbb, hogy a konkordátum nemcsak hogy nem akarta a főpapság végrendelkezési jogát az egyházi törvények szellemében megszorítani, hanem inkább, még a világi törvényekkel szemben is, egy kiváltságot akart számukra biztosítani.

A konkordátum szavai szerint: a birodalom minden érsekének, püspökének szabad arról, ami vagyonából halála esetére fenmaradt, *a szent kánonok szerint végrendelkeznie*. Ezekben a szavakban sem több, sem kevesebb nincs, mint hogy a főpapoknak szabad javaikról így végrendelkezni. A legkevésbé sem mondja azonban a konkordátum, hogy ezt tenni kötelesek. Megtehetik, ha éppen akarják. Íme ezt akarta a konkordátum elérni. Hogy t. i. a főpapoknak szabad legyen úgy is végrendelkezniök, ahogy ezt a kánoni törvények megkívánják. Vagyis, ha a főpapok javaikat egyházi célokra hagyományozzák, végrendeletük érvényes, és azoknak, akiket a világi törvény, ha az illető végrendelet nélkül halt volna el, örökösökül jelöl ki, nincs joguk emiatt a végrendeletet megtámadni, hanem ők is kötelezve vannak az egyházi törvényekhez alkalmazkodni.¹⁾

Mindezekből látható, hogy az egyház legújabbán is elismerte, hogy a főpapságnak jogában áll összes javairól, tekintet nélkül arra, hogy egyházi jövedelmekből szerezte-e

¹⁾ L. szerző munkáját: A magyar kath. alsópapság végrendelkezési jogáról. Esztergom, 1890. 62. l.

vagy sem, egészen szabadon, tetszése szerint végrendelkezni, és hogy az ily főpapi végrendelet, ha egyébként megfelel a törvények által megkívánt kellékeknek, az egyházjog szempontjából is érvényesnek tekintendő.

Más kérdés az, hogy a főpapság felszabadult-e azon lelkiismeretbeli kötelezettség alól is, hogy az egyházi jövedelmekből szerzett javakat egyházi célokra hagyományozza?

E kérdésre csak egy felelet lehet, hogy nem. Az egyházi jövedelmek természete nem változott ma sem, nem változhatott meg tehát a főpapok kötelezettsége sem. És ha valaki nem lenne tekintettel erre végrendeletében, és összes ily módon szerzett vagyonát világi célokra hagyományozná, kétségkívül súlyos vétkekkel terhelné lelkiismeretét.

A MAGYAR KATH. FŐPAPSÁG
VÉGRENDELKEZÉSI JOGÁNAK TÖRTÉNETE.

I.

Szent István király intézkedései, az egyházi vagyon felhasználására vonatkozólag. — Két ellentétes meggyőződés a főpapság végrendelkezési jogát illetőleg. — Szent István törvényeinek egyezése a frank Capitulárékkal. — Szent István nem engedett végrendelkezési szabadságot a főpapságnak.

Szent István, a magyar kath. egyház megalapítása és szervezésekor, nagylelkű bőkezűséggel gondoskodott az egyháziak ellátásáról. Kiváltképen két oly forrást nyitott meg, a mely a papságot jövedelemhez juttatta; az egyik az egyháznak adományozott ingatlan jószág volt, a másik az egyházi tizedek.

Ezen javaknak jogi birtokosa nem azon egyházi személy volt, aki azon egyháznak élén állott, amelynek javára az adományozás történt, hanem maga a székesegyház, maga a monostor stb.

Sőt a püspök, az apát, még azon jövedelmet sem tekintette kizárólagosan magáénak, mely ezen javak után befolyt. Mert eltekintve attól, hogy a püspök és a káptalan javai még nem voltak ez időben különválasztva, hanem együtt kezeltettek, ezen jövedelmekből kellett a püspöknek a templomok felszereléséről, az isteni tisztelet fényéről, a szegények ellátásáról, az iskolákról gondoskodnia, valamint a honvédelem terheinek viseléséhez is, ezen jövedelmekből kellett hozzájárulnia.

Szent István tehát körülbelül úgy rendezte be az egyházi jövedelmeknek a püspök által történő felhasználhatását, amint az a többi keresztény államban a VI., VII., VIII. és

IX. században szokásban volt. Az első intézkedést erre nézve Gelazius pápa tette meg, azon rendeletével, hogy az egyházi jövedelmek minden püspökségben négy részre osztassanak, amiből egyet a püspök, egyet a papság, egyet a templomok, egyet pedig a szegények kapjanak. A felosztásnak e módja azután foganatosítva lett más országokban is, ámbar néha megtörtént, hogy a jövedelmeket nem négy, hanem csak három, vagy legfeljebb két részre osztották, úgy, hogy vagy a püspök, a klérus és a szegények, vagy pedig csak a püspök és a papság lettek ezeknek osztályos részesei.

A törvényt, amelyben a szent király erre vonatkozólag intézkedett, megtaláljuk az ő Decretaleseiben, nem ugyan Gelazius pápa rendeletének alakjában, hanem a püspökök számára az egyházi jövedelmek felett adott rendelkezési jognak megszorításában. Akarjuk — így szól »a püspökök hatalmáról az egyházi dolgok felett« című II. fejezet bekezdő része — hogy a püspököknek hatalmukban álljon az egyházi dolgokról gondoskodni, azokat igazgatni, kormányozni és *szétosztani a kánonok rendelkezéseinek értelmében.*¹⁾ Ami alatt bizonyára nemcsak a tisztán egyházi ügyek elintézése, a főpásztori hatalom teljes mértékben való gyakorlása, és a lelkiekben való kormányzás joga értendő, hanem a főpásztori teendők egyik integrans része is, t. i. a befolyt jövedelmek hováfordításáról való rendelkezés. És amint a törvény szerkesztése, a *dispensare* szónak, valamint a kánonok szellemére való hivatkozásnak, szorosan egymás mellé való helyezése mutatja, főképen ez. Különben is, a törvénykönyv az egyházi vagyon jelzésére nem egyszer e szavakat: *res dominicae, res ecclesiae* használja.

A törvény szavaiban foglalt megszorítás tehát csak általános ugyan, de azért eléggé világos. A püspök rendelkezik az egyházi vagyon felett, de csak a kánonok által

¹⁾ »Ut episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas providere, regere, gubernare, atque dispensare secundum Canonum auctoritatem«. S. Steph. Decr. II. cap. 2.

kijelölt határok között; vagyis a szent király intézkedéseinek értelmében, a püspökök nem rendelkezhetnek több szabadsággal a kezelésükre bízott egyházi javak után befolyt jövedelmekkel, mint amennyit erre vonatkozólag nekik az egyházi törvények engednek. Ezek pedig ugyancsak szabatosan kimondották, hogy mit tehetnek és mit nem. Az apostolinak nevezett kánonok pl. így szólanak: »minden egyházi vagyont a püspök kezeljen és osszon szét, mintegy az Isten felügyelete alatt; mindazonáltal nem szabad neki abból, ami az Istennek van szentelve, valamit elsajátítani, vagy pedig rokonai közt szétosztani. Ha rokonai szegények, juttasson belőle nekik mint szegényeknek, de ezen ürügy alatt ne tékozzolja el az egyház tulajdonát.«¹⁾ Hasonló értelemben nyilatkozik a 385-ben megtartott III. karthágói zsinat is, meghagyván, hogy »azon püspökök, áldozárok, szerpapok, vagy bármely néven nevezendő egyháziak, akik felszentelésük idején semmiféle vagyonnal nem bírtak, és püspökségük, vagy egyházi ténykedésük folyama alatt földeket, birtokokat szereznek saját maguknak, úgy tekintessenek, mint az egyházi vagyon megrablói, hacsak megintetvén, e szerzeményüket az egyház birtokába nem bocsátják. Ha azonban adományozás, vagy öröklés útján jutnak valamihez, ezzel tegyenek azt amit akarnak.«²⁾

Az egyház szigora e tekintetben még később, a szent István korához közelebb eső időben sem változott meg. A 829-ki párizsi zsinat 16. kánonjában hangsúlyozza, hogy a püspököknek nem szabad — mint ez eddig gyakran megtörtént — rokonaikat gazdagítani. A 18. kánon pedig így hangzik: az egyháziak nem saját céljaikra kapták javadalmukat, és ne mondja senki merő ígységből, az egyháznak az is sok, amije van, mert ha az egyházi javakat jól felhasználják, az soha sem lehet sok. A 19. kánon még világosabban szól, midőn azt kívánja, hogy némely püspököknek, sajnos, már nagyon is feltűnően jelentkező fényűző hajlamai, meg-

¹⁾ Can. apost. 39.

²⁾ c. 1. C. XII. q. 3.

javitassanak.¹⁾ A 836-ban megtartott aacheni zsinat II. fejezetének 7. pontja is eltiltja a püspököket az egyházi javaknak saját tetszésük szerint való felhasználásától, s rokonaik gazdagításától.²⁾

Amint ez idézetek is mutatják, a sz. István törvénykönyvében foglalt s az egyházi javak felhasználására vonatkozó intézkedés, a kánonok rendelkezéseire való utalással, annyit jelentett, hogy az egyházi javak kezelői, a püspökök, a legkevésbé sem rendelkezhetnek szabadon a befolyt jövedelmekkel, hanem kötelesek mindazt, ami a tisztességes megélhetésre szükséges költségeken felül megmaradt, részint papjaikra, részint a templomok és iskolák fentartására és felszerelésére, részint pedig más egyházas célokra fordítani.

Kérdés már most, vajon milyen rendelkezési szabadságot engedett az első sz. király a püspököknek azon javakra nézve, amelyeket életükben vagy örökösödés, vagy ajándékozás, vagy saját háztartásukban eszközölt megtakarítás, avagy valamely egészen személyes természetű munkálkodásuk folytán szereztek, s amelyeket haláluk esetére elhagyományozni akartak? Vagyis, engedett-e törvényeiben a főpapságnak végrendelkezési jogot, és ha igen, milyen terjedelmű és természetű volt ez?

E kérdést feltenni és arra megfelelni nemcsak azért szükséges, hogy a magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának története, kezdettől fogva végig, egészen tisztán álljon előttünk, hogy lássuk e jog keletkezését, fejlődését s a változásokat, amelyeken időről időre átment, hanem kiváltképen fontos e kérdés megfejtése azon okból is, hogy tisztázni lehessen, vajon azon két ellentétes felfogás közül, amelyek századokon keresztül — mondhatni egész napjainkig — oly sokszor és oly makacsul lettek hangoztatva, melyik bir több alappal?

Mint munkánk folyamán részletesen fogjuk látni, az a két tábor, amelyek közül az egyik e jogot kiterjeszteni,

¹⁾ *Hefele*: Conciliengeschichte IV. 60.

²⁾ U. ott. 90.

a másik megszorítani akarta, a főpapság t. i. és a kir. kincstár képviselői, a következő egymással ellentétben álló álláspontra helyezkedtek.

A főpapság azt állította, hogy sz. Istvánnak azon törvénye, a mely szerint »mindenkinek joga van azt, amivel bir, elosztani, átadni feleségének, fiainak, leányainak és szüleinek vagy az egyháznak«,¹⁾ éppen úgy szabad végrendelkezési jogot biztosít az egyháziaknak, mint a nemeseknek, miután a klérus az ország nemességével ugyanazon kiváltságokkal lett felruházva.²⁾ A kincstár emberei ellenben arra hivatkoztak, hogy az országos törvény értelmében, az egyenes leszármazottakkal nem bírók — s ilyenek kétség kívül az egyháziak is — királyi engedély nélkül nem intézkedhetnek vagyonukról.³⁾ Vagy mint legújában egyik író valamivel engedékenyebben kifejezi magát: »Szent István törvénye megenged oly értelmezést, hogy ő a szerzeményi vagyon feletti intézkedést sem engedte meg az egyháziaknak.«⁴⁾

Lássuk, mennyi jogi alapot nyújt e hivatkozásokhoz sz. István törvénykönyve.

Sz. István korából alig néhány törvénczikk — összesen 55 fejezet — maradt reánk, s ez is későbbi másolatban. Bármily figyelemmel keressünk is ezek közt olyat, amely világos szavakkal intézkednék az egyháziak végrendelkezési joga felől, nem fogunk találni. Ebből azonban egész határozottsággal nem szabad arra következtetnünk, hogy a szent király törvényalkotó figyelme erre a dologra egyáltalában nem terjedt ki. Hisz köztudomású dolog, hogy sz. Istvánnak általunk ismert törvénygyűjteménye hiányos. Szent László és Kálmán királyok nem egyszer hivatkoznak sz. Istvánnak olyan törvényeire, a melyeket a reánk maradt gyűjtemény nem foglal magában. Nem lehetetlen tehát, hogy sz. István

¹⁾ Decr. II. 5.

²⁾ Ugyanezen álláspontra helyezkedik *Szvorényi*. Jus Publicum Ecclesiae Hungaricae. Weszprimii, 1803. p. 558.

³⁾ *Tripart.* Tit. 10. Par. I.

⁴⁾ *Boncz*: A vallás körüli felségjogok. Budapest, 1894.

törvénykönyvében volt valaha olyan cikk is, amely a klérus végrendelkezési szabadságát határozott és világos szavakkal körvonalozta.

Keressük csak, milyen *lehetett* ez?

Azok a nemzetek, akik a kereszténységet elfogadva, állami és társadalmi viszonyaik gyökeres átalakulásának kezdetén törvényalkotásra voltak utalva, saját egyházi törvényeik megállapításában mindenkor az egyetemes egyházi törvényekhez szabták magukat. Ennek szellemében, ennek keretében hozták meg, a maguk sajátos viszonyaikhoz illő határozatokat. Ez történt nálunk is. Legrégibb törvénygyűjteményeinkben, a sz. István, sz. László idejéből való törvényeinkben olvasható ezen kifejezések: »secundum Canonum auctoritatem«, »per disciplinas canonum«, »sicut Canones mandant«, »secundum institutionem Canonum«, »canonice inventa sunt decreta« minden kétséget kizárnak az iránt, hogy az első magyar törvényhozó hatalom az általános egyházi törvények kötelező erejét nem csak elismerte, de el is fogadta. Ha tehát sz. István csakugyan intézkedett törvényeiben az egyháziak végrendelkezésére vonatkozólag, úgy ez csak az egyházi törvények szellemének megfelelően történhetett, és a klérusnak, az ő idejében, sem korlátlanul szabad végrendelkezési joga nem lehetett, sem pedig e jogában oly fentartásokkal, kikötésekkel és feltételekkel nem lehetett megszorítva, amelyek érvényes voltát az általános egyházi törvény el nem ismerte.

Ezen állítás igazságát hosszasan bizonyítani vagy védelembe venni, az oly ellenvetésekkel szemben, amelyeket a kir. kincstár érdekeinek tizennyolczadik századbéli képviselői így fejeztek ki: »miután Magyarországon, II. Szilveszter pápa bullája szerint, az apostoli királynak ugyanoly hatalma van az egyházi javadalmak felett, mint más országokban a pápának, a felségnek mindig joga volt és van az egyháziak végintézkedési jogát korlátozni,«¹⁾ napjainkban

¹⁾ A kir. kamara egyik tisztviselőjének reflexiói a Primási Egyházi Levéltárban. A. V. Nr. ²¹⁴⁵
17.

pedig ugyancsak a kir. kincstár emberei így szövegeznek: »első királyunk II. Szilveszter pápa által azon különös kiváltság mellett ruháztatott fel, hogy ő és koronázott örökösei és utódai, az ország jelen és jövőendő egyházait helyette — a pápa helyett — és utódai helyett, igazgathassák és rendezhessék«¹⁾ — most, midőn Fraknói könyve »A magyar királyi kegyuri jogról« már közkézen forog, azt hisszük, merőben felesleges. Elégnek tartjuk ismételni, amit Fraknói mond, hogy t. i. »Sz. István törvényei az egyetemes egyház törvényeivel megegyeznek, s cikkelyei világosan hirdetik a király azon szándékát, hogy a tőle megalapított egyház részére, belső kormányzatában, a királyi hatalomtól való függetlenségét és az egyetemes egyház törvényeinek uralmát biztosítani kívánta.«²⁾

Nehezebb ennél mérlegelni annak a másik felfogásnak a jogosultságát, amely évszázadokon keresztül a papságnál vert gyökeret,³⁾ amely szerint: midőn sz. István minden nemesnek megadta a szabad végrendelkezési jogot, ebből a klérust sem akarta kizárni; mert itt a találgatással, hogy milyen lehetett a sz. király erre vonatkozó intézkedése, egy az ő cikkelyeiből vett pozitív törvény áll szemben, mely csakugyan úgy hangzik, hogy »mindenkinek joga van azt, amivel bir, elosztani, átadni feleségének, fiainak, leányainak és szüleinek, vagy az egyháznak.«

A törvénycikk szavai, a feleség, fiú és leány javára történő hagyományozás szabadsága, bárkiben kétségeket támaszthat ugyan aziránt, valjon az egyháziak végrendelkezési joga is befoglaltatik-e, de a klérus arra támaszkodott, hogy a törvény mindenkinek megadja a jogot, tehát neki is.

Bizonyítékai, a melyek a kamarával folytatott későbbi vitatkozásoktól függetlenül lettek erre nézve felállítva, körülbelül ezek voltak.

¹⁾ Boncz.: A kath. főpapi hagyatékok körüli eljárás. Budapest, 1878. 14.

²⁾ Fraknói. A magyar királyi kegyuri jog. Budapest, 1895. 11. l.

³⁾ Kelemen.: Institutiones juris Hungarici privati. Budae, 1818. III. p. 332.

Werbőczyi Hármaskönyve szerint is,¹⁾ az egyháziak az ország nemeseivel ugyanazon jogokkal, szabadságokkal és kiváltságokkal lettek felruházva; miután pedig a nemesek szabad végrendelkezési jogot nyertek, ugyanez megilleti a papságot is.

Nem szól ez ellen a Hármaskönyv azon szakasza²⁾ sem, a mely szerint az egyenes leszármazottakkal nem bírók javaikról királyi engedély nélkül nem végrendelkezhetnek; mert a királyra csak annyiban szállanak vissza az elhalt főpap javadalmai, hogy azokat másnak adományozhassa, nem pedig hogy azokat kincstári tulajdonnak tekinthesse, és az egyház birtokából mint sajátját átvegye. És miután a törvény nem tesz különbséget az ingó és ingatlan javak közt, másnak sem áll jogában ily megkülönböztetéssel élve azt mondani, hogy igen, ez történik az ingatlan javadalommal, de a szerzemény, az ingóság, a királyi kincstárra száll.

Ehhez járul még az is, hogy a törvény világosan és határozottan azokra vonatkozik, akik egyenes leszármazottakkal nem bírnak. Ha ez a törvényszakasz az egyháziakra is vonatkoznék, és nem egyedül csak a világiakra, fel kellene tételezni, hogy a törvényhozó az egyháziakat is, mint a világiakat, két részre osztotta: olyanokra t. i. akiknek vannak egyenes leszármazottjaik, és olyanokra, akiknek nincsenek, mert máskülönben felesleges lett volna kiemelni, hogy ez csak az egyenes leszármazókkal nem bírókra szól, miután az egyháziak ilyenekkel egyáltalában nem bírhatnak. Ezt pedig a törvényről feltételezni nem szabad, és nem lehet.³⁾

Az egyháziak azon állításának azonban, hogy szent István a klérusnak ugyanoly szabad végrendelkezési jogot engedett, mint az ország többi nemeseinek, és az ezen állítás mellett felhozott érveknek, sok mindenféle ellene mond.

¹⁾ Tit. 2. Par. I.

²⁾ Tit. 10. Par. I.

³⁾ *Szörényi L.*: Praerogativae, Libertates et Privilegia Ecclesiis et Clero Regni Hungariae non modo Jure Canonico verum et municipali competentia. Posonii, 1729. p. 40.

Ellene mond először a szent királynak egész lénye, gondolkozás módja, meghozott törvényeinek egész szelleme. Az Istennek ezen választott embere, az egyháznak megdicsőített szentje, aki akárhányszor leszállott királyi trónusáról, hogy hitének apostola legyen, és királyi méltóságában sem tévesztette soha szem elől a vallás törvényeit, sőt dicsőségének tartotta, ha az egyház alázatos, engedelmes fiának mutathatta magát, s aki törvényeit mindenben az egyházi törvények szellemében szabta meg, nem valószínű, hogy oly törvényt alkotott volna, amely megengedi a klérusnak azt, amit az egyház oly sokszor és oly határozottan megtiltott, hogy t. i. a klérus tetszés szerint való szabadsággal végrendelkezhessék minden vagyonáról, tehát arról is, amit az egyházi jövedelmekből szerzett.

Ellene mond ezen állításnak továbbá azon körülmintő okosság is, amelylyel a szent király az egyháziak felől minden tekintetben gondoskodott. Ő bizonyára nagyon jól ismerte a kánoni jognak a klérus végrendelkezési szabadságára vonatkozó intézkedéseit. Tudta azt is, hogy ezek ismeretesek a püspökök, sőt esetleg a világiak előtt is. Előre láthatta tehát, hogy ha ő törvénykönyvében megadja az egyháznagyoknak a feltétlenül szabad végrendelkezési jogot és ezt nem teszi a legfélremagyarázhatlanabb módon, a leghatározottabb szavakkal, a klérus a legnagyobb zavarba jut, látván, hogy az egyházi törvények tiltják azt, amit ő megenged, s e zavar csak annál nagyobb lesz, ha az ő engedélyét lehet így is úgy is érteni és magyarázni. Éppen nem hihető tehát, hogy ha sz. István valóban fel akarta volna ruházni a püspököket ezzel a szokatlan joggal, az egyházi törvényekre való tekintettel, a félreértések elkerülése végett, ne mondotta volna ki törvényében, hogy *mindenkinek, tehát az egyháziaknak is*, jogukban áll vagyonukat szabadon elhagyományozni. És mivel ez a törvényezikbe nincs felvéve, ebből észszerűen azt kell következtetnünk, hogy ő a mindenki alatt csak a világi nemeseket értette, és nem az egyháziakat is.

Különben, a következtetésnek ugyanezen eredményére

jutunk akkor is, ha nem a feltevést, hogy milyen törvényt *hozhatott* sz. István a főpapság végrendelkezési jogára vonatkozólag, vesszük kiindulási pontul, hanem magukat a hozzáunk eljutott törvényeket tesszük vizsgálódásunk tárgyává.

Minél jobban behatolunk e törvénycikkelyek szellemébe, és minél közelebb tudunk jutni azon forrásokhoz, ahonnan származtak, annál tisztábban fog előttünk állani, hogy a klérus végrendelkezési szabadsága nem foglaltathatik benn a sokszor idézett cikkelyben.

Szent István törvénykönyve két részből áll: az egyik, melynek czíme *Decretorum liber primus*, a másik pedig a *Decretorum liber secundus*. Az első a szent királynak fiához szent Imre herceghez intézett atyai intelmeit foglalván magában, voltaképen nem is tekinthető törvénykönyvnek, s csak a nagy király iránt való kegyeletből lett a törvénykönyvbe felvéve. A második 55 fejezetből áll, s ezek képezik sz. Istvánnak egyházi, magánjogi, közjogi és büntetőjogi törvényeit.

A törvénycikkelyek egyszerü átolvasása meggyőző bennünket arról, hogy alkotójuk előtt ott állottak az egyházi kánonok. A vasárnap megszentelésére, a sz. mise hallgatásra és a munkától való tartózkodásra, a bűjtre stb. vonatkozó intézkedések, mind az általános egyházi törvényekből vétettek, s a különbség ezek közt és sz. István törvényei közt csak abban áll, hogy a sz. király a törvény áthágóira néha még külön testi fenyítéket, vagy pénzbírságot rótt.

A törvénygyűjtemény nagyobb része azonban nem az általános egyházi törvényekből, hanem a nyugati egyházban elterjedt törvénykönyvekből van kölcsönözve, s első sorban a frank királyi, vagy nemzeti zsinatok határozataiból. Erre utalnak sz. Istvánnak szavai is, a törvényeihez adott előszóban, midőn így szól: »Isten jóvoltából kormányozván monarchiánkat, a régi és újabb fejedelmeket utánozzuk.«

A nyugati keresztény országokban e korban többféle törvénygyűjtemény volt használatos, de valamennyi közt a legnagyobb tekintélynek a frank *Capitularék* örvendettek. Mintán pedig az első püspökök, sz. Istvánnak legkiválóbb

tanácsosai, legelső segítőmunkatársai, szintén itt, a nyugati államokban nyerték neveltetésüket és kiképeztetésüket, csak természetes, hogy hazánkba jöven, s itt a törvényalkotásba befolyván, ezen általuk legjobbaknak és legtekintélyesebbeknek ismert törvényeknek, legjobb lelkiismeretük szerint igyekeztek érvényt szerezni nálunk is. Nem lehet megállapítani, valjon sz. István az apostoli követség jogcímén alkotta-e meg, a vallás és egyház érdekeivel foglalkozó 12 törvény-cikkét, avagy szentesítésük és kihirdetésük zsinaton történt-e, de annál könnyebb kimutatni, hogy ezek sokszor szórul szóra lettek a Capitularékból átvéve.

E körülményt tárgyunkra nézve oly fontosnak tartjuk, hogy mint már Kollár,¹⁾ Endlicher²⁾ és Karácson Imre³⁾ is tették, a Capitularék némely cikkelyét szembe állítjuk sz. István egyes törvényeivel, hogy szembetűnővé tegyük, mily csekély az eltérés közöttük.

847. mainzi zsinat.

Canon VI. De immunitate rerum ecclesiasticarum.

Quisquis fastu superbiae elatus domum Dei ducit contēptibilem et possessiones Deo consecratas atque ad honorem Dei sub regia immunitatis defensione constitutas inhoneste tractaverit vel infringere praesumpserit quasi invasor et violator Domus Dei excommunicetur. Decet etiam ut indignationem ipsius Domini Regis sentiat cujus benevolentiae contemptor et constitutionis praevaricator exstitit. Nihilominus tamen Rex suae concessionis immunitatem ab omnibus ditioni suae sub-

Sz. István törvénykönyve.

Cap. I. De statu ecclesiastico et de veneratione domus Dei.

Quisquis fastu superbiae elatus Domum Dei ducit contēptibilem et possessiones Deo consecratas atque ad honorem Dei sub regia immunitatis defensione constitutas inhoneste tractaverit vel infringere praesumpserit, quasi invasor et violator domus Dei excommunicetur.

§. 1. Decet enim ut indignationem ipsius Domini Regis sentiat cujus benevolentiae contemptor et constitutionis praevaricator exstitit.

§. 2. Nihilominus tamen Rex

¹⁾ De originibus et usu potestatis Legislatoriae. Vindobonae, 1764. p. 40.

²⁾ Die Gesetze des heiligen Stefan. Wien, 1849. 55. l.

³⁾ A XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok. Győr, 1888. 29. l.

iectis illaesam conservari praecipiat; assensum vero non praebat improvide affirmantibus, non debere esse res dominicas, id est Domino Dominantium deditas, ita sub defensione Regis sicut propriae suae sunt haereditate: magisque advertat quia quanto Deus excellentior est homine, tanto praestantior est divina causa mortalium possessione. Quocirca decipitur quisquis plus in propriis quam in Dominicis rebus gloriatur: quarum divinarum rerum defensor et custos divinitus statutus, diligenti cura non solum eas servare, sed etiam multiplicare debet; magisque illa quae diximus praestantiora quam sua defendere illum oportet et augmentare.*

suae concessionis immunitatem ab hominibus ditioni suae subiectis illaesam praecipiat conservari; assensum vero non praebat improvide affirmantibus non debere esse res dominicas id est Domino Dominantium traditas. Itaque sub defensione Regis sit et sicuti suae propriae haereditati: magisque advertat. Quia quanto Deus excellentior est homine, tanto praestantior est divina causa mortalium possessione.

§. 3. Quocirca decipitur, quisquis plus in propriis, quam in Dominicis rebus gloriatur: quarum defensor et custos Divinitatis constitutus, diligenti cura non solum eas servare, sed etiam multiplicare debet, magis quae illa quae diximus praestantiora, quam sua defendere oportet et augmentare.*

Az összeesküvők ellen hozott törvény is feltűnő hasonlatossággal bír a zsinat egyik intézkedésével, bár szó szerint ezzel nem egyezik és ennél jóval szigorúbb.

Can. V.

»Qui contra regem vel ecclesiasticas dignitates seu reipublicae potestates in unoquoque ordine legitima dispositione constitutas coniurationes et conspirationes rebellionis et repugnantiae faciunt a communione et consortio catholicorum summovendos« (statuimus.)

Decr. liber II. 51.

»Si quis contra Regis salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid conspiraverit aut conspirare aliquid tentaverit seu tentanti scienter consenserit, anathematizetur et omnium fidelium communionem privetur. Vel si quis huiusmodi aliquem noverit et probare valens non indicaverit praedictae subiaceat damnationi.*

Sőt sz. István törvénykönyvének azon cikkelye is, amely biztosítja ugyan a püspököknek az egyházi ügyekben való szabad intézkedést, de a befolyt jövedelmeknek miként való felhasználására nézve a kánoni szabályokra utal, a mainzi zsinat egyik fejezetéből van szó szerint átvéve.

Can. VI.

»Ut episcopi potestatem habeant res ecclesiasticas providere, regere et gubernare atque dispensare secundum Canonum auctoritatem; volumus ut laici in eorum ministerio obediant Episcopis ad regendas ecclesias, viduas et orphanos defendendos: et ut obedientes sint eis ad eorum Christianitatem servandam: Consentientesque sint comites et iudices praesulibus suis: et nullatenus per aliquorum mendacium, vel falsum testimonium, neque per periurium, aut per praemium, lex iusta in aliquo depravetur.«

Decr. lib. II. 2.

»Ut Episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas providere, regere et gubernare, atque dispensare, secundum Canonum auctoritatem.

§. 1. Volumus, ut Laici eorum ministerio obediant, ad regendas ecclesias, viduas et orphanos defendendum, et ut obedientes sint eis ad eorum Christianitatem servandam.

§. 2. Consentientesque sint Comites, et Iudices Praesulibus suis, ad iustitias faciendas, juxta praecepta legis divinae.

§. 3. Et nullatenus per aliquorum mendacia, vel falsum testimonium, neque per periurium, aut per praemium, lex justa in aliquo depravetur.«

A zsinat X. kánonja még külön is meghatározza, hogy a püspök mily módon használja fel a kezeihez befolyt jövedelmeket, midőn elrendeli, hogy azokat négy részre osztván, egy rész az övé, egy a papságé, a másik kettő pedig a szegényeké és a templomoké legyen. Szent István a zsinatnak e végzését nem vette fel Decretaleseibe, hihetőleg azért, mert elégnek tartotta, ha a püspökök ebbeli szabadságát a kánonok rendelkezéséhez köti és kimondja, hogy a püspöknek csak annyiban van joga az egyházi jövedelmek felől intézkedni, amennyiben ezt az általános egyházi törvények megengedik. Ez pedig benn van — mint láttuk — Decretalesei II. könyvének 2. fejezetében.

Látjuk mindezekből, hogy sz. István mily szorosan alkalmazkodott a frank törvényekhez, mily sokat vett át belőlük saját törvénykönyvébe, s hogy ez megtörténhessék, mily elsőrangú tekintéllyel kellett e törvénygyűjteményeknek birniok, a szent király és tanácsosai előtt.

Ki fogja már most ezek után elhinni, hogy midőn szent István oly sokban annyira ragaszkodik ezen a frank

Capitularékban talált intézkedésekhez, hogy azoknak jó részét szórul szóra átveszi saját törvénykönyvébe, éppen egy pontban, az egyháziak végrendelkezési jogát illetőleg, helyezkedett volna ezen törvénygyűjtemények rendelkezéseivel holokeyenest ellenkező álláspontra, és tette volna ezt oly dologban, amely ezen felül még az általános egyházi törvényekkel is összeütközésbe hozta volna őt.

Már pedig ezekben a nyugati törvénygyűjteményekben nem találunk egyetlen oly végzést sem, amely akár a fő-, akár pedig az alsópapságnak megengedné, nem hogy feltétlenül szabadon végrendelkezhessék javairól, hanem még azt sem, hogy az egyházi jövedelmek után szerzett vagyonnak, legalább egy csekélyebb részét, hagyományozhassák valamely nem egyházas célra.

Hanem igenis találunk bennük czikkelyeket, amelyek a legszigorúbb egyházi felfogásnak megfelelően eltiltják a papságot minden, az egyház szolgálatában szerzett vagyonnak, nem az egyház javára szolgáló elhagyományozásától.

A frankfurti Capituláre pl. egyáltalában nem engedi meg, hogy a rokonok vagy egyéb örökösök oly javavakat örököljenek a püspökök után, amelyeket az püspöksége idején szerzett, s amelyeknek az egyházra kellett szállaniok; de minden nehézség nélkül átengedi azokat, a melyek már felszenteltetése előtt is tulajdonát képezték.¹⁾ Hasonlóképen intézkedik 875-ben II. Lajos Capitularéja. A püspök — úgy mond — mindazzal szabadon rendelkezhetik a kánoni törvények értelmében, amivel már püspöksége előtt is birt, vagy amihez püspöksége idején örökösödés útján jutott; azt azonban, amit püspökké történt felszenteltetése után, akár saját,

¹⁾ »Propinqui vel heredes episcopi res quae ab episcopo sunt adquisitae, aut per comparationes aut per traditiones postquam episcopus fuerit ordinatus, nequaquam post ejus obitum hereditare debeant, sed ad suam ecclesiam catholice. Illas autem quas prius habuit, nisi traditionem ad ecclesiam ex eis fecerit, heredibus et propinquis succedant.« *Pertz: Monumenta Germaniae Historica. V. III. T. I. p. 74.*

akár pedig más neve alatt bármily úton módon szerzett, köteles rokonai kizárásával saját egyházára hagyni.¹⁾

És nehogy azt gondolhassa valaki, hogy talán éppen ezen törvények ismeretlenek voltak sz. István előtt, vagy hogy esetleg kikerülték figyelmét, magából a 847-ki mainzi zsinatból, melynek egyes határozatait saját törvénykönyvébe, mint láttuk, szószerint átvette, szintén idézhetünk egy fejezetet, amely felújítván a III. karthagói zsinat intézkedését, elrendeli, hogy mindazon egyháziak, akik felszenteltetésük idején semmiféle vagyonnal nem bírtak, és püspökségük, vagy egyházi ténykedésük folyama alatt földeket, birtokokat szereztek maguknak, úgy tekintessenek, mint az egyházi vagyon megrablói, hacsak megintetvén, szerzeményüket az egyház birtokába nem bocsátják; ha azonban adományozás, vagy öröklés útján jutnak valamihez, ezzel tegyenek amit akarnak.²⁾

Van tehát elegendő okunk és jogunk azt állítani, hogy sz. István nem ruházta fel a klérust azzal a végrendelkezési szabadsággal, amelyet az ország nemeseinek biztosított. A papság százados meggyőződése, erőltetett érvelése, némely jogi írónk³⁾ egyszerű állítása, mind nem jöhet tekintetbe akkor, ha tényekről van szó. Már pedig tény az, hogy szent István törvényeit az általános egyházi és a nyugati, kivált

¹⁾ »Episcopus res sui juris quas aut ante episcopatum aut certe in episcopatu hereditaria successione adquisivit, secundum auctoritatem canonicam quidquid vult faciat et cui vult conferat; postquam autem episcopus factus est, quascunque res de facultatibus ecclesiae aut suo aut alterius nomine qualibet conditione comparaverit, decrevimus ut non in propinquorum suorum sed in ecclesiae cui praeest jura deveniant.« *Pertz: Monumenta Germaniae Historica. V. III. T. I. p. 337.*

²⁾ »In concilio Carthaginensi scriptum est, ut Presbyteri, Diaconi vel quicumque clerici qui, nihil habentes ordinantur et tempore Episcopatus vel Clericatus sui agros vel quaecunquae praedia suo nomine comparant, tanquam rerum dominicarum invasionis crimine teneantur, nisi admoniti Ecclesiae eadem ipsa contulerint. Si autem ipsi proprii aliquid libertate alicujus vel successione cognationis obvenerit, faciant inde, quod eorum proposito conveniat.« *Hartzheim: Concilia Germaniae. Coloniae A. 1759. II. p. 156.*

³⁾ *Kelemen i. m. Szeredy: Egyházjog. Pécs, 1879. II. 1465. l.*

frank törvénygyűjteményekből merítette; tény az is, hogy mindezekben nemcsak nem adatik meg az egyháziaknak a végintézkedési szabadság, hanem teljesen a kánonok szellemében van e joguk megszorítva.

Ezek mellett az észszerűség, a józan okoskodás csak egyet enged meg, azt a következtetést, hogy a sz. király mint egyebekben, úgy a papság végrendelkezési jogára vonatkozólag is, alkalmazkodott a kánoni jog és a Capitulárek intézkedéseihez.

Talán volt valamikor törvénykönyvében oly cikkely is, amely erre nézve rendelkezéseket foglalt magában, de ez nem jutott el reánk.

Talán nem is tartotta szükségesnek, hogy a papság előtt ismeretes, s egyedül őt illető szabályokat a kánoni jogból vagy Capitulárekéből átvegye. Bárhogy történt, bizonyosra vehetjük, hogy a főpapság ebben a korban köteles volt végintézkedését a kánoni törvényekhez szabni, és az egyházi jövedelmekből szerzett vagyonát egyházi célokra hagyományozni. Legfeljebb annyit lehet megengedni, hogy mint az nyugaton már úgyszólván mindenütt történt, részint azon nehézség miatt, melylyel az egyházi jövedelmeknek a más címeken szerzett vagyontól való különválasztása történt, részint pedig a legközelebbi vérrokonokra, és a végrendelkezőt holtá napjáig ápolókra és a cselédekre való tekintetből, elnézte az egyház, hogy a főpapok ingóságaikból egyetmást ezek javára elhagyományozzanak.

II.

A görög befolyás terjedése hazánkban. — Ennek hatása az egyházi törvénykezésre. — A papok házassága. — Az esztergomi zsinat (1096—1104 között) határozata a főpapság végrendelkezési ügyében. — A XI—XII. században a legfőbb kegyur nem avatkozik a főpapság végrendelkezési ügyeibe.

Szent István utódai alatt, a magyar egyházi és világi vonatkozású törvények az általa létesített alapon fejlődtek tovább. Az egyes zsinatok és országgyűlések megújítják a szent király törvényczikkelyeit, vagy újabb és szigorúbb büntetőzáradékokkal látják el, vagy pedig újabb fejezeteket vesznek át azokból a törvénykönyvekből, ahonnan maga szent István is merített, úgymint a kánoni jogból és a nyugati államok törvénygyűjteményeiből.

Mindazonáltal, sz. István törvényei és a későbbi, pl. sz. László korabeli törvények egynémely intézkedései közt, nagy különbséget veszünk észre.

Az országnak a görög birodalommal való szomszédsága, nemcsak különféle érintkezési pontokat teremtett a népek között, nemcsak családi összeköttetéseket létesített a két fejedelmi udvarban, hanem a görög műveltség, ízlés és gondolkozásmód, a vallás és erkölcsök is éreztették befolyásukat az ország fejlődésére.

Legfeltűnőbb jelensége ennek, a papok házasságának elterjedése. Míg ugyanis sz. István idejében az egyháziak a legszigorúbb lelkiismeretességgel megtartották a coelibatust, és egészen a római egyház szellemében éltek, addig

a XI. század második felében nemcsak az ország keleti, hanem nyugati részében is voltak már szép számmal papok, akik házasságban éltek; ami nem annyira a nyugaton lábra kapott visszaélések elterjedésére vezethető vissza, mint inkább a keleti egyházi fegyelem hódítására.

Hogy a sz. István korabeli papság a legnagyobb szigorúsággal megtartotta a papi nőtlenség törvényét, daczára azon körülménynek, hogy a szomszédos nyugati államokban az egyházi fegyelem ez időben már annyira meglazult, hogy számosan az egyháziak közül túltették magukat a törvényen és megházasodtak, ez, ismerve az akkori magyar viszonyokat, csak természetesnek tűnik fel előttünk.

A mi első püspökeink, kanonokjaink, plébánosaink, előbb, úgyszólván kivétel nélkül, szerzetesi életet éltek. Ők a püspöki méltóságba, úgy mint a falusi lelkész egyszerű lakába, magukkal vitték fogadalmaik összes kötelezettségeit, neveltetésük minden eredményét: lángoló buzgóságot a vallás ügyei iránt, fegyelmezett akaratot az emberi gyengeségek ellen, és a lélek azon tisztaságát, amit csak az önmeztartás gyakorlása és az imádság képes megőrizni. Mikor szemeink előtt mint szereplő egyének megjelennek, már nem újonczok az egyházi szolgálatban, hanem mindmegannyi aczélos erejű férfi, akire nem bir vonzó erővel a világ s annak élvezetei. Csak egy czél lebeg előttük: minél több lelket menteni meg az Isten országának. Ismerjük őket jól azokból a kútfokból, amelyek e kor viszonyaival foglalkoznak, s tudjuk, hogy az ő életük csekélyebb botlásoktól is tiszta volt, nem hogy oly súlyos vétséggel — mint a coelibatus megszegése — terhelték volna lelküket.

De megtartották a papi nőtlenséget az ő közvetlen utódaik is, az első magyar származású egyháziak, akik tőlük nyerték neveltetésüket, kiképzetésüket, és egészen az ő szellemükben fogták fel hivatásukat. Isten szolgálatára hiva, az újonnan megtértek lelkesedésével állottak az oltár lépcsőjéhez, ahol fiatal életük teljes erejét, pezsgő vérük minden forráságát megemésztette az a szolgálat, mely edessé tette előttük az önlegyőzést és önmeztartást.

Találkoznak írónk közt olyanok, akik azt hiszik, hogy a változás a papság erkölceiben már akkor bekövetkezett, amikor a volt szerzeteseket mások váltották fel. Ezek rendszert úgy szeretik feltüntetni a dolgot, hogy amint a világi papság állott az egyes püspökségek, plébániák élére, annak nagyrésze kétségen kívül azonnal meg is házasodott — kivált hazánkban, mely soha sem volt termő talaja a rideg aske-tismusnak.¹⁾

Szerintük tehát, szent István korában a szerzetesek és az azokból lett világi papok szigorúan megtartották a coelibatust, míhelyt azonban szent István és az ő idejebeli papság elhalt, vége volt a régi fegyelemnek, és az egyháziak a nyugati példák után indulva, rendre megházasodtak, amint ezt sz. Lászlónak a papok házasságára vonatkozó törvényei is bizonyítják.

Azonban eltekintve attól, hogy a világi papság kezdetben a szerzetesek befolyása alatt nőtt fel, a legszigorúbb egyházi nevelésben részesült, s így éppen nem valószínű, hogy egyszerűen túl tévén magát az egyházi törvényeken, nyilvános ágyasságra adta volna magát, maguk sz. László törvényei is mutatják, hogy nálunk a papok házasságát más befolyásoknak kell tulajdonítani, mint a nyugati, a német, francia és olasz papság által adott rossz példa hatásának.

Említettük fentebb, hogy sz. István törvényei és szent László némely törvényes intézkedései közt, lényeges különbséget találunk. Míg ugyanis sz. István törvénykönyve minden tekintetben a római egyház szellemében van megszerkesztve, addig sz. László törvényei közt találunk egyet, mely kivételesen a görög egyház intézkedéseit követi. Ugyanaz ez, amely a papok házasságára vonatkozik.

A törvény, mely az 1092-ki szabolcsi zsinaton hozott, így hangzik: 1. »rendeljük, hogy a másodszor nősült lelkészek és diakonok, s azok, kik elvált vagy özvegy nőkkel keltek egybe, nejeiktől elváljanak és vezeklést tartván, állapotjukba térjenek vissza. Akik pedig az ily tiltott házasság-

¹⁾ Roszner: Régi magyar házassági jog. Budapest, 1887. 226. l.

tól megválni nem akarnának, a kánonok rendeletei szerint leteendők tisztségeikből. Az így elválasztott nők szüleikhez küldendők vissza, és mivel nem voltak törvényes feleségek, újra férjhez mehetnek.«

2. »Azon pap, ki szolgálójával helyettesíti feleségét, tartozik azt eladni, és ha ezt tenni nem akarná, a szolgáló mégis eladatván, ára a püspöknek adassék.«

3. »Azon papok mindazonáltal, akik első, törvényes házasságban élnek, a békesség kapcsa, s a Szentlélekben való egyesség miatt, nejeiket mindaddig megtarthatják, míg nekünk ez iránt az apostoli atya más tanácsot nem ad.«¹⁾

A törvény szavai nem hagynak fenn kétséget az iránt, hogy sz. László törvénykönyvében, a nyugati egyház rendelkezéseivel szemben, a görög egyházi fegyelem érvényesült, miután itt a papok *első, törvényes* házassága megengedtetik, t. i. a felszenteltetés előtt kötött házasság; holott nyugaton, a zsinati határozatok és a pápai rendeletek, kivétel nélkül minden paptól megkövetelik a nőtlen életet.

Hogyan került volna ez a szent király törvényei közé, ha nálunk a görög jogszokás ismeretlen lett volna? Valjon ha csak a nyugati visszaélések, a meglazult fegyelem, a rossz példa hatása lett volna a papok házassága, és nem a görög egyház felfogásának következménye, mely törvényesítette azoknak házasságát, akik felszenteltetésük előtt nősültek meg, mondhatta volna-e a szent király: azon papok, kik első, törvényes házasságban élnek, nejeiket megtarthatják? Ez nem lett volna egyéb, mint határozott állásfoglalás a római egyházzal szemben, s egyuttal a visszaéléseknek, az erkölcstelen állapotnak nem is elnézése, hanem pártolása, jóváhagyása és megerősítése. Ezt pedig sem szent László királyról, sem pedig azokról a főpapokról, akik vele e törvényeket a szabolcsi zsinaton megalkották, feltételeznünk nem lehet.

A papok házasságára vonatkozó ezen czikkelyek csak úgy kerülhettek a zsinati határozatok közé, hogy a görög

¹⁾ Decr. L. I. c. 1. — 3.

egyházi fegyelem és szokás már előbb befogadásra talált hazánkban, és gyakorlatban is meghonosult, úgy annyira, hogy a törvényhozó hatalom is kénytelen volt ezzel számolni és törvényesíteni azt, ami eddig a törvényesség látogatásával csak a közhitben birt.

Hogy mindazonáltal ezen törvény távolról sem jelenti a római egyháztól való elszakadásra vezető első lépést, azt talán szükségtelen mondanunk. Hisz a zsinat határozatai egyebekben szorosan a római egyház törvényeit és szokásait tükrözik vissza, több fejezet változatlanul van átvéve bennük sz. István törvénykönyvéből, az általános egyházi törvényekből és a Capitularékból. Sőt sz. László, mint láttuk, a törvény hatályának idejét, határozottan és egyedül, a római pápa intézkedésétől tette függővé.

Néhány évvel később — az időt pontosan meghatározni nem lehet, minden bizonynyal 1096—1104 között — az esztergomi zsinat megújítván sz. Lászlónak a papok házasságára vonatkozó törvényeit, még határozottabban mutatja a görög felfogás érvényesülését. Elrendeli ugyanis, hogy »azon papoknak, kik törvényes rendekben házasodtak, tekintve a gyarlóságot, szabad legyen feleségeiket megtartani. Akik azonban házasság nélkül vették fel a diakonatust vagy presbyteratust, azoknak nem szabad megházasodni.«¹⁾ Hogy a *törvényes rendek* alatt a kisebb egyházi rendek értendők, kitűnik a törvény második részéből, mely csak a felsőbb rendekben levőknek tiltja el a nősülést.

A görög egyház szabályainak és fegyelmének elfogadását a magyar törvényhozás által bizonyítja az is, hogy ugyancsak az esztergomi zsinat megengedi a feleséges papoknak püspökké való felszenteltetését is azon esetben, ha feleségük ebbe beleegyeznek és önmegtartóztatást fogad.²⁾

Amint látjuk, nálunk a papok házassága ebben az időben egészen más elbírálás alá esett, mint a szomszédos nyugati országokban. Nemcsak hogy nem tekintik e házassá-

¹⁾ *Péterffy*: Sacra Concilia. Posonii, 1741. I. 58.

²⁾ U. ott. p. 56.

ságokat kiirtandó visszaéléseknek, az erkölcsök meglazulásának, hanem a világi és egyházi törvényhozó hatalom egyértelműen felhatalmazza a papságot, hogy a nagyobb rendek felvétele előtt házasságot köthessen, és a felszentelés után is házasságban élhessen.

Ezen intézkedés nem maradhatott következmények nélkül a főpapság végrendelkezési jogára vonatkozólag sem. Mert ha szabad volt a papoknak megházasodniok, ha meg volt engedve ily házaseletet élő, családdal bíró papokat püspökké szentelni, akkor nem maradhatott érvényben többé az a törvény, amely azt kívánta a püspököktől, hogy minden egyházi jövedelmekből szerzett javaikat az egyházra hagyományozzák. A régi törvényt reájuk alkalmazni annyi lett volna, mint azt követelni tőlük, hogy bőségesen ellátva anyagi javakkal, hatalmas jövedelmi forrásokkal kezeikben, dobják oda gyermekeiket esetleg a nyomornak és nélkülözésnek akkor, amikor a halál őket életetadó támaszuktól megfosztja.

A kánonjogi törvénynek, mely ez ideig a főpapság végrendelkezési jogát hazánkban szabályozta, megváltoztatása tehát szükségszerű következménye lett az újonnan szentesített viszonyoknak. A régi törvényt ugyanaz a zsinat helyezte hatályon kívül, amely a házas papnak püspökké való felszentelését megengedte, t. i. az esztergomi, és helyébe a következő törvényt iktatta: *„ha a püspök szerzett javainak háromnegyed részét híven az egyház javára látszik fordítani, egy negyed részről tetszés szerint rendelkezhetik. Az oly püspök hagyatéka azonban, aki egyházaról nem gondoskodott, hanem csak gyermekeit gazdagítá, fele részben az egyháznak visszaadandó.“*¹⁾

¹⁾ »Episcopus si tres partes de acquisitis in utilitatem Ecclesiae fideliter contulisse videtur, liceat ei agere de quarta quod voluerit. Episcopi, qui iam obierunt, neque Ecclesiae suae providerunt, sed tantum filios suos ditaverunt placuit inde medietatem auferre, et ecclesiae reddere.« *Endlicher*: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sangalli, 1849. 352. l.

Ez egyuttal az első magyar törvény, mely a főpapság végrendelkezési jogára vonatkozólag intézkedik.

Midőn a zsinat e határozatában ki akarja mintegy egyeztetni az általa elfogadott görög egyházi felfogást, az általános egyházi törvényekkel,¹⁾ nem téveszti szem elől az egyháziak által egyházi állásukban szerzett javaknak természetét; ugyanazért csak egy negyed részről engedi meg a püspököknek a végintézkedést, a többit pedig visszaköveteli az egyház számára. Mindazonáltal a zsinati határozat lényeges újítást jelent akár az általános egyházjog, akár pedig a nyugati zsinatok rendelkezései mellett. Jogot ad a magyar főpapságnak ahhoz, amit a kánoni jog eddig folytonosan tiltott és kárhóztatott, hogy t. i. az egyházi jövedelmekből szerzett vagyonból egy részt profán célokra hagyományozzon. Sőt még az ingó és ingatlan vagyon közt sem tesz különbséget, mint azt később a pápai rendeletekben és zsinati határozatokban látjuk, midőn az egyház némi engedékenységkel jogot ad a klérusnak az ingóságok egy részének elhagyományozására, de nem engedi meg az ingatlanokról való végrendelkezést; egyszerűen és határozottan a szerzemény javakról — »de acquisitis« — szól, tekintet nélkül azok ingó, vagy ingatlan voltaira.

Hogy pedig ezen szavak alatt »de acquisitis« csakis a szerzett javak, még pedig az egyházi jövedelmekből szerzett javak értendők, azt nemcsak ezen szónak kizárólag ez értelemben való használata, hanem a zsinat azon intézkedése is bizonyítja, hogy csak egy negyed részre enged a püspököknek szabad kezet, a többit pedig visszaköveteli az egyház javára, s közvetlen ezután azokról a püspökökről szól, akik ezen kötelezettségüknek haláluk előtt nem tettek eleget.

Ezt azon okból tartjuk szükségesnek hangsúlyozni, mert a zsinati határozat szövege csak Endlichernél van szórul szóra úgy közölve, ahogy mi idéztük. Péterffynél²⁾ és Ka-

¹⁾ *Karácson* i. m. 54—108. l.

²⁾ *Sacra Concilia. Posonii, 1741. I. p. 56.*

tonánál,¹⁾ mint a fejezet felirata, még ez áll: »De portationibus ecclesiae, quomodo debent fieri.« És Péterffy ezen felül magyarázatul hozzáadja: »Portatio vel portagium est telonium publicum, ad portas urbis vel portum fluvii exigi solitum, et ecclesiis a piis regibus concessum.«

Távol áll tőlünk a szándék, kétségbe vonni azon magyarázat helyes voltát, melyet Péterffy a portatio szóhoz fűz; de a leghatározottabban kétségbe vonjuk azt, hogy az eredeti zsinati határozatnak a Péterffy könyvéből idézett szavak lettek volna föléje írva.

Nincs is ennek ott értelme. Mert eltekintve attól, hogy az acquisiták alatt soha senki nem érthette a vámot, merőben felesleges is lett volna a zsinatnak csak a vámok után befolyt jövedelmek felhasználására vonatkozólag intézkedni, miután ezek csak csekély részét tették azon anyagi eszközöknek, amelyekkel a főpapság állása után rendelkezett. Ugyan miért kötötte volna ki a zsinat, hogy csak éppen a vámok után befolyt jövedelmek negyedrésszével tehet a püspök amit akar, mikor a többire nézve is ez volt a szabály?

A portationa vonatkozó felirat tehát nincs és nem lehet összefüggésben a szöveggel, mely a szerzett javak felett való rendelkezési jogról intézkedik. Valószínűleg valamelyik másoló írta későbbben a fejezet fölé, nem értvén, vagy félreértvén az abban foglaltakat.

Ennél több nehézséget okoz annak kiderítése, hogy voltaképen mit foglal magában a zsinati határozatnak második, az elhalt püspökök javaira vonatkozó része, miután a szövegezés meglehetősen homályos.

»Az oly püspök hagyatéka, aki egyházáról nem gondoskodott, hanem csak gyermekeit gazdagítá, fele részben az egyháznak visszaadandó. És az ilyenek által emelt monastorok utódjaikra szálljanak át, akik azokkal belátásuk szerint rendelkezzenek.«²⁾ Ezek a zsinat szavai. A latinban

¹⁾ Historia Critica. III. p. 285.

²⁾ A második mondat *Péterffynél* csonkán így van meg: »Monasteria vero talium in potestatem succedentis episcopi transeant, quod ei melius fuerit visum.« *Endlicher* (i. h.) és *Pray* (Diatriben in

a lényeg ezekben a szavakban fekszik: »placuit.. medietatem auferre, et ecclesiae reddere.«

A két legutolsó szó nem hagy fenn kétséget az iránt, hogy bár az *acquisiták* csak az előző mondatban említettnek, itt is a szerzett, az egyházi jövedelmek után szerzett javakról történik intézkedés, miután visszaadni valamit csak oda lehet, ahonnan véve lett. Ennek daczára a zsinat, elég feltűnő módon, az olyan püspök hagyatékából, aki a jövedelmeiből felgyűlt vagyont éppen nem egyházas célokra használta fel, csak fele részt követel az egyház részére visszatéríteni, holott az egyház törvényeit szem előtt tartó főpapoknak, hagyatékuknak csak egy harmadrészéről volt szabad tetszés szerint rendelkezniök. Miért ez elnézés, ezen engedékenység éppen azokkal szemben, akik erre nem szereztek maguknak érdemet?

Ha a törvény szövegét tüzetesebben megvizsgáljuk, s az egyes szavak jelentőségét összevetjük a törvény általános céljával, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a látszólagos engedékenység helyett, a zsinat inkább szigorú alkalmazott az említett püspökökre, és megfelelő módon gondoskodott az egyház érdekeiről.

Ugyanis, úgy ezekben a szavakban: »*episcopi qui jam obierunt, neque ecclesiae suae providerunt*«, mint a következőkben: »*placuit medietatem auferre et ecclesiae reddere*« meg van mondva, hogy olyan püspökről beszél a zsinat, aki végrendelkezett ugyan vagyonáról, de nem az egyházra, hanem gyermekeire hagyományozta mindenét, sőt az egyháztól még a köteles részben sem gondoskodott. Mert ha olyan püspökről lenne szó, aki életében ugyan minden jövedelmét, vagy ennek nagy részét, gyermekeire fordította, de halála előtt vagyonáról nem rendelkezett, úgy felesleges lett volna a zsinatnak meghagynia, hogy az ilyen püspök hagyatékának *fele visszaadassék* az egyháznak, miután az eddig érvényben lévő kánoni jog értelmében, a végrendelkezés nélkül

dissertationem de S. Ladislao. Posonii, 1777. p. 214.) így egészítik ki: ... »*transeant, et faciat quod inde melius visum fuerit.*«

elhalt egyháziak hagyatékának egészen az egyházra kellett visszaszállania, s miután végrendelkezés nem történvén, az ily hagyaték az egyháztól még el sem vonatott.

Azt meg bárki is kiveszi a törvény szavaiból, hogy itt nem a régi jog megszüntetéséről s a fele hagyaték átengedéséről, mint inkább megtorlásul a hagyaték felének visszavételéről van szó.

Cak is úgy lehet tehát a zsinat e határozatát megérteni, ha feltételezzük, hogy az olyan püspökök hagyatékára vonatkozik, akik végrendelkezésükben az egyháztól kellő mértékben meg nem emlékeztek. Az ilyenre — illetőleg az ő törvényes örököseire — nézve pedig határozottan nem volt előnyös, ha a végrendeletet semmisnek nyilvánítva, az összes hagyaték felét lefoglalták az egyház javára, mert a legtöbbször nemcsak az egyházi jövedelmekből szerzett vagyon képezte e hagyatékot, hanem az egyéb címeken pl. ajándék, örökösödés stb. útján szerzett javak is, és ilyformán az örökösök ez utóbbiak felétől is elestek, mihelyt a hagyaték felét kénytelenek voltak átengedni az egyháznak.

Így tehát a zsinat nagyon jól gondoskodott az egyház érdekeiről, daczára annak, hogy az ily hagyatékoknak csak felét és nem kétharmadát rendelte az egyház számára visszaadni.

Hátra van még, hogy ezen, a főpapság végrendelkezési jogára vonatkozó első magyar törvény keletkezéséről is mondjunk néhány szót, és hogy kimutassuk, befolyt-e, és ha igen, mennyiben, a király mint legfőbb kegyur, e törvény megalkotására?

Hogy ezt megtehessük, előbb a zsinatokról általában kell egyetmást előre bocsátanunk.

A zsinat általában lehet kétféle: egyetemes és részleges. Az egyetemes zsinat az egész egyházra nézve kötelező törvényeket hoz, a részleges zsinat határozatai csak az illető ország, tartomány, vagy megye határai közt bir kötelező erővel.

A részleges zsinat ismét lehet többféle, úgymint: nemzeti, tartományi vagy vegyes zsinat, a szerint, amint vala-

mely nemzetnek, vagy tartománynak püspökei jönnek össze az egyházi ügyek felett való tanácskozássra, vagy pedig az egyháznagyok és országrendek együttesen, közös egyetértéssel hozták meg határozataikat úgy az egyházi, mint a polgári ügyekben.

Az 1096—1104 közt megtartott esztergomi zsinat nemzeti, de tisztán egyházi jellegű zsinat volt, amelyen sem a király, sem az ország világi rendjei nem vettek részt, hanem csak is a püspökök, Serafin esztergomi érsek elnökölte alatt.

Így tehát az itt hozott határozatok, törvények, nem váltak egyúttal állami törvényekké is, mint ez a vegyes — úgynevezett királyi — zsinatok intézkedéseivel történt.

Vagyis a zsinatnak, a főpapság végrendelkezési jogára vonatkozó határozata, tisztán egyházi intézkedés, amelyhez a királynak vagy országgyűlésnek sem előzetes jóváhagyása, sem pedig utólagos megerősítése nem járult. A főpapság úgy tekintette ezt az ügyet, mint amely egyedül az egyház jogköréhez tartozik, s amelyet a világi törvényhozástól teljesen függetlenül intézhet el.

Amit bizonyára nem tesz, ha a végrendelkezési jog kiszélesítése, vagy megszorítása, a királyi kegyuri jogot csak a legtávolabbról is érintette volna. Ez esetben a törvény hatályát függővé kellett volna tennie a királyi jóváhagyástól, vagy legalább a királyra való hivatkozással elismerni, hogy tőle függne a törvény megalkotása, s a zsinat csak az ő beleegyezésének reményében teszi meg az első lépést, a körülmények sürgető hatása alatt.

Hogy a zsinat egyáltalában szükségtelennek és feleslegesnek tartja erre nézve nyilatkozni, ebből joggal következtethetjük, hogy a XI. század végén és a XII. elején a királynak mint legfőbb kegyurnak sem állott jogában, a főpapság végrendelkezési ügyeire vonatkozólag intézkedni vagy az erre vonatkozó törvények megalkotására befolyjni.

III.

Birtokviszonyok II. Endre és IV. Béla királyok alatt. — A királyi megerősítés szüksége a főpapi végrendeletek érvényességéhez IV. Béla uralkodása alatt és után. — Különféle végrendeleti intézkedések e korból. — A királyi megerősítés célja és értelme a XIII. században.

Az esztergomi zsinati határozat után közel két századon keresztül, nem találunk sem egyházi intézkedést, sem országos törvényt, mely kizárólag és általánosságban a főpapság végrendelkezési ügyeivel foglalkoznék.

Ennek daczára adataink megszorodott száma, s az eddigieknél megbízhatóbb anyaga, lehetségessé teszik számunkra megállapítani, hogy a főpapság végrendelkezési joga, alig néhány évtizeddel az esztergomi zsinat megtartása után, bizonyos megszorítást szenvedett, még pedig nem az eddig erre egyedül illetékes egyházi, hanem a világi hatalom részéről.

Ha ugyanis átnézzük az ezen korból reánk maradt főpapi végrendeleteket, azt fogjuk tapasztalni, hogy egyik-másik királyi megerősítéssel van ellátva. És ugyancsak találunk királyi rendeleteket, amelyek némely főpapi végrendelet érvényességét a királyi beleegyezéstől, megerősítéstől teszik függővé. Hangsúlyozzuk, hogy ez csak *némely* főpapi végrendeletre vonatkozott, mert a legtöbb ugyanazon szabályok alá esett mint eddig; úgyszintén, hogy a királyi rendeletek nem csupán a főpapság, hanem a világiak némely végrendeleteinél is megkivánták a királyi beleegyezést, illetőleg megerősítést. Kérdés, mire céloztak e királyi rendeletek, és mely végrendeletekre vonatkoztak azok?

Hogy e kérdésre válaszolhassunk, meg kell ismerkednünk az akkori birtokviszonyokkal, s a királyi kincstár állapotával.

A honfoglalás alkalmával az egyes törzsfők által kiválasztott — vagy mint a névtelen jegyző véli — Árpád által szétosztott birtokok szállásoknak neveztettek; ezek voltak a tulajdonképeni ősi, nemesi javak, amelyeket a későbbi adományoknál értékesebbeknek tartottak. Ezekkel körülbelül egyenlő természetűek voltak, az egyes királyok által szállásképen adományozott birtokok.

Mindkettőnek tulajdonosait az ősi, igazi nemesek közé sorozták, magukat a birtokokat pedig olyanoknak tekintették, amelyek a király által többé semmiféle körülmények közt vissza nem vehetők. A király által egyszerűen adományozott javak abban különböztek az első kettőtől, hogy azokat a király, ha jónak látta, tulajdonosaiktól vissza is vehette.

Sz. István azon törvénye értelmében, mely kimondja, hogy »mindenkinek joga van azt, amivel bir, elosztani, átadni feleségének, fiainak, leányainak és szüleinek, vagy az egyháznak« minden nemes szabadon hagyományozhatta javait az egyházra, anélkül, hogy erre nézve királyi beleegyezésre lett volna szüksége. Van ugyan némi nyoma emlékeinkben annak, hogy egyik-másik ily az egyház javára tett adományt a király is megerősítette, ámde éppen ezen emlékek bizonyítják, hogy erre nézve semmiféle kötelező törvény, vagy királyi intézkedés nem létezett, hanem az adományozó a saját jószántából, s csak azon czélból, hogy adományozásának érvényességét még ez által is biztosítsa — *ex superflua cautela* — kérte ki a királyi megerősítést.

Ez a szabad rendelkezési jog megmaradt érvényben sz. István után is.

E mellett szent István király adományai is háborítatlanul megmaradtak mindenkinek birtokában, de amit utódai adományoztak, azt már Kálmán király megkísérlette a korona számára visszaszerezni. E czélból 20. dekretumában kimondotta, hogy a sz. Istvántól nyert birtokokban minden ivadék örökösödjék, azokban pedig, amelyeket más királyok ado-

mányoztak, kövesse az apát a fiú, ha más leszármazó nincs, a testvér, és ezt fiai; távolabbi családtag azonban már nem örökölhet, hanem a birtok visszaszáll a királyra.¹⁾

III. Béla idejében már némi eltérések mutatkoznak ezen birtokokra vonatkozólag, a király és a nemesség felfogása között. Az utóbbiak szerették volna úgy tekinteni minden birtokukat, mint a sz. István adományozásából származókat, és mindezekről korlátlanul kívántak rendelkezni. Királyaink azonban nem akartak eltekinteni a Kálmán által megállapított megkülönböztetéstől, és a többi király adományaira vonatkozólag sokkal kevesebb rendelkezési jogot voltak hajlandók elismerni.²⁾ Míg végre II. Endre az aranybulla 4. pontjában lemond a Kálmán király által, a nem a szent István adományából származó jószágokra megállapított királyi háramlási jogról a következő szavakkal: »ha a nemes embernek holta történik és fimagzatja nem marad, jószágának egy negyedrésze leányára szálljon, a többivel azt mivelje, ami neki tetszik. Ha pedig testamentum nélkül történik halála, amely közelebb való atyafiai vannak, jószága azokra, s ha semmi nemzetsége nincs, mindene a királyra szálljon.«³⁾

Azonban már 1267-ben annyira nem állott fenn az aranybulla 4. pontja, hogy midőn a nemesség arra kéri IV. Bélát és fiát, hogy szabadságaikat tiszteletben tartsák, már nem kívánnak többet, mint hogy azoknak a birtoka, akik háborúban esnek el, ne szálljon a királyra, hanem rokonaikra és nemzetségükre maradjon.⁴⁾

Sőt II. Endre és IV. Béla idejében, még egyéb változást is szenvedett az egyes birtokok felett való rendelkezési képesség.

II. Endre ugyanis, még mint trónkövetelő, az által iparkodott az embereket magának lekötelezni és pártjára

¹⁾ *Pauler*: A magyar nemzet története. Budapest, 1893. I. 232. l.

²⁾ U. ott. 434. l.

³⁾ U. ott. II. 101. l.

⁴⁾ U. ott. II. 344. l.

hódítani, hogy minden meggondolás nélkül adományozta nekik az egyes kincstári birtokokat. Később, a trón birtokában még jobban megnövekedett az általa tett adományozások száma, úgy annyira, hogy a korona elszegényedése mind ijesztőbb mérveket öltött. Ehhez járult még, hogy a szentföldre való távozása után, a koronajavak eltékozlása által csak megnövesztett birvágy az embereket a legerőszebb fosztogatásokra vezette, s a kincstári javak lefoglalása oly mindennapi dologgá lett, hogy midőn visszatért, az 1218. évben a pápához intézett levelében már ő maga is keservesen feljajdul, oktalan bőkezősége következményeinek láttára. Visszatérvén országunkba — írja — azt az összes kincstári jövedelmektől megfosztva találtuk, annyira, hogy még az utazásunk alatt csinált adósságokat sem vagyunk képesek kifizetni, és tizenöt esztendő is beletelik, míg az országot a régi helyzetbe hozhatjuk.

Ámde ennek belátása sem volt elegendő arra, hogy II. Endre a jószágosztogatással felhagyjon; a könnyelmű gazdálkodás ezentúl is tartott, sőt még nagyobb mérveket öltött, s a király arra is megesküdött, hogy az elajándékozott birtokokat nem fogja visszavenni.

Végre János esztergomi érsek határozott fellépése, a pápa sürgető kérései, és Bélának, az ifjú királynak, erélye következtében Endre is rászánta magát, hogy a fenyegető veszedelem elhárítása végett visszaveszi az elosztogatott javakat, s ennek végrehajtását az általa e czélból teljhatalommal felruházott Bélára bízta.

Béla egész örömmel fogott a nehéz munkához. Nem törődve az eljárása által keltett elégtelenséggel, mely oly mérveket öltött, hogy nem egyszer élete ellen is törtek, a kapzsi urak tiltakozásával és ellentállásával, egyedül az ország jólétét tartva szem előtt, kérlelhetlen szigorral járt el megbízatásában. Felhatalmazva a pápa által is, hogy a jogtalan adományokat Endre esküje daczára is visszavehesse, egymásután rendelte el, foganatosította ezen javaknak a korona birtokába való átengedését.

Erélye és buzgalma nem csökkent, hanem növekedett,

midőn Endre halálával átvette az ország kormányzását. Nem ismert méltóságot, állást vagy személyt, amelynek kedvéért kivételt tett volna, és az egyháztól, a legtekintélyesebb rendtől, csak úgy elvette az Endre, vagy Imre királyok által nekik ajándékozott birtokokat, mint az egyes nemesi családoktól.

A tatárpusztítás után egyideig háttérbe szorult minden, az elpusztult ország újjáalkotásának gondja mellett. A szétfutott népet vissza kellett telepíteni régi lakhelyére, új telepítvényesekről kellett gondoskodni, akik az elveszett százazrek helyét pótolják, s mindezeknek gabonát, igás jószágot adni, hogy bevethessék a parlagon heverő szántóföldeket.

A legszükségesebb intézkedések megtétele után, Béla a birtokviszonyok halasztást nem tűrő rendezéséhez látott. Az egész országban bíróságokat szervezett, amelyek visszahelyezték a szétszórt várjobbágyokat, meghatározták minden egyes birtoknak jellegét, kikutatták tulajdonosát, visszaszerezték a jogtalanul elfoglalt javakat, s mindenről írást szerkesztve, azt a király elé terjesztették, amelyekből azután az úgynevezett királyi regestrum lett/ összeállítva.

Miután már a régi tulajdonosok igényei ki voltak elégítve, és a várjóságok rendbe voltak hozva, Béla a gazdátlanul maradt földek felől intézkedett s azokat szétosztotta az újonnan megtelepített lakosok közt, nem tévesztve szem elől természetesen a kincstár érdekeit sem.

Míg azonban mindez megtörtént, azalatt a régi birtokrendszer bizonyos változáson ment át. Nemcsak azon birtokosok, akik jogaikat igazolni tudták, hanem mindazok, akik csere, hagyomány, vagy akár vétel útján valamely fekvőséghez jutottak, saját érdekük megóvása céljából elmulasztatlan dolognak tartották, e javak birtoklását maguknak királyi megerősítés által biztosítani. Még pedig azon egyszerű okból, mert soha sem tudhatták, nem fog-e az ily módon szerzett jószág a királyi megerősítés híján visszavétetni.

Hasonlóképen a birtokok felett való rendelkezési jog is megszorítottatott azzal, hogy Béla, a már Kálmán király által felállított szabályhoz híven, csak azoknak adott a ki-

rályi adományozás folytán nyert birtokokra vonatkozólag rendelkezési jogot, akik erre a királytól — kiváló kegy gyanánt — külön engedélyt nyertek.

Bélának ezeken felül az egyházra vonatkozólag voltak még egyéb intézkedései is. Így pl. az egyház csak királyi engedéllyel szerezhetett pénzen földbirtokot, úgyszintén szükséges volt a királyi engedély ahhoz is, hogy valaki az egyháznak földeket adományozhasson¹⁾ stb.

Bárhogy tekintették is tehát a főpapságot, akár mint olyat, aki végintézkedésében az egyháznak birtokokat akart adományozni, akár pedig mint olyat, aki egyenes leszármazók hiányában, a királytól kapott javakról nem végrendelkezhetett, mindkét esetben kénytelen volt a királyi megerősítésért folyamodni, ha csak nem akarta intézkedéseit azon veszélynek kitenni, hogy végre nem hajtatnak.

Tudvalévő ugyanis, hogy ebben az időben már nem volt érvényben a szabolcsi és esztergomi zsinat azon határozata, mely a papok házasságát megengedte.

Még Kálmán király idejében elkövetkezett az idő, a midőn a görög felfogással szemben, a római egyház szigorúbb törvénye emelkedett érvényre, és az egyházi és világi hatalom egyaránt sietett megkorrigálni a görög befolyásnak tett engedményeket. Legalább a Kálmánnak tulajdonított II. törvénykönyv, mely hihetőleg egy Kálmán uralkodása végső éveinek egyikében megtartott zsinat határozataiból áll,²⁾ a leghatározottabban kimondja, hogy: »feleséges presbyter vagy diakonus az oltárnál ne szolgáljon, hanem csak akkor, ha felesége előbb beleegyezik és önmegtartóztatást fogad, kinek elkülönített helyen lakásról és egyéb életszükségleteiről gondoskodják, hogy az apostol szavai szerint, felesége lévén, úgy tekintse magát, mintha nem volna.«³⁾

Ennélfogva a püspökök sem lehettek ezentúl családos emberek, s a törvény előtt mint olyanok szerepeltek, akik

¹⁾ L. erre vonatkozólag *Knauz* értekezését: »Az egyházi javakról« a Magyar Sion VI. (1868) évfolyamában.

²⁾ *Karácson* i. m. 130. l.

³⁾ Decr. lib. II. c. 10.

egyenes leszármazókkal nem bírnak. Az előbb, családjukra való tekintetből engedett végrendeleti szabadság azonban megmaradt továbbra is érvényben, oly értelemben t. i., hogy a főpapság szerzett javainak egy negyedrésztét tetszés szerint hagyományozta rokonaira, vagy egyéb világi czélokra, ha háromnegyedrészt az egyházra szállott; csak ha olyan birtokról volt szó, amelyet királyi adományozás folytán nyert, vagy valamely fekvőséget akart az egyházra hagyományozni, kellett Béla király újabb rendelkezéseinek megfelelően, ehhez a királyi megerősítést megszereznie.

Erre nézve több példát hozhatunk fel.

Még II. Endre életében megtörtént, hogy Nicolinus, az esztergomi káptalan prépostja, Sághegy nevű földet kapott a királytól ajándékba. Ezt és egy másikat, amelyet Chepa fiától bizonyos általuk meg nem fizetett pénzösszeg fejében birói úton nyert, 1231-ben kelt végrendeletében az esztergomi egyházra hagyományozta. A király erről értesülvén, a végrendeleti intézkedést érvénytelennek nyilvánította, miután az elhalt prépost ehhez nem kérte ki az ő beleegyezését, minek következtében e birtokoknak a királyi fiskusra kell szállaniuk, éppen úgy, mint a törvényes örökösök nélkül elhaltak javainak. Tekintettel azonban Nicolin hűségesei szolgálataira és érdemeire, megújítja, illetőleg megerősíti az ő végrendeleti intézkedését, a két birtokot az esztergomi egyháznak engedi és elrendeli, hogy senki se merészelje azokat utódai közül az egyháztól visszavenni.¹⁾

A legtöbb esetben azonban már jó eleve gondoskodtak főpapjaink arról, hogy a királyi megerősítést, vagy engedélyt megnyerjék. László esztergomi prépostnak pl. IV. László

¹⁾ »*terram Sagu, quam fidelis noster Nicolynus prepositus ecclesiae Strigoniensis ex nostra donatione possidebat... cum ipse... iter universae carnis ingressurus, in ultimo testamento suo, non accepta a nobis licentia, nec nostro consensu et beneplacito inquisito... ecclesiae Strigoniensi reliquisset, et nos eadem terras sicut ad regium Fyscum debebant de jure devolvi, veluti possessiones illorum, qui sine herede solent decedere, a dicta ecclesia recepissemus, tamen etc.* Wenczel: Árpád-kori Újokmánytár. VI. 498. l.

király ugyanakkor, a midőn Dopopocs nevű hontmegyei birtokot adományozza neki, egyuttal azt is megengedi, hogy úgy ezen, mint egyéb ajándékba kapott, vagy vett javait szabadon hagyományozhassa akár életében, akár halála esetére rokonaira, az egyházra, vagy bárkire.¹⁾ Két évvel később, 1279-ben, a király új okiratot állíttat ki részére, amelyben a prépost kérésére megengedi, hogy Gyerki nevű birtokáról, a melyhez részben kir. adományozás, részben pedig vétel útján jutott, szabadon rendelkezessék s azt tetszése szerint hagyhassa nővéreire, sógoraira, vagy egyházi célokra.²⁾

És midőn László prépost hontmegyei birtokának egy részét végrendeletében az esztergomi egyházra hagyta, a káptalan még ekkor is szükségét látta annak, hogy a hagyomány birtokba vételét a király jóváhagyja, mit IV. László 1283-ban meg is tett;³⁾ pedig a király is, meg a káptalan is jól tudták, hogy a hagyományozás »viro et titulo testamenti, ex regali licentia, permissione et beneplacito« — történt.

Hasonló végrendelezési szabadságot nyert 1286-ban Pál veszprémi prépost IV. Lászlótól, az ez alkalommal neki adományozott Némethi és Tothi birtokokra, megengedtetvén neki ezeket életében éppen úgy elcserélni, eladni stb., mint halála esetére rokonainak, valamely egyháznak, vagy egyházi személynek hagyományozni.⁴⁾ Ugyaníly felhatalmazást nyer 1317-ben Tamás esztergomi érsek Róbert Károlytól, a neki adományozott birtokokra nézve.⁵⁾

Néhány évvel előbb 1264-ben Zozimas váradi püspök Esztergomban tartózkodván, súlyosan megbetegedett, és halála esetére Berey nevű birtokáról úgy intézkedett, hogy az, az összes szántóföldekkel, szőlőkkel, erdőkkel, házakkal

¹⁾ *Knauz*: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. II. p. 74.

²⁾ U. ott. p. 115.

³⁾ U. o. p. 164.

⁴⁾ U. ott. 217.

⁵⁾ U. ott. 736.

stb. együtt, az esztergomi káptalanra szálljon. Ezen birtokot a püspök nem királyi adományból bírta, hanem részint örökölte, részint pedig pénzen szerezte; ennek daczára kikérte — és meg is nyerte — IV. Bélának megerősítését az adományozáshoz.¹⁾

Béla utódai azonban nem jártak el egyöntetűen, a királyi megerősítések sürgetésében. Így pl. V. István megengedi a nagyváradi, IV. László pedig az esztergomi egyház javára, a királyi megerősítés nélkül való végrendekezést. III. Endre pedig még ennél is tovább ment, mert visszaadta úgy a világi nemességnek, mint a főpapságnak, s általában az egyháziaknak azon régi szabadságot, hogy javaikról mindenkor szabadon rendelkezhettek az egyház javára. Róbert Károly ismét némely megszorítást eszközölt a jogon, elvül állítván fel, hogy örökös jószág csak a király, vagy a tulajdonos fiának engedélyével adományozható el. Míg végre Nagy Lajos ismét teljesen megszüntette a szabad rendelkezési jogot, úgy hogy ezentúl az egyház egyesektől csak abban az esetben nyerhetett földadományt, ha ebbe a király előzetesen beleegyezett, s az adományozást megerősítette.²⁾

A királyi intézkedéseknek ezen ingadozását visszatükrözik az egyes főpapi végrendeletek is. Némelyek megemlítik, hogy az adományozások a rokonok beleegyezésével történnek, mások semmiféle jóváhagyást, vagy megerősítést nem mutatnak fel, hanem kiközösítéssel fenyegetnek mindenkit, aki a végső intézkedéseiket valamiben megsértené.

Igy tesz pl. Muthmer szepesi prépost 1273-ban, aki palotáját, melyet saját költségén épített, a szepesi káptalanra, pénzen vett szöllejét pedig a sz. Mártonról nevezett templom papjainak hagyta anélkül, hogy királyi megerősítésről gondoskodott volna. E helyett elegendőnek tartja az ezen alkalmammal kiállított okmányt, s ebben azon kijelentést, hogy mindazok kiközösítés alá esznek, akik ezen vég-

¹⁾ *Knauz* i. m. I. p. 655, 656, 527.

²⁾ *Knauz* i. m. a Magyar Sionban VI. évf. 249. l.

rendelkezést megsértik, vagy azt érvénytelennek nyilvánítják.¹⁾

Míg Péter egri prépost 1331-ben, midőn az esztergomi káptalan küldöttei előtt Zemplén megyei Razvad nevű birtokrészéről, melyet szülőitől örökölt, és az Almagyar nevű községben birt malomról, melyet úgy szerzett, végrendelegzik, jónak látja feljegyezni, hogy azon intézkedésébe, hogy ezen javai az egri káptalanra szálljanak, rokonai beleegyezésüket nyilvánították.²⁾

Sem a királyi megerősítés elnyerése, sem pedig ennek elmaradása nem változtatott a főpapság azon kötelezettségén, amelyekkel az egyházzal szemben tartozásban volt. Ha azt olvassuk is egyik-másik ezen korból reánk maradt végrendeletben, hogy a királyi beleegyezés lehetővé tette valamely főpap számára az egészen szabad, tetszés szerint való végrendelegzést, ezt nem úgy kell venni, mintha a felség az egyházi jövedelmekből szerzett javakra vonatkozólag is teljesen szabad kezet akart volna engedni az illető főpapnak, hanem rendszerint csak úgy értendő, hogy a fejedelmi adományozás folytán nyert, és az esetleg vétel útján szerzett javak elhagyományozása az egyház javára, a király részéről akadályba nem ütközik. Mert hisz a királyi megerősítés éppen azon czélból vált szükségessé, hogy kivételképen a Béla által megalkotott szabály alól, a hagyományozás az egyház javára is érvényesen történhessék.

Amennyire a fenmaradt emlékekből megítélhetjük, a főpapság is csak így magyarázta a megerősítésre vonatkozó királyi intézkedéseket, és végrendeleteiben nemcsak hogy nem élt azzal a szabadsággal, amelyet a megerősítés szavai látszólag kifejeznek, hanem ellenkezőleg, javainak legnagyobb részét mindig egyházi célokra hagyományozta, míg a rokonoknak alig jutott valami csekélység.

Muthmer szepesi prépost pl. ily módon rendeli felosztani hagyatékát 1273-ban kelt végrendeletében: az általa

¹⁾ *Knauz i. m. II. p. 27.*

²⁾ *Fejér: Codex Diplomaticus. VIII. 3. 547.*

építtetett palotát a szepesi káptalanra hagyja; János nevű szolgáját fiával együtt a templomra, hogy ott mint harangozók szolgáljanak, leányát pedig az egyházi ruhák mosására; ugyanezen Jánosra és fiára négy ökröt, két tehenet, tíz juhot és ugyanannyi sertést hagy; könyveit, két kelyhet s többi egyházi szereit szintén a templomra, úgyszintén bivaljait is. A B. Szűz egyik kápolnájának jut száz juh, ötven sertés és négy ló, hogy ebből egy a káptalan által kijelölt áldozár tartsa fenn magát, aki minden héten három szent misét végezzen a kápolnában. Pataki szőlleje a székesegyház papjaira szállott, hogy ennek fejében minden szombaton a vespera után a *Salve reginát*, vagy a *Gaude Dei genitrix-et* elénekeljék. Ugyanők kapják ridnicsi malmát is. Különféle dolgokat hagyományoz egy másik torony építésére a sz. Márton egyházon. Négy tehén, hét juh és harmincz sertés jut a szentmihályi templomra, két tehén, hét juh pedig sz. András kápolnájának. A várban lévő állatok legyenek a várnagyéi. Méheinek fele az említett harangozóé, másik fele pedig a B. Szűz kápolnájának papjáé legyen. Mindezt pedig azért intézi el így, mert mint végrendeletének kezdetén írja: istenes dolog, hogy minden keresztény kincseket gyűjtsön magának a mennyben.¹⁾

A már szintén említett László esztergomi prépost pedig a következő, 1277 márczius 23-án kelt végrendeletet hagyta hátra maga után: hontmegyei gyermekii birtokát, amelyet részben a királytól kapott ajándékba, részben pedig pénzen vett, s amelynek elhagyományozására, akár nővére, akár sógorai, akár valamely egyházi személy javára, mint láttuk, a légkorlátlanabb szabadságot nyerte a királytól, sz. Adalbert egyházára hagyja. Nővére csak azon két ekényi földet kapja, amelyet ugyanitt vett Luka és Omode fiaitól, s ezt is úgy, hogy ha fia vagy leánya születik, akkor a föld ezekre szálljon örök tulajdonképen, ha pedig gyermek nélkül hal el, akkor az esztergomi káptalanra. A Gyerkiben birt malmot a sz. Katalinról nevezett kápolna papjának fentartására szánja,

¹⁾ *Knauz* i. m. II. p. 27.

négyszázötven forintot pedig a leégett malom felépítésére, és hogy a nevezett kápolna számára állatokat vegyenek. Egy ekényi föld, melyet szintén úgy szerzett pénzen, a káptalané lesz. Öt márkát nyomó ezüst korsóját adósságainak kifizetésére hagyományozza. Több mindenféle könyvet eladatni rendel, s a befolyt összegből egy részt adósságainak törlesztésére kíván fordítani, a többit pedig szegények közt kiosztatni. Néhány megjelelt munkát az esztergomi domonkosoknak, néhányat az idevaló minoritáknak, egyet-egyet a sz. tamási és pozsonyi prépostoknak hagy.

Két sátorát, egy nagyot és egy kisebbet, szintén értékesíttetni rendeli, és a pénzt adósságainak tisztázására szánja. Házait bizonyos méltányos áron a kanonokoknak engedi át, amiből egy-egy márkát kapjanak az esztergomi domonkosok, a minoriták és a szigeti apácák, négyet nővére, ötöt pedig az egyház. És ha ezen felül marad még valami, azt oszszák ki a szegények közt. Három lovának árából két márkát a prebendariusok kapjanak. Egy hordó bor a kanonokoké, egy a prebendariusoké és a szegényeké, kettő nővéreé, egy a B. Szűz egyik kápolnájáé legyen. Minden egyebet, amit lakásában találunk, úgymint a gabonát, bort, ruhákat, cselédsége és házi emberei közt kívánja szétosztatni, kivéve egy zafir követ, egy kis szekrénykét, és az ágyneműeket, amelyeket nővére kapjon meg. Ami ezen felül megmarad, azt oszszák szét — úgymond — istenfélően a szegények és a cselédség közt, és gondoskodjanak a végrendeleti végrehajtók — az általa megnevezett négy esztergomi kanonok — hogy kivált az áldozárok kapjanak ebből, az általuk végzendő sz. misék fejében.¹⁾

Ezekből a végrendeletekből jobban megismerhetjük a főpapság akkori végintézkedési jogát, mint ha bármily világosan hangzó törvény állana előttünk. Mert a törvény lehet írott malaszt is, amivel senki sem törődik, míg itt azt látjuk, ami tényleg gyakorlatban volt.

Nálunk különben a törvénynek megfelelően történtek

¹⁾ Knausz i. m. 71.

a végrendelkezések is. Főpapjaink lelkiismeretbe vágó dolognak tartják azon törvényhez alkalmazni végső intézkedéseiket, mely az egyházban általánosan, s nálunk az esztergomi zsinati határozat alakjában különösen is érvényben volt, hogy t. i. a szerzett javakból csak egy csekély — mondjuk egy negyedrészt — hagyományozhatnak profán célokra. Legközelebbi rokonaiknak, cselédeknek juttatnak valamit, de a hagyaték legnagyobb része az egyházé és a szegényeké lesz. Daczára annak, hogy a világi hatalom a legmesszebb menő szabadsággal ruházza fel őket.

Másrészről nem találjuk e végrendeletekben nyomát sem annak, hogy főpapjaink kincstári célokra hagyományoztak volna valamit. Nemcsak az esztergomi prépost végrendeletében, amely királyi megerősítéssel volt ellátva, hanem a szepesi prépostéban sem, amely pedig egyáltalában híjával van a királyi beleegyezésnek és jóváhagyásnak. Pedig az utóbbi egy palotáról, és egy pénzen szerzett ingatlanról is végrendelkezik.

Mindez kétségtelenül bizonyítja, hogy a főpapság végrendelezési jogát a XIII. században is csak az egyházi törvény szabályozta, és hogy az akkor megkívánt királyi megerősítés, helyesebben mondva beleegyezés nem annyit jelentett, hogy a felségnek ezen beleegyezése nélkül a főpapság nem alkothatott szerzett vagyonáról érvényes végrendeletet, hanem hogy nem hagyományozhatta el tetszés szerint a királyi adományozás folytán nyert birtokot, vagy pedig, hogy nem hagyhatott valamely egyházra ingatlan vagyont, ha csak erre nézve előbb a király beleegyezését, vagy megerősítését magának ki nem eszközölte.

IV.

A jus spoli első esetei hazánkban. — Az 1279-ki budai zsinat és az 1298-ki pesti országgyűlés végzései a jus spoli ellen. — A főpapság küzdelme a jus spoli gyakorlása ellen a XIV. században. — A főpapok a XIV—XV. században hagyatékaikat, végrendeleteik pápai megerősítésének kieszközlése által, igyekeznek megvédelmezni a jus spoli ellen.

Az egyháziak hagyatékaiknak kifosztása hazánkban jóval későbbben kezdett szokásba jönni, mint a szomszéd nyugati tartományokban.

Az első eset, amelyről tudomásunk van, a XIII. század második felében történt, és pedig éppen egy püspök hagyatékával. Márton comes, testvérének, Zlaudus veszprémi püspöknek elhalálózása alkalmával hatalmába keríti azt a három márka és egy ferto súlyú kelyhet, amelyet Béla király a veszprémi egyháznak ajándékozott, és 120 márka ezüstöt, amit a püspök végrendeletében egyházára hagyományozott. Az érdekelt egyház emiatt beperli őt, a bíróság megidézi, de ő többszöri idézés daczára sem jelenik meg. Végre a király azzal torolja meg az erőszakoskodást, hogy elveszi tőle Egerszeg nevű birtokát, és kárpótlás fejében a veszprémi egyháznak adományozza.¹⁾ Ez történt 1266-ban.

Ezen királyi eljárás az első pillanatra azt a benyomást teszi ránk, mintha a jus spoliinak ezen esete annyira új és szokatlan lett volna hazánkban ez időtájt, hogy mi sem volt könnyebb, mint a királyi hatalmat kihívni ellene, és az egyházat a maga igazához juttatni.

¹⁾ *Fejér*: Codex Diplomaticus. IX. 7. 680. 1.

Pedig egyéb jelek meg arra mutatnak, hogy a papi hagyatékok kifosztása már akkor szélteben hosszában dívott nálunk is. Így pl. Heinrich löcsei és Konrád leibiczi plébánosok, a többi szepesi plébánosok nevében is, azon panasszal járultak 1274-ben — tehát alig nyolcz évvel a fentebbi eset után — IV. László elé, hogy a szepesi főispán anélkül, hogy az elhalálozott javadalmasok végrendeleteivel törődnék, az összes hagyatékokat lefoglalja a maga számára, minek következtében sem az elhalt javadalmas lelki üdvére tett intézkedések nem foganatosíthatók, sem pedig a rokonok és cseledek jogos igényei ki nem elégíthetők.¹⁾

A panasz hangja amellett szól, hogy a plébánosok nem egy, vagy két esetben előforduló hatalmaskodás miatt jajdulnak fel, hanem többször ismétlődő, régebbi visszaélés ellen keresnek orvoslást.

IV. Bélának a veszprémi egyház javára szóló döntése is alighanem másban leli magyarázatát, mint a jogtalanság törvényszerű megtorlásában. Talán az indította a királyt szigorúbb eljárásra, hogy az ő ajándékát is elrabolta Márton comes. Vagy talán saját érdekeit látta a comes tettében megsértve, és ő tartott igényt az elhalt főpapok hagyatékaira? Külföldön ez mindennapos dolog volt, s az ilyen példa rendszeren nagyon ragadós.

Mindazonáltal nem merjük állítani, hogy már Béla korában általános szokássá vált, a főpapok hagyatékainak a királyi kincstár számára való erőszakos lefoglalása. Az azonban bizonyos, hogy már az ő életében, vagy legalább nem sokkal halála után, vette a *jus spoli* nálunk kezdetét.

S amint egyszer lábrakapott, nem is lehetett azt többé kiirtani. A birvágó és kapzsiság legkönnyebben kiölik az emberekből a jogtiszteletet. Kezdetben, ha nem is nyíltan — legalább önmaguk előtt — e fosztogatók is beismerték, hogy amit ők cselekesznek, az nem egyéb mint erőszakoskodás, rablás. Később, az ő utódaik már a gyakorlatra hivatkoztak és jogot igényeltek ahhoz, hogy rabolhassanak.

¹⁾ *Wagner*: *Analecta Scepusii*. Viennae, 1773. I. p. 263.

A legközvetlenebbül érdekeltek, az egyháziak, a rokonok, a hitelezők, hasztalan szegültek ellene az erőszakoskodó szokásnak; hasztalan hivatkoztak az egyházi törvényekben megállapított, s a magyar világi törvény által elismert jogaikra, hasztalan kerestek orvoslást, mindez nem használt.

A kegyurak, földbirtokosok, megyei hivatalnokok, amikor és ahol csak tehették, valósággal megrohanták az elhalt lelkészek hagyatékait, és éppenséggel nem tartották tisztességtelen dolognak, daczára a végrendeletnek, a szegény rokonoknak, a tett hagyományoknak, ilyen módon gyarapítani saját vagyonukat.

S amit a műveltebb, hatalmasabb osztály tett az alsó papság hagyatékaival, ugyanazt tette a király a főpapságéval. Legfeljebb az volt a kettő közt a különbség, hogy míg a kegyurak maguk intézték az ily rablókirándulásokat, és személyesen is megjelentek a halottas háznál, az elviendők megállapítása végett, addig a legfőbb kegyur, a király, nem a maga felkent személyében gyakorolta e »jogot«, hanem a királyi tisztviselők által, akik annál szívtelenebbül és telhetetlenebbül jártak el megbízatásukban, mert nemcsak királyi uruk érdekeit iparkodtak megoltalmazni, hanem a maguk részére is igyekeztek valamit meggazdálkodni.

Amit tehát a kegyurak kicsinyben üztek, azt gyakorolták nagyban a királyok. S amint nem bírtak az elsők semmiféle jogi alappal a hagyatékok megdézsmálásához, éppen úgy nem volt joga a legfőbb kegyurnak sem, a püspöki hagyatékok lefoglalásához. Az egyik éppen úgy mint a másik, igazi jus spólii volt csupán, vagyis az erőszakoskodás, a hatalmaskodás, a fosztogatás joga.

Tiltakozott is ellene a papság minden időben, kivált a főpapság, mely nemcsak a maga, hanem a gondjaira bízott kisebb javadalmasok jogait is kötelességének tartotta megvédelmezni.

Már az 1279. évi budai zsinat felemelte szavát, a főpapi végrendelkezési jog és hagyatékok megóvása céljából.

A zsinaton jelen voltak a pápai követen kívül az ország összes püspökei, apátjai, prépostjai, a kanonokok,

plébánosok képviselői, a különféle szerzetesrendek főnökei. Céljuk volt — mint a bevezetésben olvassuk — megvédelmezni a katolikus hitet és egyházat, és megjavítani az egyháziak és hívek erkölceit.

A többi közt, a nemzeti zsinat intézkedett az alsó papság végrendelkezési joga felől is. Úgy látszik, az alsó papság ekkor már nem tartotta kellő tiszteletben az egyháznak azon törvényeit, a melyekben szolgáltnak az egyházi állásban szerzett javak felett való végrendelkezési jogát megszorította, és miután magát az ország nemesei közé számította, azok szabadságával óhajtott végintézkedéseiben is élni. A zsinat e törekvéssel szemben, az eddig csak általános egyházi törvényt, a magyar egyházi törvénykönyvbe iktatja, és kijelenti, hogy az egyházak igazgatói, a kissebb javadalmasok, sem azon ingó, sem pedig azon ingatlan javakról nem rendelkezhetnek, amelyeket egyházi jövedelmekből szereztek, kivéve a törvény által megengedett eseteket.

A főpapság végrendelkezési jogát nem érinti ez alkalmal a zsinat, csak azon visszaélés ellen szólal fel érelyesen, hogy némelyek az elhalt főpapok hagyatékát lefoglalják.

»Elrendeljük — így hangzik a határozat — hogy senki a világiak közül, *bármily előkelő állásbeli vagy magas méltóságú legyen is*, ne merészelje kezét rátenni, elvinni, vagy lefoglalni az elhalt püspököknek, vagy más kissebb egyházi méltóságoknak javait, sem pedig az üresedésben lévő püspökségek és monostorok birtokait, *akár a kegyuri jog örve akár pedig egyéb ürügy alatt*. Ha pedig találkozik valaki közöttük, aki ezen rendelet ellen vét, tudja meg, hogy mindaddig nem szabad az Isten házába lépnie, s a szentségekhez járulnia, míg az összes lefoglalt és elvitt javakat vissza nem téríti.«¹⁾

¹⁾ »Statuimus quod ad bona decedentium episcoporum seu episcopatum et aliorum inferiorum praelatorum, saecularium seu religiosorum, monasteriorum vel aliarum ecclesiarum vacantium, nullus laicus, quantaecunque et cujuscunque sit altitudinis, excellentiae, conditionis vel status, manus suas extendi faciat vel permittat, bona

Nem mondja ugyan a zsinat, de határozatából nagyon könnyen kivehető, hogy annak éle a király ellen irányul. Csak nem akarja nyilvánosan a többi fosztogatók közé sorozni, és a kilátásba helyezett büntetéssel megfenyegetni. De elég érthetően céloz rá, midőn tilalmát felállítja, tekintet nélkül az állásra és méltóságra.

Azt is megtudjuk a zsinati végzésből, hogy micsoda czímen lettek a főpapi hagyatékok a király, vagy az ő emberei által lefoglalva: a legfőbb kegyuri jog czímén. Vagy hívebben kifejezve a végzés szavait: a kegyuri jog ürügye alatt »occasione juris patronatus, vel alio quocunque praetextu.« Mert ha a kegyuraság nem pusztán ürügy, hanem valóságos, igazi jogczím lett volna, valjon a zsinat eltilthatta volna-e egyszerűen a hagyatékok lefoglalását, és hozhatott volna-e azok lefoglalói ellen ilyen szigorú büntetéseket? Kétségkívül nem; és ha ennek daczára megteszi, a király és a többi kegyurak találtak volna magoknak módot arra, hogy jogaikat megvédelmezzék, és hogy a zsinat végzése ellen tiltakozzanak.

E helyett azonban mit látunk? 1298-ban augusztus 5-én, tehát a zsinat megtartása után tizenkilencz évvel, összejön Pesten a minoriták templomában az országgyűlés, amelyben csak püspökök, papok, s az alsó nemesség vett részt, a főurak kizárásával, amelyben a főnemesség garázdálkodásainak és kicsapongásainak akarják elejét venni, és itt a király elnöklete alatt, a budai zsinat végzése daczára is fosztogatott papság felszólalására, határozatilag kimondják, — mintegy megerősítve és szentesítve a zsinat előbb ismertetett végzéseit — hogy 1. széküresedés esetén, mint

hujusmodi auferendo, aut etiam occupando, occasione juris patronatus, vel alio quocunque praetextu. Quod si quis laicorum contra constitutionem hujusmodi venire praesumpserit, ingressum ecclesiae et perceptionem seu participationem sacramentorum usque ad satisfactionem omnium occupatorum ac subtractorum etiam ablatorum sibi noverit interdictos.« *Endlicher*: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. p. 586. *Batthyányi*: Leges Ecclesiasticae II. p. 442. *Péterffy*: Sacra Concilia I. p. 114.

az eddig is mindig szigorú törvény volt, se a király, se az ő emberei, se a főispánok le ne foglalják, csonkítsák vagy pusztítsák az egyházi javakat és birtokokat; 2. az elhalt püspökök hagyatékát se a király, se más valaki ne vegye hatalmába, hanem ha nincs végrendelet, azon egyházé legyen az egész, amelynek az illető főpásztora volt; 3. ha pedig ép elmével intézkedett vagyonának hovafordítása iránt, amennyiben a törvény megengedi, adassék át azoknak, akiknek javára a végrendelkezés szól és mindenesetre akadályoztassék meg, hogy az elhalt püspök rokonai, szolgálói, tisztviselői, vagy bárki más lefoglalja a hagyatékot.

E nagyföntosságu országgyűlési határozat, mely mint látjuk, külön intézkedik a végrendelkezés nélkül elhalt főpapok hagyatékaira nézve, és külön azokra, a melyekről történt végrendelkezés, nem hangzik oly világosan a latinban, mint azt mi lefordítva és kiegészítve adjuk. A latin szöveg csonka, és ami még ezen felül is nehézzé teszi a megértést, azon a négy helyen, ahol közölve találtuk, némi eltéréssel adatnak közre.

Endlicher¹⁾ ez áll: »Si vero compos suae mentis de his disposuerit, secundum promissionem Juris eis disponi debent quibus fuerint appromissa seu detentione cognatorum, servientium, aut officialium Episcopi decedentis a quacunque interveniente.« Így olvassuk Kovachichnál²⁾ is, aki után Fejér is közölte.³⁾ Batthyáni⁴⁾ azonban már néhány szóban eltér ezektől: »Si vero compos suae mentis de his disposuerit secundum permissionem juris eis disponere, quibus detentione cognatorum, servientium, aut officialium Episcopi decedentis, a quocunque interveniente.«

Az Endlicher és Kovachich *promissio Juris*-ánál mindenesetre helyesebb Batthyáni *permissio Juris*-a. És ha az appromitto igét így fordítjuk: valakire rábizni, rá-

¹⁾ Endlicher: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. 637.

²⁾ Kovachich: Supplementum ad Vestigia Comitiorum. I. p. 124.

³⁾ Fejér: Codex Diplomaticus VI. 2. p. 137.

⁴⁾ Batthyáni: Leges Ecclesiasticae. II. 510.

ruházni, semmiféle nehézséget sem fogunk találni a szöveg magyarázásában.

A *permissio Juris* kifejezés segít leginkább eloszlatni a roszt szövegezés okozta homályt.

A törvény, ezzel a kifejezéssel bezárólag, elhagyva az utánna következő néhány szót, így hangzik: ha pedig ép elmével rendelkezett javairól, amennyiben a törvény megengedi Ezek után természetesen nem jöhet más, mint ez: hajtassék végre a végrendelet, vagy pedig: történjék az ő intézkedései szerint. És ha az előző részhez tartozónak vesszük e szavakat, akkor így fog a törvény hangzani: ha pedig ép elmével s amennyiben a törvény megengedi — rendelkezett javairól, ez esetben sem lehet a mondatnak egyéb folytatása, mint az, hogy akkor az ő intézkedései szerint kell eljárni. Erre nézve feltétlen biztosítékot nyújt nekünk ennek a két dolognak feltétele: *ha* ép észszel, és *ha* a jog határai közt rendelkezik.

Még jobban meggyőződünk arról, hogy a törvényt csakis úgy lehet érteni, ahogy mi magyarázzuk, ha megkísértjük az ellenkezőt a premisszák mellé állítani. Ki fogná pl. elhinni, hogy a törvény eredetileg így volt szögezve: ha valaki ép észszel végrendelkezett vagyonáról, amennyiben a törvény megengedi, ne hajtassék végre a végrendelet; vagy pedig: ha valaki eszének teljes birtokában és amennyiben a törvény megengedi, intézkedik javainak hováfordításáról — a hagyaték ne arra a célra fordíttassék, amelyre az illető kívánta. Ez merőben lehetetlenség.

Akárhogy vesszük tehát a dolgot, az az egy bizonyos, hogy a végzés az ép észszel alkotott végrendeletek végrehajtását sürgeti. Amennyiben t. i. a törvény ezt megengedi. Természetes. A főpapság végrendelkezési joga egyáltalában nem volt korlátlan; voltak országos törvények és egyházi szabályok, amelyeket e jog gyakorlásánál nem téveszthettek szem elől, s amelyek ugyancsak megkötötték a főpapság kezét. Így, hogy többet ne említsünk, nem végrendelkezettek a király által adományozott birtokról, csak külön királyi beleegyezés mellett, s az ősi javakról egyálta-

lában nem; nem hagyományozhatták — az egyházi törvények értelmében — összes szerzett javaikat profán célokra.

A törvénynek tehát az a célja, hogy a főpapság végrendelkezési jogát biztosítsa, de csak annyiban, amennyiben ez a jog az országos és egyházi törvényekben nekik biztosítva van. Szó sincs tehát a korlátlanul szabad végrendelkezési jogról.

A törvénynek azon része, mely a végrendelkezés nélkül elhalt főpapok hagyatékára vonatkozik, nem szorul magyarázatra, oly világos. Az országgyűlés kimondja, hogy az ily hagyatékot nem áll hatalmában lefoglalni sem a királynak, sem más valakinek, hanem minden azon egyházra száll, amelynek az elhunyt egyháznagy főpásztora volt. Nem kapnak belőle tehát sem a rokonok, sem a kincstár.

E törvény, minden világossága és határozottsága mellett sem volt ment attól, hogy belőle hamis következtetéseket vonjanak.

Már Kovachich beleesett e hibába, midőn a törvény szavaihoz a következő megjegyzéseket fűzi: a csonka és éppen e miatt kevésbé érthető artikulusban a püspököknek végrendelkezési jog engedtetik. Ennek meg kellett történnie, mielőtt az országgyűlés kimondotta, hogy a végrendelkezés nélkül elhalt főpapok után a király nem örököl. Csak az a csodálatos, hogy midőn a végintézkedés nélkül elhalt püspökök hagyatékánál oly nagy tekintettel voltak az egyházra, miért nem vették figyelembe az egyház érdekeit már akkor is, mikor még a főpapság végrendelkezési joggal nem birt.

Különben, teszi még hozzá, ugyanily végrendelkezési szabadságot adott IV. László 1274-ben a szepesi plébánosoknak. Már pedig, ha a plébánosoknak úgy kellett kérni ezt a jogot a királytól, akkor okvetlenül a királyra kellett előbb szállania hagyatékaiknak, ha végrendelkezés nélkül haltak el, és ha ez történt a plébánosok hagyatékával, mennyivel inkább kellett ennek történnie a főpapságéval.¹⁾

¹⁾ Kovachich i. m. I. p. 124.

Ami az egyház érdekeit illeti, Kovachichnak nincs igaza. A II. esztergomi zsinat határozata eléggé bizonyítja, hogy a főpapság hagyatékából az egyház még akkor is tekintélyes részt örökölt, ha a püspök végrendeletében az egyházra semmit sem hagyott; annál inkább az egyházra szállott a hagyaték, ha végrendelkezés nem történt.

De nincs igaza abban sem, hogy azon okból kellett a főpapságnak végrendelkezési jogot engedni, miután az országgyűlés úgy határozott, hogy a király nem öröklí többé a végrendelkezés nélkül elhalt püspökök javait. Már az országgyűlés előtt vagy száz évvel szabályozza az esztergomi zsinat a főpapság rendelkezési jogát, és ismerünk főpapi végrendeleteket, amelyek jóval az országgyűlés előtt lettek megírva; a főpapságnak tehát nem most lett e jog engedélyezve.

Vége téved abban is, amit a plébánosok esetére nézve mond, s amit abból következtet. A szepesi papok nem végrendelkezési jogot kértek a királytól, hanem már meglévő joguk gyakorolhatására kérték az ő királyi pártfogását, a főispán visszaélései és erőszakoskodásai ellen. Világosan benne van a kir. oklevélben, hogy amiatt panaszkodnak a szepesi plébánosok, mivel a főispán anélkül, hogy az elhalálozott javadalmasok végrendeletével törődnek, az összes hagyatékokat lefoglalja a maga számára. Ha pedig nem végrendelkezési jogot kértek a plébánosok, akkor elesik Kovachich következtetése, hogy t. i. végrendelet nem léteben hagyatékuk a királyra száll; és annál inkább elesik az a másik, hogy ha ez történt az alsó papság javaival, a főpapságával sem történhetett egyéb.

Egyébként az első pillanatra látható, hogy az általunk ismertetett törvény távolról sem foglal magában lemondást a király részéről, a főpapi hagyatékokra vonatkozólag. Ellenkezőleg, nagyon is erős hangsúlyozással mondja ki, hogy sem a király, sem pedig más nem foglalhatja le erőszakos módon — »rapere non possit« — az ily javakat. Ha a királynak akár a kegyuri jog címén, akár pedig valami más jogcímen valaha joga lett volna e hagyatékok-

hoz, a király jelenlétében meghozott e törvényczikk nem minősíthette volna ezek lefoglalását erőszakos ragadozásnak, mint ahogy azt tette.

Annál különösebbnek tűnik fel, hogy találkoznak írónk közt olyanok, akik, midőn a királyi kincstárnak a főpapi hagyatékokra vonatkozó igényeit emlegetik, még ma is holmi visszaháramlási jogról beszélnek.¹⁾

A visszaháramlási jog alatt bizonyára nem érthetünk egyebet, mint a királyi kincstár öröklési jogát a főpapi hagyatékok után. A kincstár ezen joga, mint szorosan vett jog, nem keletkezhetett később; ennek vagy mindenkor meg kellett lennie, vagy sohasem létezett. Az 1298-ki országgyűlés határozata nem hagy fenn kétséget aziránt, hogy abban az időben a kincstárnak semmiféle joga nem volt a főpapi hagyatékokhoz, hanem az esetben, ha volt végrendelet, az abban foglalt intézkedések szerint kellett az örökhagyó javavait felosztani, ha pedig végrendekezés nélkül halt el az illető, minden vagyona az egyházra szállott.

Az úgynevezett visszaháramlási jog tehát nem létezett sohasem. Hanem igenis létezett a jus spoliinak elkeresztelt erőszakos megrablása és kifosztása a főpapság hagyatékeinak, a királyi tisztviselők által, a királyi kincstár javára. Ezt, mint látni fogjuk, a zsinati határozatoknak, országgyűlési törvényeknek daczára, addig gyakorolták a királyi kincstár érdekeinek képviselői, hogy utóvégre elhittették önmagukkal is, meg a világgal is, hogy ez tulajdonképen egyik tiszteletreméltó ősrégi joga a koronának, és a kincstár a legtisztább jogi alapon áll, midőn a főpapi hagyatékokból magának részt követel.

Az országgyűlési határozatnak, mely a főpapi hagyatékok erőszakos lefoglalását megtiltotta, éppen oly kevésbé volt eredménye, mint a zsinati végzésnek. Sem az emberek erkölcei, sem az ország politikai viszonyai nem voltak olyanok, hogy a törvény felállítása elég lett volna a vissza-

¹⁾ *Boncz*: A katolikus főpapi hagyatékok körüli eljárás. Budapest, 1878. 23. l.

élések megszüntetésére, és a hatalmaskodások abbanhagyására. A királyi tisztviselők, csak úgy mint a kegyurak, földbirtokosok és vagyonosabb nemesek, ezentúl is prédának tekintették az egyházi személyek javait, és ahol csak teheték, megdézsmálták azokat.

A főpapság pedig küzdött továbbra is a maga és papjainak jogaiért, a legtöbbször ugyan remény nélkül, de azért nem kevésbé kitartóan. Kivált mikor a nagyeszű és erélyes Gentilis bibornok, apostoli szentszéki követ személyében, oly kitűnő segítségre talált.

Még meg sem érkezett Gentilis Magyarországra, már az úton volt alkalmja arról értesülnie, hogy mily kegyeletlenség uralja erre felé az embereket, a megholtak végső akaratának teljesítése tekintetében. Traw város polgársága és tanácsa ugyanis azzal a panasszal fordul hozzá, hogy némely végrendeleti végrehajtó náluk nem a végrendelet intézkedéseinek megfelelően osztja szét az egyház és szegények közt a hagyományokat, hanem egész önkényűleg járnak el. Sőt olyanok is, találkoznak, akik az ily jámbor czélokra szánt javakat nem átadják maguknak megtartani, vagy meg nem engedett czélokra fordítani.¹⁾

Még szomorúbb tapasztalatokra tett szert e tekintetben azon idő alatt, amit hazánkban töltött. A fő- és alsópapság egyaránt telve volt a legkeserűbb panaszokkal, nemcsak a király és nemesség, hanem egymás ellen is.

Nem volt elég, hogy a világiak erőszakoskodtak, hanem most már az egyháziak közt is találkozott olyan, aki a nálánál gyengébb paptársa hagyatékára áhitozott. Rendszerint az érsek a püspökére, a püspök a kanonokéra, a főesperes a plébánoséra. Legtöbb ellensége azonban mégis a főpapok hagyatékainak volt, mert ezeknek a lefoglalása járt a legtöbb haszonnal.

Gentilis a magyarországi főpapság hagyatékainak megvédelmezését oly fontos dolognak tartotta, hogy az erre

¹⁾ *Vatikáni Okirattár* I. 2. p. 87.

alkalmas intézkedések megtevése céljából, az 1311. évben külön tanácskozássra hívta össze Pozsonyba a főpapokat.

A tanácskozás eredménye egy szigorú rendelet lett, amelyben kemény fenytéket alkalmaz mindazok ellen, akik ellene vétetni merészelnék. Tartalma a következő.

Mindenekelőtt azon hazánkban lábrakapott szokást, hogy az érsekek, püspökök, apátok, priorok, prépostok és más egyházi méltóságok elhalálozása alkalmával, azoknak ingó és ingatlan javait a fejedelmek, főrangúak, várnagyok, nemesek és egyéb egyháziak és világiak, rendszerint azok, akiknek a birtokán az üresedés történik, s akiknek Isten és az egyház iránt tartozó tiszteletből, az egyházakat megvédelmezniök kellene, megrohanják, lefoglalják és elrabolják, a szent kánonok által kárhoztatott visszaélésnek minősíti, s az esztergomi érsek, számos választott püspök és egyéb egyházi méltóság jelenlétében és hozzájárulásával, apostoli követi hatalmánál fogva, a leghatározottabban megtiltja, hogy semmiféle egyházi ember vagy világi egyén, akármilyen magas méltóságban vagy kiváló állásban legyen, ne merészelve a jövőben sem maga, sem más által, sem nyilvánosan, sem titkon, az elhalt főpapok ingó, vagy ingatlan javait, avagy széküresedés esetén az egyházi birtokokat elfoglalni, meg-rabolni, vagy felhasználni. Ha valaki mégis elég vakmerő lenne ezt megtenni, miután méltatlan dolog úgy azt, amit az egyházra hagyományoztak a bűnök bocsánatára, mint azt, amit valaki igazságos úton szerez, idegen célokra fordítani, azon büntetéseken felül, amit a törvény ily esetben kiszab, az illető még ipso facto kiközösítés alá is essék, ami alól csak az esetben lehessen őt feloldozni, ha az elvett értéknek kétszeresét, vagy ha ezt anyagi viszonyai nem engednék, legalább az okozott kárt visszatéríti az egyháznak. A kiközösített nem részesülhet egyházi temetésben, ha csak előbb hibáját jóvá nem tette. Ennélfogva se az érsekek, se a püspökök, se egyéb egyháziak, szerzetesek, lovagrendek ne temessék el az ilyent a temetőbe, avagy temetésén meg ne jelenjenek. Aki ezen tilalom ellen vét, az szintén kiközösítéssel büntetetik, azon hely pedig, ahová a kiközösített-

nek holtteste eltemettetett, nem különben a temetésen résztvevők lakóhelyei interdictum alá esznek.¹⁾

Ennél szigorúbb intézkedést — tudtunkkal — sem külföldön, sem nálunk nem tett a papság, a jus spolií megszüntetése céljából. A hagyaték-fosztogatókra kiszabott egyházi büntetés oly kemény volt, annak végrehajtása oly annyira lelkiismeretbe vágó dolog, s a legcsekélyebb mulasztás e körül oly súlyos következményekkel járt, hogy hatása a lehető legjobb lehetett volna, ha van valaki, aki a tilalomnak érvényt szerez. Azonban nem volt. Gentilis bíornok alig négy hónap múlva a pozsonyi tanácskozás után, szeptember 11-én, elhagyta az országot; a főpapságnak pedig nem volt sem elegendő ereje, sem elegendő tekintélye ahhoz, hogy kiméretlenül szigorú legyen fölfelé és lefelé egyaránt. Gentilis receletének is az lett tehát az eredménye, ami az 1279-ki budai zsinatnak, és az 1298-ki pesti országgyűlési határozatnak: hogy a jus spoliíit illetőleg nem történt semmi változás.

Sőt Róbert Károly idejében, olyan mértékben, olyan vérlázító szemérmertlenséggel üzték, kivált a királyi tisztviselők, a főpapság hagyatékainak kifosztását, hogy a püspökök már nem láttak maguk előtt más segítséget, mint Rómáét. 1329-ben azt jelentik Rómába, hogy Boleszló esztergomi érsek elhalálózása után némelyek istentelen kezeiket az érsekség és az esztergomi egyház javaira kiterjesztették, az elhunyt érsek és az egyház ingóságait, a szentelt tárgyakat sem kimélve, elhurczolták, az érseki javakat, tizedeket és jövedelmeket lefoglalták.²⁾ Kilencz évvel később pedig, 1338-ban, XII. Benedekhez intézett emlékiratukban általában keserű panaszokban fakadnak ki a király és megbízottjainak eljárása ellen.

Majdnem ugyanazon szavakkal, melyeket egy XIV. századbeli németországi zsinat végzésében találunk, mondják

¹⁾ *Vatikáni Okirattár* I. 2. p. 282. *Fejér*: Codex Diplomaticus. VIII. 7. p. 89.

²⁾ *Fraknoi*: A magyar királyi kegyuri jog. 56. l.

el, hogy ha valamelyik püspök elhal, a királyi hivatalnokok azonnal lefoglalják minden javait, legyen az öröklött ősi birtok, vagy egyházi vagyon, s alig hagynak meg a hagyatékából annyit, hogy a tetemet tisztességesen el lehessen takarítani. Megtörténik, hogy a hulla több napon keresztül eltemetetlenül hever a pusztta földön, s végre is idegen költéségen lesz végső nyugvó helyére téve.

Az udvari papok, rokonok és szolgák pedig rettegve szétszaladnak, mert azok, akik kézre kerülnek, erőszak alkalmazásával kényszerítettnek, hogy mindenüket, akár szolgálataik fejében, akár más módon szerezték, kiszolgáltatassák.¹⁾

A pápához intézett ezen segélykiáltás is a pusztában elhangzott szó volt, melynek nem volt hatása, és maradt minden úgy ahogy volt.

A jus spolií gyakorlása egyik főfeladatává lett a királyi hivatalnokoknak, kivált akik a kamarai ügyekkel foglalkoztak, s ezek annyira beleélték magukat abba a gondolatba, hogy jogosan cselekesznek, hogy kötelességmulasztással vádolták volna magukat, ha a főpapok hagyatékait érintetlenül hagyják.

Az idegenek, különösen pedig az olaszok előtt, a kik ezen időben nálunk megfordultak, érthetetlennek tűnt fel ez az eljárás, s ebben egy egészen különleges magyar szokást láttak. 1373-ban pl. a pápai tizedszedő ezeket írja: tudomásomra esett, hogy a tized beszédésével megbízott egyik emberem Zágrábban súlyosan megbetegedett; nehogy a már általa összegyűjtött pénzösszeg az ő esetleges elhalálása alkalmával, úgy mint ez a magyaroknál szokásban van — more Ungarico — valaki által lefoglaltassék, egy

¹⁾ *Katona*: Historia Critica II. IX. p. 131. *Fejér*: Codex Diplomaticus. X. 7. p. 436. *Bartal* (Commentarium ad Historiam Status Jurisque Publici Hungariæ. Pozsony, 1847. III. p. 25 című munkájában) kétségbe vonja a pápához intézett ezen emlékirat hitelességét. *Fraknói* azonban megtalálta hiteles szövegét a vatikáni levéltár egykorú regestáiban, s a M. Kir. Kegyuri Jog című munka oklevéltárában fogja közölni.

másik alkalmazottamat voltam kénytelen oda küldeni, a pénz megőrzése czéljából.¹⁾

A főpapság, mint láttuk, sokáig abban a hitben ringatta magát, hogy zsinati végzésekkel, országgyűlési határozatokkal, egyházi büntetések alkalmazásával, a pápai közbenjárás kikérésével, sikerülnie fog a lábrakapott visszaélést megszüntetni, és régi végrendelkezési jogát visszavívni, illetőleg az ezt illuzoriussá tévő jus spoliinak véget vetni.

A szomorú tapasztalat megtanította rá, hogy segélyt mindezekről hasztalan remélt. A tilalmas rendeletek, a kiszabott szigorú büntetések mind nem értek semmit, midőn a végrehajtó hatalom hiányzott, s midőn éppen a király nevében, és az ő érdekében, követték el a legnagyobb hatalmaskodások.

A püspökök tehát — miután nem akarták a küzdelmet semmi áron feladni — kénytelenek voltak más úton-módon keresni jogaik és javaik megóvását. Legczélravezetőbbnek látszott előttük a királylyal szemben a pápához folyamodni, nem együttesen, közös bajaikat előadva, és valamely általános intézkedést kérve, aminek czélszerűtlen voltáról már meggyőződtek, hanem esetről esetre külön, egyenkint, éppen csak abból az alkalomból, amikor a pápa oltalmára szükségük volt. Ha ők végrendeleteiket a pápa elé terjesztik, azoknak megerősíttetését Rómában kieszközik, vagy legalább abban a nyomorúságos elnyomatásban, amit idehaza azáltal szenvedtek, hogy a királyi tisztviselők mit sem törődve az ő végső intézkedéseikkel, javaikat haláluk után egyszerűen lefoglalták, a pápától végrendelkezési szabadságot kérnek, és így is igazolják jogaikat és hagyatékaik sérthetlenségét, ez által végrendeleteiket és javaikat mintegy a pápa oltalma, védelme alá helyezik, aki ezeket legalább tekintélyével fogja megóvni a jogtalan erőszaktól. Így gondolkoztak, és eszerint is tettek.

Ágoston zágrábi püspök már 1304-ben a pápához

¹⁾ *Vatikáni Okirattár.* I. 1. p. 463.

folyamodik, hogy végrendelkezési szabadságot kérjen.¹⁾ Azután jó ideig nem találunk ily kérvényt. Lehet, hogy ezen idő alatt is a pápához fordultak főpapjaink, de valószínűbb, hogy csak később, a XIV. század közepén kezdett ez általános szokássá válni.

Ebből a korból legalább több rendbeli ily kérés elintézését találtuk, a vatikáni levéltár regestáiban és Supplicatióiban.

Így, Domonkos erdélyi püspököt 1357 jul. 18-án felhatalmazza VI. Incze pápa, hogy vagyonáról végrendeletet készíthessen.²⁾ Hasonló szabadságot ad december 11-én Demeter váradi püspöknek.³⁾

1418 jul. 29-én András váradi püspök folyamodik hasonló engedélyért Rómába.⁴⁾ Ugyanily szabadságot kér magának János esztergomi érsek 1420 november 26-án.⁵⁾

Ugyanő végrendeletében, a Rómában lévő S. Maria Maggiore templomnak sz. Jeromosról nevezett oltárát, bizonyos összeggel óhajtotta megajándékozni s ott egy világi papot örök időközön át alkalmazni. A végrendelet végrehajtói e célból két házat, egyet a zsidók utcájában, a másikat pedig az említett templom közelében, és három szőlőt vásároltak; papnak pedig Henriket, a hildesheimi egyházmegye klerikusát, választották. Mindezen intézkedésekhez kikérték a pápa megerősítését, 1422 január 19-én.⁶⁾

1428 márczius 16-án Henrik pécsi püspök folyamodik a pápához, hogy javairól szabadon végrendelkezhessék.⁷⁾

Hogy mily kiváló súlyt fektettek a végrendelkező egyháziak a pápai engedély megnyerésére, mutatja a következő eset is. András váradi püspök a váradi káptalan tagjainak szabad végrendelkezési jogot engedélyezett. A számukra így

¹⁾ *Theiner*: Monumenta Vaticana. Romae, 1859. I. p. 411.

²⁾ *Vatikáni Levéltár*. Regesta Avignon. A. V. T. 15. p. 454.

³⁾ U. ott.

⁴⁾ U. ott. Suppl. Martini V. A. I. L. VII. p. 207b.

⁵⁾ U. ott. Suppl. Mart. V. A. IV. L. I. f. 2b.

⁶⁾ U. ott. Suppl. Mart. V. A. V. L. II. f. 59.

⁷⁾ U. ott. Suppl. Mart. V. A. XI. L. IV. f. 31a.

biztosított jogot Zsigmond király is megerősítette. A kano-nokok azonban még ezzel sincsenek megelégedve; 1427 július 23-án folyamodnak V. Márton pápához, hogy ő is adja megerősítését végintézkedési jogukhoz.¹⁾

A végrendelkezési szabadságért a pápához intézett ezen folyamodványokban, a kérelmezők rendszerint teljesen szabad végrendelkezési jogot óhajtanak.

Néha a Supplicatiók ugyan nem mondanak többet, mint hogy ez és ez »licentiam testandi rogat«, többször azonban bővebben is körvonalozva találjuk kívánságukat.

Az említett Henrik pécsi püspök pl. azt kéri, engedjék meg neki, hogy minden, az egyház szolgálatában, javadalmai. után, vagy más megengedett módon szerzett javairól, szabadon végrendelkezhesék.²⁾

Még jobban részletezve találjuk a szintén előbb említett András, váradi püspöknek kérelmét, aki azért esedezik, hogy szabadjon neki tetszés szerint elhagyományoznia minden javait, még azokat is, amelyeket egyházi jövedelmeiből, egyháza révén szerzett, levonva természetesen előbb az adósságok kifizetésére szükséges összeget, és a javadalom, a házak kijavítására megkívántató költségeket; vagy legalább adjon a pápa neki ily végrendelkezési szabadságot általa — a pápa által — meghatározandó összeg felett.³⁾

Az ezen folyamodványokra adott pápai engedélyekben nem találjuk meg azt, amit kérnek, t. i. a szabad végrendelkezési jog megadását. Ellenkezőleg, a kérelmezők mindig nagyon keveset kapnak ahhoz képest, amit óhajtanak.

Előttünk van pl. az az engedély, amit VI. Incze pápa Demeter váradi püspöknek 1357-ben adott. Ebben a pápa a püspök kérésére megengedi, hogy azon javairól, amelyeket

¹⁾ *Vatikáni Levéltár.* Suppl. Mart. V. A. X. L. VIII. f. 215b—216a.

²⁾ »supplicat, quatenus sibi de quibusque bonis per eum ratione ecclesiarum, et beneficiorum sibi commissorum, et alias undecunque licite tamen acquisitis, liberam testandi licentiam concedere dignemini.« I. h.

³⁾ I. h.

nem a reábizott egyház, vagy egyházak révén, hanem egyéb megengedett módon szerzett, s amelyekről kétségtelenül ki lehet mutatni, hogy az övéi, szabadon végrendelkezhessék; úgyszintén, hogy azon egyházi természetű ingóságokat, amelyek felett joga volt rendelkeznie, hacsak nem voltak szorosán egyházi szolgálatra, isteni tiszteletre szánva, valamint minden egyéb oly ingó javakat, amelyeket az egyház révén szerzett, szabad legyen neki tisztességes és illő temetés költségeire, a neki életében szolgálatot tevők — akár rokonai voltak akár nem — mérsékelt módon történő megjutalmazására, és más ily megengedett és istenes célra fordítania, úgy azonban, hogy az egész hagyatékból mindenekelőtt levonassék az adósságok törlesztésére szükséges összeg, és azon költségek, amelyeket akár az ő, akár pedig megbízottjai hanyagsága folytán keletkezett károk, az épületekben észlelhető rongálmányok megtérítése és helyrehozása igényel. Végre lelkére köti, hogy végrendeletében oly mértékben tanúsítsa háláját azon egyházak iránt, amelyeknek szolgálatában vagyonát szerezte, amint azt lelkiismerete sugallja és lelki üdvösségére hasznosnak itéli.¹⁾

A pápai irat, mint látjuk, a legszigorúbb egyházi fel fogásnak megfelelően lett megszerkesztve. Egy vonalnyiival sem engedi túllépni azon határt, amelyet III. Sándor pápa a III. laterani zsinat határozatának alapján 1179-ben megvont, s amelynél tovább az általános egyházi törvény soha sem ment. Csakis azon javak hováfordítására nézve enged korlátlan szabadságot, amelyeket a püspök nem az egyházi jövedelmekből szerzett, hanem a melyekhez örökösödés, ajándék stb. útján jutott. Az egyházi jövedelmekből szerzett vagyonra nézve pedig csak annyiban enged végrendelkezési szabadságot, amennyiben az ingóságokból áll, s még ezeket is csak jámbor, egyházi célokra szabad fordítani; legfeljebb azoknak hagyományozhat belőlük valamit, akik őt életében kiszolgálták. Az ingatlan pedig feltétlenül az egyházra száll.

Pedig ez a pápai engedély nem áll egyedül a szigo-

¹⁾ I. h.

rúságban. Ugyanilyen végrendelkezési jogot adott XI. Benedek Ágoston zágrábi püspöknek 1304-ben,¹⁾ VI. Inceze Domonkos erdélyi püspöknek 1357-ben,²⁾ IX. Bonifác Ivance Benedek zágrábi kanonoknak 1391-ben,³⁾ és II. Pius Stock János pozsonyi prépostnak 1459-ben.⁴⁾ Sőt ez az öt pápai irat egymással szórul szóra megegyezik, annyira egy és ugyanazon módon lettek kiállítva.

Egyetlen egy oklevelet találtunk a vatikáni levéltárban, amely azt mutatja, hogy kivételesen nemcsak az alakra, de a lényegre nézve is más engedélyt adott Róma.

Fentebb említettük, hogy András váradi püspök arra kérte a pápát, hogy ha összes javaira nézve nem is, legalább egy bizonyos, ő szentsége által meghatározandó összeg felett engedjen neki szabad végrendelkezési jogot. Mint tudjuk, ezen kérvények, Supplicatiók felett vagy a pápa, vagy valamely megbízottja határozott. A végzés, amelyet pápa hozott, rendesen magára a Supplicatióra lett rávezetve, s többnyire egy két szóból állott, mint pl.: »fiat«, »fiat ut petitur«, »concessum« stb. A pápai jóváhagyás után a Supplicatiók egy külön e célra szolgáló könyvbe lettek bevezetve, a pápai jóváhagyással együtt. Ezek a könyvek maig fenmaradván, egyik legbecsesebb részét képezik a pápai levéltár megbecsülhetetlen anyagának. Egy ily regesta kötetben a váradi püspök Supplicatiójának végén ezt olvassuk: »fiat de quarta parte bonorum suorum«. E néhány szóban benne volt tehát a kérvény elintézése, s az arra adandó válasz.

A kancellariában erre azután kiállították az okiratot, amelynek értelmében a pápa megengedte a püspöknek, hogy javainak negyedrészeről tetszés szerint való szabadsággal intézkedjék.

Ezen pápai engedélyeknek — különösen ha az előbbieket tekintjük — kérelmezése, teljességgel nem volna érthető,

¹⁾ *Theiner*: Monumenta Vaticana. I. p. 411.

²⁾ I. h.

³⁾ *Vatikáni Okirattár*. I. 3. p. 135.

⁴⁾ *Theiner* II. p. 344.

ha az illető főpapok semmi egyebet nem akartak volna általa elérni, mint azt, hogy javaikról végrendelkezhessenek. Mert hiszen ezen joguk biztosítva volt az általános egyházi törvényekben éppen úgy, mint ahogy ők ezt most külön-külön megnyerték a pápától. Sőt a magyar egyházi törvény, valamint az országos is, jóval nagyobb szabadságot engedett e tekintetben nekik, mint a pápai kegyelem, s így az ő kérvényezésük határozottan hátránnyal járt reájuk nézve, mert megnyervén a pápai engedélyt, az abban előírt módon kellett végintézkedéseiket megtenniök.

Azt sem lehet feltételezni, hogy a jus spolií folytán oly annyira elnyomva érezték magukat, hogy felsőbb engedély nélkül nem is merészeltek végrendelkezni javaikról; mert akkor első sorban nem a pápától, hanem a királytól kértek volna engedélyt, aki jogaik gyakorlásában őket megakadályozta.

Más okának kellett tehát lennie az ő eljárásuknak. És aligha csalódunk, midőn azt hisszük, hogy ez nem volt egyéb, mint az, hogy az egyház fejének oltalma alá akarták ezzel helyezni végső intézkedéseiket, azon királyi önkénnyel szemben, mely a jus spoliában kifejezést nyert.

A főpapság végrendeletei, amennyiben a szerfelett csekély számmal reánk maradt adatokból megítélhetjük, a XV. században is tökéletesen a szigorú egyházi szellemnek megfelelően készültek.

Püspökeink nemcsak nem tévesztették szem elől, hogy mivel tartoznak az egyháznak és saját lelkiismeretüknek, midőn végső intézkedéseiket megtették, hanem sokszor saját öröklött, vagy adománykép kapott javaikból is bőven jutattak egyházi célokra; annál inkább megtették ezt azon javaikból, amelyeket egyházi szolgálatban szereztek.

Hogy tényekre hivatkozzunk, álljon itt János, zágrábi püspök és főkancellár, 1432-ben alkotott végrendeletének néhány intézkedése.

Miután hitéről alázatosan vallomást tesz, és kijelöli nyughelyét a zágrábi székesegyházban, javait a következőképen osztja fel. A birtokában lévő ezüst felerészben száll-

jon a székesegyházra, hogy azon a káptalan különböző egyházi szereket szerezzen be. A másik félrészről egy bizonyos mennyiség legyen Rudolf testvéréé, hogy könyörgéscset végeztesen az ő és már előbb elhalt Eberhard — szintén zágrábi püspök — testvérüknek lelki üdvéért. Ugyanebből a részből kapjon még a pécsi székesegyház is, szintén egyházi szerek beszerzésére.

Főpásztori ruháit és könyveit a zágrábi, breviariumát pedig a dombrói egyház kapja, hogy ezeknek igazgatói imádkozzanak érte. Egyéb ruháit, négy kocsiát a lovakkal együtt, a zágrábi és csázmai egyházak prebendáriusaira hagyományozza. Képei szintén a zágrábi egyházra szállanak. Több várról, melyeket Zsigmond királytól zálog fejében birt, úgy rendelkezik, hogy azok részint a királynak, részint pedig az ő (a püspök) testvérének adassanak át.

A zágrábi templomban elvégzendő misék fejében 315 arany forintot rendel kifizettetni. Gyűrűit Blagai Antal comesnek, és Magdolna nevű nővérének leányaira hagyományozza. Ágyi ruháit felosztja utódja és testvére közt. Plomberg Henriknek, Kemlek vára kapitányának 174 forintot, szolgálóinak pedig egész évi illetményüket rendeli kiadatni. Azon alkalmazottjai közt pedig, akik nem fizetéses emberei voltak, 600 forintot kellett a végrendeleti végrehajtóknak, az általuk teljesített szolgálatokhoz mérten, szétosztani. Nagy Kemlek nevű várát szintén a zágrábi egyház kapja meg; a sz. Margitról nevezett dombrói templom pedig két jobb fajtájú lovat. A zágrábi egyház egyik oltárára 500 frtot, László nevű unokaöccsének 1000-et, a pécsi prebendáriusoknak pedig misékre 50-et hagy. Budán birt összes házait és palotáit, bizonyos számú misék fejében, utódjára hagyományozza. Az utasok befogadására Dombron egy megszállóhelyet alapít. 500 forintot olyképen rendel kiosztani a szegényebb ellátású áldozárok közt, mise-stipendium gyanánt — a misék az ő és az övéi lelki üdvéért voltak végzendők — hogy egy sz. misére 20 dénár jusson. Ezenkívül különféle összegeket hagyományoz templomokra, szerzetes házakra, kórházakra, szegény betegeknek stb. Mindazt pedig, ami e

hagyományok teljesítése után hagyatékából még fennmarad, a szegények közt kívánja alamizsna gyanánt szétosztatni.¹⁾

Még előbb, 1401-ben, János eörsi prépost és veszprémi kanonok, Kis-Saár-Berényben ültetett szőlőjét a veszprémi székesegyház egyik oltárára hagyományozza, mint mondja, lelkének üdvösségére.²⁾

Scolari András váradi püspök, Ozorai Pipo testvére, 1426 január 14-én, halála előtt négy nappal irt végrendeletében, hivatkozással V. Márton bullájára, amely őt végrendeletkezési szabadsággal ruházza fel, általános örökösévé Ozorai Pipot teszi, s reá hagyományozza Florencz közelében vett birtokát is azon kötelezettséggel, hogy ott a karmalduli szerzeteseknek kolostort, templomot, kápolnát stb. építsen. Ugyanerre a kolostorra hagyja azon birtokot, házait és egyéb javait is, amelyeket nővérének és ennek leányának élethossziglan haszonélvezetül átengedett. E mellett többféle hagyományt tesz a maga és szülői lelki üdvére, templomokra, zárdákra stb.³⁾ Ezen végrendeletet Zsigmond, a főörökös kérelmére, tekintettel az ő kiváló érdemeire s a kérés igazságos voltára, mint római császár 1427-ben megerősítette.⁴⁾

Palóczy György primás végrendeletéből csak azt tudjuk, hogy 1439-ben a szepesi prépostság templomára ezer aranyat hagyott.⁵⁾

Back Gáspár szepesi prépost 1489-ben irt végrendeletében a szepesi káptalanra hagyja liskei két szőlőjét, és nyolczszáz aranyat hagy sz. misékre.⁶⁾

Farkas Bálint váradi püspök, 1495-ben irt végrendeletében javairól akként intézkedik, hogy a szolgálatai jutalmául Ulászlótól neki adományozott pestmegyei Lőrinczi, Ve-

¹⁾ *Fejér*: Codex Diplomaticus. X. 7. p. 436.

²⁾ *Veszprémi Káptalani Levéltár*. Dec. Saár-Berény. Nr. 16.

³⁾ *Pulszky* Ferencz ötvenéves írói működése jubileumára. Budapest, 1884. 121. i.

⁴⁾ *Történelmi Tár* 1884. évf. 619. l.

⁵⁾ *Wagner*: Analecta Scepusii. III. p. 45.

⁶⁾ U. ott. p. 71.

resegyház és Szada nevű birtokokat, továbbá 203 kötetből álló könyvtárát, úgyszintén egy általa 300 arany forinton vett tiszta ezüst ereklyetartót, azon feltétel mellett örökölje tőle a váradi egyház, hogy a káptalan abban a kápolnában, ahol teste nyugodni fog, naponként mondasson lelki üdvéért egy szent misét. Kiköti azonban, hogy ha esetleg egyéb javai nem lennének elegendők hitelezőinek kielégítésére, a székes káptalan tagjai, az ereklyetartó fejében, fizessenek a végrendeleti végrehajtóknak 300 aranyat.¹⁾

¹⁾ *Bunyitay*: A váradi püspökség története. Nagyvárad, 1883. I. 330. l. *Kereszturi*: Descriptio Episcopatus et Capituli M. Varadiensis. M. Varadini, 1806. I. 257.

V.

A főpapok a XVI. században végrendeleteik királyi megerősítését eszközlik ki, hagyatékaik biztosítása céljából. — Bakócz Tamás hagyatéki és végrendelkezési ügyei. — A főpapságnak végrendelkezései a mohácsi vész után. — Oláh Miklós és Cserődy János hagyatéki ügyei s a kamara.

Körülbelül kétszáz év szomorú tapasztalásának folyton megújuló bizonyágtétele arra tanítá meg a magyar főpapságot, hogy a pápai kiváltságlevelek alkalmasak lehetnek bizonyos lelki kételyek megszüntetésére, vagy az egyháziak végrendelkezési jogának terjedelme felől felmerült kérdések tisztázására és megoldására, de éppen nem felelnek meg annak a célnak, amelyért azokat kieszközölni szokták. Elméletben kitűnően meghatározták, megadták, vagy biztosították a főpapság végrendelkezési jogát, de a gyakorlatban szerfelett csekély eredménnyel voltak segítségére a püspökök azon törekvésének, hogy ezen jogukat a királyi kincstár emberei is elismerjék és tiszteletben tartsák.

A királyi tisztviselők, daczára a pápai engedélyeknek és megerősítéseknek, a legtöbb esetben nálunk is csak úgy lefoglalták a főpapi hagyatékokat, akár történt róluk végrendelkezés, akár nem, mint más országokban, ahol a jus spolií gyakorlatban volt, pl. Csehországban.¹⁾

Végre belátta a főpapság, hogy zsinati végzéseknél és országgyűlési határozatoknál, a kiközösítéssel és egyházi átokkal való fenyegetésnél, a pápai kancelláriából kikerült

¹⁾ *Singer H.*: Historische Studien über die Erbfolge nach katholischen Weltgeistlichen in Oesterreich-Ungarn. Erlangen, 1883. 41. l.

írásoknál, sokkal többet fog neki használni végrendelkezési jogának elismerésére, és hagyatékának biztosítására, ha egyenesen oda fordul azokhoz, akik ellen eddig segílyt keresett, és tőlük kéri bajának orvoslását.

Eddig úgy állott a dolog, hogy a főpapság hagyatékainál a királyi kincstár képviselői és a püspökök, mint két ellenséges fél állottak egymással szemközt, akik közül mind a kettő jogaira hivatkozott: a püspökök végintézkedési jogukra, amazok pedig a *jus spoliaria*, vagy a legfőbb kegyuri jogra. S mivel a királyi kincstár emberei egyuttal erőszakhoz is nyultak — hisz a *jus spoliarii* éppen az erőszak alkalmazásában állott — rendszerint ők is lettek a győztesek, és övéké lett a hagyaték.

A XVI. századtól kezdve másként alakulnak a viszonyok.

A püspökök nem mondanak le ugyan jogaikról, és nem is ismerik el a legfőbb patronus azon soha nem létezett, de annál többet hangoztatott jogát, amely hagyatékait magának követeli, de saját jogaiknak hangoztatását, és a *jus spoliarii* gyakorlásában rejlő jogtalan erőszakoskodás egyetemleges felpanaszlását elhagyják. Ehelyett külön-külön, egyenkint, mint alázatos kérelmezők járulnak a királyi trónus elé, és részint tett szolgálataikra, érdemeikre, részint pedig a felség vallásos lelkiületére, jogtisztületére hivatkozva, arra kérik őt, hogy erősítse meg végrendelkezéseiket, vagy pedig engedjen nekik szabad végrendelkezési jogot.

Ne téveszsziük szem elől már itt sem, hogy e szavaknak tulajdonképeni értelmük micsoda.

A főpapságnak végrendelkezési joga — kimutattuk fentebb — nemcsak az általános egyházi, hanem a külön magyar egyházi törvényben is biztosítva volt; sőt országgyűlési törvény is biztosította számára e jogot. Miután pedig nyoma sincs annak, hogy e törvények valaha akár visszavonattak, akár megmásítottak volna az illetékes tényezők által, a főpapság e jogának birtokában kellett hogy legyen a XVI. században is.

Azt is láttuk, hogy a királyi megerősítés szüksége a

főpapi végrendeletek érvényességéhez, több mint két évszázadon keresztül éppen nem kívántatott meg; IV. Béla megkövetelte ugyan, de csak azon esetben, ha a király által adományozott földbirtok elhagyományozásáról volt szó, vagy pedig az egyházakra hagyott fekvőségek örökléséről; utódai ettől is eltekintettek, és a XIV. századból reánk maradt végrendeletek nincsenek mind királyi megerősítéssel ellátva.

A főpapság tehát nem kérhetett észszerűen olyan jogot, amelylyel már birt, és végrendeleteinek királyi megerősítését sem kérhette úgy, mint e végrendeletek érvényességének szükséges járulékát, miután ez csak bizonyos esetekben, és nem általában kívántatott meg.

Midőn a püspökök a királyhoz fordulnak, és tőle végrendelkezési szabadságot, vagy végrendeleteik megerősítését kérik, csak azt teszik meg, ami előttük a viszonyok kényszerítő hatalmával szemben szükségesnek látszik.

A *királyi* tisztviselők foglalván le hagyatékaikat, a *királyi* kincstár javára, a *királyi* kegyuri jog örve alatt, természetes, hogy miután tapasztalták, hogy egyéb már nem használ, a *királyhoz* folyamodnak.

És mit kérnek tőle? Hogy adjon nekik végrendelkezési szabadságot. De mi célból kérik ezt, ha végrendekezési joggal az egyházi és országos törvény értelmében is birtak?

Kérik, hogy egyrészt midőn a király ezt nekik megadja, világos szavakkal tudomására adja, nem nekik, hanem saját tisztviselőinek, hogy az illető püspök fel van hatalmazva végintézkedéseinek megtevésére, hogy maga a király adta meg erre neki a felhatalmazást, hogy tehát ennél fogva az ő hagyatéka minden körülmények közt érintetlenül hagyandó; másrészt pedig, hogy a király által ajándékozott birtokokat is elhagyományozhassák, vagy hogy az általuk más úton szerzett fekvőségekről az egyház javára is végrendelkezhessenek.

Midőn azután megnyerték a királytól az engedélyt arra, hogy minden vagyonukról szabadon, egészen tetszésük szerint végrendelkezzenek, már elkészített végrendeletüket is rendszerint felterjesztették a felség elé, hogy azt jóvá-

hagyja és megerősítse. Ennek szintén nem volt egyéb jelentősége és célja, mint hogy a végrendelet végrehajtását nem csak a királyi tisztviselők, hanem más hatalmaskodókkal szemben is biztosítsák.

Ha valaki sem királyi adományozás czimén nem birt birtokokat, sem pedig oly fekvőségekkel nem rendelkezett, amelyeket az egyházra kívánt hagyományozni, akkor nem is fektetett arra súlyt, hogy a királytól már előre végrendelezési szabadságot eszközöljön ki magának, hanem megelégedett azzal, ha végrendeletében arra kérte az uralkodót, hogy végső akaratát legfelsőbb jóváhagyásával ellássa, és így a végrendelet végrehajtását biztosítsa.

Hogy a főpapság végrendeleteinek megerősítését maguk a királyok is így fogták fel ebben a korban, és hogy az ő megerősítésükben nem láttak egyebet, mint a királyi kegy azon nyilvánulását, mely minden eshetőségre védelmet ígért a végrendelet megtámadói ellen, bizonyítja azon rendelet is, amelyet I. Ferdinand 1560 ápril 19-én Thurzó Szaniszló szepesi főispánhoz intézett.

Péterváradai Balázs váci püspöknek és egyuttal szepesi prépostnak nővére, Anna, Bodogh János özvegye, panaszt emelt Thurzó ellen a királynál, hogy ez azonnal bátyjának elhalálózása után, ennek a szepesi prépostságban lévő minden vagyonát lefoglalta, szepesi várába vitette, s így őt elütötte a bátyja által reá hagyományozott javaktól. Egyuttal kérte a királyt, hogy szorítsa rá a szepesi comest ezen javaknak kiadására.

Ferdinand meghallgatta az özvegy kérelmét és ráírt a hatalmaskodó főúrra, hogy haladéktalanul szolgáltatson vissza mindent, *miután — úgymond — az elhalt váci püspöknek végrendeletét kegyesen megerősítettük, és nem akarjuk, hogy nővére megfosztassék a neki tett hagyományoktól.*¹⁾ A király ezzel világosan rámutat arra, hogy a

¹⁾ . . . »quare nos supplicatione ejusdem clementer exaudita, quoniam nos testamenti praefati Episcopi Vaciensis clementer confirmavimus, nolumusque eandem Dominam rebus fratris quondam sui, sibi per eum legatis privari etc.« Wagner : *Analecta Scepusii*. I. p. 379.

királyi megerősítés éppen csak arra szolgál, hogy a hagyaték az ily erőszakos fosztogatásnak ne legyen kitéve.

Tanulságosabbak azonban ennél Bakócz Tamás végrendekezési és hagyatéki ügyei, amelyekből nem csak azt tudjuk meg, hogy a püspököknek a király részéről szabad végrendekezési joggal való felruházása csakugyan oly értelemben veendő, mint azt mi magyarázzuk, nem pedig oly formán, hogy a főpapság ily királyi engedély nélkül egyáltalában nem végrendekezhett volna érvényesen javairól, hanem arról is meggyőződünk, hogy a királyi engedélyek és megerősítések sem voltak mindig elegendők a jus spoli megakadályozására, sőt a legtöbbször nem.

Bakócz Tamás esztergomi érsek, még 1501-ben szabad végrendekezési jogot kért II. Ulászlótól, amelyet ez, tekintettel számos érdemeire, és egyéb meg nem nevezett okokból is engedve kérelmének, még ugyanezen évben készséggel megad neki.

Az engedély-okiratban a fősúly ezeken a szavakon fekszik: mi tehát különös jóakaratunk és kiváló kegyelmünkből kifolyólag, királyi teljhatalmunknál fogva megengedjük, hogy minden vagyonáról, bárhol létező birtokairól és egyéb ingó és ingatlan, bármely néven nevezendő javairól, melyeket Istentől nyert, életében úgy mint halála esetére szabadon rendelkezhessék, szóval vagy írásban, testvérei, vagy bármely egyház javára; ezen végrendekezést mindenkor érvényesnek fogjuk elismerni, királyi jóváhagyásunkkal támogatni, és megerősítvén, senkitől nem engedjük azt megtámadtatni, sem mi nem fogjuk, semmiféle ürügy alatt, a végrendelet végrehajtóit a végrendelet végrehajtásában megakadályozni, sem mások által ezt tenni nem engedjük, hanem minden ellenmondás nélkül érvényben hagyjuk, *amint eddig sem tettünk semmi olyat, ami valamelyik főpap végrendeletére sérelmes lett volna*, sem pedig — ha Isten engedi — a jövőben ilyet elkövetni nem fogunk.¹⁾

II. Ulászló ezen meglepő vallomása, mely szó szerint

¹⁾ *Magyar Sion* VII. (1869. évf.) 523. l.

a következőképen hangzik: »prout et alioquin nullius etiam alterius Praelati hactenus testamentum violavimus, vel aliter turbavimus, prout et neque deinceps Deo favente impedire intendimus« — akkor, amidőn előzmények gyanánt több soron keresztül a főpapi végrendelet lelkiismeretes végrehajtásáról szól, nagyon fényes bizonyítékul szolgál arra nézve, hogy a jus spoliu gyakorlásáról abban az időben *miat* vélekedtek maguk királyaink. Mert ha őnekik csakugyan a legfőbb kegyuri jogból kifolyólag lett volna joguk a főpapság hagyatékához, akkor II. Ulászló is bizonyára gyakorolja ezen jogát, és nem engedi amúgy is üres kincstárát ettől megfosztatni. Ha pedig csak kivételképen, királyi kegyelmének különös jeléül, és tekintettel az illetők kiváló érdemeire, mondott le eddig mindig ezen jogának gyakorlásáról, akkor valószínűleg nem ezen szavakkal dicsekszik: »nōn violavimus testamenta, nec turbavimus«, mert ebben benne van annak elismerése is, hogy ellenkező esetben jogtalanságot követett volna el; hanem megmondja világosan, hogy egyik ősrégi jogáról mondott le.

De másrészről, mihelyt elismerte a király, hogy a püspökök végrendeleteit nem áll jogában semmiféle ürügy alatt megsértenie, vagy azoknak végrehajtását megzavarnia, ezzel egyuttal elismerte azt is, hogy a püspököknek jogukban áll javaikról végrendelkezni anélkül, hogy erre a királytól külön felhatalmazást nyernének, vagy végrendeletük királyi megerősítésre, jóváhagyásra szorulna.

És csakugyan, midőn Bakócz 1517-ben II. Lajos királyhoz fordul, hogy ez az atyja által adott végrendelkezési szabadságot számára újolah biztosítsa (t. i. a királyi tisztviselők erőszakoskodásai ellen), azon szavakkal vezeti be kérelmét hogy: ezen ország dicséretre méltó törvényénél és az itt uralkodó ősrégi, és sokszorosan jóváhagyott szokásnál fogva, minden birtokos nemes ember szabadon rendelkezhetik minden javairól, amelyeket szolgálataival, képességeivel és munkásságával szerzett.¹⁾ És ezen törvényre, e

¹⁾ . . . »quod de laudabili lege vetustaque et approbata hujus

szokásra hivatkozva, kér ő is szabad rendelkezési jogot javai felett. A királyi okirat pedig ismétli e szavakat, és megadja a kért szabadságot anélkül, hogy szükségét látná tiltakozni ezen felfogás, az ország törvényeinek ilyen magyarázata ellen, világos jeléül annak, hogy a primás szavaiban nem volt olyasmi, ami megütközést keltett volna. Pedig javainak, és ezek felett való rendelkezéseinek bevallását, Verbőczy István királyi személynök előtt tette meg, Budavárában.

1520-ban II. Lajos újból megerősíti II. Ulászló 1501-ki kiváltságlevelét, amelyben szabad végrendekezési jogot nyer Bakócz, tekintettel számtalan érdemeire, és felhatalmazza őt, hogy minden birtokáról, akár úgy vette azokat pénzen, akár más úton szerezte, úgyszintén ezüstnemüiről, házi felszereléséről, marhaállományáról, szóval minden ingó és ingatlan javairól, egészen tetszés szerint való szabadsággal végrendekezhessék, javait akár testvéreire, akár az esztergomi székesegyházhoz általa épített kápolnára, akár pedig egyéb tetszés szerinti célra hagyományozhassa. Együttal kijelenti, éppen úgy mint atyja, hogy a primás végrendeletének, bár hogyan szóljon is, bármit tartalmazzon, előre megadja a királyi megerősítést; sőt királyi szavát köti le, hogy a végrendelet végrehajtását nem fogja megakadályozni, hanem inkább a végrendelet végrehajtóit minden módon támogatni fogja kötelességeik végzésében.¹⁾

Bakócz nemcsak a két királytól eszközölte ki a maga számára a legtökéletesebb végrendekezési szabadságot, hanem II. Gyula és X. Leo pápáktól is.

Ingatlan javairól és ingóságairól külön intézkedett. Amazokat már előbb legnagyobb részben rokonai közt osztotta szét, emezekről és még némely birtokáról, halálos

Regni nostri Hungariae Consuetudine, quilibet Nobilis et Possessionatus homo de super universis Bonis ac Juribus possessionariis, per eum propriis suis servitiis, virtutibusque et laboribus conquisitis et inventis, liberam prout voluerit disponendi habeat potestatis facultatem.« *Magyar Sion* VII. 523. l.

¹⁾ U. ott. 529. l.

ágyán, az esztergomi nagyprépost és számos tanu jelenlétében végrendelkezett. Ezen tollba mondott végrendeletét, melyet II. Lajos azután királyi megerősítéssel látott el, csak némely egykorú tudósítások és oklevelek után ismerjük.

Ezek szerint a királynak a végvárak megerősítésére 40,000 arany forintot hagyott; a róla elnevezett kápolnának, jobban mondva az esztergomi káptalannak pedig, a somogymegyei Szinyér uradalmat, Gyöngyös mezővárosnak zálogban birt negyedrészt, a borsodmegyei Czezin faluban egy birtokot, Budán és Pesten egy-egy házat, és összes ingóságainak felét. A másik felét lelki üdvének javára, szegényeknek és az isteni tisztelet fényének emelésére hagyományozta.

Azonban hasztalan gondoskodott Bakócz oly elővigyázó módon végrendelkezésének végrehajtásáról, és hasztalan igyekezett hagyatékát pápai engedélyekkel, királyi oklevelekkel, királyi ígéretekkel és jóváhagyásokkal biztosítani. Midőn a török Nándorfehérvárat vívta, II. Lajos nem tudván honnan venni a felmentő sereg felszerelésére szükséges költségeket, a primásnak hagyatékát vette e célra igénybe.

A végrendeleti végrehajtók, köztük a primás, Szakmáry György is, a többszörös sürgetésre kiszolgáltattak a hagyatékából 40,000 frtot. Midőn ez kevésnek bizonyult, a király elrendelte az arany- és ezüstneműeknek, a tányérok, tálak, kanalak, kupák, medenczék, gyertyatartók, lánczok, gyűrűk, a drágaköveknek, a posztó, vászon és selyem-kelméknek, a szőnyegek és butoroknak, szóval az összes érték-tárgyaknak elárúsítását.

A felhalmozott mérhetetlen kincs most valóságos közprédává vált. A ferrarai herczeg budai ügyvivőjének jelentése szerint »három napon keresztül hurczolták az ezüst edényeket össze-vissza, mintha csak cserépből lettek volna. Némelyek szerint összes súlyuk 300 mázsát tett ki. Egyik aranyműves állította, hogy 100 mázsánál mindenesetre több volt. A tiszta ezüstöt 7—8, az aranyozottat 8—9 forintra becsülték márkánként. Olyan vásár volt ez, melyet nem lehet leírni. Egyik aranyműves, többi közt, jó mester kezeire

valló, domborművekkel diszített edényeket vett márkánként 7 frtért, pedig ő maga esküvel erősíti, hogy 14 forinton alul el nem készíthetné. Van, aki 70 forinton vett egy kupát, és néhány nap alatt 30 frtot nyert rajta. Találkoztak urak, akik zsidók által sokat vásároltattak össze maguk számára.

Igy vesztegették el azt a kincset, amelyet ha a maga idején helyes módon értékesítenek, elegendő lett volna, hogy a belőle befolyó pénz-összeggel a török támadást feltartóztassák.«¹⁾

Sőt még a mohácsi vész után is volt mit elvinni Bakócz hagyatékából. János király az esztergomi kápolna arany és ezüst felszerelését dézsmálta meg, és 5675 frt értékű tárgyakat küldött onnan a pénzverdébe, hogy legelőbb kiadásait fedezhesse.

A kápolnát azután II. Lajos a hontmegyei Damásd várral, s a hozzá tartozó uradalmakkal igyekezett kárpótolni, és János király is ígért néhány jószágot.²⁾

Az ország kétségbeejtő helyzete, az utolsó fillérig kipusztult királyi kincstár keserves állapota, ha nem is igazolja, de érthetővé teszi királyaink ezen eljárását. A kényszerűség onnan vesz, ahol van, anélkül, hogy szükségesnek látná ehhez a jogcímet keresni.

Ebből magyarázhatjuk meg, az 1525-ki országgyűlésen történeteket is. A rendek a 25. cikkelyben határozatba hozzák, hogy a felség hajtassa végre Szakmáry Györgynek, a volt esztergomi érseknek végrendeletét, és intézkedjék az iránt, hogy a cselédség megkapja a hagyatékából a maga fizetését és az esztergomi káptalan is hozzá jusson azon pénzhez, amit a megboldogult a lelkiüdveért mondandó misék fejében hagyományozott reá. Ez történik a 25. cikkben. És a 26-dikban már azt követeli az országgyűlés — bámulatra méltó következetességgel — hogy Bakócz Tamás, Szakmáry György esztergomi érsekek, és Várdai Ferencz erdélyi püspök hagyatékaiban található készpénz és

¹⁾ *Fraknói*: Erdődi Bakócz Tamás élete. Bpest, 1889. 198. l.

²⁾ U. ott.

egyéb értékes dolgok, *ezen esetben* fordíttassanak az ország szükségleteire.¹⁾

A rendek valószínűleg úgy gondolkoztak, hogy ha előbb, mikor a kincstár telve volt, s az országot nem fenyegette semmiféle veszedelem, elvehette a király a főpapi hagyatékokban talált javakat, akár a patronatusi jog, akár a jus spolii czimén, akkor megteheti ezt most is, midőn az ország élet és halál-harcz előtt áll, és midőn maguk az elhalt főpapok is — ha még életben volnának — önként felajánlanák vagyonukat a haza védelmére.

De még ezen esetben is megőriznek némi kegyeletet, az elhunyt végakarata iránt. Mint a 25. t.-cikk intézkedéséből következtetnünk lehet, nem kívánták a hagyatékokat oly módon kifosztani, hogy se a püspököt életében kiszolgálók ne kaphassák meg illetményeiket, se pedig az elhalt főpap által saját lelkiüdvére tett hagyományokat ne lehessen teljesíteni, hanem megelégedtek a készpénznek, vagy pedig az azonnal értékesíthető tárgyakkal, a kincstár javára törént lefoglalásával. S mert tudják, hogy jogtalanságot követnek el, hogy bármint akarnák is szépítgetni eljárásukat, ez mindig csak erőszakoskodás marad, mintegy a maguk mentességére és vigasztalásul a főpapság számára, hozzá teszik — »ex nunc« — ebben az egy esetben, amikor nem áll hatalmunkban másképen segíteni, s kényszerítve vagyunk az ország megmentése céljából a legmesszebb menő intézkedéseket megtenni.

Az országgyűlési határozat ily értelmű magyarázása jóval valószínűbbnek látszik, mint Batthyáni vélekedése, aki az idézett törvénycikkekhez könyvében azon megjegyzést fűzi, hogy a királyi zsinat — mint ahogy ő e gyűlést nevezi — teljes joggal hozhatta határozatba a püspöki hagyatékok lefoglalását, miután Szakmáry György esztergomi érsek, mint az 1526. évi 28. t.-cikkéből kitetszik, minden készpénzét az elzálogosított várak kiváltására hagyományozta.²⁾

¹⁾ *Batthyáni*: *Leges Ecclesiasticae*. I. p. 600.

²⁾ U. ott.

Eltekintve attól, hogy az ily hagyományok kiszolgáltatását sokkal egyszerűbben és rövidebb úton, királyi rendelet által is el lehetett volna érni, ha ugyan — ami nem hihető — a végrendeleti végrehajtók vonakodtak volna ilyenü megbízatásuknak eleget tenni, már azon okból sem állhat meg Batthyáni véleménye, miután a törvénycikk nem tesz említést arról, hogy csak az országos czélokra hagyott pénzüsszegek foglalandók le, hanem éppen, ellenkezőleg úgy hangzik a rendek határozata, hogy a nevezett főpapok *pénzei és egyéb javai* az ország szükségleteire fordítandók.

A veszedelem növekedtével II. Lajos már nemcsak a főpapok, hanem az alsó klérus hagyatékához is hozzányúlt. Érdekes e tekintetben azon levele, amelyet 1526. június 10-én Budáról More Fülöp pécsi püspökhöz intézett.

Nemrég meghagytuk neked — írja a király — hogy nézz utána, kit illetnek azon nemrég elhalt kanonok hagyatékában talált javak, aki azelőtt Ujlaky Lőrincz környezetéhez tartozott. Miután azonban arról értesülünk, hogy ezek senki másra, mint a mi felséges személyünkre nem szállhatnak, ezennel megparancsoljuk, hogy a kanonok összes készpénzét és egyéb javait, jegyzék kíséretében, minden hiány nélkül, add át e sorok kézbesítőjének, aki azokat a véghelyekre fogja fordítani. Ne okozzatok eziránt semmi nehézséget, mert ha emberem nem kapja meg ezen javakat, és a véghelyek tisztviselőinek fizetése elmarad és ebből valami veszedelem származik, ennek egyedül csak tí lesztek az okai.¹⁾

Egy hét múlva pedig, június 17-én, kiadta a rendeletet, hogy az egyházak, monostorok stb. adják át pénzeik, egyházi szereik, ruháik felét, a török elleni háború költségeire.²⁾

A mohácsi vész után nem állott be lényeges változás a főpapság végrendelkezési jogában.

¹⁾ *Muzeumi Levéltár.*

²⁾ U. ott.

A püspökök rendszerint folyamodtak a királyhoz végrendelezési szabadságért, vagy legalább gondoskodtak arról, hogy végrendeletük utólagosan megnyerje a legfelsőbb jóváhagyást és megerősítést. És hogy a királynak éppen semmi oka se legyen a megerősítést megtagadnia, vagy a hagyatékot lefoglaltatnia, a végrendelező főpapság a legtöbbször róla is megemlékezik végső intézkedésében, és az ő javára is tesz hagyományt.

Találunk azonban — igaz, hogy csak kivételesen — olyan főpapi végrendeleteket is, amelyek nemcsak az előzetesen kikérni szokott végrendelezési szabadság nélkül lettek megírva, hanem még később sem erősítették meg a király által; az illető főpap sem az egyiket, sem a másikat nem tartotta szükségesnek kieszközölni.

Ami pedig a végrendekezés szabadságát illeti, ez is megmaradt a réginek. A királyi engedély rendesen úgy szól, hogy az illető püspök minden ingó s ingatlan javairól tökéletesen szabadon végrendelezhetik, akár rokonai, akár pedig az egyház javára. Köteles hagyományokról nincsen szó. Ezt csupán az egyházi törvények ismerik, és csak lelkiismeretben kötelezők.

A főpapság ismeri e törvényeket, és hirdeti is papjainak. Oláh Miklós primás, midőn az 1560-ki zsinaton a katolikus vallás némely főbb fejezeteiről értekezett az egybegyült papság előtt, nem mulasztotta el az egyháziakat megillető végrendelezési jog felől is kitanítani hallgatóit. Előadásában kifejtette, hogy a papság csak öröklött vagyonáról, vagy oly javairól végrendelezhetik tetszése szerint, amelyekhez rokonai, barátjai bőkezűsége folytán jutott, úgyszintén amelyeket saját fáradozása által, vagy más ily tiszteséges úton szerzett.

Ha tehát valaki olyanokról is végrendelezne, amiket egyházi szolgálatban, egyházi jövedelmekből szerzett magának, végrendelezése érvénytelen, és javai azon egyházra szállanak, amelynek élén állott, vagy pedig amelynél javadalommal birt, miután idegen vagyonról senkinek sem áll jogában rendelkezni. A kánonok azonban nem zárják ki a

méltányosságot, s bár az egyháziak egyházi hivatalukban szerzett ingóságaikról, a jog szerint, nem is végrendelkezhettek, ezekből is juttathatnak másoknak alamizsna gyanánt, sőt nem lehet kárhozthatni azon szokást sem, hogy a szegényeknek, zárdáknak és azoknak, akik őket életükben kiszolgálták, akár rokonaik voltak az illetők, akár idegeinek, érdemük szerint valamit hagyományozzanak.¹⁾

Maguk a püspökök azonban nem tartották magukat szószerint e szigorú szabályokhoz. Akár azon okból, mert az egyházi jövedelmeknek és egyéb javaiknak, vagy járandóságaiknak, szétválasztott kezelése lehetetlen lett volna, akár pedig mert többnyire a pápától is meg a királytól is megnyerték a szabad végrendelkezési jogot, vagyonukról olyformán intézkedtek haláluk előtt, hogy abból jutott az egyháznak és a rokonoknak is, tekintet nélkül arra, hogy a javadalmaik után befolyt jövedelmekből szerezték-e, vagy más nem egyházi úton. Igaz másrésről az is, hogy sok püspöknek jövedelme a török dúlásai következtében annyira megcsappant, hogy ha a fejedelem kegye nem juttatta volna őket más jövedelmi forrásokhoz is, nemcsak szerezni, de még tisztességesen megélni sem lettek volna képesek.

Nem lesz talán felesleges, a mohácsi vész utáni végrendeletek és végrendeleti ügyek közül, néhányat egész röviden ismertetni.

Sulyok György pécsi püspök 1537. november 19-én megszerkesztvén végrendeletét, ebben felkéri a királyt, hogy miután az ő püspöksége úgy a töröknek, mint a németnek közvetlen szomszédságában fekszik, olyan egyént állítson halála után annak élére, aki nemcsak a javadalom birtokainak megőrzésére lesz alkalmas, hanem arra is elegendő képességgel fog birni, hogy híveit a felség iránt tartozó hűségben és engedelmességben megtartsa. Miután még kanonokjait, a káptalan jogait és két testvéröcsét a király oltalmába ajánlja, így folytatja végrendeletét: felséged is, de meg mások is nagyon jól tudják, hogy én püspökségem

¹⁾ Péterffy: Sacra Concilia II. p. 126.

székhelyén nagyon kevés időt tölthettem, és a jövedelmekből oly kevés esett reám, hogy csak barátjaim segítségével voltam képes szükségleteimről gondoskodni. Ebben az évben pedig, úgyszólván, semmiféle jövedelmet nem kaptam javadalmam után. Ennek daczára kezdettől fogva azon voltam, hogy a felséged érdekeinek s ezen vidéknek megvédelmezésére szolgáló hadierőt fentartsam, inkább akarván mint felséged hűséges káplánja felségednek ügyeit előmozdítani, mint a magam hasznáról gondoskodni. Ennélfogva nem vagyok abban a helyzetben, hogy végrendelkezésemben hódolatomhoz mérten és a felséged által nyújtott oly sok s nagy jótétemény arányában, amint ezt kellene tennem, aranyat, vagy ezüstöt hagyományozhassak felségednek, hanem szegénységemben meg kell elégednem azzal, hogy püspökségem jövedelmeiből 100 hordó bort hagyományozzak felségedre. Tudom ugyan, hogy ez nem felel meg a királyi méltóságnak, de bízom abban, hogy felséged jósága nem annyira az ajándék értékét, mint inkább az adományozó lelkiületét fogja tekinteni. A katonaság tartása és egyéb szükségleteim fedezése, több mindenféle adósságba merített. Kérem felségedet, méltóztassék kiváló kegyességének jele gyanánt megengedni, hogy adósságaim és cselédségem fizetése, a püspökség gabona és borterméséből egyenlítésen ki. Ami pedig ezenfelül hagyatékból megmarad, az szálljon két testvéremre.¹⁾

Ez a végrendelet a legvilágosabban mutatja, hogy e korban szükségesnek tartották ugyan főpapjaink, hogy végrendeleteikben a királyi kincstár javára bizonyos hagyományokat tegyenek, de ezt nem a megnyert, vagy csak engedélyezendő végrendelkezési szabadság fejében tették, még kevésbé azon okból, mintha a királyi kincstárnak bármely alapon jogában állott volna a hagyatékból részt követelnie, hanem tették egyedül tekintettel a királyi kincstár ürességére, áldozatkészségük és alattvalói hűségük tanúsága

¹⁾ *Történelmi Tár* 1887. évf. 789. l.

gyanánt, úgyszintén, hogy a felség pártfogását hagyatékuk megóvásához megnyerjék.

Ha a királyi kincstárt megillette volna a jog a hagyatékok egy — bármily csekély — részéhez, és a főpapoknak valamelyes czímen kötelességük lett volna a kincstárt hagyományokkal segélyezni, bizonyára nem intézhette volna Sulyok püspök végrendeletében ezen szavakat a királyhoz: »Sua Majestas — animum potius *donantis*, quam *muneris* valorem pensitare dignetur.«¹⁾

Csakis így lehet megmagyarázni, hogy püspökeink, midőn végrendeleteik végrehajtását a királyi ortalom véd-szárnyai alatt biztosítani kívánják, mint az alábbiakban gyakran látni fogjuk, igen sokszor csak egy kevésbé értékes emléktárgyat, egy ékszer, egy gyűrűt, kelyhet, kocsit stb. hagyományoznak a király javára.

Statileo János erdélyi püspök végrendeletét Izabella királyné erősítette meg 1542. május 30-án.²⁾

Frangepán Ferencz kalocsai érsek, midőn 1543-ban javairól végintézkedést tesz, a többi közt Ferdinánd királyt is megteszi végrendeleti végrehajtónak, s ezen felül még a királyi megerősítés kieszközléséről is gondoskodik.³⁾

Érdekes az is, hogy midőn 1553-ban Gergely plébános, Hegyfalusi Pál, Herczegszöllősi István és Hegykári István soproni javadalmas lelkészek, azon kéréssel fordulnak I. Ferdinandhoz, hogy — miután nem egyszer megtörtént, hogy vagy a püspök, vagy pedig a város polgárai — mitsem törődve végrendeleteikkel, hagyatékaikat lefoglalták, biztosítsa számukra a szabad végrendelkezési jogot, a király azon szavakkal adja meg ezt nekik, hogy *a szabad embernek a saját szorgalma és munkája árán szerzett javakról, a kánonjog értelmében is tetszés szerint lehet végrendelkeznie*, s egyuttal elrendeli, hogy ha valamelyikük végrendelet nélkül hal el, vagyona az egyház és a szegények

¹⁾ *Történelmi Tár* 1887. évf. 789. l.

²⁾ *Beke*: Az erdélyi káptalan levéltára. Budapest, 1890. 76. l.

³⁾ *Pray*: Specimen Hierarchiae Hung. Posonii, 1779. II. p. 79.

közt osztassék fel. A győri püspöknek pedig meghagyja, hogy őket szabadságaikban ne háborgassa.¹⁾

1560-ban Pétervárady Balázs váci püspök, miután a királytól engedélyt kért és nyert, hogy javairól szabadon végrendelkezhessék, ápril 19-én kelt végrendeletének védnökül felkéri a királyt, a primást, a nádort és még néhány előkelő személyiséget, köztük Thurzó Ferenczet is.

Mint tudjuk, szüksége is volt ily hatalmas pártfogókra, mert Thurzó Szaniszló azonnal, hogy ő behunyta szemét, rátette kezét hagyatékára. Javait az egyház, rokonai és a szegények közt osztja fel.²⁾

Kapronczai Péter Pál vál. csanádi püspök és szepesi prépost, egyaránt hagyományoz végrendeletében a szegényeknek és rokonainak. A királynak egy zafir aranygyűrűt hagy, Miksa cseh királynak egy rézből való megaranyozott kelyhet, úgyszintén Károly főherczegnek is, miután értékesebb tárgya nincs. Egyúttal kéri a királyt, erősítse meg végrendeletét.³⁾

Kolosváry János csanádi püspök is rokonai, az egyház és a szegények közt kívánja szétosztatni 1562 november 14-én kelt végrendeletében, jobbára edények, ékszerek és ruhákból álló javait. Végrendeletében nincs királyi engedélyről vagy megerősítésről szó, hanem Oláh Miklós primást kéri fel, hogy örködjék végső intézkedéseinek lelkiismeretes végrehajtása felett. A királynak egy gyűrűt hagyományoz.⁴⁾

I. Miksa 1565. deczember 6-án Kövesdi János veszprémi püspöknek szabad végrendelkezési jogot engedélyez, tekintettel hűséges szolgálataira és érdemeire. Királyi teljhatalmánál fogva felhatalmazza, hogy minden ingó és ingatlan javairól, birtokairól — kivéve az egyház tulajdonát

¹⁾ *Országos Levéltár. Liber Regius. 1553. p. 141.*

²⁾ *U. ott. Acta Ecclesiastica. Fasc. 17. Nr. 3.*

³⁾ *Esztergomi Káptalani Országos Levéltár. Caps. 68. Fasc.*

10. Nr. 3.

⁴⁾ *Országos Levéltár. Acta Ecclesiastica. Fasc. 14. Nr. 7.*

képező dolgokat — szabadon rendelkezessék, egyedül azt kötvén ki, hogy örököse az ő hű alattvalója legyen.¹⁾

Verancsics primás 1573. évi végrendeletében többszö-
rösen ismétli, hogy a király, aki minden vagyonára nézve
szabad végrendelkezési joggal ruházta fel őt, gondoskodjék
annak megvédelmezéséről és pontos végrehajtásáról is.²⁾

Midőn azonban meghalt, annyi adósság maradt utána,
hogy a hagyatékban talált készpénz távolról sem volt elég
a hitelezők kielégítésére.

Miután a király úgy rendelkezett, hogy ez adósságo-
kat még az elhalt érsek által tett hagyományokból is első-
sorban kell kifizetni, 1573. november 19-én a veszprémi,
tinini püspökök és Telegdi prépost felszólították az eszter-
gomi káptalant, hogy az esztergomi egyházra hagyott infu-
lát és pásztorbotot eladás végett küldjék meg nekik, vagy
juttassák el hozzájuk ezeknek értékét, hogy ezt is az adós-
ság törlesztésére fordíthassák. A megboldogult egyházi sze-
reinek és ruháinak nagyobb része úgy is náluk marad.
A káptalan azonban megtagadta a kérés teljesítését, hivat-
kozva arra, hogy a megnevezett egyházi tárgyak nem keres-
kedésből származnak, hanem az egyház vagyonából készít-
ettek.³⁾

Monoszlói János zágrábi püspök 1584-ben tett vég-
rendeletet. Ebben Rudolf királynak 200 aranyat hagyomá-
nyoz és némi ezüstöt, a véghelyekre 3000 frtot, Breszt
védelmére 1000 frtot, a bolognai egyetemre 800, saját lelki-
üdvére ugyanannyit, rokonainak 600 frtot. A székesegyház
tetőzetének kijavítására 200 frtot, magyarul tanuló növen-
dékeknek 200 frtot, a gabonát, bort rokonainak. Végren-
deletének védnökéül Draskovics György győri és Radéczi
István egri püspököket rendeli, s ezen kívül két végrendeleti
végrehajtót. Rudolf király nov. 12-én erősíti meg végrende-

¹⁾ *Liber Regius* 1565. p. 875.

²⁾ *Muzeumi Kézirattár* 2365.

Fol. Lat.

³⁾ *Magyar Sion* IV. (1866. évf.) 284. l.

letét, kilencz nappal halála után, miután a végrendeleti végrehajtók azt neki bemutatták.¹⁾

Radéczi István egri püspök 1585-ben így intézkedik végrendeletében: javait, amelyeket nagy fáradsággal, hosszas szolgálatok árán szerzett, még életében elajándékozta; most kijelenti, hogy ezen intézkedését végérvényesnek kívánja tekintetni. Gabonáját, házi felszerelését szétosztja rokonai és cselédjei közt. A végrendeleti végrehajtók válaszszaák ki hagyatékából a hat legjobb lovat, és ajánlják fel ő felségének. Ernő főherczeg kapja azt a hat szép lovat, amelyeken ő szokott járni. Kéri azonban mindkettőjüket, hogy amint életében mindig kegyesek voltak iránta, tekintettel hűséges szolgálataira, terjeszszék ki jóindulatukat örököseire is. Ezen végrendeletet a hagyományosok és végrendeleti végrehajtók a püspök halála után bemutatták a királynak, kérvén annak megerősítését, amit a felség 1586. október 9-én meg is tett.²⁾

Telegdi Miklós pécsi püspöknek 1586. ápril. 20-án kelt végrendeletében ezeket olvassuk: midőn e sorokat írom, oly kevés pénzem van, hogy alig lesz elég temetésem költségeire. Ő felségének hagyok egy poharat. A püspökök bocsássanak meg, hogy nem hagyhatok reájuk semmit, de akinek nincs, az nem adhat. Ajánlom ő felsége kegyelmébe az esztergomi káptalan, mely annyi időn át él itt Nagyszombatban számkivetésben, és velem együtt annyi hasznos szolgálatot tett az egyháznak és a királynak. Különösen azért esedezem alázattal, hogy idegen, éretlen, és érdemetlen egyéneket ne vegyen be a káptalanba, hanem érdemes, megfontolt, józan ítéletű magyarokat, akik itt lakjanak. Annyi ugyanis itt a dolog, különösen mialatt a bíróságok működnek, hogy ha a kanonokok nincsenek jelen, vagy pedig kevésbé alkalmas egyének vannak a káptalanban, alig lehet elvégezni.

Kivált a nagyprépostságot, amelyet jelenleg én bírok, méltóztassék Kutassy Jánosnak adományozni, aki hogy

¹⁾ *Kercselich*: *Historia Ecclesiae Zagradiensis*. I. p. 259.

²⁾ *Muzeumi Kézirattár*. Liber Regius. IV. p. 448.

milyen ember, ha én hallgatók is erről, mindenki elmondhatja, aki csak ismeri őt. Olyan szónok, hogy bátran merem állítani, hozzá hasonló Magyarországon nincs. A szenttamási prépostságot pedig, melyet most Kutassy bír, méltóztassék Kecskés Andrásnak adományozni, aki a legközelebb mint doktor tér vissza Bolognából, s akinek készülségére a szent széknek nagy szüksége van.«

Kevés vagyonáról úgy intézkedik, hogy borát és búzáját adják el temetése után, ha tisztes árára lesz, és az érte kapott összeget őrizték meg mindaddig, míg végrendeletének megerősítése megérkezik, azután pedig oszszák fel rokonai, az egyház és a szegények közt.

Végrendeletében arra kéri még a királyt, hogy végső intézkedéseinek megerősítését ne halasztja sokáig, mert ez esetben könnyen megtörténik, hogy a cselédség még azt a keveset is felemészti, ami van, s az örökösök mit sem kapnak.¹⁾

Fejérvöly István vál. esztergomi érsek végrendeletében arra kéri a felséget, erősítse meg végintézkedéseit. Minden ingóságát négy részben hagyományozza el: az egyik jut szolgálai fizetésére, a másik a szegények javára, a harmadik a rokonoknak, a negyedik pedig a hitelezőknek.²⁾

Monoszlói András veszprémi püspök két végrendeletet is készített. Az egyiket 1600. ápril. 19-én,³⁾ a másikat 1601. június 29-én.⁴⁾ Mindkettőben kéri a királyi megerősítést. Vagyonát felosztja rokonai és az egyház közt. A véghe-lyekre 100 akó bort, 100 mérő búzát és 100 mérő zabot hagyományoz.

Kutassy Jánosnak 1601. június 22-én Pozsonyban kelt végrendeletében ezeket olvassuk: a legmélyebb alázattal esedezem felségedhez, tekintettel hűséges szolgálataimra, méltóztassék végrendeletemet, amelyet a legközelebb mult

¹⁾ *Országos Levéltár*. Acta Ecclesiastica. Fasc. 18. Nr. 6.

²⁾ U. ott. Fasc. 5. Nr. 5.

³⁾ *Hevenessi* kéziratai XVIII. kötet, 388. l.

⁴⁾ *Országos Levéltár*. Acta Ecclesiastica. Fasc. 20. Nr. 13.

országgyűlésen hozott, felséged által szentesített, s a főpapság szabad végrendekezési jogát biztosító törvény alapján készítettem, kegyelmesen jóváhagyni, megerősíteni, és meg nem engedni, hogy csekély javaim, a királyi helytartósági méltóság szégyenére, árverés alá kerüljenek és szétkallódjanak. Felségednek ugyan több méltóságot és javadalmat méltóztatott reám ruháznia, ámde ugyanakkor a legfelsőbb megbízás arra is kényszerített, hogy oly mértékben vegyem ki részemet a közterhek viseléséből, amely a nálamnál sokkal nagyobb anyagi eszközökkel ellátott egyént is tönkretette volna. Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy sokkal kevesebb értékű hagyatékkal rendelkezem, mint aminőnek azt az emberek, akik a javadalmak gazdagságából szoktak következtetni, gondolják; oly csekélység az, amivel bírok, hogy ha végintézkedés nélkül megválni az élettől inkább lenne dicséretes, mint szégyenletes dolog, sokkal jobban tennék ha hallgatnék, és egyáltalában nem írnék végrendeletet. A mostani nehéz viszonyok közt is körülbelül ezer egyén — katonaság és cselédség — fentartásáról kell gondoskodnom. Ennek tulajdonítandó, hogy sanyarú helyzetben semmiféle, felséged méltóságának megfelelő, hagyatékról nem rendelkezhetem. Esedezem, méltóztatásuk ezt felséged nekem megbocsájtani, és a hagyomány helyett hódolatteljes készségem kifejezését szívesen fogadni. Ha pedig valaki azon volna, hogy végrendeletem végrehajtását meggátolja, azt mint végintézkedésem megsértőjét, az igazságos Isten ítélőszéke elé idézem.¹⁾

Hethesi Pethe Márton kalocsai érsek 1602-ben szintén végrendeletében kéri a felséget, hogy erősítse meg végintézkedéseit, és hagyja jóvá rendelkezéseit. Javait megosztja az egyház, rokonai, és cselédsége közt; a királyra pedig néhány lovat hagyományoz.²⁾

Mint látjuk, a királyi megerősítés kieszközlése, a vég-

¹⁾ *Esztergomi Káptalani Országos Levéltár.* Caps. 68. Fasc. 10. Nr. 26.

²⁾ U. ott. Fasc. 6. Nr. 3—4.

rendelkező főpapságnak egyik nagy gondját képezte ugyan, de a megerősítés sok esetben csak az illető püspök halála után következett be.

Az is megtörténik, még pedig nem is valami nagyon ritkán, hogy a püspökök nem igen biznak, nem a királyi megerősítés elnyerésében, hanem az elnyert megerősítés hatásában. Ilyenkor megteszik a királyt magát védnöknek és más hatalmas pártfogókat is keresnek, akiknek feladatuk a végrendelet végrehajtását ellenőrizni, vagyis a jus spoliit megakadályozni. És hogy a felség oltalmát hagyatékuk biztosítására annál könnyebben kieszközöljék, vagy a véghelyek czimén a királyi kincstárra hagyományoznak valamit, vagy pedig a királyra magára hagynak rendesen egyes érték-tárgyakat.

A királyilag engedélyezett végrendeleti szabadság elnyerése, a végrendeleteknek királyi megerősítése, azon fejedelmi kijelentés, hogy a szabad embernek a saját szorgalma és munkája árán szerzett javakról, a kánonjog értelmében is tetszés szerint lehet végrendelkeznie, mind nem képezett feltétlen biztosítékot arra nézve, hogy a főpapi hagyaték nem válik a királyi tisztviselők prédájává.

Hogy erről meggyőződünk, elég tudnunk, mi történt Oláh Miklós halála után. Mielőtt azonban ezt elmondanók, előbb azt kell elbeszelnünk, amit ő végrendeletének megerősítettése céljából tett.

Oláh még az 1561. évben folyamodott I. Ferdinand-hoz, hogy neki végintézkedési szabadságot engedélyezzen.

A király, midőn 1561. december 12-ki leiratában ezt megadja neki, egyuttal elismeri azon érdemeit, melyeket az ő és az ő házának hűséges szolgálatában szerzett, s méltányosnak találja, hogy ezekért királyi kegyelemben részesüljön, valamint azt is helyesli, hogy nagy fáradozással és szorgalommal szerzett javairól oly módon akar végrendelkezni, hogy az isteni törvénynek is megfelelően, javait első sorban Isten dicsőségére, jótékony célokra, a szegények segélyezésére s rokonaira kívánja hagyományozni. Mindezek folytán — királyi teljhatalmából és kegyelméből kifolyólag

megengedi az érseknek, hogy Lansér váráról, valamint Ausztriában és Magyarországon birt összes ingó és ingatlan javairól, úgyszintén azokról, amelyeket még a jövőben szerezni fog, kivéve természetesen azon egyházaknak tulajdonát képező dolgokat, amelyeknek élén állott, akár életében, akár halála esetére szabadon rendelkezessék, és azokat tetszése szerint vagy istenes célokra, vagy rokonaira, vagy szolgálóra hagyhassa, nem kötvén ki egyebet, mint hogy ez utóbbiak az ő hű alattvalói legyenek. Együttal biztosítja őt, és királyi szavával igéri meg neki, hogy végrendelkezését nem fogja megsérteni, sem azt mások által tenni nem engedi. Sőt arra nézve is ígéretet tesz, hogy Miksát, a cseh királyt és többi gyermekeit is kötelezi mind-ezeknek sértetlen megtartására.¹⁾

Oláh nem volt a királyi engedélyvel megelégedve. A felség leiratában némely oly kifejezést talált, amelyeket nem tartott helyeseknek s erre nézve meg is tette észrevételeit, a királyhoz 1561. december 30-án intézett levelében.

Sajnos, Oláhnak e felterjesztése elveszett; legalább sem a bécsi, sem a budapesti, sem az esztergomi levéltárakban nem volt feltalálható. Érdekes volna ismerni Oláh nézeteit, a királynak, a főpapság végrendelkezési ügyeire vonatkozó jogairól. Vagy legalább azt tudni, mit kifogásolt a király engedély-okiratában.

I. Ferdinand 1562. január 10-én válaszolt Oláh megjegyzéseire. Ami a végrendelkezést illeti — úgymond — te úgy magyaráztad azt a néhány szót, amit mi lelkiismeretünk szavára hallgatva, s a birodalomban, valamint egyéb országainkban fennálló szokásnak hódolva, engedélyünkhez csatoltunk, mintha mi a végrendelkezési szabadságot ezzel megszorítottuk volna. Ez azonban nem volt szándékunkban. Mi ugyanazon szabad végrendelkezési jogot engedélyeztük, amelyet kívántál. Ha azt a néhány szót elhagy-

¹⁾ *Primási Egyházi Levéltár. A. V. Nr. 93.*

tuk volna, sem lelkiismeretünknek, sem a szokásnak nem tettünk volna eleget.

Hogy ez mennyiben lett volna helyes, íteld meg magad. Amit irtunk, vedd egészen egyszerű értelemben, annál is inkább, mert a mi szándékunk tökéletesen megfelelő a te kívánságaidnak.

Oláh megírván 1562. szeptember 14-én végrendeletét, ebben hallgatással mellőzi ugyan a királytól kieszközölt szabad végrendelkezési jogot, de felkéri az uralkodót és fiát, hogy védelmezze meg rokonait a tőle öröklött javak birtoklásában. Emlékezzenek meg — úgymond — arról, hogy ők is halandók, akiknek szintén meg kell jelenniök az Isten ítélőszéke előtt, ahol nincs személyválogatás, hanem fejedelem és alattvalók egyformán igazságosan fognak megítéltetni. Végre mindkettőjüket megteszi végintézkedéseinek és örököseinek védnökeivé.¹⁾

Eszerint Oláh végrendelete minden lehető módon meg volt erősítve, körül volt bástyázva. A primás már nem lehetett volna körültekintőbb és elővigyázóbb, hogy hagyatékának a végrendelet intézkedéseinek megfelelő szétosztását biztosítsa, és javait a királyi kincstár embereinek erőszakos lefoglalásától megmentsse.

És mégis mi történik?

Oláh Miklós meghalt 1568. január 14-én, s Miksa király már másnap utasítja a pozsonyi kamarát, hogy írja össze a primás hagyatékát.

A királyi biztosok, Zermegh János és Sincendorffi János, a királyi meghatalmazással a kezükben, Nagy-Szombatba mennek, és az általuk meghívott Görög Mátyás nagyprépost, Hradéczi István szentistváni prépost, Telegdi Miklós olvasó kanonok, Usali Péter érseki jószágigazgató és Nagyváthy Ferencz, a boldogult érsek háza felügyelőjének jelenlétében, elmondják jövetelük célját, és felmutatják az erre vonatkozó királyi meghagyást.

¹⁾ *Primási Egyházi Levéltár. A. V. Nr. 93.*

A káptalan képviselői néhány pillanatnyi tanácskozás után kijelentik, hogy ők ugyan megtették a szükséges intézkedéseket, s az érsek házában talált értékesebb dolgokat a káptalani sekrestyébe vitték és ott lepecsételték, ha azonban meg kell történnie, pecsételjék le ezeket a biztosok is, ők nem fogják ezt megakadályozni, engedelmeskedni akarván ő felségének. Csupán azt óhajtanák, hogy miután Császár Miklós és Listhy János jövetelére várnak, halaszszák el egy napra az eljárást.

A biztosok beleegyeztek. A rokonok azonban még január 20-án sem érkeztek meg. Ekkor kijelentették, hogy másnap okvetlenül megkezdik az összeírást, akár megjönnek addig Császár és Listhy, akár nem.

Január 21-én reggel csakugyan megjelentek az érseki palotában, s ott az akkor már szintén jelenlévő Császár Miklós előtt is elmondották, mi járatban vannak. Mialatt beszéltek, megjelentek a boldogult érsek összes tisztjei és házi emberei, és Császárhoz szólva előadták, hogy miután ők nagybátyját egész életén át haláláig hiven szolgálták, és javait halála után is sértetlenül megőrizték, és miután ő — Császár — mint egyik örökös van itt jelen, az ő felelőségük ezennel megszűnik és mindent átadnak neki, kérvén egyuttal, fogadja szívesen hűséges szolgálatuk felajánlását.

A biztosok erélyesen tiltakoztak ez ellen. Kijelentették, hogy ők csak azért egyeztek bele a várakozásba, hogy az örökösök is jelen lehessenek, de távolról sem sejtették, mi van készülóban.

Azután óva intették a jelenlevőket, hogy gondolják meg jól eljárásuk következményeit, és kérdezzék meg az iránt magukat, vajon összeegyeztethető-e tisztesség érzetükkel mást örökösül elismerni, mint ő felségét, akire, mint az összes egyházak kegyurára, kell minden elhalt főpap hagyatékának szállania.

Végre a káptalan előtt ünnepélyes óvást emeltek, és Császárt is figyelmeztették, hogy a felség legfelsőbb elha-

tározásáig ne tartsa magát örökösnek, és az ő eljárásukat ne akadályozza.

Császár egy ideig tanácskozott a tisztekkel, s azután a királyi biztosokat bevezette a káptalani sekrestyébe, ahol az elhalt érsek értékesebb ingóságai őriztettek.

Ezek most felnyitattják a ládákat, és nemcsak a boldogult primás hagyatékához tartozó, hanem a többi ott talált arany és ezüst neműeket, ékszereket, pénzeket, ruhákat stb. is összeírják, lepecsételik, kivéve a temetésre szükséges egyházi szereket, amelyekre nézve megigértetik Császárral, hogy nem visz el belőlük semmit. Azután átmennek az érseki palotába, összeírják a borokat, a gabonát, a butorokat, a konyhai felszerelést, egyszóval minden néven nevezendő ingóságot. Itt elvégződván, tovább mennek és bejárják az összes érseki uradalmakat, mindenütt hasonló jegyzéket készítvén a hagyatékról.

Sőt annyira mennek, hogy nem átallják a káptalan képviselőit, és az érsek belső embereit azzal gyanusítani, hogy mielőtt ők Nagyszombatba érkeztek volna, a hagyatékhoz tartozó készpénznek egyrészét eltulajdonították. Ugyanazért azt ajánlják a királynak, hogy Nagyváthy Ferenczet, Erdőhegyi Wolfgangot, és Bálintot, valamint Görög Mátyás nagyprépostot, Hradéczi István szentistváni prépostot, és Telegdi Miklós olvasó kanonokot, — ez utóbbi hármat a nunczius előtt — eskettesse meg, hogy nem vittek-e el valamit a hagyatékából, az ő tudtukkal és beleegyezésükkel.

Listhyre pedig, aki mit sem törődve azzal, hogy az egész hagyaték a felség számára lett lefoglalva, az összes ezüst tárgyokat, tálakat, valamint a lovakat magával vitte Bécsbe, parancsoljon rá a király, hogy adjon vissza mindent.¹⁾

Hogy mi történt tovább Oláh Miklós hagyatékával, valjon sikerült-e a rokonoknak kieszközölniök a végrendelet végrehajtását s így örökségükhöz jutni, vagy pedig csakugyan a királyi kincstáréi lettek az összeírt ingóságok mind, arra nézve nem rendelkezünk adatokkal.

¹⁾ *Országos Levéltár. Acta Ecclesiastica. Fasc. 4. Nr. 39.*

Azonban arra nézve, hogy a XVI. század végén miként bántak a főpapi hagyatékokkal, hogy milyen volt a kamara s a végrendeleti végrehajtók eljárása, a cselédség és az elhalt főpap hozzátartozóinak viselkedése a haláleset után, rendkívül tanuságos dolgokat olvasunk még egy más iratban is, egy 1597-ben megírt tanukihallgattatási jegyzőkönyvben.

A tanukihallgattatást Kutassy érsek rendelte el Nagyszombatban, Somogyi Istvánnak, a királyi jogügyek igazgatójának kérésére, Cserődy János egri püspök hagyatéki ügyében.

A kihallgattatás során megjelentek a hatóság előtt az elhalt főpap volt kanonoktársai, rokonai, alárendeltjei, szolgálói, a végrendeleti végrehajtók stb. és mindenki elmondotta, amit a dologra vonatkozólag tudott, vagy amit a saját szempontjából mondani jónak látott.

Galuska János prebendarius a hozzá intézett kérdésekre kinyilatkoztatta, hogy ő csakugyan látta, hogy a boldogult püspök kulcsára 3 drb ezüst kanalat eltulajdonított a hagyatékból, s azt egy Venczel nevű egyénnek adta megörzés végett. Ezzel maga az illető is dicsekedett a püspök halála után. Arról is van tudomása, hogy a szolgák az egyik éjjelen egy ládát vittek Venczel lakására, hanem hogy mi volt benne, arra nézve nem szolgálhat felvilágosítással.

A másodsorban kihallgatott Zlathinay György, esztergomi kanonok, elbeszéli, hogy hallotta, midőn az ön edények miatt a cselédség egymással pörlekedett, s az egyik azt mondotta, hogy ha valami elvész, arról kötelesek lesznek számot adni. Különben nála is van a hagyatékból 6 vagy 7 óntányér, és 4—5 csésze. Néhány ampolna, egy kehely és egy misekönyv pedig Cserődy Lőrincznél található meg.

A püspök rokonai közül Cserődy Mátyás, Márton és Lőrincz szintén meg lettek idézve. Kötelességszerűen meg is jelentek, de kijelentették, hogy miután a vizsgálat az ő elhalt testvérük, következőleg saját maguk ellen is, akik az ő érdekeit képviselik, s egyuttal az ő törvényes és termé-

szetes örökösei — irányul, a hazai törvények értelmében nem kötelezhetők vallomásra.

Gerdák Márk éneklő kanonok tud arról, hallomás után, hogy valami ládát elvittek a hagyatékból. Úgyszintén elismeri azt is, hogy a boldogult püspök még életében átadott neki egy erszényben 50—60 firtot, hogy azt, mint a templom pénzét, kézbesítse az érseknek.

Báncsy Dorottya, egy nagyszombati polgár özvegye, csak egy pohárról és egy kanálról tud, amelyek eltűntek. Tudja ezen kívül, hogy Zalatnaky György nagyprépost, a végrendelet végrehajtója, egy fehér ládát vitt el magával, amelyben pénz volt. Az ágy- és fehéreneműt ő maga szállította el Cserődy Lőrincz lakására, két borszékkel együtt, amelyek közül az egyiket Zalatnaky kapta meg. A püspök mellkeresztjét és gyűrűjét a végrendeleti végrehajtó a temetéskor azzal a meghagyással adta át neki, hogy küldje el azokat Cserődy Mártonnak, amit meg is tett. Egy mosdótálat és kelyhet a megboldogult még halála előtt 5—6 héttel oda ajándékozott Cserődy Lőrincznek, úgyszintén a szemüvegét, egy kendőt és egy régi szőnyeget is.

Rosolnis György prebendarius tudja, hogy az egyik cseléd 3 kanalat kapott, s hogy Zalatnaky emberei egy ládát nagy erőlködéssel elczipeltek a hallottas házból. A háziszabó egy párnát még a haláleset előtt elvitt a házból, de sem azt nem tudja, hogy kinek a tulajdonát képezte, sem pedig, hogy hová tette. A konyhaedényeket a szakács vitte magával.

Kihallgatták a megboldogult házi népét és cselédségét is. Ezek azonban, hivatkozással arra, hogy a királyi emberül kirendelt Daby János az ő megyéjükben birtokokkal nem bír, másrésről ők sem tartoznak urok és így önmaguk ellen vallani, a kívánt felvilágosítást megtagadták.

Legérdekesebb az, amit Zalatnaky esztergomi nagyprépost, egri helynök és végrendeleti végrehajtó, válaszolt a hozzá intézett megkeresésre, aki törvénytelennek tartván az egész vizsgálatot, nem is jelent meg az idézésre, hanem írásban tette meg észrevételeit.

Merőben felesleges dolognak látszik — írja levelében — az után kutatni, hogy hiányzik-e valami a hagyatékából, mi hiányzik, és hová lettek egyes tárgyak, miután a felség úgy is tudja már azóta mindezt, sőt a pozsonyi kamara is. A boldogult püspök ugyanis nem halt meg végrendekezés nélkül, hanem megtette végső intézkedéseit, amelyekben híven és pontosan fel vannak sorolva összes javai. Halála után pedig, a végrendeleti végrehajtók haladéktalanul felterjesztették végrendeletét a legfelsőbb helyre megerősítés céljából, s egyidejűleg felküldötték a felség javára tett hagyományt is, kérvén a királyt, hogy hagyja jóvá a végrendeletet, és rendelje el annak végrehajtását. A dologban ez után nem történt mindeztideig semmi. Ő felségétől függ most, megadja-e a megerősítést, vagy sem. Miután azonban a felség a hagyomány kegyes elfogadásával jóváhagyását elismerte, most ismételten folyamodunk a megerősítésért. És bizunk is benne, hogy ő felsége, tekintettel a megboldogult szegénységére, adósságainak tetemes voltára, és arra a könyörgésre, amelyben az elhalt püspök Jézus Krisztus irgalmára kérte végrendeletének megerősítését, nem lesz esedezésünk eredmény nélkül. Annál is inkább remélhetjük ezt, mert a hagyaték felvételéhez a pozsonyi kamara is kiküldötte a maga megbizottjait, akik ami engedélyünkkel mindent pontosan összeirtak, és a leltár egyik példányát nekünk, a másikat pedig a kamarának adták át.

Miután én — ezzel fejezi be levelét — mint a megboldogult püspök végrendeleti végrehajtója, mintegy az ő személyét képviselem, nem vagyok arra kényszeríthető, hogy önmagam ellen valljak, s így fellebbezek. Ha azután a felsőbiróság úgy határoz, hogy tartozom a szükséges felvilágosítást megadni, akkor készséggel meg fogok hajolni a meghagyás előtt.¹⁾

Igy, majdnem azt lehet mondani, erőszakos módon kellett ebben az időben a végrendeleti végrehajtóknak a

¹⁾ *Esztergomi Káptalani Országos Levéltár.* Caps. 25. Fasc. 12. Nr. 12.

főpapi hagyatékokat megvédelmezniök a kamara kapzsisága ellen, még az oly esetben is, amidőn a végrendelező végrendeletének megerősítését kérelmezte, a király számára hagyományt tett, sőt a felség azt már el is fogadta.

A főpapság tehát az osztrák uralkodóház trónralépével, végrendelezési jogát tekintve, ismét eljutott oda, ahol a XIII. század végén volt, s miután sok küzdelem után odáig vitte a dolgot, hogy II. Ulászló király idejében egy főpapi hagyaték sem lett a királyi tisztviselők martaléka, és II. Lajos is csak végső kétségbeesésében foglalta le azokat, most, Miksa király uralkodása alatt, a felség rendszereint maga rendeli el a hagyatékok lefoglalását, daczára a királyi engedélylyel, a királyi megerősítéssel készült végrendekezésnek, és mint a kamara embereinek nyilatkozataiból kitünik, azon a czímen teszi ezt, hogy a főpapi hagyatékok egyedül a királyt, mint legfőbb kegyurat, illetik meg.

De hát igazán a királyi kegyuri jog alapján foglalták le a főpapi hagyatékokat? Vagy helyesebben feltéve a kérdést, a király s az ő emberei csakugyan jóhiszeműleg jártak el, és valóban abban a hitben tették rá kezüket a hagyatékokra, hogy ők jogos alapon, a királyi kegyuri jog alapján, állanak?

Szó sincs róla. Vizsgáljuk csak meg az Oláh-féle hagyaték esetét.

A primás engedélyt kér és nyer arra, hogy *minden ingó és ingatlan javairól* tetszés szerint való szabadsággal végrendelezhessék. I. Ferdinand, aki ezen engedélyt adja, egyuttal királyi szavát köti le, hogy nemcsak ő, hanem utódai is tiszteletben fogják tartani végső intézkedéseit. Erről kétségkívül tud nemcsak Ferdinand utódja, Miksa, hanem a kamarai főbb tisztviselők is. Szükségképen kell tehát, hogy tisztán álljon előttük, miszerint — mondjuk így — ebben az esetben a legfőbb kegyurnak nincs joga a hagyatékhoz, miután lemondott róla. És midőn mégis elrendeli Miksa, hogy az elhalt érsek javait a királyi kincstár számára lefoglalják, és a rendeletet a királyi biztosok végrehajtják, kétségkívül ők maguk is kénytelenek önmaguk

előtt bevallani, hogy egyáltalában semmiféle jogalapon nem állanak, hanem amit tesznek, az a szó legszorosabb értelmében vett erőszakoskodás.

Beismerte ezt maga a kamara is, ha nem is éppen ezen szavakkal, amikor 1565 őszén a király felszólítást intézett tanácsosaihoz, derítsék ki, valjon a főpapok tartoznak-e a királyi engedélyt kieszközölni ahhoz, hogy javaikról végrendekezhessenek, és hogy a főpapi hagyatékok a törvények értelmében kit illetnek meg?

A kamara nem tagadhatta, hogy nem találván erre nézve a törvénykönyvben határozott intézkedést, csak a szokásra és gyakorlatra hivatkozhatik, amely szerint: amint nem rendelkezhetnek külön királyi felhatalmazás nélkül javaikról a törvényes örökösökkel nem bíró világi urak és nemesek, hanem vagyonuk a királyi kincstárra száll, szintűg a főpapok is, csak előzetesen kieszközölt királyi engedéllyel intézkedhetnek javaikról. Ha pedig valamelyik főpap nem hagy maga után hátra végrendeletet, vagy pedig nem eszközli ki végrendeletének királyi megerősítését, hagyatéka a királyi kincstárra száll, ahova a javadalom jövedelmei is befolytak az utód kinevezéseig, aminthogy a király ezen jogot ember emlékezet óta mindig gyakorolta.¹⁾

I. Miksa különben, úgylátszik, csak a kath. főpapság hagyatékaira nézve kívánta a kir. kincstár örökösödését fenntartani. Mert midőn 1569-ben a ruthén püspökök panaszt emeltek előtte némely tisztviselő, kivált pedig a munkácsi vár parancsnoka, Zay Ferencz ellen, hogy ez haláluk után hagyatékaikat, ingó és ingatlan javaikat erőszakosan kifosztja, a király szigorúan meghagyja Zay-nak, hogy a jövőben ezen visszaélés gyakorlásától feltétlenül tartózkodjék.²⁾

¹⁾ *Fraknoi*: A magyar királyi kegyuri jog. 296. l.

²⁾ *Fejér*: Codicillus Jurium Ecclesiae Catholicae in Regno Hungariae. Budae, 1847. p. 77.

VI.

Felszólalások a főpapság végrendelkezési ügyében az 1580., 1598. és 1619-ki országgyűléseken. — A Forgács Ferencz bibornok hagyatéka miatt keletkezett per. — A kamara erőszakoskodásai Pázmányt arra birják, hogy a felségnél a baj orvoslását kérje. — A kamara javaslata. — A főpapság felterjesztése. — A kamara válasza. — Erre Pázmány felelete. — Lamormain atya döntő véleménye.

A főpapság előtt, a XVI. század végén s a XVII. elején, nem állottak a mult eseményei annyira felfödve, mint ma állanak előttünk, daczára annak, hogy közelebb estek ezekhez mint mi.

Elődeiknek, a végrendelkezési jog szabadsága érdekében vivott évszázados küzdelmük is ismeretlen volt előttük. Azt hitték, hagyatékaik lefoglalása a királyi kamara emberei által, egészen új keletű dolog; II. Lajosnak a kétségbeesés sugallhatta a pénzszerzés e módját, s a mohácsi vész után királyaink mint a multból reájuk szállott jogot gyakorolták a jus spoliit, azelőtt azonban e joguk, t. i. a végrendelkezési jog, soha talán veszedelemben sem forgott.

Ebből magyarázható meg, hogy az 1611-ki nagy-szombati zsinaton, némely kötelező határozatot hozván a végrendelkező egyháziakra, hogy pl. a kelyheket, egyházi szereket és ruhákat, a rokonok kizárásával mindnyájan az egyházra hagyományozzák, és szóba kerülván a főpapságon ejtett sérelem is, így nyilatkoznak: néhány évvel ezelőtt — mondják — minden törvényes alap nélkül lábrakapott az a szokás, hogy a királyi kamara az elhalt főpapok javait

mindenestül lefoglalja, úgyannyira, hogy néha a temetésre szükséges költségekre is alig marad valami, az esetleg fennmaradt adósságot és jámbor hagyományokat pedig, egyáltalában nincs honnan fedezni. Kérjük tehát a felséget, hogy ezen a bajon segíteni, s a papságot régi jogaihoz juttatni kegyeskedjék.¹⁾

A főpapság ezen »néhány évvel ezelőtt lábrakapott szokás« ellen, már most, az újabb időben is, két ízben keregett orvoslást.

Első ízben 1580-ban szólaltak fel azon czélból, hogy a koronát »az ő kiváltságaik és az ezeket szentesítő törvények felől felvilágosítsák.« Felterjesztésükre, melyet a kalocsai érsek, az egri, csanádi, pécsi és váci püspökök irtak alá, azon körülmény adott alkalmat, hogy az elhalt nyitrai püspöknek, a végrendeleti végrehajtók által a király elé jóváhagyás czéljából felterjesztett végrendelete sokáig nem érkezett vissza, s attól tartottak, hogy »szabadságukra sérelmes és a régi szokással ellenkező határozat fog hozatni.«

A püspökök fejtegetéseiket Werbőczy Hármaskönyvének azon nyilatkozatára építették, hogy a főpapok, amint kötelességeikre és a viselendő terhekre, úgy szabadságaik és javaikra nézve is megegyeznek az ország többi nemeseivel; ha tehát ezek szabadon végrendelkezhetnek ingó javaikról, akkor őket is megilletti e jog. Ennek következtében a főpapság sem előlegesen nem tartozik királyi engedélyért folyamodni, hogy végrendelkezhessék, sem pedig már kész végrendeletét nem köteles királyi megerősítés végett felterjeszteni, kivéve azt az esetet, ha akár öröklött, akár szerzett ingatlan javakról intézkedik. »Az ország ezen közszabadsága ellen« ahogy nevezik, a királyok soha nem vétettek. Szokás ugyan, hogy a püspökök végrendelete a végrehajtás előtt a királynak bemutatattatik, de ez csak azért történik, hogy a király »mint az egyházak legfőbb gyámja és kegyura« ellenőrizhesse, valjon a főpapság nem idegenít-e el valamit a reá bízott egyházi javakból és kincsekből.

¹⁾ Péterffy: Sacra Concilia. II. p. 214.

Mindezek alapján arra kéri tehát a királyt, hogy »mindnyájuk szabadságának megóvásáról úgy intézkedjék, amint azt az igazság és méltányosság megkívánja, mert elődeik és az ő maguk szolgálataival kiérdemelték, hogy őket másoknál alábvalóknak ne tekintsék.«¹⁾

A fölterjesztést a király átküldötte véleményadás végett a magyar kamarához.

Ez éppen úgy, mint tizenöt évvel előbb, beismerte, hogy az ország törvényei közt nem talál olyat, amely a főpapság végrendelkezési jogára vonatkoznék, és ezt határozottan, világosan megszabná. A főpapságnak a Hármaskönyv szavaiból merített okoskodását azonban nem fogadja el, mert abban csak a világi javakra és a nemesi kiváltságokra nézve van megállapítva a jogok közössége. Különben a Hármaskönyv szerint is, csak a főurak és nemesek vannak feljogosítva arra, hogy ingóságaikról és szerzett ingatlanaikról szabadon végrendelkezzenek. Minthogy tehát itt a főpapság nincs megemlítve, ebből joggal lehet következtetni, hogy a főpapoknak nincs joguk javaikról végrendelkezni, csak ha a király őket erre fehatalmazza. Egyébként is, más szempont alá esnek a világi és az egyházi javak. Amazokat a főurak és nemesek vagy úgy szerezték vérök árán, vagy pedig úgy nyerték ajándékképpen a haza és a király érdekében kifejtett munkásságuk és szolgálataik jutalmául. Az egyházi javadalmak ellenben »tisztán a fejedelem kegyéből ajándékoztatnak alkalmas egyéneknek.« Jogos tehát, hogy az egyházi javak oda folyjanak vissza, ahonnan származtak. Másrészt a kánonok is tiltják, hogy az egyháziak az egyházi javak felett rendelkezzenek, különösen pedig hogy azokból rokonaikat gazdagítsák.

Azt a régi szokást, amely szerint a főpapok végrendelete megerősítés végett felterjesztetik a királyhoz, a kamara nem arra vezeti vissza, hogy a felség, mint az egyházak legfőbb gyámja és kegyura meggyőződést szerezhesen magának afelől, hogy nemi végrendelkeznek-e az egyház

¹⁾ *Fraknoi*: A magyar királyi kegyuri jog. 296. l.

tulajdonát képező javakról is, hanem arra, hogy a király meggyőződhesse afelől, hogy az illető főpap javait jámbor, istenes czélokra hagyományozza-e? Ha tehát a jövőben nem kellene a főpapoknak végrendeleteiket megerősítés végett a királynak bemutatniok, a főpapság megtehetné azt is, hogy vagyonával az ország és az egyház kárára rendelkezik. Különben is jogos, hogy a püspökök attól, akitől a javadalmat nyerték, a javadalom után befolyt jövedelmekből szerzett javakra vonatkozó rendelkezési jogot is szerezzék meg.

Mindazonáltal azt ajánlotta a kamara, hogy tekintettel az ügy nagy jelentőségére, a király a döntést más alkalmasabb időre halasztssa el.¹⁾

Másodízben az 1598. évi országgyűlésen történtek lépések, a főpapság jogainak és szabadságának visszaszerzésére. Az országos rendek a 40. t.-cikkben oly értelemben tettek a királyhoz felterjesztést, hogy a főpapságnak, az ingóságokra és szerzett javakra vonatkozó végrendeleti szabadságára nézve, tegyen intézkedést.²⁾

Az országgyűlés ezen szavait a főpapság részéről sokan — kivált később — nem vették a felséghez intézett pusztá kérelemnek, hanem ennél jóval többet tartottak felőlük.

Tették pedig ezt a következő érveléssel.

Az országgyűlés egyéb intézkedései is hasonló alakban vannak szerkesztve, pl. hogy a felség intézkedjék, miszerint a kamara a nemesek javait csak is törvényes úton vehesse el (39. art.), hogy a zalavári és kapornaki apátságokat a felség újítsa meg, és az apátoknak adja ki jövedelmeiket (38. art.), hogy a bányavárosok ügye kedvező elintéztést nyerjen (42. art.) stb. És ezek mind nem kérelmeknek, hanem szentesített törvényeknek tekintendők, az articulusok végéhez csatolt eme királyi megerősítés folytán: a fentebbi czikkelyeket mind, együttesen és egyenkint elfogadjuk, azokhoz királyi hozzájárulásunkat adjuk, és azokat királyi hatalmunknál fogva jóváhagyjuk és megerősítjük, kijelentvén,

¹⁾ *Fraknői*: A magyar királyi kegyuri jog. 296. l.

²⁾ 1598. Art. 40.

hogy azokat nemcsak mi mindenben megtartjuk, hanem mások által is megtartatni rendeljük.

Még azt sem lehet mondani, hogy ez csak olyan szokásos formula, amelyet a király az általánosságban elfogadott javaslatok megerősítéseül használt, anélkül, hogy ez által minden egyes törvényjavaslat szentesítését megadta volna. Mert, ha a felség az országgyűlésnek akár egyik, akár másik javaslatát, vagy határozatát, ki akarta volna venni a szentesítés alól, amelyet általánosságban megadott, akkor bizonyára nem hagyja a rendeket kétségben ez iránt, hanem világos szavakkal jelzi: mi nem nyerte meg a királyi jóváhagyást. Éppen úgy, mint pl. ahogy a megelőző évben (1597) tartott országgyűlés végzéseivel tett, amikor a felterjesztett 46 articulus közül a 13., 27. és 40-iket kiveszi, és csak a többire nézve adja meg a királyi szentesítést.

Az 1598. évi országgyűlési határozatot tehát úgy kell tekinteni, mint az erre hivatott tényezők által meghozott országos törvényt, mely királyilag jóváhagyva biztosítja a főpapság végrendelkezési szabadságát az ingóságokra, és általában a szerzett javakra vonatkozólag.

Az 1598. évi országgyűlés történetéből azonban meggyőződünk afelől, hogy a törvénykönyvbe felvett szavakat még sem lehet szentesített törvény gyanánt tekinteni.

A rendek, a királyi előterjesztésre adott válaszukban, 1598 február 24-én kérelem alakjában ezeket írják a felségnek: engedje meg királyi felséged, hogy a főpapok, ingóságaikról és szerzett javaikról szabadon végrendelkezhessenek, és a fiskus ne avatkozzék ezentul bele az ilyen ügyekbe; számtalan esetben tapasztaltuk ugyanis, hogy ebből sem a kincstár, sem az országra, sem pedig az egyházra nem származik haszon.¹⁾

Miksa főherceg, aki Rudolf király képviselőjében a tanácskozásokat vezette, a rendek válaszára adott replikájában erre márczius 3-án azt feleli, hogy ami a főpapság

¹⁾ *Magyar Országgyűlési Emlékek.* Budapest, 1885. IX. 135. l.

végrendelkezési jogát illeti, mivel ez egyedül ő felsége kegyétől és jóakaratótól függ, annak határozatát kell bevárni; őneki — a főherczegnek — gondja lesz rá, hogy ez mielőbb megtörténjék.

Ugyanekkor jelentést tesz Miksa a királynak, s a többi közt úgy nyilatkozik, hogy a főpapság végrendelkezési jogát illetőleg nem merte a magyar tanácsosok véleményét kikérni, miután ezek között a püspökök — saját ügyükről lévén szó — érdekelve vannak, a világi tanácsosok pedig többnyire a protestáns egyház hívei, tehát szintén nem pártatlanok. Saját részéről a régi szokás megtartását véli a legjobbnak, nehogy az újtásból valami praejudicium származzék.¹⁾

A rendek, a főherczegi replikára adott viszonzáslaszukban újra sürgetik, hogy a király a főpapságnak, az ingóságok és a szerzett javak felett való szabad végrendelkezési jogát illetőleg, tegyen rendelkezést. A főherczeg azonban erre ismét csak azt hangoztatta, hogy ez a király kegyétől függ, az ő resolútióját kell tehát megvárni.

Így történt azután, hogy ez az ügy végre mégis csak kérelem alakjában lett a törvénykönyvbe fölvéve.

Meg is maradt minden a régiben s a főpapság, mint az 1611-ki zsinaton is láttuk, kereste tovább sérelmeinek orvoslását.

Az 1619-ki országgyűlésen ismét, két ízben is, szóba jönnek a főpapság hagyatéki ügyei.

A Karok és Rendek 1619. július 15-én felterjesztett gravamenjeik közt felemlítik, hogy sok a panasz az országban amiatt, hogy semmiféle jogosult igények, mint pl. a hitelezőké, nem találhatnak kielégítést a főpapi hagyatékokból, miután a királyi kamara, mely a főpapok javait azok halála után lefoglalja, minden erre vonatkozó kérelmet ridegen visszautasít. A Karok és Rendek igazságosnak vélik, hogy a kamara az ily jogos kívánságoknak eleget tegyen, ellenkező esetben pedig kívánják, hogy a kamarai tiszt-

¹⁾ *Magyar Országgyűlési Emlékek.* U. ott. 156. l.

viselők a vármegyékben törvényes úton kérdőre vonhatók legyenek.¹⁾

Ugyanekkor, midőn a katolikus Rendek pontokba foglalják sérelmeiket, egyuttal a főpapság szabad végrendekezési jogának biztosítása érdekében is felemelik szavukat. Kivánjuk — így szólnak a XI. pontban — hogy az egyháziak szabadságai és kiváltságai minden tekintetben tiszteletben tartassanak; így a többi közt, hogy az elhalt főpapok, vagy más egyházi személyek hagyatékában talált ingatlanokat, ingóságokat, szerzeményjavakat az egyházak kegyurai, a püspökök, a javadalmak adományozói, vagy a királyi kamara, semmiféle ürügy alatt le ne foglalják, ha az elhunytak közeli rokonai vagy végrendeleti örökösei vannak. Méltányos ugyanis, hogy miután a főpapok a főurakkal és az ország nemesseivel egyenlő szabadságot élveznek, szerzett javaikra nézve is egyenlő szabadsággal rendelkezhessenek.²⁾

A sérelmes pont szövegezésén meglátszik a kétféle, a világi és a főpapi befolyás.

Amazok, kivált akkor látták sérelmesnek a főpapi s egyáltalában az egyházi hagyatékok kifosztását, ha az elhalt egyházi embernek legközelebbi rokonai életben voltak, mert az ő felfogásuk szerint ily esetekben ezeknek kellett volna a hagyatékot, vagy legalább ebből egy jó részt örökölniök. Vagy pedig ha az illető javairól végrendekezett. Egyébként pedig nem lett volna kifogásuk az ellen, hogy a hagyaték legalább részben a kincstárra szálljon; ezt már inkább az egyház magánügyének tekintették, amelynek eligazítását a klérusra hagyták.

A főpapság azonban, mint eddig is mindig, arra fektette a fősúlyt, hogy a teljesen szabad végrendekezési jogot visszavívja magának. Azért hangsúlyozzák itt is, hogy szabadságaikra nézve miben sem különböznek az ország világi

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár. Acta Dietalia Poson. Ann. 1618—1619.*

524.

Fol. Lat.

²⁾ U. ott. *Fejér*: Codicillus etc! p. 148.

nemeseitől, s amint azokat, úgy őket is megilleti a szerzeményjavarok felett való szabad végrendelkezési jog.

A rendek felszólalásának, a főpapság végrendelkezési szabadságának érdekében, többféle, de ugyanegy természetű oka volt, amelyek mind a kamara erőszakoskodásaira vezethetők vissza.

Ugyan mi is tartotta volna vissza a kamara embereit a jus spoli legkiméletlenebb gyakorlásától, mikor erre nézve utasításait a legmagasabb helyről vették és teendőiket itt mintegy előkészítették. Így tesz pl. Mátyás király 1615 február 23-án kelt leiratában, midőn meghagyja a zágrábi káptalannak, hogy Domitrovich Péter püspök hagyatékát ellenállás nélkül adják ki a fiskusnak.¹⁾

A legközelebbi ok azonban, amely a rendeket arra bírta, hogy a kamara visszaéléseit is felpanaszolják gravamenjeikben, úgylátszik az a vizály volt, ami egyrészt a királyi kamara, másrészt Forgács Zsigmond közt keletkezett, az 1615 október 15-én elhalt Forgács Ferencz bibornok, esztergomi érsek hagyatéka miatt.

Midőn ugyanis a bibornok-érsek meghalt, testvérének Zsigmondnak emberei, Komjáthról elhajtották az elhalt bibornok marha-állományát.

Az újvári katonák azonban, a kamara parancsára, visszavették az elhajtott jószágokat, és mint Forgács Zsigmond állította, ezek közt több olyat is, amelyek nem tartoztak a hagyatékhoz, hanem az ő saját tulajdonát képezték. Ebből azután kölcsönös vádaskodás, hosszas vizsgálat és elkeseredett pereskedés keletkezett.

A megindított vizsgálatok során, más mindenféle sikasztások is napfényre kerültek.

1616 február 22-én Mazman Bernát esztergomi kano-nok és német hitszónok, a következőkről tett tanuságot: Vásárhelyi István pozsonyi provizor két különböző tárgyakkal megtöltött ládát vitt el Pozsonyból Nagyszombatba,

¹⁾ *Országos Levéltár*. Az okiratot magát nem találtuk, csak az elenchusból ismerjük tartalmát. *Acta Ecclesiastica*. Fasc. 13. Nr. 30.

amelyek közül az egyiket Forgács Zsigmond, a másikat Szilágyi János kapta meg.

Ebből Szilágyi kivette az elhalt főpap hosszú biborruháját, és egy kocsisnak elzálogosította 60 denárért, amit azután ő — Mazman — 80-ért visszaváltott.

A káptalan csak azt az 1000 tallért kapta meg, amelylyel a boldogult kardinális neki tartozott.

A jezsuita atyák egy arany erszényt kaptak Szilágyitól, amelyben az oltáriszentséget szokták vinni, és egy ezüst füstölőt. Az értékesebb kasulák azonban a sekrestyében lettek elhelyezve.

Teleghi János váradi püspök és esztergomi nagyprépost is tud egyről-másról, amit a hagyatékból eltűntettek. Turóczy Ádám, két nappal azelőtt, hogy a kamara elrendelte volna, hogy a tót hitszónak házából elviendők az elhalt bibornok tulajdonát képező dolgok, ezekből nagyon sokat elrejtett. Az is bizonyos, hogy hat kocsilóra való bagaria bőrből készült szerszám nála van. Úgyszintén, hogy egy megaranyozott ezüst keresztet elvitt és egy edény mézet eladott. Ami még ezeken felül a hagyatékból az ő kezén veszett el, azt a kamara mind megtudhatja, ha akarja.

Szilágyi pedig minden valamire való értéktárgyat elvitt. Borkovich Lukács meg négy lovat használ a hagyatékból. Szóval — ezzel fejezi be szavait a püspök — olyan pusztítást vittek végbe egyetlen egy napon át az érseki palotában, hogy bátran az ellenségtől megszállott vár fosztogatásának nézhette volna az ember.¹⁾

Az évekig tartó huzavonában a peres ügy minden bíróság előtt megfordult, a felek minden lehető érvet kimerítették, de kölcsönös megegyezésre nem juthattak.

Két nagyon ellentétes álláspontot képviseltek. Forgács Zsigmond szerint a hagyatéknek a legközelebbi vérrokonokra kellett volna szállania, éppen úgy, mint a többi nemeseknél. A kamara természetesen tagadta ezt és mindent a maga számára követelt.

¹⁾ *Országos Levéltár. Acta Ecclesiastica. Fasc. 3. Nr. 27.*

Ez utóbbinak álláspontját, Lóránth Ferencz és Nagymihály Ferencz tanácsosok, a következőkben körvonalozták: örök és ősrégi szokás Magyarországon, hogy az elhalt püspökök összes ingóságai, semmit sem véve ki azokból, törvényesen a királyra szállanak; úgyszintén, hogy a főpapi végrendeletek királyi megerősítés nélkül érvénytelenek és semmisek.

A bíboros érsek végrendelet nélkül halt el; javait nem apai örökségéből, hanem egyházi hivatalai után szerezte, amelyeket ő felsége kinevezéséből élvezett, ezekre nézve tehát a királyi jogot minden körülmények közt fenn kell tartani, s az oly hatalmaskodást, mint aminő Forgács Zsigmondé is, semmi áron sem tanácsos büntetés nélkül hagyni.¹⁾

A kamara nem elégedett meg ezzel, hanem a királyi javak felügyelőjének, Kitionich Jánosnak véleményét is kikérte ez ügyben, aki 1616 szeptember 18-án a következőkben nyilatkozik: az egyházi személyek, egy bizonyos artikulusra hivatkozva, tulajdonítanak maguknak végrendelkezési szabadságot, összes ingó javaikra nézve. Most is, ámbár az elhalt kardinális nem hagyott hátra maga után végrendeletet, az 1598-ki 40. törvénycikkre történik hivatkozás. Ámde ebben nincs egyéb mondván, mint hogy ő felsége — a rendek által felkérve — nyilatkozzék a főpapság végrendelkezési jogáról, nem pedig hogy a felség már megadta a püspököknek a szabad végrendelkezési jogot. Sőt még azt sem lehet mondani, hogy ez az artikulus az általános megerősítés folytán emeltetett törvényes erőre, miután semmiféle resolútióról nincs benne szó. Különben maguk a főpapok sem bizonyosak a fentebbi cikkely értelmére nézve, és nincs is igen hozzá bizodalomuk.²⁾

Az 1618. évben már nagyban folytak az előkészületek a katolikus rendek tanácskozására, amelyen azoknak a sérelmeknek a megállapítását akarták megbeszélni, amelyeket orvoslás végett a királyhoz kívántak felterjeszteni.

¹⁾ *Országos Levéltár*. Acta Ecclesiastica. Fasc. 5. Nr. 39.

²⁾ U. ott. Fasc. 5. Nr. 55.

Köztudomású dolog volt, hogy éppen a szőnyegen lévő Forgács-féle ügy kapcsán, fel szándékoznak a sérelmek közé venni a kamara erőszakoskodásait is, a főpapi hagyatékokkal szemben.

Érdekes, hogy a királyi javak felügyelője milyen tanácsokkal látja el a kamara tanácsosait, arra nézve, hogy ha a sérelmek közt a főpapi végrendelkezés ügye a felség elé kerülne, mit adjon válaszul a király a rendeknek.

Feltétlenül szükségesnek tartom, írja Pozsonyból 1618 márczius 31-én az ügyigazgató, hogy úgy a császár, mint a király ő felségeik már idejekorán pontosan informáltassanak az iránt, hogy mit feleljenek a rendeknek, ha ezek a Forgács-féle ingóságokra vonatkozólag előállanak sérelmeikkel. Semmi áron se álljon a válasz egyszerű és határozott ígéretből arra nézve, hogy a rendek kívánsága szerint fog történni, mert ez esetben esetleg kényszerítve lennének beváltani ígéretüket saját kárukkal, és saját jogaik megcsorbításával; hanem tartsák fenn saját jogaikat, és ígérjenek nekik valami módon orvoslást. Talán jó lenne, ha a király megmondaná a rendeknek, hogy később, az országos tanácskozások alkalmával, ezen ügyet könnyebben és jobban fogják elintézhetni.¹⁾

Sem a rendek felterjesztésére adott királyi választ, sem pedig a Forgács-féle ügy végleges lebonyolítását nem ismerjük.

Hihetőleg a békés kiegyenlítés útjára terelték az egész hagyatéki ügyet az érdekelt felek. Legalább az erre vonatkozó kísérletek némi nyomaival találkozunk az okmányokban.

A kamara fosztogatásai és erőszakoskodásai azonban, a rendeknek 1619. évi felszólása után nemcsak nem szűntek meg, hanem annyira fokozódtak, hogy az elhalt főpapok koporsói felett nem egyszer valóságos közbotrányt okozó jeleneteket teremtettek.

²⁾ *Országos Levéltár. Acta Ecclesiastica. Fasc. 5. Nr. 61.*

Midőn az 1623. év tavaszán meghalt Lépes Bálint kalocsai érsek és győri püspök, s hagyatékát Preiner győri főkapitány, a bécsi titkos tanácstól vett rendelet értelmében, a kamara számára lefoglalta, a káptalan tiltakozott ez ellen; az elhunytak a káptalani sekrestyében őrzött 8000 forintnyi készpénzét pedig egyáltalában nem akarta kiadni.

Preiner azt hitte, megkapja a pénzt, ha a kanonokokat megijeszti. Egy reggel, mialatt a káptalanbeliek odabenn az isteni tiszteletet végezték, katonákat állított a templom bejárata elé. A megfélemlítésre használt eszköz azonban nem vált be. A kanonokok azzal fenyegetődtek, hogy a kapitányt egyházi átokkal sújtják. Ebből azután hosszas viszály keletkezett, amely csak az 1625-ki országgyűlésen nyert befejezést.

Pázmány Péter, midőn ezen ügy elintézésével foglalkozott, nem egyszer gondolt arra, hogy a főpapság ezen sérelmét végre-valahára rendezni kellene, még pedig oly módon, hogy ne csak a kamara erőszakoskodásai ne ismétlődjenek, hanem az egyházi szempontok is jobban érvényesüljenek úgy a főpapság végrendeleteiben, mint az oly hagyatékok hováfordításában, amelyekről nem történt végintézkedés. Felkérte tehát II. Ferdinandot, hogy biztosítsa a főpapságnak az oly sokszor kérelmezett, és még többször megsértett s megtámadott végrendelkezési jogát.

A király csakugyan megígérte, kivált gyóntatójának Beocanus atyának közbenjárása folytán, hogy tesz valamit, hanem előbb a jogtudósok véleményét fogja erre nézve magának kikérni. Úgy látszik azonban, hogy megfeledezett ígéretéről, mert jóideig nem történt semmi e dologban.

Végre egy a kamara által okozott újabb botrány alkalmat adott Pázmánynak, hogy kérését még erélyesebben ismétlje.

1625 márczius 10-én meghalt Pozsonyban Balásfy Tamás pécsi püspök. Vagyonának nagy részét, még mielőtt kimult volna, szétlopkodták, eldugdosták szolgálai, úgy hogy hagyatékában alig maradt valami csekélység. Ezt a keveset azután lefoglalta a kamara, még pedig oly lelkiismeretes

módon, hogy midőn a holttest eltakarítására került a sor, nem volt miből koporsót készíttetni és a temetési költségeket fedezni. Három napon keresztül feküdt a kitűnő főpap holtteste elhagyatva a kipusztított püspöki lakásban, míg végre mások irgalmából meg lehetett tartani a temetést.

A hagyatékából Pázmány is elvitt valamit. A megboldogultnak iratai közt néhány oly kényesebb természetű is volt, amelyeket semmi áron sem akart mások kezébe juttatni. Sőt még a felséghez intézett jelentésében sem tartotta tanácsosnak ezeknek tartalmát elárulni, hanem megígérte, hogy majd szóval fog erről felvilágosítással szolgálni. Ezeket tehát a kamarai tisztviselők tiltakozása és ellenállása dacára magához vette.

Pázmányt a kamara lelketlen eljárása oly méltatlankodással töltötte el, hogy még márczius 12-én jelentést tett a királynak az esetről, s emlékeztetvén ígéreteire, azt a javaslatot terjesztette eléje, hogy a türehetlen állapot megszüntetése céljából biztosok küldessenek ki, akik mind a két résznek, a klérusnak és a kamarának, véleményét meghallgatván, szabályozzák a főpapságnak végrendekezési és hagyatéki ügyeit.¹⁾

A király erre csakugyan felszólította a magyar királyi kamara tanácsosait, hogy terjeszszék fel hozzá ez ügyben véleményüket.

A kamara, mint egy későbbi felterjesztéséből tudjuk, már márczius 20-án eleget tett a legfelsőbb meghagyásnak, és a következő javaslatba foglalta véleményét: nem lát benne semmi nehézséget, hogy a király a jövőben végrendekezési szabadságot engedjen a főpapoknak, és végrendeleteiket megerősítésével lássa el, ha ők javaikról olyformán intézkednek, hogy hagyatékuk egy harmada a véghelyek fentartására, a második harmad pedig egyházi célokra és a szegények javára fordíttassék, a harmadik harmadot azután tetszés szerint hagyományozhatják rokonaiknak és barátjaiknak; a végrendeletek végrehajtása és a hagyatéki ügyek

¹⁾ *Frankl*: Pázmány Péter és kora. Pest, 1869. II. 213. l.

elintézése azonban a királyi jognak jeléül, ezental is a kamarához tartozzék.¹⁾

Ezen felterjesztést a király áttétette Pázmányhoz, hogy a főpapsággal is közölje, és tanácskozás alá vevén, észrevételeiket reá megtegyék.

A primás 1625 ápril havának első napjaira Pozsonyba hívta a főpapokat és a káptalanok képviselőit, hogy a királyi felhívásnak eleget tegyenek.

Az értekezleten beható vizsgálat alá vették a kamarai felterjesztést s arra a meggyőződésre jutottak, hogy a kamara által ajánlott alapon nem mehetnek bele az ügy végleges rendezésébe. A királynak sem az egyházi, sem pedig az országos törvények nem adják meg a jogot a főpapi hagyatékok felett, így tehát nem fogadhatják el, hogy akár ő, akár pedig az ő közegei, rendelkezzenek az elhalt főpapok javainak hováfordítása felett. Másrészt pedig ők, mint az egyház érdekeinek képviselői, abba sem egyezhetnek bele, hogy a főpapi hagyatékok egy tekintélyes része az egyházi céloktól elvonassék, és a kincstár javának előmozdítására szolgáljon. Ellenkeznek ez a hagyatékok természetével is, amelyek egyházi szolgálatban nyert jövedelmekből lettek megtakarítva és megszerezve. A főpapság tehát abban egyezett meg, hogy a kamarai tervezettel szemben egy másikat fog a felségnek elfogadásra ajánlani, amelyben úgy saját jogaik, mint az egyház érdekei jobban érvényesülnek.

Állott pedig e tervezet a következőkből: ha olyan főpap hal meg, akinek káptalana van, a káptalan azonnal küldjön saját kebeléből három megbízható tagot, akiknek kötelességük legyen a temetésről gondoskodni és kiközösítés, hivatalaik és javaik elvesztésének terhe alatt, minden ingóságot pontosan összeírni és híven megőrizni. Az ingóságokból első sorban a tisztességes, de nem fényűző temetés költségei vonandók le, s az elhalt lelki üdvére szolgáló adományok, a hagyatékok nagyságához mérten; azután pedig a cselédsé-

¹⁾ A kamara 1625 ápril 28-án kelt felterjesztésének másolata az *Akadémia kéziratárában*. X. kötet a) 30. szám.

get és a hitelezőket kell kielégíteni. A könyvek a káptalant, az egyházi öltönyök, edények és szerek, a nagyszombati zsinat határozata értelmében, a székesegyházat, a bútorok pedig az utódot illetik. Ami ezen felül az ingóságokból megmarad, bármily természetűek legyenek is, még a szabad nemesi örökség, az úgynevezett allodiumok is, három egyenlő részre osztassanak, az egyik rész papnöveldek alapítására szolgáljon, a másik kettőről pedig az ország törvényeinek értelmében a végrendelező szabadon rendelkezessék, úgy azonban, hogy kivéve az örökösödés útján, vagy saját szorgalma folytán szerzett javakat, a többiekről csak is a kánoni törvények szemmel tartásával, vagyis azon kötelezettség mellett intézkedhessék, hogy végrendeletében a jámbor czélokról is megemlékezik. Ha pedig az illető főpapnak nincsen káptalana, és nem is tartozik valamelyik káptalanhoz, azon esetben az egyházmegye ordinariusa, ahová az elhalt tartozott, vagy a legközelebbi szomszéd káptalan, vagy konvent, hajtassa végre mindezeket saját kiküldöttjei által. A végrendeleti végrehajtók mindkét esetben kötelesek az esztergomi érsek, és az illető megyés püspök számára, a hagyatéki leltárt egy-egy példányban kiállítani, és eljárásukról számot adva jelentést tenni. Végül felkérlik a felséget, hogy hagyja meg a nádornak, az országbirónak, a fő- és alispánoknak, a kamarai tisztviselőknak, a főkapitányoknak és a szabad királyi városok előljáróinak, hogy valahányszor csak felszólíttatnak, kötelességüknek ismerjék a végrendeleti végrehajtókat teendőik végzésében támogatni, s az elhalt főpap alkalmazottjai ellen, vagy bárki más ellen, aki a hagyaték-ból valamit eltulajdonítana, vagy az eljárást meggátolni akarná, a legszigorúbban eljárni.¹⁾

Pázmány, hogy a királyt meggyőzhesse arról, hogy nemcsak a törvények nem adnak neki jogot a főpapi hagyatékok felett, hanem még a jogszokás sem, azt igyekezett kimutatni, hogy a kamara a hagyatékok lefoglalását csak az

¹⁾ Postulata Cleri Hung. circa mobilia Praelat. defunctorum. Egykorú másolat az *Akadémia Kézirattárában*.

újabb időben s egészen önkényesen kezdte meg. E czélból több idősebb embert, akiknek tudomásuk lehetett arról, mi történt a XVI. század második felében az elhalt főpapok javaival, törvényes közegek által kihallgattatott.

Ápril 4-én Rumer esztergomi kanonok és Ravasz nádori megbízott előtt, Borkovich Lukács és a 88 éves Bende Miklós lettek kihallgatva az iránt, hogy 1. a zágrábi egyházban (ahol Borkovich fiatalságát töltötte) lefoglalta-e a kamara a meghalt püspök javait; 2. az 1590 körül elhalt Heresinczy Péter győri püspöknek, aki Borkovichnak nagybátyja volt, és később Draskovics György biboros püspöknek ingóságait lefoglalta-e a kamara? 3. Radéczy és Cserődy püspökök hagyatékaival mi történt? 4. Tudnak-e egyáltalában esetet arra, hogy a kamara az elhalt püspököknek javait lefoglalta és kivált tudják-e, hogy mely alkalommal történt ez az első ízben?

Borkovich a feltett kérdésekre semmi érdemlegeset nem tudott mondani. Beszélt azonban helyette is Bende Miklós, sokat és részletesen. Elmondta, hogy midőn ő 1581 Olaszországból visszatért szülői házához, atyja Béla, barátságos lakomára hívta magához rokonait és barátjait, akik közt ott voltak: Telegdi Miklós pécsi püspök, Kutassy János szent-tamási prépost, Szuhay István, Gerdák Márk, Cserődy János és mások. A lakoma alatt sok mindenféléről beszélgetvén, szóba jött atyjának életkora is, mire ő felemlítette hogy bizony már 88 éves, és hogy mennyi mindenféle viszontagságon ment keresztül azon idő alatt, amit Bakócz Tamás, Szathmáry György és Szalkai László udvarában töltött. Hogyan menekült meg, midőn Szalkay a mohácsi vérmezőn elesett, hogyan került Esztergom elestekor török fogságba, hogyan szabadult innen ki stb. Mire Telegdi így szólott hozzá: komám uram, ily korban lévén és ennyit tapasztalván, sok dologról felvilágosíthatna bennünket, de leginkább az iránt adhatna felvilágosítást, hogy régente is úgy elvittek-e a kamara emberei a főpapok hagyatékaiban talált ingóságokat, mint ahogy most teszik? Erre az öreg így válaszolt: komám uram is jól emlékezhetik rá — hisz Oláh

halála után együtt voltunk — hogy sem az ő, sem pedig utóbb Verancsics ingóságait nem vitték el a kamarai tisztviselők, hanem azok részint az egyházra, részint a papnevelére, részint pedig a rokonokra szállottak; a kamarabeliek egyedül csak az egyházi javakat vették át, mint ez előbb is mindig megtörtént. Különben emlékszik még arra is, hogy Frangepán György és más kalocsai érsekek, úgyszintén Hyppolit egri püspök, Geréb László, Báthory Miklós, Csáky Miklós, Thurzó Zsigmond s más általa jól ismert püspökök hagyatékai sem lettek a kamarai tisztviselők által kifosztva. De hogy az, amit most kezdtek gyakorlatba venni, honnan és mi alapon keletkezett, azt nem tudja. Emlékszik jól rá, hogy Oláh halála után hogyan lettek ingóságai felosztva az egyház, a papnevelő s a rokonok közt. Verancsics halála után is, unokaöccse Faustus vitte el az ingóság legnagyobb részét. Úgyszintén tudja azt is, hogy sem Bornemissza György váradi, sem Radéczy István egri, sem Újlaki Ferencz, Draskovich György, Mossóczi Zakariás, Bornemissza Pál, Poklostói Mátyás, sem pedig más püspökök és préposztok ingó javait nem foglalták le a kamarai tisztviselők. Ez a szokás csak 1580 körül kezdődött, bár az egyház és örökösök mindent elkövettek, hogy jogaikat megoltalmazzák. A kamara már ekkor is arra hivatkozott, hogy az ország összes mágnásainak és főpapjainak törvényes örököse a fejedelem.¹⁾

Pákay Benedek, királyi személynököt is kihallgatta ez ügyben a pozsonyi káptalan, aki bizonyosságot tett arról, hogy Istvánffy Miklóstól, Oláh Miklós titkárától, nem egyszer hallotta, hogy I. Ferdinand idejében nem fosztották ki az elhalt főpapok hagyatékait, hanem végrendelezéseik szerint szétfosztották a végrendeleti végrehajtók azokat a hagyományosok, a hitelezők, a szolgálatot tevők stb. között, és csak I. Miksa idejében kezdett a kamara az ingóságok hováfordításába beleavatkozni.

Midőn Pázmány e vallomások alapján megállapíthatta

¹⁾ *Hevenessi-féle kéziratok.* Egyetemi könyvtár. 67. kötet 371. l.

a kamara követeléseinek újabbkori eredetét, egy terjedelmes emlékiratot szerkesztett a főpapság végrendelkezési jogának védelmére, a melyben egyúttal több oldalról megvilágította a kérdéses jogot, és beigazolni igyekezett, hogy a főpapi hagyatékok felett sem a király nem bir semmiféle jogokkal, annál kevésbé a kamara.

Ezen emlékiratnak, amelyet azután a püspöki értekezleten megállapított tervezethez csatolva bemutatott a királynak, tartalma a következő.

A dolog könnyebb megérthetése céljából előre kell bocsátani, hogy annál kevésbé lehet és szabad a Miksa király idejéből származó szokásból törvényt alkotni, miután ebből a korból több visszaélés kapott lábra a magyar törvény világos rendelkezései daczára. Hallgatással mellőzve a többit, csak azt a kettőt említjük ez alkalommal fel, amelyeket a törvény talán leggyakrabban sürget; először: hogy a felség ne hagyja üresedésben az egyházi javadalmakat, hanem mielőbb töltsse be azokat alkalmas egyénekkal, Tripart. Pars I. tit. 10. A. 1439. art. 21. 1548. art. 6. 8. 1550. art. 18, 1567. art. 71. és másodszor, hogy királyainknak nem áll jogukban az egyházi javadalmakat elzálogosítani, vagy világiak kezeibe adni. Decret. Wladislai art. 55. A. 1550. art. 17, 20, 1567. art. 31. Mindezek daczára Miksa idejétől fogva sok egyházi javadalom üresedésben van és el van zálogosítva. Úgyszintén nem szabad megfeledezni arról sem, hogy abban a korban maguk a főpapok sem igen törődtek az egyház jogainak és szabadságának megóvásával, miután közülök nem egy egész nyíltan a lutheranizmushoz szegődött, mint pl. Thurzó Ferencz, nyitrai püspök, s egyúttal a kamara praefektusa, Dudics András és mások. Valamint nem tévesztendő szem elől az sem, hogy III. Pál pápa előtt, az egyházjog értelmében, a főpapok ingóságai haláluk után arra az egyházra szállottak, amelynek kötelékeibe életükben tartoztak, s hogy III. Pál volt az első, aki Olasz- és Spanyolországban magának tartotta fenn a jus spoliit. Ezt részletesen kimutatja Molina De Justitia et Jure című könyvében, aki még azt is írja, hogy

a jus spoliira vonatkozó eme törvény nem lett behozva Németországba és Franciaországba, épp úgy, mint Magyar- és Lengyelországba sem. Midőn tehát 1540-ig nem volt meg az egyházban a jus spoli, ettől az időtől fogva pedig a magyar királyok, sem valamely új törvény alapján, sem pedig valamely pápai kiváltságnál fogva, nem nyertek jogot a főpapság hagyatékeihez, az ingóságok lefoglalása csupán a szokás folytán jött gyakorlatba.

Mindezeknek előrebocsátása után, körülbelül három csoportba lehet osztani azon érveket, amelyek a mellett szólnak, hogy a kincstárt semmi módon és czímen nem illetik meg az elhalt főpapok hagyatékaiban talált ingóságok.

I. Az 1557. évi törvény 10. cikkelye így hangzik: »a plébánosoknak és más, bármily állású egyháziaknak szabadságai mindenben megtartassanak, s a többi közt, a kegyurak ne foglalják le a maguk részére a haláluk után fennmaradt vagyont, akár végrendelkeztek javaikról, akár nem.«

A plébánosokról csak azért történik itt említés, miután ők még jobban ki vannak szolgáltatva a kegyurak erőszakoskodásainak; mindazonáltal a tilalom általában a patronusokról szól, s így mindegyikre kiterjed, tehát a királyra is, aki a főpapságnak kegyura.

A magyar törvénykönyv I. része 2. fejezete értelmében, az ország minden főpapja, mágnása és nemese, javaikat tekintve egy és ugyanazon szabadsággal bir; ha tehát jogában áll a nemességnek ingóságairól szabadon végrendelkezni, ugyanezen jog megilleti az egyháziakat is.

Ugyancsak a magyar törvénykönyvben olvassuk, (I. rész 10. fejezet) hogy a király a főpapoknak és az összes egyháziaknak csak annyiban igazi és törvényes örököse, amennyiben az üresedésben lévő javadalmak adományozása őt illeti meg, de nem válthatja magához az egyházi javakat úgy, hogy azokat az egyháztól elidegenítse.

Ebből látható, hogy a felséget csak is annyiban illeti meg az örökösödés az egyháziak után, amennyiben a törvény értelmében jogában áll mint kegyurnak az egyházi

javadalmak adományozása. Egyébként, hogy ezen törvény nem teszi a királyt örökösévé a főpapi hagyatékokban talált ingóságoknak, arra nézve kétféle bizonyítékot is lehet felhozni. Először: miután az idézett törvény szerint a magvaszakadt nemeseknek törvényes örököse a király, és miután az ily magvaszakadt nemesek kezdettől fogva szabadon végrendelkezhettek ingó javaikról, vagy pedig ha végrendelkezés nélkül haltak el, ezek a vérrokonokra szállottak, a főpapság után való örökösödés sem terjeszkedhetik ki az ingóságokra, hanem csupán a javadalmak eladományozására. Másodszor: miután a törvény azt mondja, hogy a király nemcsak a főpapoknak, hanem az összes egyháziaknak törvényes örököse, a kamarának pedig soha még csak eszébe sem jutott akár igényt támasztani, akár pedig a gyakorlatban lefoglalni a kisebb javadalmak ingóságait, ebből az következik, hogy ha a kisebb javadalmak ingóságait nem örökli a király, akkor nem örökölheti a főpapságét sem, és ha a kamara nem követeli amazoknak a lefoglalását, aminthogy nem is követelte soha, úgy nem követelheti ezeknek átengedését sem, miután a törvény a fő- és alpapságra vonatkozólag egyformán intézkedik.

Szent István törvényei is előírják, hogy a püspököknek hatalmukban álljon az egyházi dolgokról gondoskodni, azokat igazgatni, kormányozni és szétesztatni a kánonok rendelkezéseinek értelmében. (Decr. II. cap. 2.) Ebben tehát ki van mondva, hogy az egyháziak szabadságát és jogait illetőleg, az általános egyházjogi szabályok a mérvadók. Még abban az esetben is tehát, ha ebben a kérdésben a magyar törvények semmiféle intézkedést nem foglalnának magukban, a kánonok értelmében kellene eljárni; már pedig az bizonyos, hogy a kánonok soha sem adnak jogot a világi kegyuraknak az egyháziak hagyatéka felett.

Ezek mellett nem tévesztendő szem elől a tridenti zsinat azon határozata sem, amely kiközösítéssel sújtja mindazon uralkodókat, akik az egyházi jövedelmeket, járu-lékokat és javakat, bármiféle czímen és ürügy alatt, saját céljaikra fordítják.

II. Az érveknek második csoportját a szokásjog szolgáltatja.

Az 1526. évi törvény 28. cikkelyéből tudjuk, hogy Szakmáry György esztergomi érsek tekintélyes összeget hagyományozott végrendeletében, az Ausztriában elzalogosított városok megváltására.

A nagyszombati zsinaton pedig ezt a határozatot hozták: néhány évvel ezelőtt minden törvényes alap híján lábrakapott az a szokás, hogy a királyi kamara az elhalt főpapok javait mindenestül lefoglalja, úgyannyira, hogy néha a temetésre szükséges költségekre is alig marad valami, az esetleg fenmaradt adósságot és jámbor hagyományokat pedig egyáltalában nincs honnan fedezni. Kérjük tehát a felséget, hogy ezen a bajon segíteni, s a papságot régi jogaihoz juttatni kegyeskedjék. Ugyanezt sürgették az országos rendek is az 1598. évi gyűlésen, sőt akkor is, midőn a felség koronázási ünnepélyét tartották. És midőn az egyháziak azt a választ nyerték, hogy ügyük más alkalmasabb időben elintézését nyer, nem tettek tovább lépéseket, hanem megnyugodtak a felség kegyelmes ígéretében.

Pakay Benedek vallomásából is kitűnik, hogy I. Ferdinand idejében a főpapi hagyatékok nem fosztattak ki, hanem a végrendelet értelmében lettek különféle czélokra fordítva, és csak Miksa idejében jött szokásba, hogy a fiskus rátette kezét az ingóságokra. Ugyanígy vallott Bende is.

Különben, mutassa fel a kamara számadáskönyveit, amelyekből kitűnik, hogy I. Ferdinand idejében, vagy előbb, voltak bevételei az elhalt főpapok hagyatékaik után. Köztudomású dolog ugyanis, hogy minden legcsekélyebb összeget tartoznak a tisztviselők pontosan feljegyezni. Ilyen számadásokkal azonban nem rendelkezik. Ellenben a kamara ellen bizonyít az is, hogy bár Miksa uralkodásától kezdve lefoglalta a főpapi hagyatékokból az ingóságokat, vagy ezeknek egy részét, ha esetleg a rokonok, vagy a cselédség is résztvett a hagyatékok fosztogatásában, a kamara sohasem merte őket emiatt számadásra vonni, nyilván azon okból, mert

tudta, hogy ő neki sem volt több joga a hagyaték megnyirbálásához, mint azoknak.

III. Végre a dolog vizásságából is lehet a kamara követelései ellen érveket meríteni. Az egyházi rendre a legnagyobb szűgyen és gyalázat háramlanék, ha javaik, mint valami országos gonosztévőéi, haláluk után szétragadoztatnának, és kétségkívül közbotrányra adna alkalmat, és az egyházi rend megvetésére és lenézésére vezetne, ha megengedtetnék, hogy igaz javaik mintegy közprédává váljanak; mert az egyháziak ez által még a legutolsó parasztnál is rosszabb helyzetbe jutnának. Mindezek alapján arra kéri a klérus a felséget, hogy a kamara túlkapásaival szemben ősrégi végrendelezési jogát visszaállítani kegyeskedjék.¹⁾

A király a főpapság által benyújtott tervezetet, Pázmány felterjesztésével együtt, kiadta a pozsonyi kamarának, hogy adjon véleményt felőle. Ez azután oly módon akart megfelelni a királyi felhívásnak, hogy saját álláspontjának gyengeségét durva kifakadásokkal akarta eltakarni, és a primás érvelését kihívó megjegyzésekkel és sértő gyanúsításokkal kívánta ellensúlyozni.

A jeles okirat — ápril 28-áról keltezve — egyenkint veszi elő a primási emlékirat állításait és érveit.

Ámbár nekünk — írja a kamara bevezetésül felterjesztéséhez — szerény véleményünk szerint untig elég volna az egyháziak emlékiratával szemben, félretéve minden hosszabb vitatkozást és érvelést, egyedül az 1526. évi I. törvénycikkre hivatkozni, amelyben kimondatik, hogy a királynak jogában áll királyi hatalmánál fogva a királyi jövedelmek felett rendelkezni, a mi a mai napig senki által kétségbe nem vonatott, sem pedig valamely ellentétes törvény által meg nem változtattatott; mert ha a király törvényes öröklési joggal bír a főpapság után az ingatlanokra nézve, annál inkább öröklő utánuk az ingóságokat, hisz *accessorium sequitur principale*, s e mellett a főpapságnak nem szabad arról sem megfeledkeznie, hogy nem velük

¹⁾ Az *Akadémia Kézirattárában*.

egyenrangú, vagy náluk alsóbbrendű egyénnel van dolguk, hanem természetes urukkal, törvényes királyukkal, akinek az isteni törvény értelmében is köteles megadni mindenki azt, ami őt megilleti; miután azonban a jóságos fejedelem mindenkit meg akar hallgatni, s ebben az ügyben is a legjelentéktelenebb dolgokat is mérlegelni kívánja, mi is részletesen kiterjeszkedünk válaszukban a főpapság feliratára.

Mindenekelőtt, ami azt illeti, hogy a klérus nem akarja azt, ami Miksa király idejében szokásba és gyakorlatba jött, törvény gyanánt elfogadni, erre vonatkozólag azt felelik a kamara tanácsosai, hogy I. Ferdinand uralkodása alatt, Várdai Pál halála után, az esztergomi érsekség tizenhárom éven át volt üresedésben, éppen úgy, mint Zsigmond idejében 1435-ben a váradi, zágrábi, csanádi, váczai, Mátyás korában 1464-ben a zágrábi, zengi, boszniai és mások, és ezen üresedések alatt a fiskus élvezte az egyes püspökségek jövedelmeit, ami onnan is kitűnik, hogy másoknak, még az ország legelső méltóságainak, is megtiltotta a törvény (1435. Art. 21, 1486. Art. 37.) ezen jövedelmek lefoglalását. Ha valaki ezen két törvényt közelebbről megvizsgálja, nem fogja tagadhatni, hogy egyedül a felség bir öröklési joggal a főpapok után, s egyedül őt illeti meg a jog is, széküresedés esetén az egyes egyházi javadalmak jövedelmei felett rendelkezni, vagy pedig azt, akit erre nézve ő felhatalmaz. A magyar törvénykönyv I. részének 10. czikkelye szerint is, a főpapság minden javadalma a magyar szent koronához tartozik, és haszonélvezőik elhaltával arra vissza is száll. A klérus bevallja maga is, hogy az ország törvényei talán semmit sem sürgettek annyiszor, mint hogy a király ne hagyja az egyházi javadalmakat üresedésben, és el ne zálogosítsa azokat; ugyan mi okból kérték mindkettőt az országos rendek, ha nem azért, mert közvetlen azelőtt, vagy éppen akkor, némely javadalmak nem voltak betöltve, és mivel ezeknek jövedelmeit a király vette fel?

Mindenesetre bajos lenne eldönteni, hogy mi volt helyesebb és czélszerűbb: üresedésben hagyni az egyes egyházi javadalmakat, vagy pedig olyan egyénnel betölteni,

akikről a klérus maga is bevallja, hogy elhanyagolták az egyház érdekeit, sőt nyíltan az eretnekséghez pártoltak át.

Az egyháziak az általános egyházbjogra, és idegen szerzőkre hivatkoznak, s a többi közt felhozzák, hogy III. Pál pápa a maga számára tartotta fenn a jus spoliit. Ami az egyházbjogot és az idegen szerzőket illeti, mi úgy vélekedünk, hogy az országnak meg vannak a maga saját törvényei és szokásai, mi tehát ezekhez tartjuk magunkat, és nem a mi viszonyainkkal ismeretlen emberek könyveihöz, ámbár azon állításuk, hogy III. Pál pápa a spoliákat magának tartotta fenn, inkább a mi álláspontunkra nézve lenne kedvező.

Magyarországban nincs jus spoli, hanem igenis van a királyt megillető törvényes örökösödés; mi tehát kénytelenek vagyunk visszautasítani a klérus azon igyekezetét, hogy e szót erővel reánk akarja alkalmazni, de a helyett, hogy ezzel még tovább is foglalkoznánk, áttérünk inkább az egyes pontok megczáfolására.

I. Az 1557. év 10. t-cikkére vonatkozólag, hogy t. i. a plébánosoknak és más egyháziaknak szabadságai mindenben megtartassanak, s hogy a kegyurak ne foglalják le a maguk részére a haláluk után fenmaradt vagyont, akár végrendelkeztök javaikról, akár nem, sőt maguk a főpapok se tegyék ezt, ha az elhunytnek rokonai életben vannak, azt felelik a kamara tanácsosai, hogy ez legkevésbé sem szól a királyra, miután a t-cikk csak egyes kisebb, világi kegyurakra vonatkozik, és némely püspökökre. Hogy ezek közé nem lehet a királyt számítani, aki a legfőbb kegyur az országban, és mindenkinek természetes ura, az nem szorul bővebb bizonyításra.

Azon állításra, hogy az egyháziaknak éppen úgy joguk van javaikról szabadon végrendelkezni, mint a többi nemeseknek, így felel a kamara: a nemességnek, a főrangúak és mágnásoknak szabad végrendelkezési jogát szerzeményjavaikra nézve biztosítja a törvénykönyv I. részének 5. fejezete; de éppen mivel itt nincs szó a főpapságról, következik, hogy azok nem is intézkedhetnek szabadon haláluk esetére javaikról. Azonkívül ugyancsak az I. rész 10. feje-

zetében ki van mondva, hogy egy magányosan álló, törvényes örökösökkel nem bíró személy, királyi engedély nélkül nem végrendelkezhetik javairól. Már pedig az egyházi személyek mindig úgy tekintendők, mint egészen magányosan álló egyének, akiknek a törvényes örökösük csak a király lehet. Az egyháziak tehát, királyi engedély nélkül, nemcsak ingatlanaikról nem végrendelkezhetnek, hanem ingóságaikról sem, mivel itt is áll az, hogy *accessorium sequitur suum principale*; akár végrendelkezik tehát valaki közülök akár nem, utána egyedül csak a király örökölhét.

Megjegyzendő, hogy az 1448. évi országos törvények szerint tiltva vannak, és ha mégis létrejöttek volna, semmisnek nyilváníttatnak [mindazon szerződések, amelyeket főpapok világiakkal kötöttek. Ebből joggal lehet következtetni, hogy ha érvénytelenek a főpapoknak azon szerződései, amelyeket életükben kötöttek, mennyivel inkább érvénytelenek lesznek azok, amelyeket királyi engedély nélkül haláluk esetére kötöttek.

A klérus azt hozza fel ez ellen, hogy a királyra csak annyiban száll vissza az egyházi javadalom valamely főpap elhalálózása folytán, hogy azt eladományozhatja. Erre azzal válaszolunk, hogy daczára annak, hogy ősrégi szokás nálunk az elhalt főpapok javait a király javára lefoglalni, azért senki sem merheti azt mondani, hogy ezekből, s kivált az Istennek szentelt tárgyakból, a király elidegenített valamit, miután ő nemcsak alapítója és kegyura az összes egyházaknak ezen országban, hanem ő dotálta, gazdagította is ezen egyházakat, amelyeknek nemcsak királya, hanem apostola is volt. Ugyanezen okból jogában áll ma is, saját hatalmi jogának jeléül, az elhalt főpapok összes javait lefoglalni, és azokat tetszése szerint felhasználni.

Arra is hivatkozik a papság, hogy a püspököknek hatalom adatott a kánonok szellemében eljárni. Mindenesetre méltó és igazságos, hogy az egyháziak az egyházi dolgokról gondoskodjanak, s azokban intézkedhessenek; ámde ennek a törvénynek inkább az az értelme, hogy a hitbuz-

góság nagyobb mérveket öltön, a püspökök szorgos és lelkiismeretes intézkedései folytán.

A klérus felhossa bizonyítékul a Hármaskönyv előszavának 10. pontját is, amely előírja, hogy az egyháziak szabadságait illetőleg, a kánonjog szabályai szerint kell eljárni. Ez a pont csak arra az esetre szól, ha az egyháziaknak valamely olyan jogával szemben történik sérelem, amely őket mindig megillette. De az, hogy az elhalt főpapok javai visszaháramlanak a királyra s az ő kincstárára, nemcsak régi, de semmiféle jogaikat nem sérti, miután sem valamely törvényben nincs megírva, sem a szokás által nincs szentesítve, hogy a főpapok a király beleegyezése nélkül is végrendelkezhetnek javaikról.

Ennélfogva, vagy el vannak már eddig is tiltva a püspökök ingóságai elhagyományozásától, vagy pedig ezentúl kell őket ettől eltiltani, miután egyetlen oly törvény sincs, amely olyan végrendelkezési jogot engedne a papságnak, mint a világiaknak.

Amit a papság a tridenti zsinat határozata után a kiközösítésről mond, szintén minden alapot nélkülöz. Magyarországon számos oly törvény van, amely megköveteli, hogy az érsekek, püspökök, jövedelmeikből katonaságot tartsanak fenn, bandériumokat állítsanak fel, sőt esetleg hogy maguk is háborúba menjenek, ami természetesen mind az egyházi jövedelmek rovására történik. Ki fogná már most azt mondani, hogy azok a szent királyok, püspökök és világiak, akik ezeket a törvényeket az országgyűléseken hozták, kiközösítéssel lettek volna sújtandók, mivel az ország biztonságáról gondoskodtak. A zsinati határozat tehát csupán olyanokra vonatkozhatik, akik — mint régente a pogányok — az Istennek szentelt dolgokat gonosz czélokra használják fel.

Ami a II. csoportban felhozott érveket illeti, ezekre is könnyű megfelelni.

Hogy Szakmáry György, esztergomi érsek, tekintélyes összeget hagyott végrendeletében kincstári czélokra, ebből nem az következik, hogy ezen időben jogában állott a fő-

papságnak királyi engedély nélkül is végrendelkezni, hanem inkább, hogy azon okból sikerült az érseknek a király engedélyét megnyernie, mert oly szép összeget hagyott a király és az ország javára.

Bárcsak manapság is így tennének a püspökök, és ily jelentékeny segélyösszegekkel járulnának az ország közszükségleteinek fedezéséhez; őket is megilletné ezért a dicséret és magasztalás, és az ő nevüket is örökre megőrizné a feledeztől a törvénykönyv, éppen úgy, mint Szakmáryét.

A kamara a legkevésbé sem vonja kétségbe, hogy a papság csakugyan kérelmezte a végrendeleti szabadságot a nagyszombati zsinaton, de hogy el is ért volna kérelmével valamit, arról már csakugyan nincs tudomása. Azt azonban igen is tudja, hogy midőn 1618-ban a pozsonyi gyűlésen az egyháziak minden követ megmozdítottak, hogy végrendeleti szabadságukat biztosító törvény hozassék, és a rendek a tanácskozás első napján már majdnem meghozták a határozatot, másnap jobban fontolóra vevén a dolgot, kijelentették, hogy nem tartják magukat föltalalmazva oly törvény alkotására, amely a főpapok rokonainak és barátainak gazdagítását czélozná, de illőnek sem tartják, hogy akik az egyházi javakból főpapi rokonaik és barátaik életében már úgy is meghiztak, még haláluk után is örököljenek utánuk. Ebből is látható, hogy a klérus bármennyit folyamodott, kért, könyörgött, sem az előző királyoknál, sem ő felségénél, sem pedig az országgyűlésen nem tudott ez irányban semmit sem elérni. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy ők is tudomással bírtak azon egyházi törvényekről, amelyekben az egyháziak kötelezve vannak jövedelmeik feleslegét a szegények segélyezésére, templomok építésére, és más ily egyházas célokra fordítani. Ezen jövedelmek nem is neveztetnek másképp, mint a »szegények alamizsnája«, »a bűnök váltságdíja« stb. Ennek daczára nem egyszer látjuk, hogy a főpapok alacsony sorsból származó családjukat gazdag földbirtokokkal, várakkal és más hatalmas javakkal látják el, egyházi jövedelmeikből. Valjon ez nem szentségtörés-e? Kivált mikor

megtörténik az is, hogy az ily meggazdagodott rokon később azután elhagyja szent vallását, és a legelkeseredettebb ellenségévé lesz az egyháznak, amely őt vagyonhoz juttatta!

A primás által eszközölt tanuvallomások sem vehetők komolyan. Pakay csak hallomás után beszél, ennek tehát nem tulajdonítható semmi hitelesség. Istvánfi pedig csak igazat mondott azzal, hogy abban az időben nem történt semmi fosztogatás, mert akármit mondjon is a klérus, a fiskus most sem úgy fosztja ki a főpapi hagyatékokat, mert ha valamely püspök elhalálozik, minden rendszeresen és egészen törvényes módon leltárba vétetik a királyi kincstár számára, és a felséghez felterjesztetik, és így — midőn a királyi jóváhagyás leérkezett — az adósságokat szépen ki lehet fizetni, amint a kamara mindig is súlyt fektetett arra, hogy a hitelezők jogos követeléseiket megkapják, holott az ellenkező esetben, ha az elhalt főpap végrendeletét a felség nem erősítette meg, el lehet mondani, hogy a hitelezők maig sem elégítették ki.

Azt sem vonjuk kétségbe, hogy Bende hallotta mindazt atyjától, amit vallomásában előadott, csak azt nem értjük, hogy atyja, aki Nagyszombatban vásárbíró volt, aki tehát inkább a piaczi kofák veszekedésével volt elfoglalva, mint más egyéb komolyabb ügyekkel, hogyan értesülhetett ily dolgokról, hacsak a nagyszombati piacon nem szedte össze hireit.

Ami azt illeti, hogy a kamara nem tud felmutatni oly számadáskönyvet, amelyből kitűnnék, hogy I. Ferdinand korában, vagy azelőtt, a főpapi hagyatékok a királyi kincstárba folytak be, itt is a klérusnak, mint afféle felperesnek, kellene bizonyítékokkal előállania, és a kamara tanácsosait meggyőznie arról, hogy a főpapok végrendeletei királyi megerősítés nélkül is érvényesekül ismertettek el, és mint ilyenek végre is hajtottak. Vagy mutassanak fel olyan okiratot, amely beigazolja, hogy székküresedés esetén nem a király, hanem maga a papság kezelte és élvezte az egyházi javadalmak jövedelmeit.

A kamara, a klérus kívánságának teljesítésére már csak azon okból sem lenne rászorítható, mert mások más esetben szintén hasonló óhajokkal állhatnának elő, ami még sem lenne az ő kiváltságaival összeegyeztethető.

Arra is megfelelhet a kamara, hogy a főpapi hagyatékokat megdézsmáló rokonok és alkalmazottakkal szemben, soha sem merte igényeit törvényes úton érvényesíteni. Ez egyszerűen nem felel meg a valóságnak. A kamara az ily esetekben mindig megtette kötelességét, és mindannyiszor megindította az eljárást, valahányszor csak ily fosztogatásokról értesült. Így tett nemrég Lépes Bálint cselédségével is. Sőt még a győri főkapitányt és a káptalant is, akik szintén hozzányultak a Lépes-féle hagyatékhoz, rá tudta kényszeríteni arra, még pedig királyi parancs kieszközlésével, hogy minden lefoglalt ingóságot szolgáltatassanak át a fiskusnak. Ugyanez történt Forgács Zsigmonddal, akit a kamara fellépése arra birt, hogy reversalist állított ki magáról, amelyben kijelentette, hogy a marhák elhajtása által semmi olyast nem akart elkövetni, ami a kamara jogait sérthetné. Ez mind annyira köztudomású dolog, mintha csak tegnap történt volna, de mert a klérus egyedül nem tartotta érdemesnek erről tudomást szerezni, most azt hajtogatja, hogy nem történt semmi sem. Mi azonban még kérjük is az egyháziakat, hogy ha esetleg tudnak róla, hogy ez, vagy az, elvitt valamit a főpapi hagyatékokból, csak közöljék velünk az illetők neveit, s mi majd megteszszük kötelességünket azokkal szemben is.

Hogy pedig a nép megbotránkozik azon, ha az elhalt főpapok hagyatécai kifosztatnak, és hogy ebből kifolyólag, az egész egyházi rend a többiek megvetésének van kitéve, erre nézve jegyezze meg magának a klérus, hogy a kamara semmiféle fosztogatásban nem vett részt, hanem hogy ezt mások, kivált az elhaltak alkalmazottjai megteszik, ahhoz csakugyan nem fér semmi kétség.

Azt mondják továbbá az egyháziak, hogy a spoliákból (nem győzzük hangsúlyozni, hogy ez a kifejezés nem illik reánk) a felségnek nagyon kevés haszna van, mert a főpap-

ság is idejekorán félre tesz egyetmást, a cselédség is hozzányul abhoz, amihez hozzáfér, s a királyi tisztviselők is iparkodnak kivenni a hagyatékból a maguk részét.

A klérusnak mindenesetre ovatosabbnak kellene lennie nyilatkozataiban, és kivált a királyi hivatalnokokkal szemben nem volna szabad magát ilyenekre ragadtatnia.

Kétségtelen ugyanis, hogy a főpapság félre tesz egyetmást, ámde ők lássák ennek következményeit. Az is igaz, hogy a cselédség is hozzányul a hagyatékban talált ingóságokhoz, de mi ennek az oka? Mert sokszor megtörténik, hogy gazdáik életében jogos járulékaik helyett csak ígéretek kaptak, természetes tehát, hogy azután úgy kárpótolják magukat, ahogyan tudják. Azt sem lehet tagadni, hogy a jó barátok, rokonok is részt vesznek a hagyaték szétharcsolásában, abban a hiszemben, hogy ő nekik azon viszonynál fogva, amelyben az elhalthoz állottak, minden szabad, s talán azt is gondolják magukban, hogy miután ezentúl már úgy sem lesz módjukban a jövedelmekhez hozzáférni, amint ezt némely főpap életében megszokták, legalább utoljára jól megszedik magukat.

Ami azonban azt illeti, hogy a klérus még a királyi tisztviselőket is azzal gyanúsítja, hogy nem tiszta kézzel végzik teendőiket a főpapi hagyatékok átvételében, ez a legnagyobb igazságtalanság, és a klérus megérdemelné, hogy a felség emiatt megrója őket, mert nem tisztességes eljárás, egy egész testületet, ő felségének leghívebb szolgálait, becsületükben és jóhírnevükben gyanúsítani, anélkül, hogy nevet tudnának említeni. Ha meg kell mondani az igazat, részesülnek bizony ezekben a hagyatékokban mások, de nem a királyi tisztviselők; részesülnek nem ritkán haszontalan, rosszlelkű emberek, sőt néha, legalább ezelőtt, osztozkodtak benne gyanus erkölcsű nők is, a főpapoknak úgynevezett nővéreik.

Innen van, hogy nem egyszer, az egyházi jövedelmeken hízta meg olyanok, akik azután az egyháznak, a katolikus vallásnak legnagyobb ellenségeivé lettek.

III. csoportját érveinek, a dolog vizásságából meríti a

klérus. Ezekre meg azt feleli a kamara, hogy egyáltalában nem emlékszik arra, hogy ő felségének valamelyik közege nem viseltetett volna kellő kegyelettel, valamely főpap kihült teteme iránt; sőt inkább, a kamara mindig oda törekedett, hogy az elhalt főpapok tisztességesen és illő módon temettessenek el, amint ezt legközelebb is megmutatta, Lépes és Balásfi püspökök temetésénél.

Az egyháziak egész eljárásából az tűnik ki, hogy ők a főpapi végrendeletek és hagyatéki ügyek körüli egész királyi joghatóságot, magukhoz akarják ragadni. Ebben az ügyben a kamara tanácsosai már márczius 20-ki felterjesztésükben előadták nézeteiket, s megjelelték azt a határt, ameddig a felség engedékenysége terjedhet.

Amit ott javaslatba hoztunk, azért tettük, hogy a klérus panasza, kifakadásai és átkozódásai, amelyekkel nem ritkán az ártatlan kamarát is elhalmozza, megszűnjének, miután azt reménylettük, hogy a klérus megelégszik a neki adott engedményekkel. Azonban keserűen tapasztaljuk, hogy nemcsak ez nem történt, hanem a főpapság minden erejéből arra törekszik, hogy a királyi jogot, amelyet az ősrégi gyakorlat is szentesített, fenekestől felforgassák. Amit azelőtt sehogy sem tudtak maguknak kívívni, azt most úgy akarják a királytól kierőszakolni.

Kivált az esztergomi érsek az, aki már nem egy ízben jogtalanul és erőszakosan beleavatkozott a királyi hatalom körébe, nemcsak azért, hogy az ősrégi szokás ellenére, a minap maga installálta Dávid Pált, hanem az által is, hogy Balásfi házából, még mielőtt holttestét eltakarították volna, fenyegetésekkel és erőszakkal elvitt némely iratokat, amelyeket a mai napig is magánál tart. Ennek daczára csak nem rég is arról értesültünk, hogy minket vádolt be ő felségénél némely tárgyak elvívése miatt.

Az elmondott okok arra a meggyőződésre juttattak bennünket, hogy tanácsosabb a jövőben is a királyi joghoz ragaszkodni, és a főpapság elhalálózása alkalmával a kezdetől folytatott gyakorlatot ezentúl is betartani, mint a főpapoknak további engedményeket teni. Mindazonáltal

a király kiváló bölcseségén áll ebben véglegesen határozni.¹⁾

A kamara felterjesztésének hangján és tartalmán, maga a király is megbotráncozott, s attól félvén, hogy ha ezen — mint Pázmány egyik levelében magát kifejezi — parasztos szitkok és rágalmak a főpapságnak tudomására jutnak, ez nemcsak olaj lesz a tűzre, hanem esetleg komolyabb bonyodalmaknak is okozójává lehet, a primással is csak oly feltétel alatt közölte ezen iratot, hogy tartalmát tartsa a legnagyobb titokban.

Pázmányt ígérete csak arra kötelezte, hogy a kamarai felterjesztést nem hozza nyilvánosságra, s főképen nem közli a püspöki kar tagjaival. Ez azonban nem foglalta magában azt, hogy saját észrevételeit a király előtt is elhallgassa. Ennélfogva junius 2-áról keltezve, egy újabb emlékiratot szerkesztett a felség részére, amelyben sorban kimutatta a kamara okoskodásainak tarthatlanságát.

A kamara — úgymond — az 1526. I. t.-cikkre hivatkozik, amely a királyt jövedelmi forrásainak megőrzésére kötelezi, ámde hol talál a kamara csak egy oly törvényt is, amely a főpapok hagyatékaiban talált ingóságokat a királyi jövedelmek közé sorolja. A kamara felhossa az 1435. XXI. és az 1486. XXXVII. t.-cikkeket, mint a melyekben meg van tiltva a kegyurnak, királyi engedély nélkül lefoglalni az egyházi jövedelmeket.

De hol van ezekben említés téve a főpapi hagyatékok lefoglalásáról? A kamara azt is állítja, hogy az 1557. X. t.-cikknél a törvénykönyv szélén fel van jegyezve, hogy a törvény csak a magán kegyurakra vonatkozik, és nem a legfőbb kegyurra, a királyra. A primás bevallja, hogy a lapszéli jegyzetet, egyetlen egy példányban sem tudta a legszorgosabb kutatás daczára sem megtalálni. A kamara a Hármaskönyv I. részének 5. fejezetéből is érvet akar kovácsolni, a mely csak a világi főurak végrendelkezési jogát biztosítja, de a

¹⁾ A kamara felterjesztésének egykorú másolata. *Akadémiai Kézirattárban*. X. kötet, a) 30. szám.

főpapságéről nem tesz említést. Ez igaz is. De mi ennek a magyarázata? Az, hogy itt csak az ingatlanokról van szó, a főpapok pedig a javadalmuk után őket megillető ingatlan javakkal csakugyan nem rendelkezhetnek. A kamara szerint az 1448-ki törvény semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánítja a főpapoknak világiakkal kötött szerződéseit. Pázmány ezt a törvényt sem ismeri. A kamara a tridenti zsinat határozatát is rosszul magyarázza, miután a zsinat nemcsak azokat a fejedelmeket sújtja kiközösítéssel, akik az egyházi jövedelmeket rossz és istentelen czélokra fordítják, hanem mindenkit, aki az ily javakat a saját czéljaira használja. Hogy Balásfi tisztességes temetésben részesült, s hogy a királyi tisztviselők soha sem részesedtek a főpapi hagyatékokban, azt könnyű mondani; csak rendeljen el a felség vizsgálatot, s akkor majd kitünik, hogy mi és hogyan történt. Mindezekből kitünik, hogy a kamara nem volt képes megcáfolni a klérus emlékiratában felhozott érveket, és főképen nem volt képes meggyöngíteni azon bizonyítékokat, amelyeket az egyházi javak elidegenítését tiltó egyházi törvényekből felhoztak.

Miután tehát a kamara sem azt nem tudta bebizonyítani, hogy a főpapi hagyatékoknak eddig gyakorlatban lévő lefoglalása törvényes intézkedésen alapszik, sem pedig azt nem birta kimutatni, hogy az ily lefoglalások régebben is, a Miksa uralkodását megelőző korban is szokásban voltak, újból kéri a királyt, hogy az egyháziak jogait lábbal tipró ezen visszaélést szüntesse meg. Egyuttal biztosítja a felséget, hogy bár a klérus nincs abban a helyzetben, hogy az erőszakkal szemben erőszakot használjon, ezen igazságtalan lefoglalásokat soha sem fogja beleegyezésével szentesíteni.¹⁾

Azonban hiába érvelt Pázmány. A kamara ugyan nem volt képes a fejedelemnél a saját álláspontját és felfogását érvényre emelni, de a klérus sem tudta a saját ügyét kedvező megoldáshoz juttatni. A király sem az egyik, sem a másik irányban nem döntött.

¹⁾ *Frankl.*: Pázmány Péter és kora. II. 219.

Az 1625-ki országgyűlés alkalmával, a királynak soproni tartózkodása alatt, Pázmány ismét előhozta az ügyet. Sőt a pápai nunczius közbenjárását is igénybe vette, aki szintén oda nyilatkozott a király előtt, hogy a főpapság végrendelkezési jogának rendezésével nemcsak az egyháziaknak tesz jó szolgálatot, hanem saját érdekeinek is kedvezni fog.

Ennél nagyobb hatással volt a felségre gyóntatójának, Lamormain Vilmos atyának közbenjárása. Ez ugyanis Pázmány kérésére, akivel baráti viszonyban állott, több ízben is hangsúlyozta a király előtt, hogy lelkiismeretbeli kötelessége úgy intézkedni ebben a dologban, amint azt az egyház érdeke és az igazság megköveteli. És hogy szavainak annál nagyobb súlyt kölcsönözzön, egy gondosan kidolgozott emlékiratban terjesztette indokait a király elé.

Lamormain irata annál érdekesebb, mert ismeretes volt előtte a főpapság felterjesztése, és VI pontra osztott fejtegetésében éppen ebből kiindulva, és az ott felhozott érvekre vonatkozólag, teszi meg megjegyzéseit.

Az I. pontban határozottan amellet foglal állást, hogy a királyoknak általában nincs joguk, a főpapi hagyatékot lefoglalni és felhasználni. Kánonokra nem hivatkozik. Állítását azzal okolja meg, hogy az egyházi javadalmak után befolyó jövedelmek, és az ezeken szerzett javak egyházi célokra, a szegények, özvegyek, árvák gyámolítására, és egyéb jámbor célokra vannak rendelve, nem pedig világi használatra, vagy a fiskus javára. Valjon a magyar királyok, mint Szent Istvánnak, az apostoli királynak utódai, akár a törvény erejénél, akár pedig a régi szokásjognál fogva birnak-e ezen joggal, az eldöntetlen kérdés. A kamara — amelynek érveit nem ismeri — azt állítja, hogy igen. A püspökök azonban tagadják ezt, és azt mondják, hogy a főpapi hagyaték lefoglalása az egyház érdekeire nem kedvező.

II. A lefoglalás Miksa idejében vette kezdetét, amikor több magyar püspök Luther tanaihoz pártolt át. Ennek bebizonyítására háromféle bizonyítékokat hoznak fel: a törvényekből, a gyakorlatból, és a dolog természetéből.

II. Bármi legyen is az első kettőben, a harmadik a döntő. Mert ha volna is a magyar királyoknak joguk a főpapi hagyatékok lefoglalására, ami felett vitatkoznak, az ily lefoglalásoknak úgy kellene történniök, hogy abból a klérusra se tiszteletlenség, se botrány, se valami kisebbítés ne háramoljék.

III. Habár, általában szólva, a királyok nem engedhetnek végrendelkezési jogot a főpapoknak, mivel az egyházi jövedelmekből származó javak felett való intézkedés nem illeti meg a világi hatalmat, aminő a királyoké is, mindazonáltal a magyar püspököknél elfogadott dolog, a végrendelkezési jog engedélyezéseért a magyar királyhoz folyamodni, akik e jogot némely érdemeseknek meg is szokták adni. Ezt bizonyítja a gyakorlat.

Nem tagadják ezt az ország mostani főpapjai sem, akik e jogot most egyszer s mindenkorra, és mindenki számára kérik megadatni; ezzel tehát elismerik, ha mindjárt hangoztatják is, hogy őket e jog az ország törvényei értelmében megilleti, (amely törvényeknek a király jóváhagyása nélkül nincs erejük) hogy vagy a törvények, vagy a szokásjog révén, a magyar királyoknak nagyobb a hatalmuk ebben a tekintetben, mint a többi fejedelmeknek. Csak az a kérdés, hogy milyen természetű és mekkora ez a hatalom, és a főpapság mely javaira terjeszkedik ki.

IV. Azon végrendelkezési szabadság, amelyet a magyar királyok az ország főpapjainak engedélyezni szoktak, nem vonatkozhatik sem az öröklött vagyonra, sem azon javakra, amelyeket saját fáradozásaik és szorgalmuk által szereztek, sem pedig azokra, amelyekre, a nekik állásuk méltóságához mért mennyiségben jutott egyházi jövedelmekből, megtakarítás folytán tettek szert. Mindezekről a püspökök és kanonokok, az általános egyházjog értelmében, királyi engedély nélkül is szabadon végrendelkezhetnek, úgyannyra, hogy ezeket nemcsak egyházi célokra hagyományozhatják, hanem bármely tetszés szerint való célra, vagy rokonaikra; sőt ha végintézkedés nélkül halnak meg, ezen javak az örökösökre szállanak, ilyenek nem létében pedig a magyar törvény sze-

rint a királyra, miután világos, hogy ezekhez az egyháznak semmi joga nincs.

V. Magyarország királyai nem engedhetik meg, hogy a főpapok, a tisztességes ellátásra szükséges összegzen felül befolyt egyházi jövedelmeket, vagy az ezekből szerzett ingóságokat és javakat, végrendeletileg profán czélokra hagyományozzák, vagy rokonaikra hagyják, azon czélból, hogy ezeket gazdagítsák. Oka ennek az, hogy az ily eljárást a kánonok és a tridenti zsinat a legszigorúbban tiltja, s e tilalom alól a magyar király nem adhat felmentést.

VI. Jogában áll a királynak, a főpapok és kanonokok számára végrendeleti szabadságot engedélyezni, az egyházi jövedelmek, vagy az ezekből szerzett ingóságok felett — egyházi czélokra. Erre nézve, mint fentebb láttuk, megadja nekik a hatalmat a szokásjog.

Többre azonban nem. E szerint úgy áll a dolog, hogy némely országban a főpapságot a gyakorlat folytán megilleti a végrendelezési jog, a római pápa, vagy az illető fejedelem kifejezett beleegyezése nélkül, ellenben Magyarországon, ugyancsak a szokásjog alapján, ehhez csak a király engedélyével juthatnak.

És semmi különös nincs abban, hogy éppen csak Magyarországon van ez így. Mert egyedül itt jöttek létre azok a sajátságos viszonyok, hogy aki a püspökségeket alapította, az egy személyben apostol és király volt, hogy a magyar király apostoli király, hogy a kiket a magyar király püspökökké jelöl ki, már a pápai megerősítést megelőzőleg is birnak joghatósággal, ami tudtommal sehol a világon nem történik.

Ezzel azonban még nincs tisztázva a vita tárgyát képező kérdés, hogy azon püspököknek hagyatékait, akik végrendelezési jogot nem kértek a királytól, vagy kértek, de nem nyertek, valamely törvény, vagy régi gyakorlat alapján, vagy az újabb időben behozott törvénytelen és igazságtalan eljárás folytán, foglalják-e le a kincstár képviselői.

Abban a nézetben van tehát Lamormain, hogy a király méltányos és világszerte ismert kegyességéhez méltó

dolgot cselekednék, ha a klérus kívánságait — némi módosítással — teljesítené. Mert amellet, hogy megszűnnének a kétségkívül nem helyeselheto, sokszor meg éppen botrányos foglalatok, ez által lekötelné magának és utódainak az egész klérust, anélkül, hogy ebből a kincstárra jelentékenyebb veszteség háramlanék. A papság ezentúl csupa hálából is nagyobb buzgósággal kérné Isten áldását, a felségnek és utódjainak életére. És végre is, hacsak nem feltétlenül és kétségbevonhatatlanul bizonyos, a királynak és a kincstárnak joga (ezt pedig honnan lesz képes a kamara kimutatni!) a lelkiismeret sérelme nélkül nem foglalhatja le a kincstár a főpapi hagyatékokat. Jobb tehát ezzel felhagyni.

A klérus javaslatán így lehetne változtatni.

A hagyaték összeírását, leltározását végezze egy káptalani kiküldött, de legyen jelen mindig egy királyi biztos is. Az igazság is megköveteli, hogy a végrendeleti végrehajtók mindenekelőtt az adósságokat és egyéb terheket fizesék ki, ámde gondoskodni kell arról is, hogy a püspökök a papnöveldei alap megrövidítése céljából ne csináljanak adósságokat. Hogy a házi felszerelés az utódra szálljon, az egyházi szerek, ruhák stb. pedig az egyházra, az is helyes. A püspökök hajlandóknak mutatkoznak, (hihetőleg Pázmány nyilatkozott előtte így), hogy a hagyatékok fele papnöveldek alapítására, s később, midőn már erre szükség nem lesz, a szegény plébániák segélyezésére fordítottassék. Ezt is elfogadhatónak tartja, csak azt óhajtaná még kikötni, hogy a másik fele részből a véghelyekre is hagyományozzanak valamit s a többiről végrendelkezzenek a kánonok előírása szerint. Különben úgy is jó lenne, ha a hagyaték három egyenlő részre osztatnék s ebből egy rész jutna a papnöveldei alapra, a másik a véghelyekre, a harmadik pedig a végrendeletben megjelölt célokra.¹⁾

Mint mondtuk, Lamormain ekkor még nem ismerte

¹⁾ Discursus circa negotium propositum a Rmis eppis Ungariae de mobilibus defunctorum et potestate testandi. Eredetije az *Akadémia Kézirattárában*. X. kötet a) 30. szám.

a kamara indokait, ezeket éppen akkor kapta kézhez, midőn emlékiratának végéhez ért.

Az ő nézete és Pázmányé közt elvi dologban nincs eltérés. Szigorúan egyházi álláspontra helyezkedik, és meg van róla győződve, hogy a kamara nem képes kimutatni a kincstár jogait a főpapi hagyatékokhoz.

Ami nehézséget okoz neki, az az, hogy a klérus maga is elismeri, hogy már régebbi időtől fogva a királytól szokta kikérni az engedélyt arra, hogy javairól végrendelkezhessenek. Ezt csak úgy tudja megmagyarázni, hogy a végrendelkezési jog engedélyezése is a legfőbb kegyuri jogokhoz tartozik, amikhez a magyar király, szent István érdemei folytán, az őneki Rómából adott kiváltságok alapján jutott.

Rendkívül ügyesen igyekszik a kincstár érdekeit megtartalmazni, bár emlékiratában azt tanácsolja a felségnek, hogy még a kincstár esetleges hátrányával is kötelezze le magának a klérust. Azt nem mondhatja, hogy a klérus kötelezhető arra, hogy hagyatékból egy részt a királyi kincstárra hagyományozzon, miután már előbb bebizonyította, hogy a királynak nincs joga, sem a főpapi hagyatékok felett rendelkezni, sem azokból magának részt követelni, de még csak arra sem, hogy felhatalmazást adjon a főpapságnak, hogy ezekről profán célokra rendelkezzenek. A királyi kincstár javára történő hagyományozás pedig nyilván nem lenne egyházas cél. Mit tesz tehát, hogy e nehézséget elhárítsa? Olyan címet keres, amely elég egyházas arra, hogy azon a főpapság megadóztatható legyen, s egyuttal a királyi kincstárra nézve is haszonnal jár.

Ilyen volt a török határszéli végvárak fentartása. Ezt nemcsak az ország érdekei, a lakosság biztonsága kívánta meg, hanem ezek a várak kétségkívül mint a kereszténység védbástyái állottak ott az ország határán, megakadályozván a pogány török előnyomulását. Erre a célra tehát joggal lehetett mint olyanra hivatkozni, amely az egyház érdekeivel nemcsak ellentétben nincs, hanem ezeket határozottan szolgálja és előmozdítja. Ennélfogva, a főpapság hagyatékaiból a végvárak fentartására bizonyos részt lekötni

éppen úgy lehetett, mint ahogy a kánonjog előírta az ily javaknak jámbor, istenes czélokra való hagyományozását. A királyi kincstáron pedig, mely e terheket a legnagyobb részben viselte, ez által is számba vehető módon segítve volt.

A királyt azonban még ez a kisegítő javaslat sem birta rá, hogy véglegesen határozzon. Október utolsó napjaiban még két bécsi hittudóst szólított fel véleményadásra.

Ezek, Hildprandt Eduard és Mosmüller Bernard, szintén oda nyilatkoztak, hogy a kamara eljárása, bármily hosszas gyakorlatra hivatkozzék is, törvénytelen, s a királynak nem áll jogában a főpapság hagyatékait lefoglalni. Erre nézve elég az egyházi törvényekre és a tridenti zsinat határozatára hivatkozni. Hildprandt szerint a királynak még arra sincs joga, hogy az egyházi javadalmakat elzálogosítsa, vagy pedig hogy széküresedés esetén azoknak jövedelmeit felhasználja. Mosmüller szerint pedig nagyon homályos a dolog. Az országos törvények ellentétesek, így tehát a lelkiismeretre nézve nem irányadók. És bár a kamara néhány oly érvet hoz fel, amelyek a kincstárra nézve kedvezőknek tűnnek fel, ő mindazonáltal nem látja a jogalapot, amelyre követeléseit helyezi.¹⁾

A két hittudós véleménye újlag Lamormain atya kezébe került, aki néhány rövid megjegyzésben megteszi reájuk észrevételeit.

A kamara felhozott érvei — szerinte — gyengék; a két doktor pedig még nála is szigorúbban ítéli meg a fiskus eljárását. Hildprandtnak igazat ad abban, hogy a király nincs feljogosítva az egyházi javadalmakat elzálogosítani, vagy azoknak jövedelmeit lefoglalni. De mi a teendő abban az esetben, kérdezi, ha ezt a határszélek megvédelmezése a török vagy más hitetlenek ellen szükségessé teszi? Az bizonyos, hogy a király még ekkor sem járhat el önkényesen, hanem a római pápához kell fordulnia, aki az egyházi javak ily felhasználását megengedheti.

¹⁾ Mosmüllernek október 31-én, és Hildprandtnak november 1-jén kelt véleménye eredetiben az *Akadémia Kézirattárában*.

Egyébiránt ő megmarad előbbeni javaslata mellett, amely eléggé gondoskodik a király jogairól, az országról, a papnevelés ügyéről, s amellet, hogy általa elkerülhetők lennének a botrányok s lelkiismereti sérelmek, kielégítené a püspököket is.

Azt tanácsolja azonban, hogy a kiállítandó okmány megszerkesztésében a legnagyobb óvatossággal járjanak el, és az eddigi gyakorlatot se ne helyeseljék, se ne kárhoztassák, nehogy úgy tűnjék fel a dolog, mintha a püspökök egyedül a törvény erejével szerezték volna meg e vívmányokat, vagy hogy őnekik ezekhez az igazság szempontjából joguk volt, de nem szükséges ezt nyíltan tagadni sem; egyszerűen mondja ki az okirat, hogy ő felsége vallásos buzgóságból, az egyház érdekeinek előmozdítása céljából, nemkülönben azon óhaj által indítva adja meg ez engedményeket, hogy a püspököknek ez által kedveskedjék. Ily módon a lelkiismeretnek is, a királyi tekintélynek is elég tétetik, s az esetleges balvélemények és prejudiciumok is elkerültetnek.¹⁾

A király Lamormain ezen véleményét is kézhez vevén, végre elhatározta magát, megtenni a döntő lépést a már oly régóta huzódó ügyben. Elvetette a kamara javaslatait, s a magyar főpapok kívánságait Lamormain atya előterjesztése alapján némileg módosítván, 1625 december 11-én kiállította az okmányt, amely a magyar főpapok végrendelkezési jogát biztosítja és egyuttal szabályozza.

¹⁾ Az *Akadémia Kézirattárában*.

VII.

II. Ferdinand diplomája. — A király joga a főpapi végrendelkezési jog szabályozására nézve. — A diploma hatása a jog további fejlődésére. — Az 1630., 1633., 1638., 1648-ki zsinati határozatok a diploma életbe léptetése körül. — Panaszok a diploma be nem tartása miatt. — A Szegedy Ferencz egri püspök elhalálózásával megújult panaszok. — I. Lipót király 1675. és 1677-ki rendeletei.

II. Ferdinand diplomája, e minden tekintetben fontos királyi okirat, abból indul ki, hogy a magyarországi klérus alázattal folyamodott a felséghez az iránt, hogy a főpapságnak ingóságaiak felett való végrendelkezési jog engedtesék, oly módon, hogy ezen jog a jövőben mindenkor, mindenki által tiszteletben tartassék. A király tehát vallásos buzgótsága által indíttatva, hogy az egyház érdekeit ez által is előmozdítsa, s a papság óhaját teljesítse, beleegyezik a kívánt jog megadásába. Ennélfogva *királyi teljhatalmából* minden magyarországi főpapnak ezennel megengedi, hogy a jövőben mindenkor, minden akadály nélkül, végrendelkezhessenek ingó javaikról a következő módon. Ha olyan főpap halálozik el, akinek káptalanja van, vagy pedig valamely káptalanhoz tartozott, akár végrendelkezett javairól s rendelt végrendeleti végrehajtókat, akár nem, a káptalan azonnal küldjön ki saját kebeléből három megbízható tagot (ezek közül az egyik mint királyi biztos szerepeljen), akik mindenek előtt a temetésről gondoskodjanak, s javadalmuk és tisztségük elvesztésének terhe alatt kötelességüknek ismerjék, az összes ingóságokat pontosan jegyzékbe venni és meg-

örizni. Az elhalt ingóságaiból mindenek előtt a tisztességes, de nem túlköltséges temetés kiadásai fedezendőek, azután a boldogult lelkiüdvére — a hagyaték nagyságához mérten — alamizsnák osztassanak ki, s a szolgák és hitelezők elégíttessenek ki.

Megjegyzendő azonban, ha az elhalt olyan adósságokat csinált, amelyek által az alább említendő magyar papnevelő rövidséget szenvedne, ilyenek nem veendőek figyelembe, és semmiféle körülmények közt ki nem fizetendőek. A nagyszombati zsinati határozat értelmében, a könyvek a megalapítandó káptalani könyvtárra szállanak, az egyházi szerek és ruhák a székesegyházra, a házi felszerelés pedig az utódé legyen. Az ezen felül megmaradt ingóságoknak fele — bármily természetűek legyenek — a felállítandó papnevelő intézetre fordítandó, vagy ha erre már szükség nem lesz, a szegény plébániák és plébánosok segélyezésére, vagy papnevelési célokra, amint erre nézve az érsek vagy püspök jónak látja intézkedni. A végrendeleti végrehajtók és a káptalan kiküldöttjei, az esztergomi érseknek és az illető egyházmegye főpásztorának, egy egy példányt tartoznak a leltárból betérjeszteni, valamint teendőik végeztével eljárásukról számot adni. Az ingóságok másik felerészéről a főpapok, a szent kánonok által megengedett határok közt, szabadon rendelkezhetnek. *A király azonban azon reményének ad kifejezést, hogy a véghelyekről, amelyek nem csak az országnak, hanem az egész kereszténységnek védbástyáit képezik, mint igazán vallásos célról, meg fognak emlékezni végrendeleteikben.*

Ha az elhalt főpapnak sem káptalanja nem volt, sem maga nem volt valamely káptalannak tagja, az ily esetben a megyés püspök, akinek egyházmegyéjében javadalommal birt, vagy pedig ahol állandóan tartózkodott, vagy pedig a legközelebbi káptalan, vagy konvent, tartozik az előbb elmondottakban eljárni.

Abban az esetben, ha az elhaltnak cselédjei a végrendelet illetén végrehajtását megakadályozni akarnák, vagy a hagyaték fosztogatására ragadtatnák magukat, a végrendeleti

végrehajtóknak és a leltár készítőinek jogukban áll ellenük a legszigorúbban eljárni, és a világi hatóság igénybe vételével őket a teljes visszatérítésre szorítani. Ez okból meghagyja a király az ország minden rendű világi tisztviselőinek, valamint összes alalattvalóinak, hogy az ország főpapjait ne csak ne merészeljék végrendelkezési jogaik gyakorlásában háborgatni, hanem kötelességüknek ismerjék őket ezen jogaik birtokában mindenkor megvédelmezni, és tehetségük szerint, hatáskörükhöz mérten, támogatni. Ha pedig valaki ezen királyi parancs ellen vétene, ipso facto a királyi kegyvesztésnek, és a legszigorubb büntetéseknek teszi ki magát.¹⁾

A királyi intézkedés, mint látjuk, csak annyiban tér el a főpapság által benyújtott javaslatról, hogy a hagyatéknak csak felére, és nem két-harmadára nézve enged a főpapságnak szabad kezét. S mint említettük, nem lehetetlen, hogy ez is Pázmány tudtával és beleegyeztével lett Lamormain atya által a királynak javalva.

Kérdés már most, hogy a királynak volt-e joga ahhoz, hogy a főpapi hagyatékok egy részét, azt a részt, amely a főpapság által nem lett megajánlva, valamely célra, ha mindjárt egyházas célra is, rendelje?

Az egyházi törvények szempontjából erre bátran azt felelhetjük, hogy nem volt. Az általános egyházi törvények értelmében, a főpapságnak joga volt minden időben, az egyházi jövedelmekből szerzett javakat egyházi célokra hagyományozni. Sőt ez kötelessége is volt minden egyházi embernek. Az a cél azonban, amelyre javaikat hagyományozni akarták, egyedül és egészen az ő választásuktól függött. Ez sokféle lehetett a körülményekhez képest, amint azt a sajátlagos viszonyok itt, vagy ott, megkivánták. Kétségkívül minden egyházas szellemben gondolkozó püspök, aki meg akarta tartani a kánonok ide vonatkozó intézkedéseit, és módjában is állott pl. a jus spoli idejében, ezeket fogana-

¹⁾ Közölve *Boncz* könyvében: A kath. főpapi hagyatékok körüli eljárás.

tosítania, okosan élt az engedélyezett szabadsággal, és oly célra szentelte az egyháztól nyert vagyonát, ahová az leginkább szükséges volt. Hisz ha valaki, úgy a püspök ismerheti egyházmegyéjének szükségleteit. Éppen ezen okból, az egyház nem tartotta szükségesnek általánosan kötelezőleg kimondani, hogy a főpapi hagyaték ide vagy oda fordíttassék. De megtehetette volna; és megtehetette volna első sorban a pápa.

Midőn tehát II. Ferdinand a felajánlott egy harmad helyett, a hagyatékok fele részét rendeli a papnevelő intézetek megalapítására fordítani, az adott körülmények közt esetleg helyesen cselekedett ugyan, minthogy erre volt a legégetőbb szükség, de túl lépett hatáskörén, mert megszorította az általános egyházi törvényben a püspökök számára biztosított szabadságot, amihez különben csak az egyház fejének lett volna joga. Mert feltéve, de meg nem engedve, hogy az uralkodóknak hatalmukban áll az egyház javai felett való ily rendelkezés, egy önkényes hajlamokkal bíró fejedelem más alkalommal megtehetné azt, hogy az egyháznak valamely igen fontos érdekével szemben, egy kevésbé szükséges cél előmozdítására venné igénybe az egyháziak megtakarított pénzeit. De eltekintve ettől is, egyházjogi elv és szabály, hogy az egyház [által engedett szabadságok bármennemű korlátozása, és az egyházi vagyonnak akár egyházas célra való fordításának is elrendelése, nem a világi uralkodó, hanem a római pápa jogaihoz tartozik.

Más kérdés az, hogy jogában állott-e II. Ferdinandnak ezt megtenni itt Magyarországon, mint az apostoli király utódjának, a mi egészen specialis egyházjogi viszonyaink között?

Hogy e kérdésre válaszolhassunk, mindenek előtt ismernünk kell a magyar király kegyuri jogának hatalmi körét, s azokat a jogokat, amelyeket ő mint legfőbb kegyur, a magyar egyház felett, a szentszék által is elismerve, gyakorol.

Fraknoi könyvből tudjuk immár egész bizonyosan, hogy azon széleskörű hatalom, amelylyel II. Szilveszter pápa

sz. István királyt a magyar egyház szervezésekor felruházta, egészen személyes jellegű volt. Ez tehát az ő utódjaira át nem szállott, ezt a koronával együtt tőle nem örökölték.

Hogy milyen jogkör volt az, amelyet a szent király előtt a pápai megbízás megnyitott, azt nem tudjuk.

Sz. István nem mondja, hogy a szent-szék apostoli követének tisztét viselte, ő csak a pápai felhatalmazásra hivatkozik; de hogy valóban az apostoli követ hatalmi körét gyakorolta, ennek emlékét a hágyomány úgy a magyar királyi udvarnál, mint a római kuriánál századokon keresztül fentartotta.¹⁾ Mint ilyennek, a pápától reá ruházott hatalomnál fogva, kétségkívül jogában állott — az általános egyházi törvények által kimért határok közt — a magyarországi főpapság végrendelkezési jogát illetőleg is rendelkezni. Munkánk elején kimutattuk, hogy semmiféle jel sem maradt reánk, amiből azt következtethetnénk, hogy ezt megtette. Valószínűleg megelégedett azzal, hogy a magyarországi egyház belső kormányzatában, az egyetemes egyházi törvények kötelező erejét biztosította.

Utódjai, sem öröklés folytán, sem személyi kiváltság alapján, nem élvezték azt e joghatóságot, amelyet ő.

Ők is széleskörű hatalommal bírtak a kegyuraság alapján, mint a magyar egyházak megalapítójának jogutódjai, részben pedig maguk is alapítók és javadalmazók, de ez távolról sem közelítette meg az első szent király kiváltságait. Maguk is számtalanszor nyíltan bevallják, hogy »a kegyuraságukhoz tartozó egyházak csak a világiakban vannak nekik alárendelve«; az egyházak és egyháziak belső ügyeibe nem avatkoznak, hanem megelégszenek azzal, hogy a javadalom megoltalmazásával kötelességüket teljesítik.²⁾

Később változnak a viszonyok, s királyaink minden alkalmat megragadnak arra, hogy hatalmi körükön tágítsanak, s maguknak az egyházi ügyekben minél nagyobb befolyást biztosítsanak.

¹⁾ *Fraknoi*: A magyar királyi kegyuri jog. 9. l.

²⁾ U. ott, 14. l.

Már Géza önkényesen mozdítja el a püspököket s tölti be a javadalmakat.

III. Bélát, valamint Imre királyt is megint a pápa, hogy az egyházi törvények rendelkezéseivel ne helyezték magukat ellentétbe.

III. Endre a megüresedett egyházi javadalmak kezelését igyekszik magához vonni.

Róbert Károly különféle terhekkal róttta meg az egyházi javadalmakat, s az üresedésben lévő főpapi javadalmakat a legönkényesebb módon elidegenítette.

Zsigmond az egyházi javadalmak adományozását egészen a saját kezeiben összpontosította.

Hunyadi János kormányzásának idején törvénybe iktatják, hogy a pápai kinevezések csak azon esetben érvényesek, ha a kegyuri bemutatás alapján történtek.

Mátyás király nemcsak fentartja az apja által biztosított kegyuri jogot, hanem gyarapítja és növeli is.

I. Ferdinand és Miksa pedig, kegyuri jogaik gyakorlásában, az egyházi törvényekkel úgyszólván megszakítás nélkül összeütközésben voltak.¹⁾

De sem az egyik, sem a másik ezen uralkodók közül nem gondolt arra, hogy királyi kegyuri jogai alapján, a főpapság végintézkedési jogaira befolyást gyakoroljon.

Amit ők tettek, illetőleg alkalmazottjaik által tenni engedtek — értjük a főpapi hagyatékok lefoglalását — kivált azon esetekben, midőn egyes püspökök végrendelet hátra hagyása nélkül haltak meg, az egészen más elbírálás alá esik.

Ha ők abban a meggyőződésben foglaltatták volna le az elhalt főpapok javait, hogy ezek őket a királyi kegyuri jog folytán megilletik, akkor bizonyára nem hallgatják ezt el, hanem rajta lettek volna, hogy a törvénytelen erőszakoskodás vádját elhárítsák magukról, és ezt a jogukat is, mint más egyebeket, törvényhozásilag vagy rendeletileg szabályozzák.

¹⁾ L. *Fraknoi* könyvében.

Azonban egyetlen egy ily törvényt, vagy rendeletet, sőt még ily értelmű királyi nyilatkozatot sem ismerünk.

Van ugyan arról tudomásunk, hogy történtek ily hivatkozások a hagyatékok lefoglalása alkalmával, a kegyuri jogra. Ámde mit bizonyít ez?

Legfeljebb azt, hogy a királyi tisztviselők, akik a maguk érdekeiről sem feledkeztek meg a fosztogatások alkalmával, vagy talán maga a király is, aki szívesen látta a prédálást, mert sokszor üres pénztára hasznot húzott belőle, miután ennél tetszetősebb kifogást nem találtak, hát erre hivatkoztak. Megtették ők ezt más dologban is. Midőn pl. Róbert Károly az érsekségek, püspökségek várait, birtokait világi tisztviselők kezére adta, s emiatt a pápa őt megintette, szintén azt hozta fel, hogy ehhez a királyi kegyuraság alapján joga van.¹⁾

De még más okból sem lehet azt állítani, vagy feltételezni, hogy ők jóhiszeműleg jártak el, s valóban abban a meggyőződésben tették rá kezüket a főpapi hagyatékokra, mert ezek őket mint kegyurakat megilletik.

Ha ugyanis ez az eset forgott volna fenn, kötelességük, lett volna saját érdekükben is, mindjárt az első esetben hogy e joguk kétségbe vonatott, a dolgot vagy Róma, vagy a magyar országgyűlés, vagy mindkettő útján tisztázní.

Ehelyett mi történt?

A főpapokról s a hazai zsinatok határozatairól nem szólunk. Ők, saját ügyükről lévén szó, érdekelve lévén, amennyiben szabadságuk megszorítása vagy elkobzása forgott szőnyegen, természetes, hogy nem tűrhették némán a királyi tisztviselők eljárását.

De mit tett a magyar országgyűlés, és mit mondott Róma?

Az 1298. évi pesti országgyűlés — mint munkánk folyamán már előadtuk — a leghatározottabb alakban kinyilatkoztatja, hogy a király nem foglalhatja le a főpapok

¹⁾ *Fraknoi*: A magyar királyi kegyuri jog. -57. l.

hagyatékait, hanem ha nincs végrendelet, azon egyházé legyen az egész, amelynek az illető élén állott. Végintézkedés esetén pedig hajtassék végre a hagyományozó akarata. Hasonló szellemben intézkedik Róma is, midőn 1311-ben Gentilis pápai követ »apostoli követi hatalmánál fogva«, a főpapi hagyatékok lefoglalását kárhóztatott visszaélésnek minősíti, és ennek gyakorlását — akár a fejedelem, akár valamelyik alattvalója által — a legkeményebb fenytékek terhe alatt megtiltja.

Ezen nyilatkozatok után, amelyeket a legilletékesebb tényezők tettek, okvetlenül meg kellett volna szünnie a főpapi hagyatékok lefoglalásának, ha ez abban a hitben történik, hogy ehhez a királynak kegyurasága alapján joga van. De éppen abból, mivel ez tovább is gyakorlatban maradt, látható, hogy nem a kegyuri jog alapján, hanem csak ennek örve alatt, ezt használván fel *ürügyül* — mint az 1279. évi budai zsinat ezt nyíltan meg is mondja — hatalmaskodó önkényből, erőszakoskodó visszaélésből tették eddig is, úgy mint ezentúl. És midőn 1565-ben I. Ferdinand azon kérdést intézte a kamarához, hogy a törvények értelmében kit illetnek meg a főpapi hagyatékok, ez is őszintén kinyilatkoztatja, hogy erre nézve a törvénykönyvben nem talál intézkedést, s így a hagyatékok lefoglalását egyedül csak a gyakorlattal igazolhatja.

Látható tehát ezekből, hogy II. Ferdinandot mint magyar királyt, a királyi kegyuraság alapján sem illette meg a jog, hogy a szent-szék felhatalmazása nélkül, a főpapság végrendelkezési jogát korlátozza, s hagyatékuk egy meghatározott részét, bizonyos általa kijelölt célra rendelje.

Érdekes különben, hogy ő nem is tartja szükségesnek királyi kegyuri jogaira hivatkozni, hanem, mint oklevelében olvastuk, »királyi teljhatalmánál fogva« intézkedik.

Ami II. Ferdinandnak ezen királyi tényét illeti, ez semmiben sem különbözik azon királyi elhatározásoktól, amelyekkel az angol, francia és német uralkodók visszaállították a jus spolií megszüntetésével, a főpapság végrendelkezési jogát. Egyedül abban van ezek közt és a II. Ferdi-

nand-féle diploma közt eltérés, hogy amazok már néhány századdal előbb, és minden megszorítás nélkül, elismerték a főpapok ezen jogát.

Ami különben a dolog lényegét illeti, hogy t. i. a koronának van-e joga a főpapság hagyatékait lefoglalni, s valjon ezen tényével egyik kegyuri jogáról mond-e le a király, avagy törvénytelen gyakorlatot szüntet-e meg, azt II. Ferdinand hallgatással mellőzi. Ez, mint tudjuk, öntudatosan történt, Lamormain atya tanácsára, nehogy ebből újabb rekriminációk történjenek.

A magyar kath. főpapság végrendelkezési joga azonban, ennek daczára, nagy és következményeiben messze kiható fordulópontra jutott. A király ezen intézkedésével a maga hatalmi körébe tartozónak vallotta, a főpapi végrendelkezési ügyeket, és hagyatékokat illető eljárás szabályozását, s midőn a királyi intézkedést a főpapság elfogadta, magát annak hódolattal alája vetette, ezzel elismerte, hogy a királynak ehhez joga is van.

Nem lesz felesleges röviden megvilágítani, mily úton-módon jutott el ezen jog a király kezeibe. Hogy nem a főpapság akarata, hanem a viszonyok kényszerítő hatalma játszotta oda, azt talán szükségtelen mondanunk.

A püspökök, midőn panaszait a felség elé terjesztették, s midőn javaslataikat a törvénytelen gyakorlat megszüntetésére benyújtották, kétségkívül nem elvi indokok alapján tették ezt. Nem az lebegett szemeik előtt, hogy jogokat mérlegeljenek, hanem hogy a szégyenteljes állapot elviselhetlen keserűségeitől megszabaduljanak. Ha egyszerűen arról lett volna szó, hogy a főpapság nyilatkozzék az iránt, van-e joga a magyar királynak az ő végrendelkezési jogaikat szabályozni, hagyatéki ügyeiket rendezni, Pázmány és a többiek bizonyára azzal felelnek, hogy nincs, sem az általános egyházi, sem a magyar országos törvények értelmében, mint ahogy kimutatták, hogy nincs joga lefoglalni az elhalt főpapok javait.

Csak hogy egészen más alakban állott a főpapság előtt az ügy. Nem az képezte most a kérdés súlypontját, hogy

van-e a királynak joga ily értelemben intézkedni, vagy nincs, hanem hogy képesek lesznek-e a királytól kieszközölni jogaik biztosítását, vagy sem. A királytól azért, mert az ő elődjei, az ő alattvalói voltak azok, akik ezen jogaikat tagadásba vették, és lábbal tiporták.

Nem most terelődött tehát a királyi hatalom körébe először a főpapság végrendelkezési ügye, hanem már jóval korábban, több mint száz év előtt ott volt, nem ugyan jogilag, hanem gyakorlatilag.

Már elmondottuk, hogyan történt ez. A főpapság belátta, hogy sem az országos törvények, sem a zsinati határozatok és tilalmak, sem pedig a pápai kiváltságlevelek nem képesek hagyatékaikat megoltalmazni.

A királyi tisztviselők, a királyi kegyuri jog örve alatt, a királyi kincstár javára, minden törvény és kiváltság ellenére, lefoglalták a hagyatékokat. A főpapság belátta, hogy ezen visszaélés ellen csak egy segítség van, a királyi oltalom. Részint azon okból tehát, hogy jogait és javait a királyi alkalmazottak ellen megvédelmezze, részint pedig, mert bizonyos fekvőségek elhagyományozását királyi engedély nélkül nem foganatosíthatta, már megelőzőleg végrendelkezési engedélyt eszközöl ki a maga számára, vagy legalább gondoskodik arról, hogy végső intézkedései királyi megerősítésben részesüljenek, s így az uralkodó mintegy legyfőbb védurává legyen hagyatékeinak.

Ezen végső kísérletnek sem lett meg az óhajtott eredménye. A mohácsi vést megelőző kétségbe ejtő viszonyok között, az uralkodó hozzányul még az általa biztosított hagyatékokhoz is. I. Ferdinand és Miksa idejében a kamara erre mint praecedensre hivatkozik, s amikor különben is nagyon csekélybe vették az egyházi törvényeket, s az egyháziak törvényileg biztosított jogait, a kamara tisztviselői a praecedensből gyakorlatot, a gyakorlatból törvényt alkottak, s a főpapság minden tiltakozása daczára, nyíltan, a legkiméletlenebb módon, a királyi kincstár számára követelték mindazt, amit a főpapi hagyatékokban találtak.

Végre II. Ferdinandban olyan uralkodó jutott a trónra,

akinek vallásos buzgóságától, a klérus iránt való jóindulatától, panaszainak orvoslását remélhette a főpapság. Ha most a püspökök merev elvi álláspontra helyezkednek, és nem a királytól kérik szabadságaik és jogaik biztosítását a kamarával szemben, (amely kamara egyedül a királytól függött), csupán azon okból, mert az uralkodó nincs feljogosítva az ő végrendelkezési ügyeik szabályozására, bizonyára sem jól, sem okosan nem cselekesznek. Ez annyit tett volna, mint megmenteni az elvet, de veszni hagyni az ügyet; ők tehát számoltak a körülményekkel, és vagy mivel úgy gondolkodtak, hogy jobb és észszerűbb régi szabadságaiknak egy jelentékeny részét biztosítani, mint az egésztől megfosztva lenni, vagy pedig azon reményben, hogy jogaik birtokában és gyakorlásában, később könnyebben orvosolhatják a világi hatalom ezen túlkapását, elfogadták a királyi kézből végrendelkezési joguk biztosítását, még pedig abban az alakban, amelyben az nyújtva lett, t. i. bizonyos megkötésekkel és megszorításokkal.

Ezt annál is inkább megtehették, mivel a királyi okirat semmi olyat nem kívánt tőlük, ami őket lelkiismeretükkel, vagy főpapi kötelességeikkel ellentétbe hozta volna.

Még csak a királyi kincstár javára sincsenek kötelezve hagyományokat tenni. Az okiratban ugyanis csak az van mondva, hogy a király reményli — speramus tamen — miszerint a végrendelkező főpapok a véghelyekről, mint nem csak az ország, hanem az egész kereszténység védbástyáiról, nem fognak végrendeleteikben megfélekedezni. Ez által tehát a felség mintegy a főpapság nagylelkűségére bízta, hogy az ország védelméhez hagyatékaikból is hozzá járuljanak, de nem látta jogszerűnek azt oly módon követelni tőlük, hogy pl. végrendeleteik érvényességét kötötte volna az ily célra szolgáló hagyományokhoz.¹⁾

Az ingatlan vagyonról, amelyet a főpapság egyházi

¹⁾ Téved tehát *Cherier*, midőn azt írja, hogy már II. Ferdinand diplomája is kötelezővé tette a főpapságnak, a véghelyek fentartására szolgáló hagyományokat. *Enchiridion juris ecclesiastici*. Pestini, 1839. II. p. 248.

jövedelme után szerzett, nincs szó a királyi okiratban. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy ezen ingatlan vagyon elhagyományozására vonatkozólag, a főpapság joga soha sem vonatott kétségbe, ha végrendelkezésében egyébként betartotta az ide vonatkozó királyi intézkedéseket.

Rége, mint tudjuk, az volt erre nézve a szabály, hogy a püspökök, s egyháziak általában, csakis a törvényes örökösödés útján reájuk szállott, és nem ősi ingatlan javakról végrendelkezhettek tetszés szerint való szabadsággal.

Az olyan ingatlan fekvőségek felett azonban, amelyeket királyi adományozás folytán nyertek, vagy pedig saját pénzükön szereztek ugyan, de valamely egyházra kívántak hagyományozni, csak azon esetben végrendelkezhettek, ha ehhez megelőzőleg a királyi engedélyt maguknak megszerezték. Ellenkező esetben végrendeletük érvénytelennek, és intézkedésük semmisnek tekintetett.

Ezen királyi intézkedések megmaradtak érvényben akkor is, midőn a jus spolií folytán a főpapság úgyszólván teljesen elveszítette végrendelkezési szabadságát, a birtokában lévő ingóságokra nézve. Legfeljebb annyiban állott be változás, hogy főpapjaink, minél több vagyont s kivált fekvőséget szereztek maguknak, akár kir. adományozás, akár vétel útján, annál jobban igyekeztek erre vonatkozó végrendeleti intézkedéseik végrehajtását biztosítani, s a családjuk gazdagítására gyűjtött vagyont együtt tartani. Így jött szokásba, hogy nem csak azon esetben, ha királyi adományozás útján szerzett vagyonnak, vagy egyéb úton szerzett javaknak ugyan, de valamely egyház javára történő elhagyományozásáról volt szó, tartották szükségesnek a királyi engedélyt és megerősítést kieszközölni, hanem akkor is, amidőn szerzett javaikat, tekintet nélkül a forrásra, ahonnan azok származtak, rokonaikra, vagy más nem egyházas czélokra hagyományozták.

Nincs intézkedés téve a királyi okiratban arra az esetre sem, ha a főpapok végrendelet hátrahagyása nélkül haltak el. Úgy látszik, ilyenkor az volt a szokás, hogy a temetési költségek, az alamizsnák, a cselédség és hitelezők

kielégítése után fenmaradt összeget szintén két részre osztották, s az egyiket a papneveldei alap, a másikat pedig egyéb jámbor czélok örökölték.

Pázmány, kinek a királyi diploma kieszközlésében annyi része volt, nem akarta, hogy az írott malaszt maradjon, hanem szigorúan öröködött annak pontos és lelkiismeretes végrehajtásán is.

A legelső alkalom erre 1628 nyarán következett be, amikor Domitrovich Péter, zágrábi püspök, elhalálozott. Azonban már az első főpapi hagyatéki ügy elintézése körül is, komoly nehézségek merültek fel.

Még 1625-ben megüresedett ugyanis a sághi prépostság. A király ekkor a javadalmat három évre a zágrábi káptalannak adományozta, azon föltétel alatt, hogy a leégett zágrábi székesegyházat ennek jövedelmeiből felépítsék. Azonban közbe lépett Pázmány, és hivatkozással az egyházi és a magyar országos törvényekre, amelyek minden ily sequestratiót határozottan tiltanak, nem csak a királyt kérte fel, hogy vonja vissza intézkedését, hanem a zágrábi káptalan képviselőjének is, kiközösítés terhe alatt, megtiltotta a javadalom elfogadását.

II. Ferdinand méltányolta a primás felszólalását, és visszavonván előbbeni intézkedését, a prépostságot — látszólag minden feltétel nélkül — a zágrábi püspöknek adományozta. A káptalan ügynökei azonban titokban oly rendeletet eszközölnek ki a királytól, amelyben meghagyja a zágrábi püspöknek, hogy a sághi prépostság összes jövedelmeit semmi egyébbre ne fordítsa, mint a székesegyház felépítésére.

Pázmány mitsem tudott ezen királyi rendelet kibocsátásáról. Midőn tehát meghalt a zágrábi püspök, a királyi okirat rendelkezéseinek megfelelően úgy intézkedett, hogy a megboldogultnak a sághi prépostság területén lévő ingóságai, az őt megillető jövedelmekkel együtt, összeírassanak, és fele részben a papneveldei alap javára lefoglaltassanak.

Midőn a zágrábi káptalan erről értesült, azon kéréssel folyamodott a királyhoz, hogy rendelje el ezen javaknak a

templomépítés költségeire való kiadatását. Ferdinand engedett a káptalan kérésének, és 1528. júl. 21-én kelt leiratában meghagyja Pázmánynak, hogy a lefoglalt ingóságokat és jövedelmet szolgáltatassa át a káptalannak.

Pázmány erre augusztus 13-án Pozsonyból kelt levelében igazolta eljárását, s ennek helyességéről igyekezett a királyt is meggyőzni. Felséged kegyesen tudja — írja — hogy én soha sem gondoltam arra, miszerint a szóban forgó javakat, amelyeknek értéke, amint hallom, alig tesz ki 400 frtot, a magam számára lefoglaltam; én csak a királyi okirat szellemében jártam el, s eleget kívántam tenni annak egyik pontjának. Úgy látom, felségedet rosszul értesítették azok, akik azt állítják, hogy felséged a sághi prépostság javait a zágrábi templomnak átengedte. Igaz ugyan, hogy a káptalan egy időben kérelmezte ezt, s akkor felséged ebbe bele is egyezett, de midőn később tiszteletteljesen felvilágosított felséged az iránt, hogy sem a kánonjog, sem a magyarországi törvények nem engedik meg, hogy az egyházi javadalmak bizonyos évekre sequestráltassanak, hanem a kegyur tartozik azokat alkalmas egyéneknek adományozni, felséged minden feltétel nélkül ráruházta a szóban forgó javadalmat a zágrábi püspökre. Ennek következtében tehát, az ő ingóságainak is a papneveldei alapra kell szállaniok.

A káptalan ügynökei azonban mindent elkövettek, hogy a királyi rendeleten alapuló igényeiket érvényesítsék. És a királytól augusztus 30-án egy második, Pázmányhoz intézett rendeletet is ki tudtak eszközölni, a javak kiadására vonatkozólag. Ebben II. Ferdinand úgy vélte mindkét fél megelégedésére megoldani a vitatott kérdést, hogy miután a zágrábi káptalan egyáltalában nem képes saját erejéből a székesegyházat felépíteni, ebben az egy esetben, a hagyaték szóban forgó része az építési költségek fedezésére fordíttassék.

Pázmány egy »Causus« című, fogalmazványszerű rövid iratában, leírva az egész ügyet, elmondja, miért ragaszkodott oly szorosan ahhoz, hogy az alig 400 frtnyi érték a papneveldei alapba befoljon. Azért, ugymond, mert ha most, midőn

első esetben kellene a királyi diploma rendelkezését betartani, eltérünk a szabálytól, később a fiskus könnyen azt fogja mondhatni, hogy nem ő, hanem mi voltunk az elsők, akik a törvényt szabta útról letértünk.¹⁾

A második királyi rendeletnek sem lévén meg a kívánt eredménye, a zágrábi káptalan azt kívánta, hogy az ügy eldöntés végett a bécsi nunczius elé terjesztessék. Pázmány még ebbe sem volt hajlandó beleegyezni, s azt hozta fel ez ellen, hogy ha az ügyet törvényes útra kívánják bocsájtani, a peres ügy első fokulag ne máshol, mint az országban tárgyalassék. Később azonban, úgylátszik, mégis hajlandónak mutatkozott, a nuncziusnak mint békebírónak, elfogadni a döntését abban a kérdésben, hogy vajon az esztergomi papnevelőt, avagy a zágrábi székesegyházat illeti-e meg a vitás hagyaték?

Hogy a nunczius miként ítélte, s kinek a javára lett a kérdés eldöntve, arról nincs tudomásunk.²⁾

Hasonló éberséggel ügyelt fel Pázmány más alkalmakkor is, a királyi okirat rendelkezéseinek megtartására.

Igy, midőn meghalt Dávid Pál veszprémi püspök, a primás azonnal kiküldötte Püsky János szalkai apátot s esztergomi kanonokot azon megbizatással, hogy »az elhalt főpapok ingóságaira vonatkozólag ő felsége által kiadott diploma rendelkezései lelkiismeretesen megtartassanak.« Meghagyja neki, hogy a veszprémi káptalannal egyetértve, minden ingóságot írjon össze, nézzen utána, maradt-e végrendelet hátra, mi van a végrendeletben stb. Egyszersmind szorgosan ügyeljen arra is, hogy a kamarai tisztviselők a hagyatéki ügy rendezésébe valamiképen bele ne elegyedjenek, miután a királyi okirat kizárja a kamarát az elhalt főpapok javaira vonatkozó minden intézkedésből, és ha esetleg tiltakozása nem lenne elegendő az ily törekvések megakadályozására, még kiközösítés terhe alatt is eltilt-

¹⁾ *Primási Egyházi Levéltár.* A. V. 165. Nr. 2—5.

²⁾ *Frankl:* Pázmány Péter és kora. II. 228. l.

hatja a kamarai tisztviselőket az illetéktelen beavatkozástól.¹⁾

Hasonló tartalmu utasítást küldött ugyanezen év (1633) márczius 10-én, Dallos Miklós győri püspök elhalálozása alkalmával, a pozsonyi káptalannak. Emlékezetükbe idézi, mily szomorú visszaélések történtek csak a legközelebbi multban is még, az elhalt főpapok javai körül, midőn azokat a fiskus, vagy a rokonok, vagy az elhalt alkalmazottjai valósággal szétharácsolták, és hogy mennyi nehézségbe és időbe került ő felségénél kieszközölni azt a diplomát, amely e törvénytelen dolgokat büntetés terhe alatt eltiltja. Felhívja tehát a kanonokokat, hogy járjanak el a hagyaték rendezésében a legnagyobb lelkiismeretességgel, s a püspök után maradt minden ingóságot, úgy mint a pénzt, valamint az ezüstneműek, a gabona, bor, lovak s minden egyéb értékesíthető tárgy árát, küldjék megbízható emberükkel a nagyszombati zsinatra, hogy az összeg azután, a többi főpap megkérdezése után és határozata szerint, erre vagy arra a célra forditassék.²⁾

A főpapság már előbb is foglalkozott, zsinati tanácskozásai közben, a diploma életbe léptetése óta eléállott új helyzettel; s ezután is több rendbéli zsinaton hozott erre vonatkozólag szabályokat.

Az 1630-ban Nagyszombatban megtartott nemzeti zsinaton elhatározták, hogy mielőbb egy vas-ládát szereznek, amely a pozsonyi káptalan helyiségeiben lesz elhelyezve. Ebben fogják őrizni azon pénzt, amely a főpapi hagyatékok után a diploma értelmében a papnevelési alapra jut. Ha a befolyt összeg a 10,000 frtot már meghaladja, ki kell adni kamatra. A pénztár kezelését egy bizottságra bízták, amelynek tagjaiul megválasztottak: Sennyei István győri, Dávid Pál váci és Draskovics György pécsi püspökök. A pénzes láda a bizottság legalább két tagjának jelenlétében volt csak felnyitható.³⁾

¹⁾ Péterffy: Sacra Concilia. II. 324.

²⁾ U. ott.

³⁾ U. ott. II. p. 309.

Az 1633-ban megtartott nagyszombati nemzeti zsinat szintén foglalkozik a főpapi hagyatékokkal. Megerősíti az 1630-ki intézkedéseket és fennen hangoztatja, hogy akik a királyi diploma intézkedéseit nem tartják be, a király és a klérus által kötött egyezményben megállapított egyházi és világi büntetésekkel sújtassanak. Megkívánja a végrendeleti végrehajtóktól, hogy a hagyatékból semmit el ne vonjanak se maguk, se más számára, hanem ha adósság van, vagy jámbor hagyományokra kell a pénz, kérjék ki előbb az érsek beleegyezését.

A zsinat panaszkodik, hogy némely egyházmegyében az elhalt püspök ingóságait nem fordították a papneveldei alapra úgy, amint azt kellett volna. Hogy tehát jövőre minden szabálytalanságnak eleje vétessék, a zsinat egy ellenőrző bizottságot létesít, amelynek tagjaiul megválasztatnak: Draskovics György vácsi, Nagyszombat Gergely válszerémi püspökök, Senkvicz Mátás esztergomi, Bőjte Miklós győri, Bolerazy István nyitrai és Bielavi Tamás pozsonyi kanonokok. Ezeknek megbízatásuk a jövő zsinatig tart; ha időközben valaki meghalna közülök, annak helyére új tagot választanak.

Egyszersmind, hogy a jövőre nézve minden helytelenségnek eleje vétessék, és az elhalt püspökök ingóságai annál hívebben kezeltessenek, elrendeli a zsinat, hogy minden újonnan kinevezett kanonok esküjébe felvétessenek a következő szavak: esküszöm, hogy ő felsége a király és a magyar klérus között megkötött azon egyezményt, amely II. Ferdinánd 1625-ki diplomájában foglaltatik, híven meg fogom tartani és gondom lesz rá, hogy mások is megtartsák.¹⁾

Alig öt évvel később, a Losy Imre alatt 1638-ban Nagyszombatban megtartott tartományi zsinat ismét foglalkozik a főpapi hagyatékok ügyével. Figyelmezteti a püspököket, hogy az elhalt főpapok ingóságaira vonatkozólag az előbbeni zsinatokon hozott határozatokat mindig szem előtt tartsák, és ügyeljenek szorgosan arra, hogy abból, aminek

¹⁾ Péterffy: Sacra Concilia. II. p. 328.

a boldogemlékezetű II. Ferdinandnak a klérussal kötött egyezménye értelmében a papneveldekre kell jutnia, senki semmit el ne idegenítsen; legfeljebb az adósságok kifizetésére, vagy az elhalt lelkiüdvére szolgáló alamizsnákra történhetnek némi levonások, de ez is csak bizonyos mértékkel és az érsek előleges beleegyezésével. Aki ez ellen vét, az nem fogja elkerülni az 1625-ki diplomában meghatározott büntetéseket.

Azok az urak pedig, akik a befolyt összegek kezelésére lettek megválasztva a zsinat által, névszerint: Draskovics György, Nagyfalvay Gergely, Böjte Miklós, Senkivicz Máttyás és Bielavi Tamás, ismerjék kötelességüknek a zsinatnak jelentést tenni a pénztár állapotáról, valamint az esetleg előforduló hiányokról is, hogy a kellő orvosszekekről gondoskodni lehessen.

Semmi áron sem szabad ugyanis megengedni, hogy egyik-másik szabálytalanság miatt az egész klérust azzal vádolhassák a világiak, hogy a megkötött egyezményt és a királyi okiratot ki akarja játszani.

Megerősítették továbbá, az elhalt főpapok hagyatékában talált ingóságok kezelésére vonatkozólag, az előbbi zsinatokon hozott határozatok, azzal a toldalékkal, hogy ha a kezelésre kijelölt bizottságból valaki jogtalanul beleavatkoznék valamely főpap hagyatéki ügyeibe, az esztergomi szent-szék ügyésze fogja perbe az illetőt.

A zsinat újból beválasztotta a felügyelő bizottságba: Draskovics György győri, Püsky János vál. csanádi püspököket, Kopcsányi Mihály pozsonyi, Senkivicz Máttyás orodi prépostokat és Bielavi Tamás apátot, pozsonyi kanonokot. Végrendeleti végrehajtókul pedig a zsinat külön-külön jelölt ki minden káptalanból három tagot. Együttal megújította az 1633-ki zsinat azon határozatát, hogy a püspökök gondoskodjanak arról, hogy a kanonokok a királyi okirat által előírt intézkedések pontos megtartására esküt tegyenek.¹⁾

¹⁾ Péterffy: Sacra Concilia. II. p. 368.

Amit ezekből a szüntelen ismétlődő zsinati határozatokból, melyek folytonosan a diploma betartását sürgetik, minduntalan bizottságokat választanak és a kanonokokat esküdtetik, csak sejteni lehet, az az 1648. évi zsinaton végre nyílt szavakban kipattant. Amit eddig maguk a püspökök is takargatni, szépítgetni igyekeztek, s inkább az új helyzetből előálló nehézségeknek szerettek volna betudni, ezuttal már mint menthetetlen hiba, szomorú valóság, lett nevén nevezve.

Általános volt a panasz, hogy a királyi diploma nem tartatik be. Különösen pedig négy pontba lehetett szedni a felpanaszoltakat: 1. a főpapság összes ingóságairól úgy végrendelkezik, mintha azok felerészének nem kellene a papneveldei alapba befolynia; 2. a végrendelkező főpapok mindenről megemlékeznek végső intézkedéseikben, csak a véghelyekről nem; már pedig erről nem kellene megfeledezniök, ha más célból nem, hát azért, hogy a diploma érvényben maradása biztosíttassék, s hogy a világiak ne panaszkodhassanak, avagy a felség a diplomát vissza ne vonja; 3. a szolgák és mások most is csak lopkodják a hagyatékokat, bár a királyi okirat elrendeli, hogy ezek ellen mint közönséges tolvajok ellen kell eljárni; de mi haszna ennek, ha nincs se bíró, se pör; 4. az oly nagy küzdelmek árán kieszközölt diplomának nincs semmi tekintetbe vehető eredménye, s ennek folytán a papnevelés céljaira is alig lett eddig valami fordítva.

Az sincs mindez ideig tisztázva, hogy mit kelljen akkor tenni, ha a végrendelkezés nélkül elhalt főpap rokonai igényekkel lépnek fel a hagyatékok ellen. Ennek felét a papnevelési célokra, a másik felét pedig egyéb jámbor dolgokra kell fordítani; mi jut eszerint nekik?

A zsinati atyák közt mindez szóba jött, és a különféle bajok megbeszélés tárgyát képezték. Hogy azonban lett-e ennek eredménye, hoztak-e a panaszok megszüntetése céljából határozatokat, azt nem tudjuk, mert a zsinat aktái a mai napig ismeretlenek előttünk. Az tény, hogy a bajok orvoslására többféle tervvel foglalkoztak. Az egyik szerint

czélszerű volna az esztergomi érsek mellé két püspököt kinevezni, akiknek kötelességük lenne a hagyatéki ügyekről beadott számadásokat átvizsgálni. A másik jobbnak látná, minden káptalanban három alkalmas egyént megbízni az illető főpap javainak összeírásával és megőrzésével.¹⁾

A zsinaton felsorolt panaszokon kívül voltak még más bajok is. Nemcsak a végrendelkezők, de sokszor a végrendeleti végrehajtók sem tartották magukat a diploma szavaihoz, s az ennek folytán felmerült viszálykodások, versengések szintén hozzá járultak ahhoz, hogy a királyi okirat által teremtetett helyzetet, felülről még inkább mint alulról, tarthatatlannak ítéljék.

Az ember alig hinné, mily véghetetlen könnyelműséggel és kevés lelkiismeretességgel jártak el némely végrendeleti végrehajtók megbízatásukban. Mintha a hagyatékok épségben való megőrzése, a diploma szoros betartása által végrendelkezési joguknak, tekintettel a mult szomorú tapasztalataira, fentartása és biztosítása, nem lett volna közös és elsőrendű érdekük.

Ilyen eset adta elő magát 1669-ben az esztergomi káptalannál. A káptalan kénytelen volt az egyik végrendeleti végrehajtót, ily hagyatéki ügyek rendezése körül elkövetett vétségek czímén, a felség előtt bepanaszolni. Okot erre a következők szolgáltattak.

Pozsgay Miklós cz. scopiai püspök és egyuttal esztergomi nagyprépost, végrendelkezni akarván egyházi állása után szerzett javairól, 1668-ban néhány káptalani tag jelenlétében megtette végintézkedéseit, és vagyonának egy részét jótékony czélokra, másik részét pedig rokonaira és barátjaira hagyományozta. Halála után azonban találtak még hagyatékában olyan javakat is, amelyekre nézve végrendeletében nem intézkedett. A káptalan felfogása szerint ezekre nézve úgy kellett volna eljárni, mintha végrendelet nélkül halt volna meg. És habár az ily végrendelet nélkül elhalt káptalani tagok szerzett javait, nemcsak a köztük

¹⁾ Péterffy: Sacra Concilia II. p. 378.

létrejött megállapodás, hanem a kánoni jog, és még inkább II. Ferdinand diplomája értelmében, senkinek sem lett volna szabad lefoglalni, vagy szétoztani, hanem mint szigorú büntetés terhe alatt el volt rendelve, először össze kellett volna írni, s azután a diploma intézkedéseinek megfelelően eljárni, mindazonáltal Lyndvay Zsigmond, az említett részleges végrendelet egyik végrehajtója, nem elégedvén meg azzal, amit az örökhagyó neki szánt, nemcsak nem engedte át azon javakat, amelyekről végrendelkezés nem történt, azoknak a káptalani tagoknak, akikre szállaniok kellett volna, hanem megfelelkezve kötelességéről és hivatásáról, több nagy értékű ingóságot el is adott és elsajátított.

A király, abból kiindulva, hogy miután a diploma értelmében kétségtelen, miszerint a végrendelkezés nélkül elhalt káptalani tagok javai, vagy pedig az oly javak, amelyekre nézve nem történt végrendelkezés, a káptalanra szállanak, s miután az ily részleges végintézkedés esetében, a végrendeleti végrehajtók nem kívánhatnak a hagyatékából többet, mint ami őket a végrendelet szerint megilleti, a többit pedig tartoznak azoknak átengedni, akiknek e javakhoz joguk van, 1669 január 18-án kelt leiratában meghagyja Mednyánszky Jánosnak, hogy tartson ez ügyben vizsgálatot, és ha az esztergomi káptalan vádjait alaposnak találja, vagy vegye vissza Lyndvaytól az eltulajdonított ingóságokat, vagy pedig téríttesse meg ezeknek értékét az ő javaiból.¹⁾

Mint volt alkalmunk róla meggyőződni, II. Ferdinand diplomája egyetemlegesen megadja a magyar katólikus főpapságnak a végrendelkezési jogot, illetőleg biztosítja ezen jog gyakorlását hagyatékának egy harmadrészára nézve. Nincs szó a diplomában sem arról, hogy a püspökök ezentúl csak a király előleges, vagy utólagos tudtával rendelkezhetnek javaikról, sem pedig arról, hogy a végrendelkező főpapok tartoznak végrendeleteiket megerősítés vé-

¹⁾ *Esztergomi Káptalani Országos Levéltár.* Cap. 57. Fasc. 7. Nr. 11.

gett a király elé terjeszteni. Erre tulajdonképen nem is volt szükség. Ha egyszer a királyi okiratban megadott engedély alapján, a főpapok fel voltak jogosítva javaik egy harmad részét tetszés szerint való czélra fordítani, a többit pedig kötelesek voltak a papnevelési alapra hagyományozni, akkor, nagyon mellékes dolog volt reájuk nézve, tud-e a király végrendeletükről, vagy sem, megerősíti-e végső intézkedéseiket, vagy nem. Mert ha az okiratban foglaltaknak megfelelően, javaiknak két harmadrészét a papneveldekre hagyományozták s egy harmadról tetszés szerint rendelkeztek, végrendeletük érvényesnek tekintett, akár meg lett a király által erősítve, akár nem. Ha pedig valaki túl akarta volna magát tenni a királyi diploma intézkedésein, és pl. javainak két harmadrészét hagyta volna rokonaira, családjára, akkor meg ott voltak a végrendeleti végrehajtók, s a káptalan kebeléből kiküldött megbizottak, akiknek kötelességük volt a diploma rendelkezéseinek, az örökhagyó akaratával szemben is, érvényt szerezni.

Ennek daczára a szokás, kikérni a királytól a végrendeletek megerősítését, megmaradt a diploma életbe léptetése után is, és főpapjaink rendszerint gondoskodtak még életükben arról, hogy végső intézkedéseik ezen legfelsőbb jóváhagyást megnyerjék.

Igy tett pl. mindjárt maga Pázmány is. Nem elégedve meg azzal, hogy VIII. Orbán pápa mint bibornoknak a legteljesebb végrendeleti szabadságot adta meg neki, 1631 július 21-én még a királyi megerősítést is kieszközölte végrendeleteihez. Ő ugyanis külön intézkedett Morvaországban birt ingatlan vagyonáról, és külön ingó javairól. Ez utóbbi végrendeletében legjobb hat lovát és kocsiját II. Ferdinandnak, más hat lovát kocsival együtt III. Ferdinandnak hagyományozza. Ujvárbán és Palánkon található összes gabonáját és borát a magyar véghelyek szükségleteire rendeli, és bőkezűen megemlékezik jó embereiről, káptalanjáról, a kolostorokról és szegényekről. A hagyományok kifizetése után hagyatékából fennmaradó összeget, egy Pozsonyban alapítandó papnövelde fentartására rendelte, amelyet még éle-

tében szeretett volna létesíteni, de terve kivitelében őt a körülmények megakadályozták. Végrendeleti végrehajtókká Lippay György veszprémi és Jakusich György vál. tinini püspököket, Bőjte, Érsekujváry, Kisdy, Püsky esztergomi és Bielavi pozsonyi kanonokokat rendelte.¹⁾ Végrendeletét a király 1637 május 2-án erősítette meg.²⁾

Azonban nem minden főpap végrendelete volt a király által megerősítve, aminthogy nem is minden főpap végrendelezett Pázmány példájára, a királyi okirat követelményeinek megfelelően. Így pl. Somogyi Ferencz leleszi prépostnak 1667-ben — tehát alig negyven évvel a diploma kibocsátása után — kelt végrendeletében, már szó sincs a diplomáról, vagy a hagyatéknek két harmadrészben a papneveldei alaphoz való tartozandóságáról.³⁾

Más főpap elhalálózásánál meg más panaszok merültek fel. Némely püspök, nem törődve a zsinati határozatokkal, amelyek azt kívánták, hogy a főpapi hagyatékokból a papnevelés céljaira jutó összegek összegyűjtve kezeltesse-
nek, az elődjei hagyatékából a papneveldei alapot illető részt magánál tartotta, azon ürügy alatt, hogy az ő egyházmegyéjében a legsürgősebb a papnevelde felállítása. Így tett a zágrábi káptalan püspökének halála után, úgyszintén a győri is Dallos hagyatékával. Ilyen esetben azután szerfelett bajos volt az ügyet elbírálni. Mert ki állapítsa meg, valjon mennyiben forog fenn az az égető szükség? Ha a káptalan foglalta le az ily javakat, akkor a püspök vikáriusa, mint káptalanbeli, érdekelve van, tehát gyanus. Ha a püspök tartja vissza, akkor a vikárius csak nem ítélhet felette? Vagy talán az érseki vikárius elé kellene terjeszteni az ügyet? Igen ám! De hátha ez is bele van keverve a dologba?⁴⁾

¹⁾ *Frankl*: Pázmány Péter és kora. III. 294. l. *Podhradczky*: Pázmány Péter élete. Buda, 1836. 97. l.

²⁾ *Primási Egyházi Levéltár*. A. V. 175. Nr. 2.

³⁾ U. ott. A. V. Nr. 252.

⁴⁾ Ugy látszik Pázmány-korabeli, nem egészen négy oldalra terjedő irat, melynek címe: »Considerationes quaedam et dubia circa

Azonban nem ezek: a papnevelési czélokot illető hagyatéki részek letartása, az erre való köteles hagyományok elhanyagolása, a végrendeleti végrehajtók könnyelmű, vagy roszakaratu eljárása volt a főbaj, amely a főpapság által oly nehezen, annyi küzdelem után biztosított végrendekezési jogot szemmel látható veszélylyel fenyegette, hanem a királyi diploma egyik csekélyebb jelentőségű részének — legalább annyiban, amennyiben a végrendeletek érvényességére befolyással nem volt — kellő figyelembe nem vétele. Értjük a véghelyek fentartására hagyományozandó segélyösszegeket. Igaz, hogy a diploma nem követelte az ily hagyományokat, és a király megelégedett azzal, hogy kifejezte reményét, miszerint a főpapság az egész keresztény világra nézve oly kiválóan fontos cél segélyezéséről nem fog megfélekedni végrendeleteiben, mindazonáltal tudhatta a főpapság nagyon jól, hogy ennek elhanyagolása sokkal inkább megboszulhatja magát, mint a köteles hagyományoké.

A királyi kincstár érdekeinek képviselői nem felejtették el, mennyi előnnyel járt az előbbi korszakban követett eljárás a kincstárra is, meg a kincstár embereire is. És kivált a kamara nem tudta elfelejteni, hogy a papságnak sikerült az annyi szenvedélylyel és keserűséggel védelmezett kérdésben győzedelmeskednie. A főpapság azon szokása folytán pedig, hogy végrendeleteit megerősítés céljából most is felterjesztette, az új rend ellenei kényelmesen betekinthettek a végrendeletekbe, vagy egyébként is értesülhettek azok tartalmáról, tudták tehát nagyon jól, mennyiben felel meg a főpapság a felség várakozásának, és mennyiben nem.

A szemmel tartás, a mérlegelés, a diploma által teremtett helyzet összehasonlítása a régivel, csak még inkább riktóvá tette a főpapság szűkmarkuságát a véghelyekkel szemben. Világossá lett, hogy nagylelkűségére számítani és arra támaszkodni, háládatlan dolog.

A főpapság, elbizakodva biztosított jogainak élvezetében, nem veszi komolyan a feltételeket, amelyek mellett e jogokhoz jutott, és még kevésbé veszi komolyan a király óhajait.

A gondolkozóbb rész maga is belátta, hogy ily módon veszélynek teszik ki mindazt, amit megnyertek, s hogy ez a nem törődés bizonyos dolgokkal és érdekekkel, csakhamar veszélybe döntheti a nem rég kivívt eredményeket. Az 1648-ki zsinat atyái nem titkolták el aggodalmaikat a jövő felett, de valami elhatározó lépésre, gyökeres orvosszerre nem birtak találni, s így minden maradt a régiben.

Egy jó ideig azonban nem is került törésre a dolog. A XVII. század második fele elmúlt minden nevezetesebb változás nélkül, a főpapság végrendelkezési jogára nézve.

Szegedy Ferencz egri püspök elhalálózásával (1675 szeptember 9-én) azonban, ismét kiujultak a főpapi hagyatékok feletti viszályok, a kamara és a főpapság között. Alkalmat erre a szepesi kamara kassai tisztviselői adtak, akik mitsem törődve a II. Ferdinand diplomájában biztosított végrendelkezési szabadsággal, az elhalt püspök összes ingóságait a legnagyobb önkénnyel és a legkiméletlenebb pontossággal lefoglalták.

Az egri káptalan és az ország főpapjai, amint ez a hatalmaskodás tudomásukra jutott, azonnal, minden kérsedelem nélkül, panaszt emeltek a felségnél az erőszakoskodó kamarai tisztviselők ellen, és a sérelem orvoslását kérték.

A király tett is annyit, hogy 1675 október 1-én ráírt a magyar kamarára, hogy miután az elhalt püspök ingóságai miatt a szepesi kamara és az egri káptalan közt bizonyos ellentétek merültek fel, a végrendelet érvényességének kérdését, és az egész örökösödési ügyet hagyják in statu quo mindaddig, míg erre nézve tőle újabb utasítást nem kapnak. A püspökség javainak kezelésére pedig küldjenek ki valamely alkalmas kamarai embert, aki egyetértésben a káptalan megbízottjával, kezelje az összes jövedelmeket, és

levonván az egyház javára levonandókat, a többit az ország közszükségleteire fordítsa.¹⁾

E közben többen a főpapok közül, névleg: Haskó Jakab rozoni püspök, Balogh Miklós lekéri apát, Kálmánczai János madocsai apát, Korompai Péter kacsai apát, Péterffy András barsi főesperes, Horváth György egri nagyprépost, Borsiczky György bélai apát, Pache János szerencsi apát, Bársony György váradi, Gubasóczy János pécsi és Luzsénszky Joakim szerémi püspökök, egy közösen szekesztett és aláírt feliratot intéztek ugyancsak ezen ügyben az ország primásához.

E feliratban elmondják, hogy ámbár az egyházi és hazai törvények, kivált az 1557: X. és az 1598: XL. t.-cikkek eléggé világosan rendelkeznek a főpapság szabad végrendelkezési joga felől, mégis tekintettel a kamara által gyakorolni szokott visszaélésekre, II. Ferdinand egy külön e czélból kiállított királyi rendeletben parancsolt rá a kamarára, hogy a jövőben a főpapság hagyatéki ügyeitől távol tartsa magát, a világi hatóságoknak pedig ugyancsak ebben meghagyta, hogy a klérusnak e részbeni jogait megőrizni mindenkor kötelességüknek ismerjék.

Azóta csakúgyan békességes élvezetében volt a papság, a királyi diplomában biztosított jogoknak. Azonban a primás is tudja, mi történt két évvel előbb Vaskovics István leleszi prépost ingóságaival a szepesi kamara részéről. Most pedig legújabbán — Szegedy püspök elhalálozása alkalmával — mint a káptalan panaszaiból kitünik, a kamara minden néven nevezendő ingóságot lefoglalt, úgy, hogy sem a holt testet eltakarítani, sem a szolgákat kielégíteni, sem az adóságotat kifizetni nem lehet.

Felkérlik tehát a primást, hogy járjon közben a királynál, és eszközölje ki, hogy a kamara adja vissza a lefoglalt ingóságokat, a jövőben pedig tartsa magát szorosan a királyi diploma intézkedéseihez, mert így az egyháziak szánandóbb helyzetben vannak, mint az ország legutolsó jobbágya.²⁾

¹⁾ *Országos Levéltár*. Benignae Resolutiones. 1675. 1. octobr.

²⁾ U. ott. 1675. 5. novembr.

A primás, úgylátszik, még mielőtt ezt a feliratot kezéhez kapta volna, azt tanácsolta az elhalt püspök végrendeleti végrehajtóinak, hogy forduljanak panaszukkal személyesen a felséghez. Legalább erre mutat a következő levél, melyet az egri káptalan 1675 október 10-én intézett Szelepcsényihez: az egyik végrendeleti végrehajtó irt Jászóra Horváth Boldizsár prefektusnak, hogy küldjön ide Kassára kocsit és lovakat, amelyen ők — követve Főmagasságod tanácsát, felutazhassanak. A prefektus azonban azt válaszolta, hogy a szepesi kamara beleegyezése nélkül ezt nem teheti. Új levél ment tehát a kamarához a kocsiért. Ennek sem lett eredménye. Sőt az történt, hogy a még itt lévő lovakat és hintót is lefoglalták, az elhalt püspök hozzátartozóit pedig mintegy fogva tartják, és nem engedik meg nekik, hogy a város kapuján kimenjenek.

Ez ellen ismét folyamodtunk a kamarához. Hasztalan. Kénytelenek vagyunk tehát a temetés napját ujjalag elhalasztani, és a végrendeleti végrehajtókat, ha másképp nem lehet, bérelt lovakon elvitetni.¹⁾

Három nappal később ismét ír a káptalan a primásnak, jelentvén, hogy a kamara még mindig nem szünt meg erőszakoskodni, mindent lefoglalva tart, lovakat nem akar adni stb.

Szelepcsényi, mihelyt a főpapok panaszos feliratát megkapta, irt Pozsonyból a királynak. Levelében elmondja, hogy a klérust mennyire felháborította a kamarának az egri püspök hagyatékán elkövetett erőszakoskodása, hogy már azon tanácskoztak, hogy küldöttséget menesztenek ő felségéhez, ő azonban a nagyobb feltűnés elkerülése végett lebeszélte őket e tervükről, és megígérte nekik, hogy közben fog járni, és a sérelem orvoslására mindent el fog követni. Kéri tehát a felséget, hogy miután a holt test még mindig egy világi házában hever eltemetetlenül, utasítsa a kamarát a lefoglalt ingóságok vissza adására, és a jövőben is kényszerítse rá a diploma intézkedéseinek tiszteletben tartására.²⁾

¹⁾ *Országos Levéltár.* Benignae Resolutiones. 1675. 10. octobr.

²⁾ U. ott. 1675. 5. novembr.

Vége november 27-én az udvari kamara a klérus panaszát át tette a szepesi kamarához, hogy ez viszont a kassai adminisztrációtól vegyen jelentést eljárásáról. Együttal azonban azt is elrendelte, hogy ha valamit elvett volna a szepesi kamara az egri püspök hagyatékából, olyat, amihhez nem lett volna joga, azt, vagy annak megfelelő értékét, tartozik visszatéríteni.¹⁾ Ugyanezt elrendelte a király is 1675 december 29-ki leiratában.

Hogy ennek daczára a kamara mily nehezen szánta rá magát a lefoglalt ingóságok visszaadására, mutatja Szelepcsényinek 1678 márczius 10-én a pozsonyi kamarához intézett átirata, amelyben felhívja a kamarát, intézkedjék mielőbb a Szegedy Ferencz egri püspök hagyatékából lefoglalt ingóságok visszatérítése iránt, nehogy a főpapság ismételten kénytelen legyen ő felségét ez ügyben zaklatni.²⁾

Lipót király a Szegedy-féle hagyatéki ügyben tett felszólalásokat, panaszokat, és kérelmeket okul s alkalmul használta arra, hogy a hagyatéki eljárásban némi ujításokat rendeljen el, még pedig a kamara előnyére, a főpapságnak eddig biztosított jogai felett. Nem akart azonban teljesen önhatalmulag eljárni, hanem előbb kikérte Szelepcsényi primásnak és Pálfi Tamás nyitrai püspöknek s kancellárnak véleményét, és csak midőn ezek beleegyezésüket és hozzájárulásukat nyilvánították a tervezett ujításokhoz,³⁾ bocsájtotta ki 1675 december 29-ki legfelsőbb rendeletét, amelyben úgy intézkedik, hogy a jövőben a javadalmaknak székesüresedés esetén való kezeléséhez, a kamara képviselői mellé egy káptalani tag is választassék, de viszont az elhalt főpapok hagyatékainak leltározásánál ne csupán a káptalan megbizottjai, hanem a kamara kiküldöttjei is alkalmaztassanak. Ha pedig ezen ügyek rendezésénél viszálykodások merülnének fel a káptalan és a kamara képviselői közt, az esztergomi érsek tegye magát érintkezésbe a pozsonyi

¹⁾ *Országos Levéltár*. Benignae Resolutiones. 1675. 27. novembr.

²⁾ U. ott. Acta Ecclesiastica. Fasc. 12. Nr. 39.

³⁾ U. ott. Benignae Resolutiones. 1675. 13. novembr.

kamarával, és igyekezzenek a kérdéses ügyet békességes úton elintézni; ha ez nem sikerülne, az ügy további megvizsgálás és elintézés végett, az udvari kamara és a kancellária elé kerül, ha pedig az ellentétek barátságos elsimítása még itt sem volna keresztül vihető, akkor az egész ügyet, minden részletében megvilágítva, végleges döntés végett, a felség elé kell terjeszteni.

Lipót, rendeletének kibocsájtását nemcsak a Szegedy-féle hagyaték körül felmerült vizálylyal okolja meg, hanem felemlíti a kamara egyéb panaszait is, hogy t. i. a papneveldei alap nem kapja meg a hagyatékok kétharmadát, hogy a költséges temetések, úgyszintén más felesleges kiadások folytán, valamint az elhalt főpap környezetének fosztogatásai miatt, a hagyaték rendesen nagyon megcsappan, s hogy a véghelyekre a főpapság szerfelett ritkán hagyományoz valamit. Ezekre vonatkozólag azonban nem tesz semmiféle intézkedést, hanem megelégszik azzal, hogy a hagyatéki ügyek rendezéséhez oda rendeli a kamara megbízottját is.¹⁾

Ebből ismét új elégedetlenség származott. A klérus, daczára a primás és a kancellár beleegyezésének, sérelmesnek találta jogaira nézve, a kamarai megbízottnak a hagyatékok körüli eljárását, és attól tartott, hogy idővel a régi kamarai gazdálkodás is ismétlődni fog. Hogy tehát ennek elejét vegye, és a kamarának a főpapi hagyatékok rendezésébe való minden beavatkozását kizárja, nem szünt meg a királynál panaszkodni a II. Ferdinand-féle diploma rendelkezéseinek megváltoztatása miatt, s egyuttal kérni őt, az 1675. évi rendelet visszavonására.

Lipót végre engedett a főpapság sürgető kéréseinek, és 1677 július 30-án új rendeletet bocsájt ki, amelylyel az elhalt főpapok ingóságainak leltározását és megőrzését, újlag a káptalan képviselőire bizza, úgy azonban, hogy a káptalan által kiküldöttek közül az egyik mindig mint királyi megbízott szerepeljen.

¹⁾ L. *Boncz* könyvében: A katolikus főpapi hagyatékok körüli eljárás.

A látszólagos kedvezmény mellett azonban, amelyet a király a klérusnak, a kamara embereinek a hagyatéki ügyek leltározásából való kizárása folytán megadott, a kamara még közvetlenebbül hozzá férhetett a főpapi végrendelezésekhez, és ennek folytán természetesen a hagyatékokhoz is, a királyi rendeletnek egy másik intézkedése következtében. A felség ugyanis a következő eljárást léptette életbe: a káptalan képviselői a főpap elhunytakor mindenek előtt összeállították a hagyatéki leltárt, s azután a végrendeletet — ha volt ilyen — és saját jelentésüket hozzá csatolván, felterjesztették az esztergomi érseknek, vagy széküresedés esetén, az ő helyettesének a lelkiekben. Az érsek köteles volt ezen okiratokat a magyar kamarával közölni, és ha a végrendeleti intézkedés esetleg nem felelt meg a királyi diploma követelményeinek, kiváltképen pedig, *ha a véghelyekről nem emlékezett meg kellő mértékben a végrendelező*, ez esetben az érsek, vagy az ő helyettese és a kamara, közösen, egyetértő elhatározással intézkedtek, amint ezt a méltányosság és igazságosság megkívánta. Emellett azonban nem mulasztja el a király a kamarára a legszigorúbban ráparancsolni, hogy senki tiszttviselői közül, semmiféle ürügy alatt, ne merészeljen a főpapi hagyatékokhoz tartozó ingóságokból valamit eltulajdonítani.¹⁾

A királyi rendelet ezen intézkedésével alapjában megváltoztatta, a főpapság által ötven esztendőn át birt és gyakorolt végrendelezési jogot. Eddig, ha a püspökök javaiknak két harmadrészét a papnevelés céljaira hagyományozták, egy harmadról egészen tetszés szerint való szabadsággal rendelkezhettek; mert bár a királyi diplomában ki volt fejezve a felség azon óhajta, hogy végrendeleteikben a véghelyekről is megemlékezzenek, ez nem volt kötelezővé téve, és ha elmulasztották, ez nem járt semmiféle kellemetlen jogi következményekkel végrendeleteikre nézve. Ettől fogva megváltozott a helyzet. Most sem mondja ki ugyan a királyi

¹⁾ L. *Boncz* könyvében: A katolikus főpapi hagyatékok körüli eljárás.

rendelet, a végrendelet érvényességének feltétele gyanánt, az ily hagyományok kötelező voltát, hanem egyszerűen kijelenti, hogy ha a végrendelkező a királyi diploma ezen kívánságát figyelmen kívül hagyja, az esztergomi érsek és a kamara közösen meg fogják e tekintetben azt tenni, amit jónak látnak. Vagyis más szavakkal, ha a végrendelkező megfelekezett a véghelyekről, az érseknek és a kamarának jogában áll, a hagyatékból egy részt erre a célra levonni.

A királyi rendelet, e szerint, úgy szólván becsempészte az új köteles hagyományt a főpapság végrendelkezési jogába, és a kamarát mintegy a főpapság végrendeleteinek ellenőrző közegévé tette.

Igaz ugyan, hogy egyrészt a köteles hagyomány nagysága érintetlenül maradt, más résztől pedig a kamara túlkapásaival szemben ott volt az esztergomi érsek, aki meg a klérus érdekeit védelmezte; mindazonáltal még sem mondhatjuk szerencsés gondolatnak Lipót király ujítását.

Eltekintve attól, hogy a felség ezen szokatlan hatalmi ténye, mely a főpapság végrendelkezési jogát még jobban megszorította, és hagyatékait az eddiginél is jobban megerhelte, a klérus köreiben élénk visszatetszést keltett, a királynak nem is állott jogában a főpapságtól a véghelyek segélyezését ily módon kicsikarni. Akárhogy vesszük is a dolgot, akármennyire elismerjük is a véghelyek fentartásának szükségét a pogány török ellen, és ebben a kereszténység fontos érdekeinek védelmét, végeredményképen még is oda jutunk, hogy a cél a királyi kincstár segélyezése volt. Erre pedig, mint már kifejtettük, sem az általános egyházi törvények értelmében, sem pedig a legfőbb kegyuraság alapján, nem volt joga a királynak oly módon igénybe venni a főpapság hagyatékait, hogy ezek, egyházi állásukban nyert, egyházi jövedelmeikből szerzett javaikból, köteleztessenek a véghelyekre hagyományokat tenni. És annál kevésbé volt feljogosítva a király arra, hogy abban az esetben, ha a végrendelkező főpap ezen reá rótt új kötelezettségnek eléget tenni nem volt hajlandó, akár az esztergomi érsek, akár a kamara, akár pedig mindkettőnek közreműködésével, vala-

mit levonjon a hagyatékból a véghelyek fentartásának czimén. Ez ismét az egyházi vagyonnal, az egyháziak jogaival való olyan rendelkezés volt, amelyhez okvetetlenül ki kellett volna kérni a szent-szék jóváhagyását.

De még más hátránya és hiánya is volt a királyi intézkedésnek. Elvetette a csiráit a viszálykodásoknak, a papság és a kamarai tisztviselők közt. Azt előre lehetett látni, hogy mihelyt a kamarának beleszólási joga lesz a főpapság hagyatéki ügyeibe, nem fog megelégedni a tényleges állapottal, hanem visszagondolva az ötven év előtti időre, folyton azon lesz, hogy hatáskörét tágítsa. Az sem lehetett titok senki előtt, hogy ha a kamarára bizzák annak megítélését, hagyott-e valaki a véghelyekre végrendeletében, és ha igen, mennyit hagyott, hiába áll ott mérséklőleg a magyar egyház feje, a primás, a kamara a hagyományokat rendesen kicsinyelni fogja, s olyan javaslatokkal fog előállani, amelyek kedvezőek lehetnek ugyan a kincstár érdekeire, de annál hátrányosabbak az egyház és az örökösökre nézve.

A következmények igazolták ezen aggodalmakat. Az összetűzések, az elkeseredett viszályok újból napirendre kerültek a kamara és a klérus közt, sőt hullámai átsaptak a köz- és politikai élet terére is. Az országban megoszottak a vélemények; voltak, akik a papság jogai mellett, és ismét voltak, akik ezek ellen foglaltak állást.

Alig négy évvel Lipót rendeletének megjelenése után már odáig fejlődött a dolog, hogy a magyar országgyűlésen, mely mindenkor a leghathatósabban védelmére kelt az egyház és egyháziak jogainak, ismét találkoztak olyanok, akik készek lettek volna törvényerőre emelni, hogy ám tartozzék a főpapság ingóságainak egyharmadát a véghelyek fentartására hagyományozni, de akkor legyen szabad neki javainak másik kétharmadrészéről tetszés szerint végrendelkezni.

Az ügy az 1681-ki soproni országgyűlésen került a szőnyegre, még pedig elég csodálatos módon.

A tiz dunántuli vármegye által a gravamenek összeírásával megbízott bizottság, felvette az országgyűlés által a király elé terjesztendő sérelmek közé, a főpapság vég-

rendelkezési ügyét is. Szelepcsényi György primás erről értesülvén, július 16-án magához hívatta a bizottság tagjait, és kérdőre vonta őket, hogyan merészelték a klérus végrendekezési jogának megszorítását a gravamenek közé felvenni? A bizottság tagjai erre azt felelték, hogy az ő utasításaik úgy szólnak, hogy hassanak oda, miszerint a klérus hagyatékának kétharmadrészeről szabadon végrendekezheessenek, és csak egyharmadot tartozzék a véghelyek fentartására hagyományozni. A primás azonban nem tárgyalt, és egyházi átokkal fenyegetődzött, ha a sérelmeknek ezt a pontját nem törlik, miután, úgymond, ez a felségnek és az egyházi statusnak annyira magánügye, hogy az országgyűlés hatásköréhez egyáltalában nem tartozhatik.

A primás fenyegetődzései annyira megfélemlítették a bizottság tagjait, hogy megígérték a kifogásolt pontnak kihagyását. Később azonban, úgylátszik, mégis megemberelték magukat, mert az augusztus 12-én felolvasott országos sérelmek közt ott volt a többi közt az is, hogy a klérus hagyatékának kétharmadrészeről szabadon végrendekezheessenek, de a harmadik harmad a véghelyek fentartására jusson.¹⁾

A törvénykönyvbe azonban nem jutott bele a rendek ezen határozata.

Szerfelett meglepő az egészben Szelepcsényi magatartása, és az első pillanatra alig tudjuk eljárását megérteni.

Az országgyűlési gravamenek összeírásával megbízottak, csak úgy, mint maguk az országos rendek, nyilván a papság előnyére szolgáló törvényt akartak az által, hogy a főpapságot javaik kétharmadrészára vonatkozólag kívánták szabad végrendekezési joggal felruházni, miután most csak egyharmadrészeről intézkedhettek haláluk esetére tetszés szerint, sőt még ennyiről sem, mert Lipótnak 1677. évi rendelete értelmében ebből még a véghelyekre is kellett valamit hagyományozniok. S a primás ennek daczára rögtön, mielőtt a követek ezen szándékáról az első hírt veszi, a leg-

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár. Acta Dietalia. 1681. Fol. lat.*

szigorúbb egyházi büntetésekkel fenyegetődzik, ha szándékuktól el nem állanak.

Valjon mi indíthatta őt erre? Talán az a meggyőződés, hogy ez az egyházi természetű ügy nem képezheti az országgyűlés intézkedésének tárgyát? A törvénytudó primásnak nem kerülhette el figyelmét, hogy az országgyűlés nem első ízben avatkozik bele ebbe a dologba, hanem megtette ezt már többször is, egyenesen a klérus kívánására s az ő érdekében. Vagy talán abban a hitben volt a primás, hogy a főpapság végrendelkezési jogának rendezése és szabályozása egyedül csak a királynak, mint az összes magyar egyházak legfőbb kegyurának a hatalmi körébe tartozik, és nem akarta, hogy az országgyűlés beavatkozása révén sérelem essék a legfőbb kegyuri jogon? Ámde a királyi kegyuraság jogköre ekkor nem volt oly pontosan határolva, hogy a primás kötelezve érezhette volna magát ennek érdekében a bizonyos előny feláldozására. Sőt ellenkezőleg, a primásnak tudnia kellett, hogy a főpapság soha sem ismerte el a királyi hatalom azon jogát, hogy végrendelkezési ügyeibe avatkozzék, és II. Ferdinand idejében is csak kénytelen-kelletlen fogadta el a királyi diplomát.

Másban kellett az oknak rejlenie, amely a primást oly szigorú fellépésre birta. Nem lehetetlen, hogy a primás nem akarta sérelmesnek nyilvánítani azt a királyi rendeletet, amely talán éppen úgy, mint az előbbeni, szintén az ő megkérdezésével és beleegyezésével lett kibocsájtva. De az is feltételezhető, hogy magatartásának oka attól való félelme volt, hogy ha most törvénybe iktatják, miszerint a főpapság hagyatékának egyharmadát tartozik a véghelyek fentartására hagyományozni, miután a királyi diploma már megelőzőleg lefoglalta a kétharmadot egyházi célokra, a kamara mesterkedése és törvénymagyarázata folytán könnyen oda jut a főpapság, hogy teljesen elesik végrendelkezési jogától.

A király nem vette figyelembe az országos rendek határozatát, s így megmaradt az előbbeni gyakorlat. A főpapság rendesen folyamodott végrendelkezési szabadságért

a királyhoz, és ha ezt megnyerte, nem sokat látszott törődni a II. Ferdinand által felállított szabályokkal. Erre nézve több példát hozhatunk fel úgy az előbbeni, mint az utóbbi időkből.

Sennyei István győri püspök és udvari kancellár, élő szóval kérte fel a királyt, hogy erősítse meg végrendeletét, amelyben a következő módon intézkedik javairól: a királyi kincstárból neki járó 3500 tallért egészen, 9000 frtból pedig 5000-et Krisztina nevű nővérének, Keglevics Zsigmond feleségének hagyományoz. Ezüst evőeszközeit, konyha-felszerelését Sándor testvére kapja. Egyéb, általa nagy fáradsággal és költséggel szerzett ezüstműi, unokahugára szálljanak. Szőlleje legyen öcsésé. Néhány ezer forintját, amit egyházi javadalmai után gyűjtött, megosztja székesegyháza, cselédjei és néhány egyházi intézmény között. A végrendelet megerősítését szorgalmazó kérését azzal indokolja, hogy 1. a királyi kincstárból őt fizetés címén megillető pénzösszeg felől tett intézkedései betartassanak, 2. hogy testvérei, rokonai, a káptalan és egyéb örökösei közt, viszálykodás vagy pereskedés ne támadjon. A végrendeletben különben még említés sincs téve a véghelyekről. II. Ferdinand ennek daczára megerősítette a végrendeletet, sőt ezt a jóváhagyást hiteles írásban is megadta 1635 december 23-án, midőn az elhunyt püspök fivére ezért hozzá folyamodott. Csupán azt kötötte ki feltétellel, hogy a megboldogult után netalán fenmaradt adóságokat az egész hagyatékából fizessék ki.¹⁾

Böjte Miklós szerémi püspök, Losy Imre primást kéri fel 1639-ben irt végrendeletének megerősítésére, és a végrendeleti végrehajtók oltalmazására. Egyuttal, egy valamikor Pázmány tulajdonát képező megaranyozott ezüst korsót hagyományoz neki. Hagyatékából a papnevelő intézet 20 akó bort, és még valami csekély összeget kap.²⁾

Losy Imre primás 1642 november 5-én kelt végren-

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár. Liber Regius. VII. p. 195.*

²⁾ *Esztergomi Káptalani Országos Levéltár. Caps. 68. Fasc. 8. Nr. 13.*

életében a királynak 6 pej és 6 »vaskékszőrű« lovat hagyományoz szerszámostul. A végrendeletben megerősítésről nincs említés téve, de hagy a véghelyekre 20,000 frtot és a papnevelő intézetre 3000 frtot.¹⁾

Szegedy Ferencz váci és Bartók István tinini püspökök, mint Lippay György primás végrendeletének végrehajtói, arra kérték a királyt, hogy II. Ferdinand diplomáját, amely bizonyos feltételek mellett az összes magyarországi papságnak megengedi, hogy ingóságairól szabadon végrendelkezessék, erősítse meg. I. Lipót 1666 január 9-én teljesíti kérésüket, és a diplomát szórul szóra átírván, azt minden részében jóváhagyja, megerősíti, megújítja.²⁾

Balogh Miklós csanádi püspöknek 1684-ben irt végrendeletében sincs szó a királyi megerősítésről. A sz. Adalbertől nevezett papnevelőnek 1000 frtot, a sz. Istvánról nevezettnek 50 frtot hagyományoz; ezen kívül az esztergomi várórségnek 150 mérő gabonát, 25 hordó bort és húsrá 25 frtot hagy.³⁾

Szelepcsényi György primás 1684 május 5-éről keltezett végrendelete, bár az okmányt aláíró tanuk hivatkoznak a királyi diplomára, éppen nem felelt meg az abban megjelölt feltételeknek.⁴⁾

Szécsényi György primás engedélyt kér a királytól a végrendelkezésre és 100,000 frtot hagy a véghelyekre. Úgy hiszem — mondja — ezzel eleget tettem a királyi diploma kívánalmainak.⁵⁾

Kéry János váci püspök, 1685 február 28-án intézkedik hagyatékáról. Mint volt pálosrendű szerzetes, a rend generálisának hagyományozza összes ezüstneműit, magának

¹⁾ *Esztergomi Káptalani Országos Levéltár.* Caps. 68. Fasc. 8. Nr. 1.

²⁾ *Muzeumi Kézirattár.* Liber Regius. VIII. p. 164.

³⁾ *Esztergomi Káptalani Országos Levéltár.* Caps. 68. Fasc. 8. Nr. 9.

⁴⁾ *Primási Egyházi Levéltár.* A. V. Nr. 260.

⁵⁾ U. ott. 268.

a rendnek 3000, a szakolczai rendháznak 1000 aranyat hagy. A végrendeletben sem a királyi megerősítésről, sem pedig a véghelyekről nincs említés téve.¹⁾

Homonnai Drugeth Bálint, corbaviai püspök és sz. jobbi apát, bár úgy tudja, hogy a hazai törvények értelmében ingóságaira nézve egészen szabad végrendelkezési jog illeti meg, mégis kéri a felséget, erősítse meg 1691 május 23-án irt végrendeletét, amelyben a magyar udvari kancelláriára hagyományozza legszebb hat lovát, vagy ezeknek értékét.²⁾

Jaklin Balázs nyitrai püspök, 1695-ben végrendeletében kéri intézkedéseinek királyi megerősítését. A második pontban a következőket írja: a királyi diploma értelmében a magyarországi főpapságnak jogában áll szabadon végrendelkezni szerzett javairól. Ehhez a diplomához akarok tehát én is alkalmazkodni, és bár Nyitra várát nagy költségekkel helyreállítottam, a diploma rendelkezésének megfelelően minden, a püspökség birtokain található gabona, úgyszintén a bor harmadrészét, a várak fentartására hagyományozom.³⁾

Mint látjuk, a végrendelkező főpapság csakugyan elég sok esetben nem tartotta magát szorosan a királyi diploma intézkedéseihez. Ennek természetes következményei a folytonos súrlódások voltak a főpapság és a kamara között, amely a kincstár érdekeit bizony erőszakos eszközökkel is iparkodott megvédelmezni. Végre, egy újabban felmerült panasz, amelyben Telekessy István egri püspök, felsorolta az elődje Fenesy György hagyatékának rendezésénél a kamara által elkövetett visszaéléseket, s ezek ellen erélyes hangon elégtételt és orvoslást követelt, okot adott arra, hogy az intéző körök, az úgynevezett Kollonics-féle egyezményben újból szabályozzák a főpapság régrendelkezési ügyét.

¹⁾ *Esztergomi Káptalani Országos Levéltár.* Caps. 68. Fasc. 7. Nr. 5.

²⁾ U. ott. Fasc. 10. Nr. 1.

³⁾ *Országos Levéltár.* Acta Neoregistrata. Fasc. 45. Nr. 13.

VIII.

A Kollonics-féle egyezmény létrejött. — Ennek intézkedései. — Érvényessége. — A kamara újabb visszaélései. — A főpapság végrendelkezési szabadságának ügye az 1708., 1712-ki országgyűléseken. — Az 1715: XVI. törvényczikk.

A magyar katolikus főpapság, II. Ferdinand diplomájának kibocsájtása után, úgy tekintette a számára abban biztosított végrendelkezési jogot, mint a király és a klérus közt létrejött közös megegyezés eredményét.

Nem kételkedett afelől, hogy ezt az ügyet, legalább ily módon, sem a felség a püspöki kar nélkül, sem pedig a főpapok a király nélkül nem rendezhették volna. Ez kétoldalú szerződés, mely az egyik félre éppen úgy mint a másikra, jogokat ruház, köteleességeket ró. A király tartozik a főpapság végrendelkezési jogát tiszteletben tartani és megvédelmezni; a klérus köteles javainak két harmadát egyházi célokra hagyományozni. A felségnek jogában áll a hagyatékokból bizonyos összeget kincstári célokra kívánni, vagy mint Lipót magyarázta, követelni, valamint a diploma kívánalmainak betartását nemcsak ellenőrizni, hanem ellenkező esetben a végrendeletet is érvénytelennek tekinteni; míg a főpapságnak szabadságában áll javainak egy harmadréséről tetszés szerint intézkedni.

Ez volt a főpapság felfogása. Erre mutat nemcsak az a körülmény, hogy a főpapok maguk is mindig azzal az okadatolással sürgették a diploma intézkedéseinek tiszteletben tartását, mert ennek elhanyagolása könnyen, megnyert

jogaik megszorítását, vagy megsemmisítését vonhatná maga után, hanem még inkább azon nyilatkozatok, amelyeket ez irányban tettek.

Ugyanis több ízben nem csupán királyi diplomának, okiratnak, nevezik II. Ferdinandnak 1625-ki rendeletét, hanem egyezménynek, konkordátumnak is. Így tesznek pl. az 1633-ki és az 1638-ki zsinatokon, ahol mindig ezen szavakkal hivatkoznak a diplomára: »juxta concordata cleri cum sua Majestate«. Ha nem vesszük is a konkordátum szót egészen abban az értelemben, amelyben az ma használatos, kétségtelen, hogy a főpapság a királynak oly hatalmi tényét értette alatta, amely az ő, a felsőbb klérus hozzájárulásával létesült, és ebben nyerte jogi kiegészítését.

És úgy látszik, ez a felfogás uralkodott az intéző körökben akkor is, amikor a Telekessy püspök által hangoztatott sérelmek alkalmával, ismét előtérbe lépett annak szüksége, hogy új rendet, s ezzel végre-valahára nyugalmat és békességet teremtsenek.

Azt látjuk ugyanis, hogy I. Lipót, daczára azon törekvéseinek, hogy a királyi hatalom jogkörét nemcsak a javadalmi, de a szorosan vett egyházi kormányzati ügyekre is kiterjeszsze, a főpapság végrendelkezési jogának s hagyatéki ügyeinek új rendezésekor nem támaszkodik, mint egyebekben teszi, apostoli királyi jogaira, nem hivatkozik királyi teljhatalmára, hanem igénybe veszi a főpapság közreműködését is, sőt egyenesen az ő és a kamara kezeibe teszi le az ügy elintézését, csak a legfelsőbb jóváhagyást tartván fenn magának.

Az időt és alkalmat szerfelett alkalmasnak találták erre azok, akik a kamarai érdekeket szívéükön hordozták, miután éppen Kollonics ült a primási széken, aki nemcsak mint volt kamarai elnök tudta méltányolni a kamara igényeit, hanem legújabbán is nem egyszer tanujelét adta annak, hogy a kincstári érdekek iránt kellő érzékkel bír.

Ez még a Fenesy-féle hagyatéki ügyben történt 1699-ben.

Midőn Fenesy haláláról az udvari kamara Bécsben

értesült, első teendője volt a primással »mint az egész magyarországi klérus fejével« megállapodni a követendő eljárásra nézve. Abban egyeztek meg tehát, hogy Kollonics az egri káptalan valamelyik tagját megbizza a hagyaték felvételével, a szepesi kamara pedig szintén kiküldi a maga képviselőit, s ezek közösen fogják a leltározást végezni. A számukra kiadott utasításban főleg arra hívták fel figyelmüket, hogy különös gondot fordítsanak annak kiderítésére, nem hiányzik-e valami a hagyatékból, és ha igen, ki vitte el a hiányzó dolgokat, mennyi értéket képviselnek, meg vannak-e még és hol?

Ezzel egyidejűleg az udvari kamara felszólította a pozsonyi és szepesi kamarák tanácsosait, hogy tegyenek az iránt jelentést: miként örökösödik a felség, az ország törvényei értelmében, az egyháziak javaiban, hogy széküresedés idején mennyiben illetik meg a kincstárt a jövedelmek, mennyiben bir a klérus végrendelkezési szabadsággal, és mi történik abban az esetben, ha valamely főpap végrendelkezés nélkül hal el? Úgyszintén nyilvánítsák véleményüket II. Ferdinand diplomája, és az erre vonatkozólag kiadott egyéb királyi rendeletekre vonatkozólag is, amelyeknek másolatait is küldjék fel.¹⁾

Kollonics tehát »mint az egész magyarországi klérus feje«, Lipót 1677-ki rendeletének ellenére, beleegyezett abba, hogy a leltározást a kamara tisztviselői is végezhessek. Ez nemcsak a főpapságra nézve képezett sérelmet, hanem nyílt megsértése volt a királyi intézkedésnek is, amely a kamarát a hagyaték rendezéséből határozottan kizárta.

A primás azonban nemcsak ebben járt a kamara kezére. Midőn híre járt, hogy az elhalt Fenesy püspök a kassai templomban ásatta el kincseit, a kamara ismét a primáshoz fordult, aki meghagyta a kassai templom prépostjának, hogy ha van tudomása az elrejtett drágaságokról, ásassa ki és irassa össze, a kamara képviselőjének jelenlétében.²⁾

¹⁾ *Országos Levéltár*. Benignae Resolutiones. 1699. 17. mart.

²⁾ U. ott. 18. mart.

Ilyen módon azután nem lehet csodálni, hogy Telekessy, az újonnan kinevezett egri püspök, még 1700 október 12-én is azon panaszkodik az udvari kamaránál, hogy daczára annak, hogy már augusztus 28-án installáltatott, a szepesi kamara még sem a püspökségét illető ingóságokat, sem pedig a folyó jövedelmeket nem adta át.¹⁾

A felség előbb említett elhatározása következtében, újabb alkalma nyílt Kollonicsnak arra, hogy a kamara érdekében befolyását érvényesítse.

A bizottság, a melynek feladatává tétetett a főpapság végrendelkezési ügyének rendezése, a következőkből állott: elnöke Kollonics bibornok prímás, tagjai: Mattyasovszky László nyitrai püspök, kancellár, Berkovics Ágoston váradi, gróf Csáki Imre novi püspökök, báró Klobussiczky Ferencz főispán és a legfőbb bíróság elnöke, báró Hoffmann, b. Mednyánszky, Patachich kancelláriai tanácsosok, és az udvari kamara részéről két tanácsos. Ezek 1702. deczember 5-ki ülésükben véglegesen megállapították azon módozatokat és szabályokat, amelyeknek életbeléptetésétől az eddigi viszályok végleges megszüntetését reménylették, s amelyekben feladatukat a legjobban megoldani hitték.

Az okirat voltaképen egy hét pontból álló egyesség, amelyet egyrészt a klérus, másrészt az udvari kamara köt, a jövőben tiszteletben tartandó jogok és követendő eljárásra nézve. A két egyezkedő fél között azonban rendkívül nagy a különbség. Az egyik, a kamara, a királytól nyervén megbízatást a kincstár érdekeinek képviselőtére, mint jogilag teljesen kifogásolhatatlan fél vehetett részt az egyesség létrehozatalában. Nem így a bizottság egyházi tagjai. A négy főpap, a királyi meghívás alapján is, csak mint négy püspök állott szemben a királyi kincstár képviselőivel, és nem mint a magyarországi főpapság meghatalmazottjai. Amit ők ott a tanácskozások folyama alatt mondtak, javasoltak, határoztak, azt kétségkívül mind legjobb lelkiismeretük, meggyőződésük szerint s az egyház és az egyháziak érdekében tették,

¹⁾ *Országos Levéltár.* Benignae Resolutiones. 1700. 12. octobr.

de mindig csak mint magánszemélyek szerepeltek, akik nem egy testületnek a felfogását képviselik, hanem csupán a maguk nézeteinek adnak kifejezést.

Ha a felség kijelölt volna a püspöki karból négy tagot, s ezeket megbizta volna, hogy a kancellária és kamara képviselőivel állapítsanak meg egy tervezetet, amely szerint a sokat bolygatott kérdés a legjobban megoldható lenne, s ő a felség, ha ezt jónak találja, majd életbe lépteti, kötelező erővel látja el, és vagy királyi hatalmából kifolyólag, vagy törvényhozásilag annak megtartását mindenkre nézve kötelezővé teszi, a püspökök eljárásához senki egy szóval sem férhetne. Nekik nemcsak joguk, de kötelességük is lett volna a királyi felhívásnak engedelmeskedve, a felséget legjobb meggyőződésükből származó javaslataikkal szolgálni.

Azonban nem ez az eset forgott itt fenn. Ők nem mint tanácsadók, javaslatszerkesztők vettek részt a tanácskozásban, hanem mint egyezkedő felek. Erre vall a kolloncsi egyezménynek a neve, egész tartalma, a királyi megerősítésnek, a későbbi törvénybeiktatásnak a módja. Így magyarázza az ő eljárásukat másfél század óta mindenki, és így magyarázták ők maguk is.

Ahhoz pedig, hogy ők ott az egész magyarországi klérus nevében olyan egyességet kössenek, amelynek értelmében a főpapság jogainak egy részéről lemond, vagy bizonyos teher viselését vállalja magára, csak akkor lett volna joguk, ha előbb erre a klérus őket felhatalmazta volna. Miután azonban ez nem történt meg, a kolloncsi egyezmény sem tekinthető a főpapságra nézve kötelezőnek, daczára annak, hogy 1703 jun. 15-én a király által is megerősítettett, mert a királyi megerősítés sem pótolhatta az egyik szerződő fél hiányzó jogi képességét.

A Kolloncs primás elnöklete alatt elfogadott, és nevére elnevezett egyezmény, a következő hét pontból áll.

1. Valamely főpap elhalálozása esetén, haladék nélkül írja össze minden néven nevezendő ingóságát két káptalani tag, a kamara képviselőjének részvételével úgy, amint azt már az 1675 december 29-ki királyi rendelet előírta. Ha

az elhalálozás helyén nem volna jelen azonnal kamarai tisztviselő, a hagyatékot egyelőre a két káptalani kiküldött pecsételje le, azonban egyuttal sürgősen értesítendő a halál-esetről a legközelebb eső kamarai tiszt is.

Viszont, ha az elhalálozás olyan helyen történik, ahol csak kamarai hivatalnok tartózkodik, ez tudósítsa a káptalant. Gondot kell fordítani az ingóságok biztonságba helyezésére is.

2. A lepecsételt ingóságokról (különválasztva az öröklött javakat, a melyek a rokonokat, s külön az alapítványiakat, amelyek a javadalmat illetik) a káptalani tagok a kamarai tisztviselővel, vagy a körülményekhez képest a királyi biztossal együtt, pontos leltárt vesznek fel három példányban, amelyben feltüntetik az összeirt dolgok becsértékét is, s azt azután nevük aláírásával és pecsétjükkel megerősítik. A leltár egyik példányát az egyik káptalanbeli tag, a végrendelettel együtt, az illető püspöknek, a másik káptalani megbízott a második példányt az érseknek, a kamarai tiszt pedig a harmadik példányt saját felettes hatóságának nyújtja be. Ha a hagyatékhoz ingatlanok is tartoznának, amelyekről rendelkezni az elhalt nem nyert királyi engedélyt, ez esetben, miután az ily javaknak a királyi kincstárra kell szállaniok, a káptalani megbízottak kizárásával, egyedül csak a kamara meghatalmazottja készítsen ezekről leltárt.

3. A végrendelet végrehajtása, vagy ennek nem létében a hagyaték felosztása, minden késedelem nélkül a következő módon eszközöltessék, az illető püspök, vagy érsek megbízottjai, és a királyi kincstár képviselője által: a hagyatékból mindenekelőtt levonandók a temetési költségek, a cselédség járandóságai, az adósságok; ez utóbbiakra nézve azonban megjegyzendő, hogy ha az elhunyt főpap azon célból csinált volna adósságot, hogy ezáltal az egyházat, vagy a papnevelési alapot megrövidítse, miután az ily adósságcsinálás tiltva van, az ily adósságok érvényteleneknek tekintendők, és semmiféle körülmények közt ki nem fizetendők.

A könyvek, kéziratok azon káptalanra szállanak, amelynek a megboldogult tagja volt, vagy pedig azon java-

dalomra, amelyet élvezett, az itt lévő vagy létesítendő könyvtár számára; az egyházi szerek, öltönyök és szentelt edények az egyházi, a házfelszerelés pedig, úgymint az asztal-, konyha-, pinczekészlet, székek, ágyak, szőnyegek, az utódot illetik. E célból célszerű volna, ha az egyháziak már életükben készítenének mindazon házi felszerelésekről bizonyos jegyzéket, amelyeket utódjaikra kívánnak hagyományozni.

4. Ami mindezen levonások után a hagyatékból fennmarad, az három egyenlő részre osztandó; ebből egy rész az egyháznak jut, papneveldék építésére, templomok helyrehozására, vagy lelkészlakok javítására, — az elhunyt kívánságához képest; a másik részt a királyi kincstár kapja meg várerődítési célokra, a harmadik részről pedig a javadalmas egészen tetszése szerint rendelkezhetik, és vagy jámbor célokra, vagy rokonaira hagyományozhatja. Ha pedig az illető főpap végrendelet hátrahagyása nélkül halt meg, ezen harmadik harmad azon rokonokra száll, akiket a hazai törvény ily esetben törvényes örökösöknek elismer; és ha ilyen rokonok nem volnának, úgy ezen rész két egyenlő részre osztandó a királyi kincstár, és az egyház között.

5. Az egyházi javaknak, vagyis azoknak, amelyek a javadalomhoz tartoznak, kezelése, az 1675. deczember 29-ki legfelsőbb leirat rendelkezése szerint, két egyén által történjék, akik közül az egyiket az elhunyt javadalmasnak ordinariususa, a másikat a kamara jelöli ki; ezek közösen intézkednek mindenben s főleg arra törekednek, hogy a javak jó karban tartassanak, a jövedelmek rendesen befolyjanak, egyszóval, hogy a gazdaság vezetésében mulasztás ne történjék. Jutalmul fáradozásaik fejében, bizonyos javadalalmazásban részesülnek, mihelyt megbízatásuknak vége szakad.

6. A javadalom üresedése ideje alatt — ha ez meghaladja a negyedévet — az új javadalmas installációjáig befolyó összes jövedelem fele részben az egyházné, fele részben a kincstáré.

7. Ha valaki — bármily állásban legyen — akár a főpapok hagyatékaiból, akár székküresedés esetén a befolyó

jövedelemből valamit. akármily ürügy alatt, vagy okból, eltulajdonít, vagy az egyházat és a kincstárt megkárosítani merészi, a törvények értelmében szigorúan megbüntetendő.¹⁾

Midőn a király ezen pontokat 1703 június 15-én megerősítette, Kollonicshoz intézett leiratában egyuttal elrendelte, hogy mint a főpapság végrendelkezési és hagyatéki ügyeire vonatkozó legfelsőbb rendelkezését, a klérussal közölje.

A kollonicsi egyezmény — mint látjuk — kiterjeszkedik nemcsak a főpapság végrendelkezési ügyeire, hanem más vitás kérdésekre is, mint pl. a javadalmaknak szűkürsedés esetén való kezelésére.

Az egyezmény, mint kétoldali szerződés egyrészről megállapítja, másrészről elismeri, a kincstár jogát a főpapi hagyatékok, és az üresedésben lévő javadalmak jövedelmeinek egy részéhez. Ami ellen a főpapság évszázadokon keresztül lankadatlanul küzdött, amit II. Ferdinand csak óhajtott, s ezt is csak egy a kereszténység érdekeire visszavezethető jámbor czímen, s amit maga I. Lipót is kezdetben csak bizonyos megkerüléssel kívánt meg, az most az egyezmény szempontjából, a főpapság részéről tartozó köteleességgé, a kincstár részéről törvényes joggá vált.

Nem kerülheti el figyelmünket, hogy az egyezmény létesülésével nem csupán a kincstár érdekei, hanem az egyház jogai is — legalább bizonyos tekintetben — érvényesültek. A királynak, sem az általános egyházi törvények értelmében, sem pedig a magyar királyi kegyuraság alapján, nem állott jogában a főpapság végrendelkezési jogát megszorítani, vagy hagyatékának egy részét a kincstár számára követelni. De szabadságában állott a klérusnak lemondani valamely jogáról, valamint abba is beleegyezni, hogy szerzett javainak egy része honvédelmi czélokra fordítások.

Ennyiben tehát igazolni lehet Kollonics eljárását, midőn az egyezmény pontjait elfogadta.

Más kérdés az, hogy megvolt-e ehhez a joga? S fen-

¹⁾ L. *Boncz* könyvében: A kath. főpapi hagyatékok körüli eljárás.

tebb elmondottuk már, hogy nem volt, mert erre nem volt felhatalmazva a püspöki kar részéről.

Más mulasztás is történt azonban részéről.

Kollonicsnak, mint az ország első főpapjának, tudnia kellett, hogy még maga a főpapság sem mondhat le bizonyos jogairól, s főképen nem áll jogában az egyházi vagyon egy részét kincstári czélokra átengedni, a római szent szék beleegyezése nélkül. Ennek daczára, nem tartotta szükségesnek az egyezményhez Róma jóváhagyását kieszközölni. Az egyezmény érvényességéhez tehát, ezen szempontból is, szó fér.

Hogy Kollonics eljárását magunknak megmagyarázhassuk, magatartásának indokait, egyházpolitikai szereplésének más irányú tevékenységével párhuzamosan kell tekintenünk.

Az ő idejében Lipót udvaránál már megvoltak az új irány törekvései, amelyek a királyi hatalmi kör kiterjesztését czélozták, a szorosan vett egyházkormányzati ügyekben is. Az eddig alig használatos üres címet, az apostoli királyság eszméjében, már ekkor a legjelentékenyebb jogok és kiváltságok forrásává tették. A király felveszi »Magyarország apostoli királya«, »Isten egyházainak legfőbb kegyura«, »a magyarországi egyházak új alapítója« címeket, és ezzel egyidejűleg gyakorolja az egyház legfőbb kegyurának, az egyház javai legfőbb felügyelőjének jogait és teendőit. Tudomást szerez magának az összes egyházi javak, birtokjogok és jövedelmek felől, ellenőrzése alá helyezi az országos kormányshékek útján az összes egyházi javadalmakat, korlátlan hatalommal rendelkezik a töröktől visszavett területeken lévő egyházi javokról, anélkül, hogy akár az egyház, akár az ország hozzájárulását kikérné; inti és buzdítja a püspököket, hogy a lelkészek neveléséről gondoskodjanak, zsinatokat tartsanak; felhívja a kegyurakat hogy plébániákat alapítsanak, templomokat, iskolákat építsenek; elrendeli, hogy kegyuri jogokat csak katolikus birtokosok gyakorolhatnak stb. Igaza volt tehát a pápai nuncziusnak, midőn 1701-ben azt jelenti Rómába, hogy »Magyarországban az

apostoli ország kiváltságait, az apostoli szent szék tekintélyétől való teljes függetlenségig terjesztik ki.«

És aki ez irányban legelől állott, legmesszebb elment, az éppen Kollonics Lipót, az ország primása volt. Ő volt a lelke a behozott újításoknak, és ő volt az, aki a kegyuri jog kiterjesztésével elért eredményekhez, a legszívósabban ragaszkodott.

Fraknói könyvében egy nagyon jellemző esetet találunk róla feljegyezve.

Egy szepesi pap pere alkalmából, aki az ő ítéletét a nuncziushoz felebbezte, azon tételt állította fel, hogy az esztergomi érseki törvényszéktől, a primásnak mint a szent szék született követének törvényszékéhez kell felebbezni; azokat pedig, akik az ő törvényszékének mellőzésével Rómába fellebbeznek, jogában áll megbüntetni. »Azt képzeli — írja a nunczius jelentésében Rómába — hogy az ország apostoli jellege a primás ítéleteit felebbezhetlenné teszi.«¹⁾

Amit itt látunk, azt tapasztaljuk Kollonics egész egyházpolitikai szereplésében. Sokkal inkább törekedett tárgítani a királyi kegyuraság jogkörén, mintsem hogy megőrizhette volna önmagában a tiszteletet, mások jogai iránt. Sokkal inkább volt egész egyénisége, felfogása, az udvari emberé, mint hogy főpapi állásából kifolyólag, a kellő érzékkel tekinthette volna a szent szék jogait.

Ez vezette őt, nem csak helytelen de jogtalan álláspontra, a főpapság végrendelkezési ügyében is. Elhitette magával és társaival, hogy a hagyatékok egy részének a kincstár céljaira való elvonásához, elég a királyi kegyuri beleegyezés, illetőleg intézkedés, az tehát megtörténhetik a római pápa jóváhagyása nélkül is. Úgyszintén, hogy a kamarával általa a klérus nevében kötött egyezménynek törvényes erővel való felruházására sem kívántatik egyéb, mint a legfőbb kegyur megerősítése. Arra nem volt tekintettel, hogy ez az egyezmény már alapjában is érvénytelen és semmis, miután ő neki nem állott jogában az egész főpapság

¹⁾ *Fraknói*: A magyar királyi kegyuri jog. 409—417. l.

nevében elfogadni olyasmit, ami az ő közös jogaikat érintette.

Kollonics azonban hatalmasan csalódott, ha azzal kecsegtette magát, hogy a főpapság a háta megett, megkérdezése nélkül, kötött egyezményt szó nélkül el fogja fogadni, és belenyugszik mint olyanba, amelyen már változtatni nem lehet. Alig hogy az egyezményt a királyi rendelet közhírré tette, kezdetüket vették a főpapok részéről a felszólalások és tiltakozások az új intézkedés ellen, s egyuttal azonnal megindult a mozgalom annak hatályon kívül helyezésére, illetőleg megváltoztatására.

Kivált midőn a kamara eljárása meg éppen nagyon alkalmasnak mutatkozott arra, hogy az elégedetlenséget szítsa, és a támadásokra alapot és okot szolgáltatasson.

Így pl. megtörtént, hogy a Kollonics-féle egyezmény daczára, az összes hagyatékot lefoglalta a kamara. Elhalálozván Dvornikovics Mihály váci püspök, I. József király 1705 október 18-án elrendeli, hogy miután az elhaltnak, kivált Győrben található hagyatéka, az országos törvények értelmében a királyi kincstárra száll, a kamara foglalja le a javakat, készítsen róluk leltárt, és a készpénzből 12,000 frtot küldjön a pozsonyi és győri katonai parancsnokságnak.¹⁾

Azonban ennél még nagyobb igazságtalanság is előadta magát. Megtörtént az az eset, hogy a kamara magával a királyi intézkedéssel is ellentétbe helyezkedett, és megtámadta a király által kiállított végrendelezési engedély érvényességét.

Mattyasovszky László nyitrai püspök és udvari kancellár, ugyanaz, aki az egyezmény megkötésében részt vett, halála előtt folyamodott Lipót királyhoz, hogy a pozsonyi káptalannál letétemenyezett végrendeletét királyi jóváhagyásával megerősíteni méltóztassék, miután attól tart, hogy — mint nem egy főpap végrendeletével történt Bécsben, úgy mint Magyarországon — akár a kincstár, akár más

¹⁾ *Országos Levéltár. Benignae Resolutiones. 1705. fol. 9.*

valaki részéről, megmásíttatnak intézkedései, és javai más célokra fordíttatnak. Esedezik tehát, hogy tekintettel hűséges szolgálataira, és az ország azon törvényeire, amelyek az összes szerzett javakra nézve végrendekezési szabadságot biztosítanak számára, végrendeletét ne csak megerősíteni, hanem az udvari marsal, a kamara, a kincstár részéről történő minden megváltoztatástól megőrizni kegyeskedjék. Királyi kegyeinek elismeréseül és hálája jeléül, bár már három esztendőn keresztül meg van fosztva javaitól a zavaros időben, és ugyanezen okból nincs abban a helyzetben, hogy az ország közszükségleteire kívánságához mértén áldozhasson, mindazonáltal azon javaiból, amelyeket az ellenség zsákmánylása elől sikerült megmentenie, 10,000 frtot hagyományoz országos célokra.

Lipót a püspök ezen kérésére 1705 ápril 22-én egy iratot állít ki, amelyben kijelenti, hogy Mattyasovszky kérelme mindenben megfelelően az ország törvényeinek, azt — tekintettel kiváló szolgálataira — minden részében teljesíti, végrendeletét királyi jóváhagyásával megerősíti és mindenkit eltilt attól, hogy a végrendelező intézkedéseit bármely okból is megsértse.¹⁾

Lipót 1705 május 5-én meghalt. Alig hogy utódja, I. József elfoglalta a trónt, az udvari kamara lépéseket tett a királyi intézkedés megmásítása, és a végrendelet megsemmisítése céljából.

E végből felszólította a királyi jogügyek igazgatóját, Mesko Ádámot, hogy terjeszsze be erre nézve véleményét.

Mesko nem habozott kijelenteni, hogy a törvényes intézkedésekre, a gyakorlatra támaszkodva, tekintettel a kincstárra hagyományozott összegnek aránytalanul csekély voltára, nem tarthatja érvényesnek a püspök végrendeletét, hanem azt hiszi, egészen jogos lenne a hagyaték harmadrészt lefoglalni a kincstár javára.

A kamara a prímást — Kollonicsot — is megkérdezte ez ügyben, aki elismerte, hogy a király megerősítette a

¹⁾ *Országos Levéltár. Benignae Resolutiones. 1705. fol. 18.*

végrendeletet, de megjegyezte, hogy a királyi megerősítő okmány nagyban eltér a régi ilyenmő okiratoktól, úgy szintén az általa megkötött egyezménytől is nagyban különbözik.

Az udvari kamara, mielőtt a végrendelet érvényességét megtámadta volna, előbb a királyi megerősítő okiratot kívánta hatályától megfosztani. 1705 május 29-én tehát újból intézkedik, hogy úgy a királyi jogügyek igazgatója, mint a magyar kamara tanácsosai nyilatkozzanak az iránt, valjon a királyi engedély-okirat, *amely sem a kamarával nem lett megelőzőleg közölve*, sem pedig a szokásos záradékkal ellátva, érvényesnek tekintendő-e? ¹⁾

Nem tudjuk, mit felelt a királyi jogügyek igazgatósága erre a fogas kérdésre, de ismerjük az ügy végleges lebonyolításának módját.

A vita a végrendelet érvényessége felett már két éven át húzódott, de a felek nem tudtak egymással megegyezésre jutni. Végre Keresztély Ágost prímás és a kamara megállapodásra jutottak, a sokat bolygatott hagyatéki ügy rendezésére nézve.

A dolog elég különös módon ment végbe. A prímás is, meg a kamara is, arra az álláspontra helyezkedett, hogy itt nem a kollonicsi egyezmény, nem is a királyi megerősítés érvényessége tartandó szem előtt, hanem I. Lipótnak 1677-ki legfelsőbb rendelete, amely kimondja, hogy ha a véghelyekre valamely végrendelező főpap a hagyatékhoz mérten csekély hagyományt tett, s ez ellen a fiskus felszólal, ez esetben az esztergomi érsek, vagy helyettese egyetértően határozanak úgy amint legjobbnak látják. Miután pedig Mattyasovszky végrendeletében éppen ez a hiba, nem lehet más eljárást követni, mint amelyet a királyi rendelet erre nézve megállapít.

Ennek alapján a prímás 1707 május 13-án saját elnöklete alatt, a következő bizottságot hívta össze tanácskozásra: a kamara részéről Volkrai Ottót, az udvari kancellária részéről Illésházy Miklóst és Erdődy Ádám nyitrai

¹⁾ *Országos Levéltár. Benignae Resolutiones. 1705. fol. 9. b*

püspököt, a végrendeleti végrehajtók és örökösök közül pedig Ghillányi György vál. novi püspököt, Hunyady Lászlót, Miklóst, és Ramiani Pétert.

A tanácskozás során a végrendeleti végrehajtók kijelentették, hogy ragaszkodnak előbbeni írásbeli felterjesztésükhöz, és miután az ő feladatuk egyedül és csupán csak a végrendelet végrehajtásában áll, nem áll hatalmukban annak bármilyen megváltoztatásába beleegyezni. De megkülönböztetve a királyi diploma sem kívánja meg, az ehhez való hozzájárulásukat.

A bizottság többi tagjai, főként azt tartva szem előtt, hogy a sokáig huzódó ügy végre lebonyolítottassék, támaszkodva II. Ferdinand diplomájára, s a felségnek ez ügyben legújabbán kiadott legfelsőbb elhatározására, amelynek értelmében a jámbor hagyományok, amelyek közé a szegény rokonoknak szánt összeg is számítandó mint alamizsna, minden esetben érintetlenül hagyandók, a következő megállapodásra jutottak. 1. Az örökösök részéről minden, a kincstár ellen emelt követelés érvénytelen, és mint ilyen megszüntetendő. 2. Viszont a kincstár is lemond minden követeléséről, amelyet akár az örökösök, akár a rokonok, a volt jószágkormányzók, vagy maga a hagyaték ellen emelt, vagy emelhetne. 3. A bizottság kimondja, hogy a végrendelező püspök által a véghegyek fentartására hagyományozott 10,000 frtnyi összeg, csakugyan nem áll arányban a hagyaték nagyságával. Ennélfogva határozatilag kimondja, hogy a végrendeleti végrehajtók a 10,000 frton felül még 20,000 frtot fizessenek le a véghegyek javára. Miután pedig a legfelsőbb elhatározás értelmében, ezt az összeget nem lehet a kegyes hagyományokból és alapítványokból levonni, a legtöbbet öröklő Mattyasovszky György részéből — akár készpénzből, akár földbirtokból álljon ez — vonandó le, még pedig az örökség átadása előtt.

A bizottság, ezen megállapodását felterjesztette a felség elé jóváhagyás végett, kérvén egyuttal, hogy az elhalt főpap végrendeleti intézkedéseit újból megerősíteni méltó-

tassék. Ami azután I. Józsefnek 1707 május 29-ki leiratában csakugyan meg is történt.¹⁾

A kamara magatartása, amelyet ebben az egész ügyben tanusított, eléggé elárulja azt a hatalmaskodó önkényt, amelylyel a főpapság végrendelkezési ügyeit, a Kollonics-féle egyezmény megkötése után is, elbírálták, s amely még a legfelsőbb elhatározást is a kamara véleményének kívánta alárendelni.

Az ilyes és más hasonló esetek után nem csodálkozhatunk rajta, ha a klérus elégedetlensége nemcsak nem szűnt meg, hanem az 1708-ki országgyűlésen már ott szerepel a kérdés az országos rendek sérelmei közt.

Ámbár a klérusnak — olvassuk az országgyűlési irományokban — a Hármaskönyv I. részének, 2. és 9. fejezetének értelmében egyenlő jogokkal és szabadságokkal kell birnia az ország többi nemeseivel, s ennél fogva mint azoknak, úgy nekik is jogukban áll, ugyancsak a Hármaskönyv I. része 5. és 57. fejezetének alapján, szerzett javaikról tetszés szerint végrendelkezni, miután azonban a kincstár képviselői ezen jogukat és szabadságukat, különösen a legújabb időben, minden módon el akarják vitatni és megszorítani kívánják, habár az idézett Hármaskönyv I. része 93. és 100. fejezete, valamint az 1655. év 56. törvénycikke értelmében a fiskus az ingóságokban nem bir örökösödési joggal, hanem csak azon ingatlanokra vonatkozólag, amelyek közvetlenül a szent koronától veszik eredetüket, (Hk. I. rész 10. fejez.) az országgyűlés azon kéréssel folyamadik a felséghez, hogy az említett törvények, valamint az 1557. év 10. t.-cikkének erejénél fogva, nem vevén tekintetbe a *némely magánszemély által kötött szerződést*, az egyháziak is szabadon rendelkezhessenek szerzett javaikról, és így a klérus óhaja és kérelme, az 1598. évi 40. t.-cikknek megfelelően, végrehaláhára elintézését nyerjen.²⁾

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár*. Rajcsányi-féle kéziratok. 49. kötet, 114. l.

²⁾ U. ott. *Acta Diaetalia*. Fol. lat.
500.

A gravamenekre adott királyi válasz nem utasította vissza határozottan a rendek kívánságát, hanem késznek mutatkozott bizonyos engedményekre. Az egyháziaknak — úgymond — értve ezek alatt a főpapságot, sem az ingó, sem az ingatlan javakra nézve nem volt soha szabad végrendelkezési joguk, hanem köztudomás szerint, mindezen javak a kincstárra szállottak, s a kamara azokat le is foglalta.

Habár a felségnek szabadságában állana, még most is ragaszkodni a királyi kincstár ezen ősrégi jogaihoz, mindazonáltal, királyi kegyelmétől indítatva, hajlandó a következő megkülönböztetéssel élni: Magyarországon és a hozzá csatolt részekben a főpapságnak minden szerzett ingatlanai, egyszerűen a királyi kincstárba szállanak; az ingó javakra nézve valamely egyezményt lehetne kötni, amelyre — természetesen jogainak fentartásával — kész megbízottjait kegyelmesen kinevezni.¹⁾

Az országgyűlési rendek felszólalásának leglényegesebb eredménye azon fontos királyi kijelentés volt, hogy az ingóságok elhagyományozási jogára vonatkozólag, kész ő felsége új tárgyalásokba bocsátkozni. Nincs benn e kijelentésben világos szavakkal az, hogy a kollonicsi egyezményt maga a király sem tartja érvényesnek, hanem benne van, hogy a király maga is elismeri, miszerint a főpapság méltán elégedetlen az egyezménnyel, és csak saját igazát keresi, midőn ennek érvényen kívül való helyezésére lépéseket tesz. Vagyis a király, ha nem is nyíltan, legalább a sorok közt beismeri, hogy Kollonicsnak nem állott jogában a püspöki kar megkérdése, illetőleg felhatalmazása nélkül az egyezményt megkötni. Ebből azután természetesen nem következhetik más, mint hogy a főpapság nem is tartozik ezen reá nézve sérelmes egyezmény rendelkezéseit betartani.

Úgy látszik, így okoskodtak nemcsak az egyháziak, hanem az ő érdekeiket védelmező világi rendek is, mert mi-

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár. Acta Diaetalia.* Fol. lat.
589.

dőn 1709-ben a királyi resolútióra válaszukat megszerkesztik, nem is említik a felségnek az új egyezmény megalkotására vonatkozó ajánlatát, hanem felszabadítva gondolván a főpapságot az előbbeni egyezmény terhe alól, viszonzálásukban csak a klérus végrendelkezési szabadságának bizonyítására és biztosítására szorítkoznak.

Elmondják, hogy a magyarországi javadalmasoknak évszázados joguk, minden szerzemény javukról szabadon rendelkezni. Ezt a jogot nemcsak a sérelmekben idézett törvények adják meg nekik, hanem a többi közt az 1557. évi 10. t.-cikk is, amelynek rendelkezése szerint minden, bármely állásban lévő egyházinak szabadságai tiszteletben tartandók, és semmiféle kegyur ne foglalja le hagyatékaikat, akár végrendelet hátrahagyásával haltak meg, akár anélkül; ugyanezen törvény megújítása foglaltatik az 1647. évi 102. t.-cikkben is, eltekintve attól, hogy mint a Forgács-féle 1633-ki zsinat határozatából kitűnik, az egyháziak már előbb is ezen joguk élvezetében voltak. Ugyancsak ezen jog mellett bizonyít azon körülmény is, hogy, kivált Horvátországban, ahol nem volt annyi küzdelemnek és szenvedésnek kitéve a klérus, a mai napig sincs szokásban, hogy a kincstár rátegye kezét valamely főpap elhalálózásakor akár a hagyatékra, akár magára a javadalomra.

A jog is, a világi ügy, mint az egyházi, valamint a keresztény államokban követett gyakorlat is egyformán tanúsítja, hogy a papságot még azon esetben is megilletné a szabad végrendelkezési jog, ha pozitív törvény nem szólna is e mellett. Az egyháziak eddig is megemlékeztek legjobb tehetségük szerint végrendeleteikben, nemcsak az egyházi célokról, hanem a kincstári és országos érdekekről is, anélkül, hogy erre valamely törvény, vagy köztük és a kincstár közt létrejött megállapodás szorította volna őket. Mindezeknek alapján kéri a felséget, adja meg a szabad végrendelkezési jogot a főpapságnak oly módon, hogy az szerzett javairól, a király engedélyének kieszközlése, vagy a kincstár beleegyezése nélkül is, tetszése szerint végrendelkezhessék, és ne engedje meg, hogy akár czíme, akár javadalma után

tartozzék valaki a főpapsághoz, annak javait a fiskus törvénytelen módon, erőszakkal lefoglalja.

Együttal pedig a 16. pontban az iránt is megkeresik az országgyűlési rendek a királyt, hogy a Benkovics, váradi püspök hagyatékából, a kamarai tisztviselők által eltulajdonított ingóságok közül legalább a keresztek, gyűrűket és egyéb egyházi ékszereket adassa az egyháznak vissza.¹⁾

1710 január elején leérkezett az országgyűléshez a királyi válasz, a rendek replikájára. A felség ismét nem határozott az országgyűlés kívánságának megfelelően. Ísmétli, hogy a rendek által hivatkozott országos törvényczikkek nem a főpapságra, hanem a plébánosokra vonatkoznak, s miután ezek világi papok is, meg szerzetesek is lehetnek, azért hangoztatja a törvény, hogy minden egyházinak, bármely állásban legyen is, szabadságai és jogai tiszteletben tartassanak. Ezen törvényt nem is alkalmazta eddig még senki sem a főpapokra, akik jóval ezután, t. i. az 1598. évben, kérelmezték a maguk számára a végrendelkezési szabadságot. Éppen ez okból, a királyi fiskus is mindenkor törvényesen örökölt az elhalt főpapok után, Magyarországon úgy, mint a csatolt részekben. A felség ennél fogva most sem teheti azt, hogy a királyi kincstár törvényes örökösödési jogának világos sérelmével, előbbi határozatától eltérő választ adjon. Nem idegenkedik azonban másrésztől attól, hogy — királyi jogainak fentartásával — egy új egyezmény létesíttessék, amely a jámbor hagyományok, valamint az életben tett, vagy halálesetre szóló adományozásokat is felölelje, s ezennel királyi beleegyezését adja ahhoz, hogy a klérus a maga részéről felhatalmazott megbízottjait kijelölje, akik azután a király által kiküldendő biztosokkal, a tárgyalásokat erre nézve megkezdheessék.

A váradi egyház ügyében tett felszólalásra vonatkozólag pedig úgy határozott a király, hogy habár a kamarai tisztviselőnek nemcsak joga, de kötelessége is volt azon

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár. Acta, Diaetalia.* Fol. lat. 589.

tárgyakat lefoglalni, a felség ezeket most kegyelmes jóakaratából kifolyólag visszaadatja az egyháznak.¹⁾

Ezek után be kellett látnia a főpapságnak, hogy azt a végrendelkezési szabadságot, amelylyel csak a legrégibb időben rendelkezett szerzett javairól, s amely jogának legfeljebb csak a törvénykönyvben maradtak fenn némi nyomai, nem fog sikerülni többé visszaszereznie. Az ő végrendelkezési és hagyatéki ügyei elsőrendű kincstári érdekekkel váltak már. Többé nem arról volt szó, hogy mit mond a törvény, mit kíván a jog, hanem hogy mit követel a kincstár. A törvény, a jog, az országgyűlési sérelmek, a főpapság panaszos felszólalásai, sőt még maga a királyi kegyuri jog kérdése is, teljesen háttérbe szorult a fiskus érdekei mellett. Ekkor már senki sem vitatkozik afelett, hogy megilleti-e a királyi kincstárt valamely rész a főpapi hagyatékokból, s ha igen, mily jogcímen, mikor jutott ehhez? Ez mellékes dologgá lett.

Nem azért, mintha ezt a kérdést minden részről tisztázva látták volna, hanem mert belátták, hogy efelett versengeni merőben felesleges. A fődolog ettől fogva az, hogy mennyit kapjon a hagyatékból a kincstár. A főpapság minél kevesebbet akar adni, a kamara minél többet akar kapni. Ezen a kölcsönös huzavonán fordul meg ezentúl, a főpapság végrendelkezési jogának kérdése. És ha innen, vagy túlról, szóba jön is a vitatkozások folyamán a törvény, a régi gyakorlat, vagy magának a jognak a története, ez csupán azon czélból történik, hogy az illető fél minél tekintélyesebb részt tarthasson meg a saját rendelkezése alatt a főpapi hagyatékokból.

Az országgyűlési rendeknek a királyi resolútióra adott újabb válaszában már észlelhető ez a folytonos, eredménytelen küzdelem szülte ernyedtség.

A felirat megemlítvén, hogy a felség újabb elhatározásával is ragaszkodik az új egyezmény megkötéséhez, amely

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár.* Acta Diaetalia. Fol. lat. 589.

a főpapság végrendelkezési és hagyatéki ügyeit volna hivatva szabályozni, kinyilatkoztatja, hogy a klérus is elhatározta magát az egyezmény létesítésére, azon feltétel alatt, hogy a király nyilvánítsa beleegyezését abba, hogy akár végrendelet hátrahagyásával, akár anélkül hal el valamely főpap, a fiskusnak ne legyen beleszólása a hagyatéki ügyek rendezésébe, hanem a haláleset után a káptalan, vagy az ország primása, széküresedés esetén pedig, vagy ha a primás az országból távol lenne, a kalocsai érsek megbízottja végezze a leltározást, melynek végeztével a primásnak legyen köteles eljárásáról számot adni. A főpapság ennek fejében késznek nyilatkozik, jobbagyi hűségének jeléül, azon javadalmak után, amelyeket közvetlenül ő felsége adományoz, s amelyek után a kincstár egykor örökösödni szokott, összes hagyatékának egy ötödrészét a véghelyek fentartására átengedni, meg lévén győződve róla, hogy ha ez irányban kötelességének eleget tett, bármely intézkedéseket tett végrendeletében, akárkinek, akármily célra hagyományozta egyéb javait, intézkedéseit senki megmásítani nem fogja, hanem minden irányban tiszteletben fogja tartani.

Ne ütközzék meg azonban a felség afelett, hogy a főpapság, saját lelkiismeretének megnyugtatója céljából, az így megkötendő egyezményhez, a római pápa jóváhagyását és megerősítését is okvetlenül kikérni óhajtja.¹⁾

Az országgyűlés I. József halálával feloszlott.

A korona öcszésére Károlyra szállott, aki megkoronáztatása végett 1712 ápril 3-án Pozsonyba országgyűlést hirdetett. A koronázási ünnepélyek lezajlása után azonnal sietett válaszolni azon gravamenekre, a melyeket a rendek még a megelőző országgyűlésen József elé terjesztettek. Válasza a legtöbb pontra nézve kedvező volt; beleegyezését adta, hogy törvénybe foglaltassék azon ígérete, miszerint ő az országot csak az országgyűléseken alkotott, vagy a jövőben alkotandó törvények szerint fogja kormányozni.

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár. Acta Diaetalia.*

A királyi válaszban találunk egy pontot, a főpapság végrendelkezési jogára vonatkozólag is. A felség kinyilatkoztatja, hogy ragaszkodik ő is, az előbbi legfelsőbb határozatokban már említett új egyezmény létrehozatalához. Ha tehát a klérus megnevezi a maga felhatalmazott képviselőit, a király is kiküldi a kincstár részéről az ő megbízottjait, akik azután együttesen állapítsák meg érvényesen azt, amit az ügy rendezésére czélszerűnek és szükségesnek tartanak.

A rendek nemsokára azt jelenthették a felségnek, hogy a felhívásnak engedve, a papság megválasztotta képviselőit a két részről alakítandó bizottságba, a pécsi, váci és yáradi püspökök személyében. Mire a király is megbizta a két kamarát és a kancelláriát, hogy a kincstár érdekeinek képviselőiül, egy-egy megbízottat küldjenek a tanácskozásra.¹⁾

Az így megalakított bizottságnak feladata lett volna, még ezen országgyűlés tartama alatt rendezni a reá bizott ügyet. A Pozsonyban és környékén uralkodó mirigyhalál következtében azonban, az országgyűlési tárgyalások augusztusban megszakadtak, és csak 1714 szeptember havában vették újból kezdetüket.

Ezen idő alatt a bizottság működése is szünetelt. Sőt szünetelt még azután is, hogy a rendek megkezdették a tanácskozásokat. Így történt, hogy midőn az országgyűlés 1715 junius 15-én befejezte üléseit, és 136 cikkben törvénybe iktatta végzéseit, a bizottság még mindig nem volt abban a helyzetben, hogy az új egyezmény pontjait a király, vagy az országgyűlés elé terjeszthette volna.

Attól lehetett tartani, hogy azok után, amik az országgyűlésen történtek, a rendek állásfoglalása után a főpapság szabad végrendelkezési joga mellett, s a felség kinyilatkoztatott azon szándéka után, hogy a sérelmesnek talált kolloncsi egyezmény helyett hajlandó egy másikat létrejönni engedni a püspöki kar és a kincstár között, még nagyobb

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár. Acta Diaetalia.* Fol. lat. 588.

zavarok és viszálykodások fognak kifejlődni az elhalt főpapok hagyatékai körül, hacsak addig is, amíg az új egyezmény létre nem jön, bizonyos ideiglenes eljárás és rend nem szabatik meg.

E végből az 1715. év 16. törvénycikkelyeül a következőket iktatták a törvénykönyvbe:

Hogy a magyar szent korona alá tartozó főpapságnak (akik alatt csak oly egyháziak értetnek, akik királyi kinevezés folytán birják javadalmaikat) szerzett javaira vonatkozó végrendelkezési joga, amelyet eddig a fiskus kétségbe vont, véglegesen rendeztessék, ő császári és királyi felsége kegyesen megengedte:

1. hogy a II. Ferdinand diplomájában valamint Lipót-nak az ezt megerősítő rendeletében foglalt azon záradék értelmére vonatkozólag, amely a főpapokat a véghelyek segélyezésére kötelezi, s amely az úgynevezett Kollonics-féle egyezményben ugyan eléggé szabatosan körvonaloztatott, de később a klérus által kétségbe vonatott, a megkezdett bizottsági tárgyalások folytattassanak és befejeztessenek;

2. míg ez megtörténik, a végrendelkező főpapság vagy a kollonicsi egyezményhez tartozik magát tartani, vagy pedig a felséghez folyamodni, a végrendelkezési szabadság elnyeréseért;

3. az esetben, ha a II. Ferdinand diplomájának említett záradékára nézve kételyek merülnének fel, ő felsége, mint akihez ez egyedül tartozik, fogja a szükséges magyarázatot megadni.¹⁾

¹⁾ 1715. 16. »De Venerabilis Status Praelatorum, generaliter sub Sacra Regni Hungariae Corona existentium et comprehensorum (quo nomine ii duntaxat, qui ex Regia Collatione actualia, et provisa beneficia obtinent, intelliguntur) respectu bonorum, et rerum mobilium, per eosdem acquisite, hactenus ex parte Fiscus Regii in controversiam sumpta testandi facultate, ut tandem certa, et immutabilis modalitas statui possit, Sacra Caesareo-Regia Majestas benigne annuit:

1. §. Quatenus super Ferdinandaei Diplomatis per Venerabilem Clerum eatenus obtenti, et per divum Leopoldum Romanorum Imperatorem et Hungariae Regem confirmati, ac utrobique tenore insertae

clausulae Dominos Praelatos testaturos, ad Confiniorum subsidium obligantis intellectu, alias per subsecutam cum Eminentissimo ac Reverendissimo quondam Leopoldo, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinale a Kollonits, qua Archiepiscopo Strigoniensi, et Primate Regni Hungariae, Nomine totius Cleri conventionem, sufficienter explanato, sed per Venerabilem Clerum exposit in dubium vocato; caepta continetur et determinetur Commissio.

2. §. Interea vero, vel eidem Cardinalitiae conventioni, ad instantiam mentionati Cleri per Suam Majestatem Sacratissimam benigne confirmandae standum, vel pro Consensu Regio, super libera disponendi facultate recurrendum:

3. §. Quo casu, diploma etiam Ferdinandaeum, et praeattactam Obligatoriam clausulam, siquid ambiguitatis eidem subesset, Ipsamet Regia Majestas (Cui videlicet ejusdem interpretatio unice competit) benigne explanabit.*

IX.

Az 1715: XVI. törvényczikk alapján megtartott tanácskozások 1720-ban. — A királyi biztosok javaslatai. — A főpapság válasza. — A főpapok felirata a királyhoz 1722-ben. — A kamara nézetei. — Az 1722-ki országgyűlés a főpapság végrendelkezési ügyében. — A főpapok tanácskozásai és határozatai 1723-ban. — Az 1723. ápril 29-ki királyi leirat. — A főpapság magatartása. — Mária Terézia 1769. és 1773-ki rendeletei. — I. Ferencz 1793-ki leirata. — A főpapság végrendelkezési joga Erdélyben. — Az 1833-ki országgyűlés és a főpapság végrendelkezési joga.

Az 1715. év XVI. törvényczikkében törvényhozásilag is elrendelt bizottság, a nemsokára bekövetkezett török háborúk miatt, csak teljes öt év múlva, vagyis 1720-ban alakult meg Pozsonyban.

III. Károly király még 1716-ban, a török háborúk előtt, a pápa által is engedélyezett egyházi tizedek helyett, inkább szeretett volna a klérus által egy bizonyos átlagos összeget megállapíttatni. Ő e segínyt később állandósítani és rendszeresíteni kívánta, a végvárak fentartására. Ámde ezzel szoros összefüggésben volt, a főpapság végrendelkezési ügyének rendezése is. A király tehát 1719 október 9-én kelt leiratában úgy intézkedett, hogy a főpapok jöjjenek össze mielőbb Pozsonyban, és határozzanak mind a két dologra nézve.

A püspöki kar, mielőtt összegyűlt volna a tanácskozásra, kérdést intézett Rómába aziránt, valjon a várak fentartására kívánt adót megszavazhatja-e? A pápa már

december 2-án felelt e kérdésre, azt irván a primásnak is, meg a nuncziusnak is, hogy a király, lelkiismeretének sérelme nélkül, nem követelhet a papságtól ily adót, ha azonban a jövőben rá lesz szorulva ily segélyre, a szent-szék ismét szívesen átengedi egy bizonyos időre az egyházi tizedek egy részét.

A király, látván a főpapság késedelmezését, 1720 január 4-én újból megsürgeti a tanácskozás megtartását, meghagyván egyuttal a kijelölt elnöknek, Csáky Imre gróf kalocsai bibornok-érseknek, hogy a főpapság végrendelkezési ügyét is vegye fel a gyűlés tárgysorozatába »nehogy — úgymond — a királyi fiskus, mint a magtalanul elhaltak törvényes örököse és utóda, az eddig gyakorlatban volt módozatot ezentúl is folytatni kényteleníttessék. Reméltük ugyan, folytatja tovább, hogy a klérus az 1715: XVI. törvényczikk szerint, vagy az említett bizottságnak, mely a főpapság végrendelkezési jogának szabályozása végett küldetett ki, folytatása végett, vagy a Kolonics-féle szerződés megerősítése végett, hozzánk alázatos folyamodványt fog benyújtani; a klérus mindazonáltal ahelyett, hogy a törvényes intézkedés valamelyik pontjának létesítésén munkálkodott volna, ezen ügyet, bár mind reá magára, mind a királyi fiskusra nézve nem csekély fontosságu, úgylátszik, készakarattal a feledékenységnak engedte át.«¹⁾

Végre a főpapok mégis összegyűltek, hogy a kívánt tanácskozást megtartsák.

A király rendeletére a főpapi kongresszus előtt megjelentek a királyi biztosok, köztük a királyi jogügyek igazgatója is, és két pontot terjesztettek a tanácskozó főpapok elé, amelyek közül az első a felség azon óhaját fejezte ki, hogy a klérus adjon várerődítési czélokra, akár ajándék, akár segély czímén, 20,000 forintot, a másik pedig a főpapság végrendelkezési ügyére vonatkozott.

Erre vonatkozólag a királyi biztosok mindenekelőtt

¹⁾ *Horváth Mihály.* Magyarország története. Budapest, 1873. VII. 102. l.

azt a kérdést intézték a főpapsághoz, hogy ragaszkodni kíván-e az egyházi rend a Kollonics-féle egyezményhez, vagy sem? Már előre is megjegyzik azonban, hogy e kérdés megoldásánál többféle nehézség fog felmerülni, amelyek onnan származnak, hogy nincs eddigelé pontosan meghatározva, mennyi a királyi kincstárt megillető egy harmadrész? Mennyire rúg ez? Egyenlő-e minden hagyatéknál, vagy mindegyiknél más? Hogy ezen nehézségek legyőzhetőek legyenek, azt az indítványt terjeszti a királyi kincstár képviselője a kongresszus elé, hogy a javadalmak jövedelmeinek arányához képest, minden egyes főpapra nézve állapíttassék meg bizonyos összeg, amelyet, ha az illető akár életében bármikor, akár végrendeletében a királyi kincstár javára biztosít, egyéb javaira nézve szabad végrendelezési jogot élvezzen. Ha pedig ez nem volna lehetséges, vagy amiatt, mert az ily egyöntetű megállapodás elé, akadályokat gördítene a javadalom különböző időtartamú élvezete, vagy az egyes főpapoknak gazdálkodni tudása, vagy egyéb számbaveendő okok miatt, úgy a főpapok külön-külön állapítsanak meg oly részarányos összeget, amelyet, ha valamely főpap életében nem tett le a kincstár javára, a kamarai tisztviselőknek joguk legyen a hagyatékból kiszakítani, tiszteletben tartatván egyebekben az elhaltnak végrendeleti intézkedései.

A királyi kincstár képviselője kifogásolja egyuttal azt is, hogy a káptalan kiküldöttje, széküresedés esetén, a kamarai megbizottal együtt vegyen részt a javadalom kezelésében. Ez ugyanis nem jelent mást, mint hogy enélkül az egyház javai vagy hűtlenül kezeltetnének, vagy elpusztíttatnának, s éppen ez okból sérelmes a királyi tekintélyre nézve. Ugyanezen az alapon azt is lehetne kívánni, hogy a főpapok életében meg a kincstári megbizott szerepeljen a gazdasági dolgok intézésében.

Végre, az 1715. évi XVI. törvényczikk értelmében, a végrendelezés nélkül elhalt káptalani tagok hagyatékaik után is megilleti a fiskust az örökösödési jog; erre nézve is szükséges volna a kongresszusnak valamit határoznia.

A királyi kincstár képviselőjének előterjesztéséből világosan megítélhető a kamara szándéka, amelynek minden egyes előnnyel, mely reá háramlott, csak növekedtek igényei.

Míg II. Ferdinand diplomájának értelmében csak reménylette, óhajtotta a felség, hogy a főpapság végrendeleteiben a véghelyekről, vagyis a kincstári célokról nem fog megfélemlkezni, addig a kamarának az volt a törekvése, hogy a király az ily hagyományokat megkövetelje. Midőn ezt I. Lipót uralkodása alatt elérte, ismét elégedetlenkedni kezdett, s most már azt tűzte ki célul maga elé, hogy az ily köteles hagyományok mennyisége is meghatározottassék, s ne függjön az egyes főpapoktól, hogy hagyatékaikból mennyit szánjanak a kincstár javára. A kollonicsi egyezmény ezt is megállapította. Azt lehetett volna várni, hogy most már meg fog nyugodni a kamara is a kivírt eredményben, és a hagyatékok egy harmadával be lesz elégedve. Szó sincs róla. A mikor észreveszi, hogy a főpapság fel akarja a felség részéről is oldatni az ő — a főpapság — kijátszásával kötött egyezményt, nem hogy az képezte volna gondját, miszerint a már egyszer nagy nehezen kicsikart előnyt biztosítsa a jövőre is, hanem ismét új és az eddigieknél még nagyobb igényekkel lépett fel. Azt akarja ugyanis elérni, hogy a hagyaték egy harmadrésznél is többet kapjon a főpapok javaiból a kincstár.

Mert tisztán ez az értelme az előterjesztésnek. A kollonicsi egyezmény alapján egy harmad a kincstárra jutott, tekintet nélkül arra, mennyi volt az egész hagyaték. Ha nagyobb volt, nagyobb rész illette a fiskust is, ha kisebb, kevesebb jutott neki is. Pl. ha valamely püspök csak rövid időn át élvezhette javadalmát, az előbbi időből pedig nem voltak még megtakarított javai, vagy pedig hosszú időn keresztül ült ugyan püspöki székében, de rosszul gazdálkodott, akkor bizony a hagyatéka sem lehetett valami gazdag, s így a fiskus harmadrésze is összezsugorodott.

A kamara meg akarta akadályozni, hogy a kincstárt ily *veszteségek* ériék, s azt indítványozta, hogy vagy minden egyes püspökre nézve állapítsa meg a kongresszus azt az

összeget, amelyet kincstári czélokra köteles hagyományozni, vagy pedig vessé ki reájuk ezt oly arányban, aminő javadalmat élveznek, vagy amily mértékben gazdálkodnak, vagy amennyi ideig a jövedelmeket élvezik, vagy ahány esztendeig élnek. Egy szóval, a kamara ezen a czímen szerezett volna a főbb javadalmak élvezőire valamelyes tekintélyesebb adót kiróni, ennek a szónak az emlegetése nélkül.

E mellett azonban szeretett volna még egy lépéssel tovább is menni. A kanonokok eddig nem számíttattak a nagyobb javadalmasok közé, és a kincstárnak sem jutott eszébe örökösödési igénynyel fellépni az ő hagyatékaik iránt. 1710-ben már a rendeknek a királyi leiratra adott válaszában azt a panaszt olvassuk, hogy a kamara lefoglalta egy kanonoknak és egy káplánnak a hagyatékait. A kincstár képviselőjének a főpapi kongresszus elé terjesztett javaslatában pedig már azt az óhajt találjuk, hogy ezt a dolgot is valahogyan rendezni kellene.

A főpapság azonban óvatosabb volt, hogysem az előterjesztés megvitatásába belement volna. Csáky Imre bibornok, kalocsai érsek elnöklete alatt, aki a távollévő primást helyettesítette, egyszerűen azt felelte mindezekre, hogy miután a királyi biztosok nincsenek teljhatalommal felruházva arra, hogy a sokat feszegetett ügyben tanácskozzanak, határozzanak és érvényesen végezzenek, előbb igyekezzenek a felségnél ezen felhatalmazást kieszközölni, s akkor azután a klérus is megnevezi a maga teljhatalmu képviselőit, akik meg lesznek bizva azzal, hogy a király jóváhagyása alá terjesztendő pontok megállapításában részt vegyenek.¹⁾

A főpapság a maga részéről Csáky Imre gr. bibornok-érseket, Erdődy nyitrai, Nádasdy nagyváradi, Volkra Otto veszprémi, Spátay, Okolicsányi és Mednyánszky választott püspököket bizta meg, a folytatandó tanácskozásokra a képviseléssel.

A király viszont, az udvari kamara ajánlatára Majthényi János kir. ügyigazgatót, és báró Viechter Ignác ka-

¹⁾ *Primási Egyházi Levéltár.* A. V. 2145. Nr. 1.

marai tanácsost nevezte ki a kincstár érdekeinek képviselőjére.

A főpapság, mindjárt a legközelebbi ülésen, azt a kérdést intézte a királyi biztosokhoz, van-e teljhatalmuk — kívált báró Viechternek — a tárgyalásra, miután a püspökök ez uttal végleg el akarják az ügyet intézni.

A biztosok azt felelték, hogy nekik csak az a meghatalmazásuk van, amit megbízó levelük mutat. Egyébre különben nincs is szükségük mindaddig, míg a főpapság az iránt nem nyilatkozik, valjon a Kollonics-féle egyezményhez akar-e ragaszkodni, vagy pedig egészen új egyezséget kötni. A végleges döntés különben ő felségéhez tartozik.

A főpapok azonban nem érték be a válaszszal, és újból sürgették a teljhatalmu megbízottak kinevezését. Sőt június 8-án maguk a biztosok is kérdést intéznek az udvari kamaránál az iránt, hogy jövőben mihez tartsák magukat.¹⁾

A választ erre a kérdésre nem ismerjük, de annyit tudunk, hogy a király október 25-ki leiratában Majthényi Jánost, Grassalkovics Antalt és Maholányi Jánost bizta meg a főpapsággal való tárgyalással.²⁾

Ettől fogva azonban jó ideig ismét nem történt semmi új ez ügyben.

1721 január 3-án az udvari kamara — mint írja — attól tart, hogy a főpapság azon kifogásra támaszkodva, hogy meghalt a veszprémi püspök, ismét el fogja odázní a tárgyalásokat.³⁾

1721 február 26-án ismét ír az udvari kamara a pozsonyi kamara tanácsosainak. Értesült — úgymond — hogy Csáky gróf bibornok újlag elhalasztotta a főpapság végrendelkezési jogára vonatkozó tárgyalásokat, mindaddig, míg a primás az elhalt veszprémi püspök helyére nem nevez ki valakit a bizottságba. Úgy látszik — véli a kamara —

¹⁾ *Horváth Mihály* i. h.

²⁾ *Országos Levéltár*. Benignae Resolutiones. 1720. 25. octobr.

³⁾ U. ott. 1721. 3. januar.

hogy ez nem más, mint a dolog huzása-halasztása, mert a primás által megadott felhatalmazás alapján Csáky már több hónappal előbb intézkedhetett volna, a hely betöltése iránt. Felhívja tehát a tanácsosokat, hogy birják rá az érseket az ügy elintézésére, s hogy az oly fontos kérdés megoldását ne hátráltassa ily kifogásokkal.¹⁾

Mindazonáltal a tárgyalások szüneteltek továbbra is.

1722-ben szeptember 10-én III. Károly király, azon alkalmából, hogy az ország főpapsága az országgyűlés ideje alatt Pozsonyban időzött, ismét felszólította a primást, hogy a megszakitott tanácskozás fonalát újból felvegyék, és a főpapság végrendekezési és hagyatéki ügyeit nemcsak a kincstár, hanem az egyház érdekeire nézve is előnyösen rendezzék.

Egyidejűleg irt az udvari kamarának is, felhiván, hogy a megindítandó tanácskozásokon a királyi kincstár érdekeit képviselje. Ha pedig az óhajtott egyetértés a klérus ellenállása, vagy huzavonája következtében létre nem jöhetne, terjeszsze fel véleményét az iránt, hogy mi módon lehetne a papság és a fiskus közt fenforgó ellentéteket kiegyenlíteni.²⁾

A főpapok azonban még most is idegenkedtek a tárgyalásoktól. Ahelyett, hogy a felség felszólításának megfelelően megkezdették volna a tanácskozásokat, felíratot intéztek a királyhoz, amelyben három fő pontba foglalva érveiket, kifejtik ezen ügyben elfoglalt álláspontjukat.

1. A főpapság — mondják a fölíratban — nem ismerheti el a kincstár örökösödési jogát a főpapi hagyatékokra nézve, mert ezt a jogot sem a törvény, sem a szokásjog, sem pedig a kollonicsi egyezmény nem biztosítja neki. Ellenkezőleg, miután a törvény az egyháziakat a nemességgel ugyanegy kiváltságokkal ruházza fel, ugyanezen törvény szellemének megfelelőleg, ugyanazon végrendekezési joggal is kell birniok, mint aminővel azok birnak. Ehhez

¹⁾ *Országos Levéltár*. Benignae Resolutiones. 1721. 26. februar.

²⁾ *Primási Egyházi Levéltár*. A. V. 2145. Nr. 2—3.

járul még, hogy II. Ferdinand 1625. évi diplomájában, melyet 1677-ben I. Lipót is megerősített, szintén szigorúan meghagyja a kamara tisztviselőinek, hogy az elhalt főpapok javait semmiféle ürügy alatt ne merészeljék lefoglalni.

A mai visszaélés nem gyakorlaton alapuló szokás-jog. Azt a törvénytelen gyakorlatot, amely II. Ferdinand uralkodása előtt körülbelül hatvan évvel keletkezett, ugyanezen fejedelem meg is szüntette; azt a másikat pedig, amelynek értelmében a főpapi hagyatékok rendezésénél egy kamarai tisztviselő is szerepelt, miután I. Lipót ezt 1675. december 10-diki legfelsőbb elhatározásában elrendelte, ugyanő két év múlva kiadott leiratában hatályon kívül is helyezte.

A kollonicsi egyezményre is hasztalan hivatkozik a fiskus. Mert a világi és egyházi törvényekkel és joggal egyaránt ellenkezik, hogy valaki, legyen bár az illető előjáró, felebbvaló, valamely erkölcsi testületnek nevében, ennek megkérdezése nélkül, rá nézve sérelmes egyezményt kössön. Hogy pedig Kollonicsnak megvolt a felhatalmazása, vagy pedig, hogy a klérus beleegyezett volna, legalább utólagosan, az egyezménybe, azt senki sem képes bebizonyítani. Hasonlóképen az a novella is, amelylyel az egyezmény a törvénykönyvbe került, mint az egész papságra nézve sérelmes, és önmagában véve törvénytelen dolog, az egyezményt nem emelheti törvényes erőre.

2. Ami azt a kérdést illeti, hogy a főpapság belemehet-e azon tárgyalásokba, amelyeknek céljuk a főpapi hagyatékokból a kincstárra eső résznek meghatározása lenne, a püspökök abban a véleményben vannak, hogy ezt nem tehetik, miután ők csak ideiglenes haszonélvezői az egyházi javadalmaknak, és utódaikra is kötelező ígéretet nem tehetnek anélkül, hogy a tékozlás vádját magukra ne vonnák. De meg máskülönben is, a javadalmak jövedelmezőségének csökkenése, a sok és mindinkább növekvő teher, a papnevelésre, a templomokra stb. fordítandó tetemes költségek nem engedik, hogy hagyatékaikból a kincstárnak valamit átengedjenek.

3. Kész azonban a főpapság, tekintettel a véghelyek erődítményeinek az egész kereszténység ügyére kiható fontosságára, elődjeinek példáját követve, magára vállalni azon kötelezettséget, hogy II. Ferdinand diplomáját szem előtt tartva, a véghelyekről végrendeleteiben megemlékezzék, sőt beleegyezik abba, hogy a kollonicsi egyezményben, helyesebben intézkedésben kijelölt egy harmadrészt hagyatékaiból lefoglalják a véghelyek fentartására, a következő feltételek alatt:

a) hogy II. Ferdinand diplomájának a végrendelkezési jogra, és a hagyatéki ügyekre vonatkozó intézkedéseitől a főpapság semmiféle okból, és semmiféle körülmények közt el ne térhessen, hanem ezek továbbra is minden változás nélkül érvényben maradjanak;

b) a véghelyekre fordítandó egy harmadrész, Ferdinand diplomája értelmében, a hagyaték azon fele részéből vonassék le, amelyről a főpapság szabadon végrendelkezhetik, a másik fele rész pedig papneveldekre, plébániákra, s egyéb ily egyházi célokra fordítassék;

c) székküresedés esetén az egyházi javadalmak a káptalani megbizottak által kezeltessenek, akik a primásnak tartozzanak számot adni eljárásukról. A főkegyuri jog csak a javadalmak adományozásának jogát biztosítja a királynak, és nem hogy azoknak a jövedelmeit is — habár csak ideiglenesen — élvezze. Ennélfogva az időközi jövedelem mindig az utódra szálljon, vagy legfeljebb egy harmadrészben fordítassék a véghelyek fentartására;

d) az öröklött javak, és a nem királyi kinevezés után nyert szerzeményjavak, teljesen mentek legyenek a fiskus követeléseitől;

e) ugyanez álljon mindazok javaira nézve is, akik nem királyi kinevezés folytán birták javadalmaikat, még ha pl. valamely címet nyertek is ő felségétől;

végre f) a főpapság ezen jogai foglaltassanak törvénybe, és mondassék ki egyben az is, hogy a fiskus bár-

mely túlkapásaival szemben, rövid úton, mint erőszakoskodó ellen jogorvoslással élhet.¹⁾

A primási egyházi levéltár aktái közt találtunk egy névtelen iratot,²⁾ amely, úgylátszik, a főpapság ezen feliratára készült czáfolatul, valamely kamarai tisztviseelő tolalából. Reánk nézve annyiból becses, hogy általa megismerhetjük azt az álláspontot, amelyet a kincstár érdekeinek képviselői a klérus felterjesztésével szemben elfoglaltak.

A névtelen író természetesen azt vitatja, hogy a főpapságnak sem az általános egyházi, sem a külön magyar jog nem nyújt végrendelkezési szabadságot, sőt — úgymond — a Hármaskönyv I. részének 65. fejezete értelmében, az egyenes leszármazókkal nem bírók, s a klérust kétségkívül ilyenekül kell elfogadnunk, külön királyi engedély nélkül nem végrendelkezhetnek vagyonukról. Igaz ugyan, hogy a legközelebbi mult országgyűlésen a 26. törvényczikkben kimondatott, hogy ez a törvény csak a királyi adományozás folytán nyert javakra vonatkozik, de a 16. t.-czikk viszont úgy hangzik, hogy a főpapság királyi engedély nélkül nem végrendelkezhetik vagyona felől.

Köztudomásu dolog, hogy az egyházi törvények sem engedik meg a klérusnak, miszerint javait másra, mint egyházi czélokra hagyományozza, hacsak erre nézve az apostoli szent szék engedélyét ki nem eszközölték maguknak. Miután pedig nálunk, Magyarországon, II. Szilveszter bullája alapján, ugyanolyan hatalma van az apostoli királynak az egyházi javadalmak felett, mint egyebütt a római pápának, világos, hogy a főpapságnak ebből a szempontból sem lehet szabad végrendelkezési joga.

II. Ferdinandnak I. Lipót által is megerősített diplomáját, a Kollonics-féle egyezmény hatályon kívül helyezvén, az 1715. év XVI. t.-cikke úgy intézkedik, hogy a klérus egyezzek ki a kincstárral végrendelkezési jogának biztosí-

¹⁾ *Primási Egyházi Levéltár.* A. V. 2145. Nr. 6.

²⁾ U. ott. Nr. 7.

tására nézve. Ez a kiegyezés, az ismeretlen szerző véleménye szerint, a következő módon történhetnék meg.

A Hármaskönyv I. részének 10. fejezete szerint, az egyháziaknak, mint egyenes leszármazókkal nem bírónak, törvényes örököse a királyi kincstár, az összeírást, leltározást öneki kell tehát végeznie, két hiteles tanu jelenlétében (ezek lehetnének a káptalan megbízottjai), úgyszintén ő tartoznék a hagyatékot is kezelni, természetesen a hagyaték terhére. Hogy a végrendelet érvényes legyen, feltétlenül szükséges, hogy a végrendelkező javainak egy harmadrészét a véghelyekre, a másik harmadrészt pedig az egyházra hagyományozza; a harmadik harmad felől azután tetszése szerint intézkedhetik. Ha a végrendelkező a feltételnek eleget tesz, végrendeletének érvényességéhez nem szükséges a királyi jóváhagyás; ellenkező esetben úgy fognak eljárni, mintha végrendelkezés nem történt volna, s a hagyaték egy harmadát a véghelyek fentartására, a másikat az egyháznak, a harmadikat a papnevelési alapnak juttatják. Természetes, hogy mindez csak az egyházi javadalom jövedelmei után szerzett javakról szól. Azon esetben, ha a véghelyekre, vagy az egyházra hagyományozandó rész nem felelne meg a hagyaték egy harmadának, ezt a másik két harmadból ki kell egészíteni. A szükséges és hasznos gazdasági felszerelések az utódra szállanak. A széküresedés esetén befolyt jövedelmek a kincstárt illetik. Az ősi javak a rokonokra szállanak, ezek hiányában ezek is a kincstáréi lesznek.

Látnivaló, hogy a két vélemény, a főpapságé és a kamaráé közt, mily áthidalhatlan mélység tátong. Ezt nem képes semmiféle jóakarat, semmiféle okosság, egymáshoz való közeledés betölteni. Éppen ellentétes alapból indulnak ki, midőn okaikat mérlegelik, természetesen végső következtetéseikhez eljutva is, a legtávolabbi két irányban látják egymást.

Ezt egy századdal előbb akár meg lehetett volna jósolni. Akkor is ugyanaz történt a mi most, akkor is azon vitatkoztak, van-e joga végrendelkezni a főpapságnak szerzett javairól, vagy nincs? Van-e joga a kincstárnak a főpapi

hagyatékokhoz vagy nincs? És a kincstár akkor is azt mondotta, hogy igenis neki van ehhez joga, s a főpapság akkor is tagadta ezt — éppen akár csak most.

Ennek a százados versengésnek az oka, eltekintve a dolog természetétől, vagyis attól, hogy az érdek mind a két félen azzal a súlyl al esett a mérlegbe, amelyet semmiféle érv, világosság nem képes ellensúlyozni, abban az óvatosságban keresendő, amelyet II. Ferdinand, diplomájának szerkesztésében, Lamormain atya tanácsára, szem előtt tartott. Ha a király akkor határozottan állást foglal, akár abban az irányban, a melyet a kamara követelései képviseltek, hogy t. i. a kincstár a főpapi hagyatékokra nézve is örökösödési joggal bír, de még inkább, ha az igazságnak és a jog történetének megfelelően úgy dönt, hogy a főpapi hagyatékok lefoglalásához csak visszaélés folytán jutott a kincstár, ennyi idő alatt a vitatkozó felek már régen bele nyugodtak volna a legfelsőbb határozatba. De miután az ügy, a királyi rendeletek megjelenése után is, mindig nyílt kérdés maradt, nem lehet csodálni, hogy mihelyt valamely alkalomból szóba került a főpapság végrendelkezési és hagyatéki ügye, mindannyiszor megújultak a versengések is, és itt úgy mint ott, mindig elkeseredettebben emlegették a jogok lábbaltiprását, és követelték a törvényes igények kielégítését.

Az országgyűléseken is mindig újból napirendre kerültek a főpapság végrendelkezési ügyei.

Még az 1715-ki országgyűlés több bizottságot küldött ki, azon megbizatással, hogy a politikai, közigazgatási, igazságszolgáltatási, pénzügyi viszonyok terén szükségesnek mutatkozó reformokra vonatkozólag, a jövő országgyűlésen javaslatokat terjeszszének elő. Ezen előmunkálatok alapján azután, az 1722 június 20-ára Pozsonyba összehívott országgyűlés, 13 pontba foglalva, terjesztette a felség elé a rendek sérelmeit. Ezek közt a 7. és 8. pont a vérrokonoknak utolsó iziglen való örökösödését kívánta megállapítani, még pedig a klérus hagyatékaira nézve is, a melynek egyuttal szabad végrendelkezési jogát is biztosítani óhajtotta.

Azonban sem a július 16-ki, sem az október 9-ki királyi leiratban nem kaptak ezen pontokra érdemleges választ. Erre a rendek november 27-ki replikájukban ismét szóvá teszik a főpapság ügyét, és sürgetőleg kérik a szabad végrendelkezési jog megadását. Valamint az országgyűlési sérelmeknek deczember 2-án felterjesztett második részében is 76. fejezetül felveszik, hogy a vérrokonok az egyháziak összes szerzett javaiban, egészen az utolsó izig, örökösödjenek.¹⁾

A rendek ezen felszólalásainak eredménye az lett, hogy 1722 deczember 22-én a magyar udvari kamara elnöke felszólította a primást, hogy a főpapság végrendelkezési ügyét a püspöki kar kebelében, a királyi biztosok meghívásával, újból tanácskozás tárgyává tevén, azt végre megoldásra juttassa.²⁾

Erre a primás 1723 deczember 10-én kelt felterjesztésében azt jelenti a királynak, hogy a főpapság mindaddig vonakodik belemenni az ügy tárgyalásába, míg az országgyűlési sérelmek 76. pontjára vonatkozólag a királyi elhatározás le nem érkezik.³⁾

Mire a király márczius 5-én irt válaszában tudatja a primással, hogy a rendekhez legközelebb átküldendő királyi resolútiók közt van a sérelmek 76. pontjára vonatkozó legfelsőbb elhatározás is, ennélfogva újlag felhívja a primást, hogy a végrendelkezési jogra vonatkozó tanácskozásokat a klérus részéről mielőbb befejezze, és a hozott határozatokat jóváhagyás végett hozzá felterjeszsze.⁴⁾

A primás a legfelsőbb meghagyásnak engedelmeskedni óhajtván, márczius 12-ére magához kérlette pozsonyi palotájába a városban időző püspököket, hogy az ügyet tárgyalás alá vegyék. A primás felszólítására egyenkint előadták véleményeiket.

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár. Acta Diaetalia 1722—23.*

Fol. lat.
566.

²⁾ *Primási Egyházi Levéltár. A. V. 2145. Nr. 8.*

³⁾ U. ott. Nr. 9.

⁴⁾ U. ott. Nr. 13.

Gr. Csáky Imre bibornok, kalocsai érsek, minthogy személyesen nem jelenhetett meg, már előbb írásban fejtette ki nézeteit. Azt hiszi, Ferdinand diplomáját meg kellene tartani a maga teljességében, valamint széküresedés esetén is, ennek intézkedései szerint volnának kezelendők az egyházi javak. Ha azonban ő felsége semmi áron sem mutatkoznék hajlandónak a szabad végrendelkezési jog biztosításába beleegyezni, ez esetben tanácsosabbnak tartaná az érsek, ha minden főpap még életében kiegyeznék a kincstárral, mint ha a halál bekövetkezte után tárgyalnának a hagyaték hováfordítása felől.

Gr. Erdődy Gábor, egri püspök, abban a vélekedésben van, hogy a püspöki karnak tekintettel kell lennie a prímáshoz intézett azon legfelsőbb leirat záradékára, amelyben a király a tanácskozások újból való felvételét elrendeli; itt ugyanis a felség azt kívánja, hogy vagy jöjjön létre a meg egyezés a klérus és a kincstár közt, vagy ha ez nem lenne keresztülvihető, a főpapság terjeszse fel a felmerülő nehézségeket a legfelsőbb helyre. Legcélszerűbb volna tehát, a papság ezen ügyét is a többi országgyűlési sérelem közé felvenni, annál is inkább, nehogy a felség előtt oly színben tűnjék fel a dolog, mintha a papság az országgyűléstől különválva támasztana és táplálna külön kívánságokat.

Gr. Erdődy Ádám, nyitrai püspök, meg van róla győződve, hogy a főpapságot megilleti a szabad végrendelkezési jog, ugyanezen okból azt kellene a felséghez felírni, hogy a kincstár csak visszaélés folytán jutott az elhalt főpapok ingatlan javainak lefoglalásához, amint ezt a Forgács-féle nemzeti zsinat iratai, s más okmányok is igazolják. Ha arról lenne szó, hogy a római kúria is bizonyos jövedelmeket ajándékozott I. Ferdinandnak, azt lehet mondani, hogy ezeket ő felsége is elfogadhatja, úgy azonban, hogy mint más országokban is történik, széküresedés esetén a kincstár ne ártsa bele magát a javadalom kezelésébe, hanem a káptalan felügyelete alatt a befolyó jövedelem az utódnak jusson. Ha azonban a felség nem lenne hajlandó ebbe belenyugodni, ő is azt véli, jobb lenne a püspököknek még életükben ki-

egyezni a kincstárral, mint hogy haláluk után összes javaik a fiskus kezébe kerüljenek.

Hasonló véleményben van gr. Nádasdy László, csanádi püspök is azon esetre, ha sem II. Ferdinand diplomája, sem a Kollonics-féle egyezmény nem fogdatatván el, más újabb egyesség sem jöhetne létre.

A pécsi püspök, gr. Nesselrodt, ellene van a kollonicsi egyezménynek, mely a főpapság többségének megkérdezése nélkül kötött meg.

Berkes, váczai segédpüspök azt tartja, hogy fel kellene irni a felségnek s megkérdezni, honnan származik nálunk a »jus spoli«? Az alapítványokból, a törvényekből, vagy a szokásból? Világos, hogy egyikből sem. Esedezni kell tehát a királynál, hogy a papságot is engedjék a nemesek módjára jogaikkal élni. Ha ez nem lenne keresztülvihető, ő is jobbnak találja, hogy a püspökök még életükben elégtételt ki a kincstár követeléseit.

A többi jelenlévő főpap nem nyilvánított külön véleményt, hanem egyszerűen gr. Csáky bíbornok-érsek véleményéhez csatlakozott.

A tanácskozás befejeztével összeolvasztatván a szavazatok, a primás örömének kifejezése mellett közölte a megbeszélés eredményeként: hogy a többség kész a kincstárral egyességre lépni. Alig hangzottak el azonban a primás szavai, feláll az egri püspök s kijelenti, hogy az ügyet ezzel nem lehet befejezettnek tekinteni, miután az egyházi törvények tiltanak minden ily természetű egyezményt, kivéve azt az esetet, ha általa az egyházra valamely előny származnék. Ez pedig ebben a dologban nem várható.

A tanácskozmány tehát ismét feloszlott anélkül, hogy a püspöki kar valamely egyöntetű határozatban megállapodhatott volna.¹⁾

A király, ügylátszik, a főpapság elhatározásaiban mutatkozó ezen nehézkességet inkább volt hajlandó betudni az

¹⁾ *Primási Egyházi Levéltár.* A. V. 2145. Nr. 15.

egyezkedni nem akarásnak, mint a főpapok elvi álláspontjából származó akadályoknak.

Miután tehát úgy sem volt remény arra, hogy a főpapság és a kamara közt az egyesség, kölcsönös megbeszélés alapján, létrejöjjön, s miután más oldalról az országgyűlés is sürgette az ügy végleges rendezését, a felség legcélszerűbbnek találta királyi hatalmával beleszólni a vitába, s a főpapi végrendelkezési ügyek rendezésére szolgáló szabályokat és irányelveket, önhatalmulag abban a leiratában megállapítani, amelyet az országgyűlési sérelmekre válaszul leküldött.

Ezen királyi elhatározásnak, a rendek sérelmeinek 76. pontjához 1723 ápril 29-én adott része, a következőleg hangzik.

Hogy a királyi kinevezés folytán tényleges egyházi javadalmakat élvező főpapok, nem hasonlíthatók az ország többi nemeseihez, hanem hogy az előbbieknél a végrendelkezési joguk is bizonyos határok közé van szorítva, azt a többi közt az 1715. év XVI. t.-cikke is bizonyítja, amelyben elrendeltetik, hogy a főpapság végrendelkezési ügyeit egy bizottság véglegesen rendezze.

Minthogy azonban ő felsége már négy évvel ezelőtt, s azóta többször is, hasztalan igyekezett ezen bizottságot összeállítani, daczára annak, hogy a kincstár érdekeinek képviseletében a megindítandó tárgyalásokra már két kamarai tanácsost ki is nevezett, most saját elhatározásával a következő módon rendezi, a királyi kincstárnak a főpapság szerzett javaira való törvényes örökösödési jogát.

1. Minden királyi adományozástól függő egyházi javadalom élvezőjének törvényes örököse a királyi kincstár, a Hármaskönyv I. részének 10. fejezete értelmében.

2. Miután a fiskusnak, mint törvényes örökösnek, ismernie kell a hagyatékot, a leltározásnál is szerepelnie kell; ő végzi tehát — két káptalani tagot vevén maga mellé — a hagyaték összeírását.

3. Ha maradt az elhalt után végrendelet, azt a leltározók felbontják, és a temetésre vonatkozó intézkedéseket

a végrendelet értelmében megteszik. A végrendelet eredetijét letéteményezik a káptalannál, másolatát pedig, a leltár egy-egy példányával együtt, a primásnak és a királyi kamarának küldik meg.

4. A hagyaték összeírásánál mellőzhetlenül felmerülő költségek, a hagyatékból fedezendőek.

5. Ha a végrendelet királyi megerősítéssel van ellátva, azonnal végrehajtható; ha a királyi megerősítés hiányzik, a primás, vagy az esztergomi érsekség székküresedése esetén, a felség által kijelelt valamely főpap vizsgálja meg, érvényes-e a végrendelet, vagy sem.

6. Hogy a főpapság végrendeletei érvényesek legyenek, a törvény követelte alakiságoktól eltekintve, feltétlenül szükséges, hogy a hagyaték egy harmadrésze a királyi kincstárnak, a másik harmadrész az egyháznak és a papnevelési alapnak hagyományoztassék; ez esetben az örökhagyó a harmadik harmadról szabadon rendelkezhetik.

7. Az ily értelemben szerkesztett végrendelet, királyi megerősítés nélkül is érvényes; máskülönben pedig úgy tekintendő, mintha az illető főpap végrendelet hátrahagyása nélkül halt volna meg.

8. Mindez csak a szerzett, s nem az öröklött javakról alkotott végrendeletekre vonatkozik.

9. A végrendelkező lelkiismeretében van kötelezve, végrendeletében híven elkülöníteni szerzett javait, öröklött vagyontól.

10. Ha a kincstárnak hagyományozott rész nem üti meg a hagyaték egy harmadát, a másik két harmadból ki kell egészíteni.

11. A hagyatékból mindenkéltt levonandó a netalán meglévő adósságok törlesztésére szükséges összeg, és a szolgálati bér.

12. Az ingóságokból és a termésből bizonyos mennyiség — fundus instructus gyanánt, — az utódra száll.

13. Az elhalálozás után azonnal eszközlendő leltározás alkalmával, a gazdasági és a házi felszerelést is fel kell venni, hogy idővel tudni lehessen: minek kell ezekből az

utódra átszállania, miután az elhaló vagy székhelyétől más módon megváló főpap ugyanannyit tartozik utódjára hagyományozni, amennyit ő átvett.

14. Széküresedés esetén, az utód kinevezéseig, a kincstár élvezi a javadalom jövedelmeit.

15. A gazdasági és házi felszerelést a kincstár reverzalis mellett adja át az utódnak.

16. Ha az oly főpap, aki javadalmát királyi adományozás folytán bírja, végrendelkezés nélkül hal meg, és kétféle hagyatékot hagy maga után, t. i. egyházi jövedelméből és öröklött javaiból szerzettet, ez esetben az utóbbi egészen a kincstárra száll, az első pedig két részre osztatik, s az egyik fél a kincstáré, a másik pedig az egyházé lesz.

17. Az avitikus javakra nézve nem jön tekintetbe, van-e végrendelete az elhunyt főpapnak, vagy nincs, miután ezek vagy a törvényes örökösökre, vagy ilyenek nem léteben a kincstárra szállanak.

18. Ha a temetésről nem történik külön intézkedés a végrendeletben, a költségek a hagyatékból fedeztetnek.

19. A könyvek az alapítandó káptalani és papneveldei könyvtáraknak jutnak; az egyházi szerek és ruhák a templomoknak.

20. Ha az elhalt főpapnak nem volt káptalana s ő maga sem tartozott valamely káptalan kötelékébe, azon püspök jelöli ki a hagyaték felvételéhez küldendő két megbizottat, akinek megyéjében az elhaltnak javadalma feküdt.

21. Ha az elhalt főpapnak szolgálai, vagy bármily hozzátartozói, az itt előirt intézkedéseket és szabályokat megakadályozni akarnák, vagy valamit eltulajdonítanának a hagyatékból, a leltározással megbizottaknak kötelességükben áll ezek ellen a legerélyesebben eljárni.

22. Tanácsos, hogy a végrendelkező főpapok örököszt nevezzenek meg, aki ezen intézkedéseket végrehajtsa. Ellenkező esetben a kincstár képviselője teszi meg ezt. Végül a felség azon óhajának ad kifejezést, hogy a főpapság a

jövőben szigorúan alkalmazkodják ezen legfelsőbb elhatározás rendelkezéseihez.¹⁾

Midőn a királyi válasznak a klérust érdeklő része a felsőházban ápril 29-én felolvastatott, észre lehetett venni a primáson és a többi püspökön, hogy a hozzácsatolt hozszadalmas szabályzat nem nyerte meg tetszésüket.

Az alsó táblán május 1-jén jött szóba a királyi leiratnak a főpapság végrendekezési jogára vonatkozó része. Többen felszólaltak ez ügyben s azt hangoztatták, hogy az egyháziaknak ugyanazon jogaik és szabadságaik vannak ebben az országban, mint a világi nemességnek, ha tehát ezek szabadon rendelkezhetnek szerzett javaikról, miért nem a főpapok is? Az sincs rendjén, hogy eddig, a végrendekezés nélkül elhaltak javainak egy részében a vérrokonok is örökösdtek, most pedig ily esetben ki kellene őket zárni az örökségből. Miután azonban ez az ügy első sorban, és leginkább az egyháziakat érinti, a rendek abban állapodtak meg, hogy mindenekelőtt közölni kell velük a királyi leiratot, és csak ha az ő véleményüket is ismerni fogják, veszik részletes tárgyalás alá az ügyet.²⁾

A királyi leirat megjelenése után öt nappal, május 4-én, a főpapság újból tanácskozásra gyűlt egybe a primás pozsonyi palotájában, hogy meghányja-vesse a legfelsőbb elhatározással szemben követendő magatartását.

A tanácskozást Keresztély Ágost hercegprimás nyitotta meg, előadván röviden a püspöki kar összejövetelének célját. Egyuttal mindjárt most kifejezést adott azon reményének is, hogy a javadalmaikat királyi kinevezés folytán élvező főpapok, bizonyára nem fognak megfeledkezni a háláról, amivel az adományozónak tartoznak. Ami más szavakkal annyit jelentett, hogy a főpapság nem vonhatja ki magát azon erkölcsi kötelezettség alól, hogy hagyatékából a kincstárnak is juttasson valamit.

A jelenlevők azonban nem voltak hajlandók ezen er-

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár*. Acta Dietalia. 1722—23. Fol. lat. 566.

²⁾ U. ott.

kölcsi köteleességet elismerni, hanem hosszabb tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy egy, a király elé terjesztendő kérvényben, II. Ferdinand diplomájának megerősítését fogják kérelmezni.

A primás nem foglalt határozottan állást a többség megállapodásával szemben, de mint az udvar érdekeinek és óhajainak képviselője, minden követ megmozdított, hogy a püspökök hagyatékuk egy harmadrészét a kincstárnak átengedjék.

Körülbelül így érvelt: maga is belátja, hogy a főpapság nem nyugodhatik bele a legújabb királyi leirat azon intézkedéseibe, hogy a hagyaték egy harmadrészét minden püspök köteles a kincstárra hagyományozni. Az egyházi törvények értelmében ez a szegényeket illeti. Ámde könnyű ezen segíteni. Minden végrendelkező főpap hagyományozza ezt a harmadot a véghelyek fentartására, s így meglesz a végrendelkező lelkiismerete is nyugtatva, mert vagyonának ezen része valóban Istennek tetsző, vallásos célra lesz fordítva, t. i. az egész kereszténység ellenségének, a töröknek legyőzésére; másrészt meg a felség kívánsága is teljesítve lesz, s így reményleni lehet, hogy ő is hajlandóbb lesz más dolgokban a klérus óhajai szerint eljárni. Hivatkozik arra is, hogy magában Rómában is örököl az apostoli kamara az egyes főpapok után, sőt a római császárság fenhatósága alá tartozó némely helyen, az elhalt főpap összes javai az illető káptalanra szállanak, ha csak előzetesen ki nem egyezik velük.

A főpapokat azonban nem ingatták meg meggyőződésükben ezen érvek, és semmi áron sem voltak rávehetők, hogy a kincstár céljaira, bármily czímen, átengedjék hagyatékaik egy harmadát. Állhatatosan megmaradtak amellett, hogy fel kell kérni a királyt, erősítse meg II. Ferdinand diplomáját, és biztosítsa számukra az abban megállapított végrendelkezési szabadságot. Ők, elődeik példájára, úgy sem fognak idegenkedni attól, hogy még életükben, tehetségükhöz mérten, javaik arányában, bocsássák a felségnek rendelkezésére azt, amit feleslegül birnak.

Ily értelemben szerkesztették meg feliratukat, amelyet küldötteik május 8-án átnyújtottak a királyi biztosoknak.

Hogy a primást nem a legkellemesebben érintette a többség ezen határozata, mutatja azon megjegyzés is, amelyet a fentebbi királyi leirat másolatára sajátkezüleg irt rá: »der Clerus hat dieses nicht annehmen, sondern lieber in der Confusion mit dem Fisco bleiben wollen.«¹⁾

A királyi udvarban a főpapság felterjesztését egyszerűen félre tették, miután semmire sem voltak kevésbé hajlandók, mint arra, hogy a főpapságnak szabad végrendelkezési jogot engedélyezzenek.

Sőt úgy látszik, mind a főpapok, mind az országos rendek, maguk is teljesen beleuntak a czéltalan küzdelemben, mert tudtunkkal ezentul egyikük sem teszi szavá a főpapság végrendelkezési és hagyatéki ügyét. Így, midőn az 1728—29-ki országgyűlésen szőnyegre kerül a klérus panaszaik kapcsán az egyháziak végintézkedési joga, már csak az alsó papságot emlegetik, s a főpapok sérelméről hallgat mindenki.²⁾

Ez a hallgatás azonban nem jelentette azt, hogy a főpapság most már beletörődött helyzetébe, s hogy belenyugodott jogainak megszorításába, hanem csak annyit, hogy a püspökök belefáradtak a huzavonába és czéltalannak tartották egyebet sem tenni, mint mindig csak tiltakozni, tanácskozni, az országgyűlési követeket informálni, és a felséghez intézendő feliratokat szerkeszteni — eredmény nélkül.

Különben pedig, nem jöhetvén létre a főpapok és a kamara közt az óhajtott megegyezés, az 1715. évi XVI. törvényczikkben megteremtett helyzet, a klérus jogaira nézve továbbra is változatlanul fennállott.

Ezt a királyi leirat nemcsak nem változtatta meg, hanem, miután törvénybe iktatott és szentesített határozatról van szó, az országgyűlés hozzájárulása nélkül, egyoldalulag meg sem is változtathatta. Egyébként is, a királyi

¹⁾ *Primási Egyházi Levéltár.* A. V. 2145. Nr. 16.

²⁾ *Muzeumi Kézirattár.* Acta Dietalia. 1728—29. Fol. lat.
575.

leirat inkább csak részletezi, és jobban körülírja, az 1715. évi XVI. t.-cz. betartásánál követendő eljárást: hogy pl. ha a hagyatéknak egy harmadrésze a kincstár számára biztosítva lett, a végrendelet érvényességéhez nem szükséges a királyi megerősítés, hogy az öröklött vagyonból és az egyházi jövedelmekből keletkezett javak külön kezelendők, hogy az összeírásnál felmerült költségek a hagyatékból fedezendők stb.

E szerint a főpapság oly módon gyakorolta végrendelezési jogát ezentúl is, mint ahogy azt az 1715. évi XVI. törvényezikk — habár csak ideiglenesen — megállapította. Vagyis, ha javainak egy harmadrészét a kincstár részére hagyományozta, egy harmadot az egyháznak juttatván, a harmadik harmadról tetszés szerint végrendelezett, és ez esetben szükségtelen volt a királyi megerősítést kieszközölnie.

A főpapok azonban a legtöbb esetben folyamodtak a királyi jóváhagyásért, részint hogy ez által is még jobban biztosítsák végső akaratuk tiszteletbentartását, részint pedig, hogy ez által a javaik felett való intézkedésre nézve szabadabb kezet nyerjenek. Ugyanis általában akként magyarázták az 1715-ki törvényt, hogy akinek végrendelete királyi jóváhagyásban részesült, az nem tartozik a kollonicsi egyezményben kikötött harmadot a kincstárra hagyományozni. Természetes tehát, hogy ehhez a felfogáshoz mérten azután minél többen kikérték a felség megerősítését, és azon voltak, hogy javaikból minél kevesebbet, vagy éppen semmit se kapjon a fiskus.

Mária Terézia idejében némi változás jött létre, úgy a végrendelezési, mint a hagyatéki ügyek körében.

A királynő 1769 július 26-án kelt legfelsőbb leiratában elrendelte, hogy azon esetben, ha valamely nagy javadalmas végrendelezés nélkül hal el, vagy pedig oly végrendeletet hagy hátra maga után, amely sem királyi megerősítést nem nyert, sem pedig a Kollonics-féle egyezmény kívánalmainak meg nem felel, a hagyatékból bizonyos rész az egyház javára levonatván, a többi mind az állam-kincstárba folyjon be; a rokonok — kivált ha szegények — csak any-

nyit kapjanak az elhalt javaiból, amennyit erre a czélra a felség kijelöl. Ugyanekkor intézkedik az iránt is, hogy mindaz, amit házi felszerelés alatt érteni szokás, leltár kíséretében az utódnak adassék át, a kamara tisztviselői pedig csak a készpénzt, az ezüstneműeket, a bort, gabonát és a marha-állományt foglalják le, de az utóbbi háromból is engedjenek át valamit az utód számára.¹⁾

Még tovább megy a királynő az utódról való gondoskodásában, 1773 június 28-ki legfelsőbb leiratában.

Elrendeli ugyanis, hogy miután a főpapok közül többen készeknek nyilatkoztak arra, hogy ha nekik végrendelkezési szabadság engedélyeztetik, a szükséges gazdasági felszerelést utódaikra hagyományozzák, mindazon érsekek és püspökök, akik a javadalmukhoz mért és jegyzékbe vett gazdasági felszerelést utódjaik javára biztosítják, végrendelkezési szabadsággal birjanak.²⁾

Hogy ezen végrendelkezési szabadság alatt azon jog értendő, hogy az illető főpap a kincstár javára lekötött egyharmad felett is tetszése szerint intézkedhetett, az nem szenved kétséget.

Midőn II. Lipót 1791 deczember 27-én 15,546 sz. alatt Batthyányi József primásnak Végrendelkezési szabadságot engedélyez, ezen engedély-okiratában szó sincs arról, hogy a végrendelkező primás köteles akár a véghelyekről, akár a kincstárról általában, valami módon megemlékezni, hanem a királyi leirat egyedül csak azt sorolja fel, amit a primás felszerelés czímén utódjára tartozik hagyományozni.³⁾

Még világosabban szól azonban azon legfelsőbb leirat, amit I. Ferencz király 1793 ápril 12-én küldött le a magyar

¹⁾ Copia resolutionis in causa substantiae episcopi quondam Vacienis com. Pauli Forgách sub 26. Julii 1769 exmissa,

²⁾ *Boncz.*: A kath. főpapi hagyatékok körüli eljárás. 94. l. *Kelemen.*: Institutiones juris Hungarici privati. Budae, 1818. III. p. 334. *Frank.*: A közigazság törvénye Magyarhonban. Budán, 1854. I. 444. l.

³⁾ *Primási Egyházi Levéltár.* P. E. III. Nr. $\frac{83.}{10.}$

udvari kamarához, azon alkalomból, hogy Kalotay Ferencz nagyvárad püspök 6000 frt. lefizetése mellett végrendelkezési szabadságért folyamodott. Jónak láttuk — így hangzik a királyi leirat — a jövőben is megtartandó zsinórmértékül elrendelni, hogy az olyan főpapok, akiknek már nem kell a gazdasági felszerelésről gondoskodniok, nehogy akár ők huzamosabb időn át meg legyenek fosztva a végrendelkezési jogtól, akár pedig a királyi kincstár, amelyre a hagyatékok egy harmadának a Kollonics-féle egyezmény értelmében szállania kell, a végrendelkezési jog megadása következtében teljesen elessék a hagyatékokban való részesedéstől, évi jövedelmüknek egy harmadát tegyék le a kincstár számára, az elnyerendő végrendelkezési szabadság fejében. A királyi engedély-okirat kiállítás díja fejében pedig fizessenek a püspökök, úgy mint eddig, 462 frtot.¹⁾

Egyébként úgy Mária Terézia, mint II. József uralkodása idején, számos királyi rendelet jelent meg a főpapság hagyatékainak kezelésére vonatkozólag.²⁾ Ezek azonban sem a végrendelkezési jogot, sem a hagyatéki eljárás lényegét nem érintik. Inkább a javadalmak átadására, a jövedelmek miként való felosztására, a jövedelmek felosztásánál megtartandó időszámításra, a gazdasági felszerelésre, a javadalmak megterhelhetetésére, a püspökségi vagyon s kivált a rongálmányok kiegészítésére, az időközi jövedelmek hováfordítására s a kincstári közegek eljárására vonatkoznak. Elvi jelentőségű határozatot csak egyet ismerünk Mária Terézia korából, amely t. i. Erdély különleges viszonyaival foglalkozik.

Erdélyben ugyanis a Kollonics-féle egyezmény nem volt érvényben. Ezen országrész külön, saját törvénykönyvében lefektetett elvek szerint lettek nemcsak az alsó, hanem a főpapság végrendelkezési és hagyatéki ügyei is elbírálva. A törvény pedig így szólt: »ha melly Ecclesiastica Perso-

¹⁾ *Primási Egyházi Levéltár.* P. E. III. Nr. $\frac{83.}{8.}$

²⁾ L. ezeket *Boncz*: »A kath. főpapi hagyatékok körüli eljárás« című könyvének Függelékében.

náknak Őstől maradt, vagy maga acquirált Javai volnának, és in semine deficiálna, úgy hogy sem senki Atyafia, kit de iure illethetne, nem találhatnák, sem pedig Legatariussa quoad bona acquisita: az ollyannak ingatlan Javai a Székelységben a közelebb való Szomszédoké legyenek, perennalis aestimatioja szerint való summáját le tévén a Vicinus az Ecclesia számára. A Vármegyékbe pedig azon helynek Pátrónussira maradgyanak, a nagyobb részt bíró Pátrónus letévén igazán való árát az ott való Ecclesia számára, absque tamen praejudicio Dominorum Terrestrium. A Városokon pedig a Város Birái ezen módot tartásák. A deficiált Egyházi Embernek ingó javai pedig, non existente Legatario, azon helybéli Ecclesia számára maradgyanak. De ha az egyházi Személy nemesi praerogativával bír, magára és posteritássira és nem Ecclesiára devolválandó Jóságokat, vagy örökségeket, azoknak állapottyok a közönséges Haza törvényéhez accomodáltassék.¹⁾

Látni való, hogy ezen törvény a legteljesebb végrendelkezési szabadságot biztosította minden egyházi embernek, tekintet nélkül állására, vagy méltóságára, összes szerzett javaira nézve. Ha pedig végrendelkezés nélkül haltak el, és rokonaik sem voltak, hagyatékaik becsértékét az egyház kapta meg.

1773-ban az udvari kamara azon kérdést vetette fel, vajlon nem lehetne-e a kollonicsi egyezmény határozatait a két erdélyi püspökre is kiterjeszteni? A kérdés tanulmányozására Mária Terézia egy vegyes bizottságot küldött ki, amely azon előterjesztést tette a királynőnek, hogy miután a Kollonics-féle egyezmény eddig sem volt kötelező az erdélyi főpapságra, maradjanak meg továbbra is a saját törvényeik biztosította szabadság birtokában. A bizottság e javaslatát azután a királynő is megerősítette, 1775 július 13-ki leiratában.²⁾

¹⁾ *Approbatae Constitutiones*. P. I. Tit. 6. Art. 2.

²⁾ *Singer*: Historische Studien über die Erbfolge nach katholischen Weltgeistlichen in Oesterreich-Ungarn. 76. S.

Később, az 1822. évi ápril 17-én megtartott erdélyi egyházmegyei zsinat annyiban változtatott az erdélyrészi főpapság végrendekezési jogán, hogy a végrendeleti ügyekre vonatkozó határozatok 2. §-ában kötelezőleg kimondotta, hogy ezentul a püspök is, mint a többi papok, tartozik hagyatékának egy negyedrészt az elaggott papok és a papnevelés alapjára hagyni. E negyedrészt a zsinati határozat 4. §. értelmében ugyanezen alapok javára esett akkor is, ha a püspök végrendekezés nélkül halt el.¹⁾

Több mint egy század mult el az 1722—23. évi országgyűlés óta, amelyen az országgyűlési követek utoljára szólaltak fel a főpapság végrendekezési szabadságának biztosítása céljából, midőn az 1833. évi országgyűlésen ismét szóba került a főpapság végrendekezési ügye.

Julius 4-én, a végrendekezési jog rendezése alkalmából tartott kerületi tanácskozáson, Vasmegye követe Széll Imre, azon indítvánnyal lépett fel, hogy a főpapok végrendekezési szabadsága is világosan körvonaloztassék ez alkalmmal. Ezzel egyidejűleg Dókus pedig bejelenti, hogy Zemplén vármegye rendei különös figyelemmel viseltetvén a népnevelés érdekei iránt — amint ezt ő is bővebben fogja a Karok és Rendek jóakarató támogatásába ajánlani annak idején — e helyen azt kívánják törvénybe iktattatni, hogy a főpapok, káptalanbeliek stb. szerzeményjavaik felől egészen szabadon ne végrendekezhessenek, hanem kötelesek legyenek hagyatékuk egy negyedrészt a népnevelés céljaira hagyományozni.

Deák Ferencz válaszolt elsőnek ezen indítványokra.

Elismeri, hogy amit Vasmegye követe beszédében fel említett, oly hiánya törvényeinknek, amelyen okvetlenül kell változtatni. Azután rövid vonásokban vázolja a főpapság végrendekezési jogának történetét. Kimutatja, miként állott fenn a főpapságnak e joga hazánk más polgáraiéhoz hasonlóan teljes épségében, Árpád-házi királyaink idejében, fel-

¹⁾ *Statuta Almae Dioecesis Transsilvaniae.* Anno 1822 die 17. Aprilis in Synodo Dioecessana publicata. Claudiopoli. p. 174—177.

említi, mint hozatott ez később homályba, s mint tartott ezen kétség és viszálykodás felette egészen 1702-ig, midőn Kollonics prímás, az egyházi főrendektől fel nem hatalmazva, egyességet kötött a kincstárral, mely a híres kollonicsi egyezmény neve alatt ismeretes. Ezen egyezmény tehát a főpapság végrendelkezési ügyére nézve törvényes ellátásnak nem tekinthető, mint ahogy ezzel maga a főpapság sem volt megelégedve, sőt többszörös tiltakozása következtében az 1715-ki országgyűlés e tárgyban bizottságot is küldött ki, amely bizottság azonban százhusz év leforgása alatt sem számolt le eljárásáról, s valószínűleg ezentul sem fog leszámolni. Azonban — tovább menve — azt sem lehet mondani, hogy a Kollonics-féle egyezményen alapuló százados szokás képez e részben törvényerejű szabályt, mert Mária Terézia királynő 1776 február 16-án kelt legfelsőbb rendelete által magát az egyezményt is sokban megváltoztatta, úgy, hogy jelenleg a dúsgazdag jövedelmekkel rendelkező főpapok végrendelkezési szabadsága, valósággal egyoldalú kormányparancson épülő törvénykivüli állapotba van helyezve. Feltétlenül szükséges tehát, hogy most, a rendszeres törvényalkotás alkalmával, a főpapságról is éppen úgy, mint a haza többi polgárai felől, meghatározottassék, mennyit és mi módon hagyományozhatnak el végrendeleteikben szerzett javaikból. Ami felszólalónak véleményét illeti, ő azt tartja, hogy azon javak, amelyek az egyházi rend kezeiben vannak, tulajdonképpen az állam tulajdonát képezik, következésképpen azt meghatározni, hogy mi módon fordítassanak e javak a vallás, vagy népnevelés ügyének előmozdítására, vagy más ily célok segélyezésére, az államnak jogai közé tartozik. E tekintetben annak idején majd elő fogja adni küldöinek kívánságait. Az mindenesetre kétségbevonhatlanul bizonyos, hogy amit a törvényhozó hatalom, mind ezen jogot, mind pedig ezen célokat szem előtt tartva, egyenesen az egyházi férfiak ellátására rendel, amit tehát ők szabadon elkölthettek volna, az egyuttal az ő legszorosabb értelemben vett tulajdonuk; ha tehát ezt el nem költötték, hogy arról tetszés szerint ne rendelkezhessenek, hanem megtakarított szerzeményük egy

részet kénytelenek legyenek a kincstárra hagyományozni, anélkül, hogy tudnák mire lesz ez fordítva, ezt kívánni a legnagyobb igazságtalanság, annyival inkább, mert ha valaki belépett is az egyházi rendbe, azért nem szűnt meg egyuttal állampolgár is lenni, következőleg a minden polgárnak egyaránt közös tulajdonát képező végrendelkezési szabadságtól sem fosztható meg.

Frimm, egri kanonok és káptalani követ, Deák szavai után szólásra jelentkezvén, előrebocsátja, hogy az alsó papság tökéletesen szabadon végrendelkezhetik szerzett javairól úgy, mint a haza bármely más polgára. Ami azonban a püspökök ezen jogát illeti, megvallja, hogy e tárgyat ő csak félve meri érinteni. Nem akarja bírálni »jure, vel contra jus« történik-e, ami a főpapsággal végrendelkezési és hagyatéki ügyeiben történni szokott, mert maga Deák Ferencz is elismerte, hogy az 1715-ben kirendelt országos bizottság még maig sem tette meg jelentését, következőleg: »sub judice lis est.« Rátér azután ő is a jog történetére. Megemlíti, hogy Várdai Pál, a szerencsétlen II. Lajos idejében egri püspök, ki csak az által menekedett meg az ország főpapjait Mohácsnál ért közveszedelemtől, hogy az ütközetet megelőző napon történetesen Budára küldetett követségbe a királynéhoz, később primássá lévén, a török ellen, mintegy végvárul felépítettén Újvárt, ott saját költségén katonaságot is tartott. Ugyanígy gondoskodtak az ország védelméről később a többi primások is, sőt széküresedés esetén maga a kamara is. Így viselték a főpapok ezen honvédelmi terhet egészen Pázmány Péter idejéig, aki a főpapság nevében a királyhoz folyamodott, a végrendelkezési szabadság megadásáért. Ekkor jelent meg II. Ferdinandnak 1625 december 11-dikén kelt legfelsőbb leirata, amely kimondja, hogy ám legyen a főpapságnak szabad végrendelkezési joga, de a véghelyek fentartásáról megemlékezzenek végrendeleteikben. S éppen ez volt a bökkenő. Ez volt az ürügy, amely alatt a végrendelkezési szabadság gyakorlását később megakadályozták. Felszabadulván Eger 1685-ben a török kézből, Fenesy püspök, ki ezelőtt hol Jászón, hol

Kassán lakott, visszakiváncozott püspöksége régi székhelyére s el is indult ide, de útközben meghalt. Utódja Telekessy panaszt emelt a kincstár ama eljárása ellen, hogy ámbár II. Ferdinand diplomája végrendelkezési szabadságot engedett a főpapságnak, most elhalt elődjének javaira még is rátette a kezét. Ezen panasz következtében lett közzé téve a Kollonics-féle egyezmény, amelynek értelmében a főpapok szerzett javaiknak csak egy harmadrészéről végrendelkezhetnek szabadon, a másik két harmadot pedig tartoznak az egyházra és a kincstárra hagyományozni. A főpapság ezzel sem volt megelégedve. Így küldetett ki az országgyűlés által az 1715-ki bizottság, amely maig sem tett eljárása felől jelentést. Ez az ügynek mai állása. A dolog érdemét tekintve, csak arra kívánja a Karokat és Rendeket figyelmeztetni, hogy ezen tárgy szoros összefüggésben lévén a rendeknek megelőzőleg »de taxatione beneficiorum ecclesiasticorum« felterjesztett sérelmeivel, nem különben a bandériáléval is, legcélszerűbb lenne a kérdés elintézését akkorra halasztani, amikor a többi rokon tárgyakkal együtt rendszeresen lehetne letárgyalni.

Erre felkelt Tarnóczy, és a következőkben mutatta ki Frimm indítványának elfogadhatlanságát. Hogy valamely kérdést, vagy ügyet, midőn tárgyalás alá kerül, a rendszeres munkálatokhoz utasítanak, azt már megszokták a követek; de hogy valami éppen a rendszeres munka köréből utasíttassék máshová, azt nem lehet megérteni. Azt sem képes belátni, hogy micsoda elválaszthatlan kapcsolatban lehet Zala indítványa a bandériáléval. Holta után senki sem tart banderiumot. Itt nem a főpapság azon kötelességeiről van szó, amelyeknek életében köteles eleget tenni, hanem arról, hogy végrendelkezési szabadságát visszanyerje.

A következő szónok, Andrassy, szintén nagyon szövevényesnek tartja a tárgyat. Könnyű dolog — szerinte — általánosságban kimondani, hogy a főpapok ezentul javaikról szabadon végrendelkezzenek, de nagy kérdés, vajon tanácsos lenne-e a nevelési alapot ez által oly jövedelmi forrástól megfosztani, amelyet e célból annak helyén és idején, rendszeresen

biztosítani lehetne. Így, indítványok alapján, bajosnak itéli a kérdés megoldását. Ha a Rendek mindazonáltal tárgyalni akarják, erre csak két módot lát. Vagy irjanak fel ő felségéhez, hogy az 1715-ben megalakított bizottság helyén egy új commissio vegye kezébe az ügyet, minthogy a jelentés elmaradása országos sérelmet képez, vagy pedig az előkészítő lépések megtétele végett a gyűlés, be vett szokás szerint, nevezzen ki egy kerületi bizottságot.

Nagy Pál szerint, Zalamegye követének tökéletesen igaza van abban, hogy a törvény hiányos, amit pótolni kell. Ebből azonban még nem következik, hogy a főpapságnak szabad végrendelkezési jogot kell engedélyezni, mert joggal lehet azt állítani, hogy a papság kezeiben lévő állami vagyon jövedelmeinek törvény szerint oly bizonyos céljai vannak, hogy igazság szerint azokból szerezni sem lehetne, hanem a felesleget ezen célok fedezésére kellene fordítani. Az európai művelt államokban nem tudják megérteni, hogyan lehetséges az, hogy míg nálunk egy hadvezér, egy főispán, alig egy pár ezer forint évi fizetést kap, addig egy püspök, aki pedig teendőit mérlegelve kevesebbet érdemelne, százezreket élvez. Azonban, ha jól a dolog mélyére hatolunk, és az intézmény eredetét, keletkezését vizsgáljuk, nem fogjuk ezt oly nagy következtetlenségnek találni, minthogy ezen javak oly célból adattak a főpapság rendelkezésére, hogy ezekből a közcélokra áldozzanak, sőt még a honvédelmi terheket is nagyobb mértékben tartozzanak viselni. Mindez ma már nagyon megváltozott. Nem végrendelkezési szabadság megadásáról kellene tehát gondoskodni, hanem arról, hogy főpapok a tisztességes, állásukhoz mért megélhetésen felül nekik jutó jövedelmeket, az eredeti törvényes célokra fordítsák, és kötelességeiket minden téren teljesítsék.

Borsiczky úgy nyilatkozik, hogy Trencsén vármegye rendei már 1825-ben kimondották, hogy az egyházi javak állami tulajdont képeznek. Kívánják ennél fogva, hogy kezdve az ország primásától, az utolsó káplánig, minden papnak legyen kiszabva a maga kongruája, ami pedig ezen

felül marad, arról az országgyűlés rendelkezze. Ha valaki a reá eső kongruából megtud valamit takarítani, ám végrendelkezzék felőle, ámbár Trencsén vármegye nagyon szigorúan akarná azt kimérni, és csak a tisztességes megélhetésre szorítani. E nélkül a szónok sem akarná megadni a végrendelkezési szabadságot, azért jobbnak vélné az egész kérdést akkorra elhalasztani, amikor azt rendszeresen és egész kiterjedésében lehetne tárgyalni.

Torontál képviselője itt, és csak is itt akarja az ügyet tárgyalni, még pedig úgy, hogy előbb kerületi bizottságot küldjenek ki. Maga az 1715. évi XVI. t.-cz. is úgy hangzik, hogy addig is, míg új törvényt hozatnék, vagy a Kollonics-féle egyezmény pontjaihoz kell ragaszkodni, vagy pedig minden püspök folyamodjék ő felségéhez végrendelkezési szabadságért. Az egyezmény ellen maga a klérus tett panaszt az országgyűléseken; a másik pedig a legönkényesebb eljárás, amit a mostani rendszeres intézkedések alkalmával érvényben hagyni nem lehet.

Pázmándy, Andrassy indítványával foglalkozván, nem tartaná célszerűnek, hogy a rendek, a százhusz év előtt létesített bizottság újból való alakítása végett, a felséghez fel irjanak, hanem pártolja a kerületi bizottság kiküldését.

Dókus úgy vélekedik, hogy miután most az országgyűlés a haza minden polgárának végrendelkezési jogára nézve rendszeresen intézkedik, a százhusz év óta provizorius állapotban élő egyházi rendet mellőzni lehetetlenség.

Bezeredy ellenben azt hiszi, hogy a zalai követ javaslata, azon elvből tekintve, amelyből kiindult, hogy t. i. ami az egyházi rend jövedelmei eredeti céljainak fedezése után megmarad, az adassék a papságnak életfentartási eszközül kongrua gyanánt, s erről azután végrendelkezzék kiki szabadon, nagyon természetes és következetes. De már maga ezen alapelv is mutatja, hogy a dolgot itt elintézni anélkül nem lehet, hogy az említett célok fedezéséről gondoskodván, már eleve kiszabjuk, mi és mennyi legyen a kongrua? Ezt pedig az ecclesiasticum és a banderiále rendszeres felvétele nélkül, célirányosan kiszabni alig lehet. Ő tehát, daczára

a Kollonics-féle egyezmény minden gyengeségének, ideiglenesen inkább amellet kíván ezentul is megmaradni, mint a közczélokra való minden tekintet nélkül, az óriási jövedelmekre nézve szabad végrendelkezési jogot engedni.

Nagy Pál szintén osztzik ezen aggodalomban. A többi közt felveti azt a kérdést is, hogy ugyan mit javasolhatna a kiküldendő bizottság? Csak kettő közt lehetne választása. Vagy azt ajánlja, hogy a főpapság egészen szabadon és tetszés szerint végrendelkezzék szerzett javairól, ami az egész óriási jövedelmekre kiterjesztve, s az országos czélok segélyezését figyelmen kívül hagyva, senkinek jóváhagyásával nem találkozhatnék anélkül, hogy egyuttal a kongrua is ki ne szabassék; vagy pedig azt, hogy ne rendelkezhessenek a főpapok javaikról, s ez ismét igazságtalanság lenne, ha egyszer a kongruán felüli jövedelmek állami czélokra fordítatnának. Mindenekelőtt tehát ezt a kérdést kellene elintézni.

Julius 5-én folytatták a kerületi ülésen a tanácskozást.

Ezen a napon Borsiczky szólalt fel elsőnek, aki azon nézetének adott kifejezést, hogy e kérdés tárgyalása magának az egyházi rendnek sem lehet kedvére, mert a kormány kénytelen lenne azon hasznót, amit az egyházi jövedelmek után ez úton eddig élvezett, és ezentul is szedni szándékozik, törvényesíteni, ami ismét csak abban az esetben történhetnék meg, ha az egyházi javakat állami tulajdonnak nyilvánítja, amit ez ideig még nem tett meg.

A követek ekkor már nagyon türelmetlenkedtek, és sürgették a szavazást. Az elnök tehát feltette a kérdést: vajon itt kívánják-e a Rendek ezen kérdést bővebben tárgyalni, vagy az ecclesiasticumra halasztani? Az első mellett szavaztak: Vas, Zala, Somogy, Bars, Bács, Abauj, Zemplén, Szatmár, Bihar, Békés, Csanád, Torontál és Esztergom vármegyék követei. Tíz megye ekkor még nem lévén jelen, a többi 28 és a Jász-Kun kerület szavazatával az elhalasztás mondatott ki végzésileg.

Hogy mit jelentett ez, kitünik a következő jelenetből. Szavazás közben Szluha Borsiczkynek megígérte, hogy az

általa hangoztatott azon elvre vonatkozólag, amely szerint az egyházi javak állami tulajdont képeznek, majd az ecclesiasticumban megteszi megjegyzéseit. Mire felkelt Bernáth s ilyformán szólott: ha Fejérvármegyének követe addig élni fog — amint ezt szivemből kívánom neki — míg az ecclesiasticum napirendre kerül, és az Úr Istennek engem is, szegény szolgáját addig éltetni méltóztatik, itt a nyilvánosság előtt megígérem, hogy majd viszont én is válaszolni fogok mindarra, amit ő a trencsényi követnek mondani szándékozik. Ugyanezt az ígéretet teszi Frimm is.

Ezek után még csak Böthy jelenti ki, hogy azért szerette volna a kérdésnek haladéktalan tárgyalását, hogy így a kerületi gyűlés oly munkát dolgozott volna ki, amely a jövő tanácskozásoknál alapul szolgálhatott volna.¹⁾ Ezzel a kérdés felett napirendre tértek.

Ami ezen országgyűlési tudósítás elolvasása alkalmával feltűnik, az az, hogy a követek, köztük a haza bölcse Deák Ferencz, egy szóval sem említik, hogy a főpapság végrendelkezési ügyének szabályozása a királynak, mint legfőbb kegyurnak jogkörébe tartozik.

Ellenkezőleg, világosan kinyilatkoztatják, hogy ezen ügy elintézésére az országgyűlést tartják illetékesnek, csak azt nem tudják eldönteni, hogy más kérdésektől függetlenül, vagy ezekkel kapcsolatosan, kellene-e tárgyalni és elintézní. Pedig ha valakinek, úgy nekik kellett tudniok, hogy eddig ezen ügy rendezése — a legutóbbi időben — királyi intézkedések alapján történt, a királyi kincstár képviselőinek és a főpapságnak részvételével.

Hogy nem úgy tekintették a dolgot, mint az egyháznak belügyét, amint az régente valóban volt, azon nem ütközhetünk meg. Az ő álláspontjuk, szemben a régi országgyűlésekével, egészen új volt; az állami hatalomnak mindent elnyelő igényei szerint ők már azon új irány hivei voltak, amely az államra háruló valamely előny kedvéért képes

¹⁾ *Muzeumi Kézirattár.* Országgyűlési tudósítások. Qu. hung. II.
1358.

eltekinteni a tulajdonjogtól. Elkezdtek feszegetni az egyházi javak természetét. Elvül állították fel, hogy az egyháziaknak csak ahhoz van joguk a javadalmak jövedelmeiből, amiből tisztességesen meg tudnak élni, a többi pedig az államé. Természetesen, mert ez volt szándékuk az alapító királyoknak, az alapítványokat tevő egyházi és világi férfiaknak, a végrendelkező főpapoknak. Ők sem akartak egyebet, mint hogy a nagy javadalmasok dús jövedelmeikből éppen csak meg tudjanak élni, a többit pedig az állam az úgynevezett közcéllokra fordítsa. Az nem jön tekintetbe, hogy ha az alapító fejedelmek, az adományozó főurak és főpapok nem azt akarták, hogy az egyháziak maguk, az ő legjobb belátásuk szerint használják fel ezen feleslegesnek mondott jövedelmeket, hanem az állam vegye ezeket atyáskodó gondos kezébe, miért nem tették adományaikat és hagyományaikat egyenesen az állam, vagy ezen közcélloknak javára?

Az ő szempontjukból azonban tökéletesen igazuk volt. *Ha* az egyházi javak állami tulajdont képeznek, *ha* az egyházi javak jövedelmei nem a javadalom élvezőjét illetik, hanem az államot, akkor természetesen szó sem lehet arról, hogy az egyháziak akár életükben, akár pedig haláluk esetére, végrendelkezzenek ezen javak felől. És viszont, az is kétségtelen, hogy ha az egyháziaknak az állam által ki van szabva évi jövedelmük, a többit pedig, ami ezen felül a javadalmak jövedelmeiből befoly, lefoglalja magának az állam, akkor csakugyan nem lehet beleszólása senkinek abba, hogy kiki milyen célra fordítja azon javakat, amelyeket évi jövedelmeiből takarított meg. Kivált ha az ily évi jövedelmekből, midőn azok csak a tisztességes megélhetés határáig vannak kiszabva, egy püspöknek lehetséges lesz valamit megtakarítani azon számtalan igény mellett, amelyet vele szemben, állásánál és méltóságánál fogva, a társadalom mindig támasztani fog.

Azt azonban, azon kevés jóakarát mellett is, amelylyel az egyház iránt viseltetni látszanak, beismerik az országgyűlési követek, hogy a főpapság végrendelkezési joga, úgy

ahogy az akkortájban érvényben volt, nemcsak a főpapságra nézve sérelmes, hanem önmagában véve is igazságtalan dolog. Ebben kivétel nélkül mind egyetértének. A főpapoknak — mondják — mint az ország bármely más állampolgárának, joguk van szerzett javaikról végrendelkezni, csak hogy mielőtt ezen jogot számukra biztosítani lehetne, az ő különleges viszonyait kellene az állammal szemben rendezni. De másrészt jogtalanság olyan egyezmény megtartására is kötelezni őket, amely egyezményt úgy erőszakoltak rájuk, s amelynek megkötésében részük nem volt.

Vagyis, az ő véleményük a Kollonics-féle egyezmény felől az volt, hogy ez csak annyiban állhat meg, amennyiben szentesített törvény van rá, hogy míg más intézkedés nem történik, ez a hiányos, és a főpapságra nézve minden körülmények közt sérelmes egyezmény, jobbnak nem létében, ideiglenesen betartassék. Egy szóval, ők is elismerik, hogy bár ez az egyezmény nem jogos, nem méltányos, bár csak átmeneti intézkedésnek lett az 1715. évi országgyűlés által kijelentve, még mindig kötelező erővel bír.

Az országgyűlésen ezentúl nem került többé szóba a főpapság végrendelkezési jogának rendezése.

Nemcsak a viszonyok nem voltak kedvezőek az ily kérdés békés tárgyalására, hanem, úgy látszik, maguk a főpapok sem tartották czélszerűnek, sérelmüket még egyszer az országgyűlés elé vinni.

Mindössze annyiban történt a főpapi hagyatéki ügyek rendezése körül változás, hogy az elhalt főpap hagyatéka az 1840. évi 26. t.-cikk értelmében nemcsak, mint eddig történt, a káptalani megbizottak és a kormány kiküldötte jelenlétében vétetik leltárba, hanem ehhez az elhalt vérrokonai is meghivandók.

X.

Hinka könyve az 1855-ki konkordátum érvényességéről, és ebből kifolyólag a főpapság szabad végrendelkezési jogáról. — Herczegh és Wlassics bírálatai. — Hinka felelete. Timon bírálat. — Hinka válasza erre. — Szabad végrendelkezési joga van-e a főpapságnak, vagy pedig még mindig érvényben van az 1715: XVI. törvényczikk rendelkezése?

Magunknak is hiányosnak kellene tartani munkánkat, ha megírván a főpapi végrendelkezési jog történetét, figyelmen kívül hagynánk a legújabb korban felmerült azon törekvést, amely a kollonicsi egyezménynyel szemben, az 1855. évi osztrák konkordátum szabályainak akar érvényt szerezni, a főpapság végrendelkezési jogára és hagyatéki ügyeire nézve.

E törekvés képviselője az irodalom terén — mert annyira magában áll,¹⁾ hogy egyedül csak felőle szólhatunk — Hinkovcsei Hinka László, aki abból kiindulva, hogy az 1848-ki események lezajlása óta alkotmányunk visszaállításaig egymást érő rendszerváltozások következtekben, még jogászaink jobbjai közül is sokan tévedésben vannak katolikus főpapjaink végrendelkezési joga felől, s azon célból, hogy — mint maga mondja — megadva a kincstárnak a kincstárét, s a főpapoknak a magukét, a fenforgó tévedé-

¹⁾ Természetesen csak nálunk, mert Ausztriában a konkordátum érvényességét kiterjesztik Magyarországra is. Lásd pl. a végrendelkezési jog tekintetében *Singer* munkáját: *Historische Studien über die Erbfolge nach kath. Weltgeistlichen*. S. 75.

seket kimutassa, s az illetékes köröket figyelmeztesse a »suum cuique« elv szemmeltartására, 1883-ban közzétette munkáját ezen a címen: »A katolikus főpapok végrendekezési joga és az azok utáni törvényes örökösödés Magyarorszáiban.« ¹⁾

Munkája megírásánál, mint később egyik bírálójának feleletül írja, a következő eljárást követte: »elővette a corpus jurist, újra áttanulmányozta az idevágó királyi rendeleteket, megfigyelte hazánk tekintélyes íróinak e kérdésben vallott nézeteit, szemmel kísért minden eseményt, mely a kérdésre vonatkozik, vagy azzal kapcsolatos, és így, esetről esetre, adatról adatra menve szedte össze a láncszemeket, és állította egybe az egészet, mialatt ügyelt még arra is, hogy a felekezeti szempont, vagy hazafias túlbuzgóság, vagy animositás ne terejlék le az objectivitás teréről, mit az ily kényes ügy megbirálásánál kiváló kötelességének ismert; de nem tévesztette szem elől azon jogi axiomát sem, hogy a jogásznak nem szabad politikát üzni, hanem tárgyilagosságában el kell tekintenie a populáriságra szert tett tév-nézetektől, és ki kell mondania sine ira et studio a komoly, megdönthetlen igazságot még akkor is, ha az népszerűtlen.« ²⁾

A könyv tagadhatatlanul kevesebb apparatussal lett megírva, mint e sorokból következtethetnénk, bár más oldalról nem akarjuk elvitatni szerzőtől a bátorságot, hogy meggyőződését, melyről előre láthatta, hogy bizonyos ellen-szenvvel fog a jogász világ által fogadtatni, hangosan hirdette, és ahhoz ragaszkodott.

A munka történeti része alig tiz lapot tesz ki, és ez is egy-két országgyűlési határozat, királyi rendelet rövid ismertetéséből áll. Egyáltalában nem alkalmas tehát arra, hogy a következő részeknek biztos alapul szolgálhasson, és tisztázza a kérdést, milyen volt a főpapság végrendekezési joga a múltban, kihez, mely forum elé tartozott e jog sza-

¹⁾ Budapest, Athenaeum nyomdája. 8-r. 140 lap.

²⁾ »Jogtudományi Közlöny.« 1883. évf. 18. szám.

bályozása, az egyháziak magánügye volt-e ez, vagy a királyé mint legfőbb kegyuré, vagy az országgyűlése, avagy talán mindkettőé?

Szerző, a különféle írók különböző véleményeinek felsorolása után, mint forrástanulmányokon alapuló meggyőződését, és kutatásainak eredményét felállítja a tételt, hogy a magyar katolikus főpapság jelenleg szabad végrendelkezési joggal bír.

Erdekes állítását a következőkre alapítja.

Az 1852 november 29-én kelt »Ősiségi nyiltparancs« úgy rendelkezett, hogy az általános osztrák polgári törvénykönyv életbeléptetése előtt alkotott végrendeletek érvényesége, az örökhatyó rendelkezési jogára vonatkozólag is, azon törvények szerint ítélendő meg, amelyek a végrendelet keltekor érvényben voltak. Továbbá, hogy a törvényes örökösödésre (successio ab intestato) vonatkozó eddigi szabályok, csak az általános polgári törvénykönyv életbeléptetése előtt történt haláleseteknél veendő irányadókul.

A főpapokra nézve ezen intézkedés csak addig volt érvényben, míg 1855 november 5-én a konkordátum közzétételét. Ennek XXI. cikkelye ugyanis a következőleg hangzik: »a birodalom minden részeiben szabad lesz az érsekeknek, püspököknek, és minden papnak arról, amit haláluk idején hátrahagynak, az anyaszentegyház törvényei szerint végrendelkezniök, melyeknek határozatai azon törvényes örökösök által is pontosan megtartandók, akik az ő hagyatékuk birtokába végrendelet nélkül lépnek. Mindkét esetben, a valamely egyházmegyét kormányzó püspököknél kivételnek a püspöki díszjelek és egyházi öltönyök, mert ezek a püspöki asztal tulajdonainak tekintetnek s a püspök utódjára szállanak. Ugyanezt kell a könyvekre nézve is megtartani ott, ahol ez szokásban van.«

A XXXV. cikkely pedig így szól: »minden, az ausztriai birodalomban és az egyes országokban, melyekből ez áll, eddigelé bármi módon és alakban kibocsátott törvények, rendeletek és intézkedések, amennyiben ezen ünnepélyes szerződvénynyel ellenkeznek, ez által megszüntetteknek

tekintendők, s maga a szerződvény ugyanazon országokban ezentul mindenkorra államtörvény erejével birand. Azért is mind a két szerződő fél igéri, hogy ők és utódaik mindazt, amire nézve megállapodás történt, lelkiismeretesen megtartandják. Amennyiben pedig jövőben nehézség találna támadni, ő szentsége és ő császári felsége az ügy barátságos elintézése végett egymással értekezni fognak.«

Hat évvel később 1861-ben, némely, az országbirói tanácskozmány által megállapított ideiglenes törvénykezési szabály lett életbeléptetve, melyeknek 1. §-ával visszaállítatott a magyar polgári anyagi magántörvény, a 2. §-ával pedig hatályon kívül helyeztetek az ősiségi pátensnek az ősiségre vonatkozó részei.

1863 február 23-án ő felsége közzétette legfelsőbb elhatározását, a katolikus és görög főpapság végrendelet nélküli örökösödési jogosultsága kérdésében. Ebben határozatilag kimondja a felség, hogy »miután a Concordatum XXI. czikke szerint a püspökök azon korlátok alól, melyek végrendelkezési tehetségekre nézve előbb léteztek, fölmentettek, a végrendelet nélküli örökösödés jogosultságára nézve azonban a felhívott egyezményben intézkedés nem történt, utóbbi tekintetben a Kollonics-féle szerződés, az ezt pótló s az osztrák polgári törvénykönyv behozataláig kelt 1848. év előtti szabályokkal irányelvül követendő leszén.«

Az ősiségi pátens hatályban léteire vonatkozólag ezek után könnyű nyilatkozni. De birt-e és bir-e még jelenleg is — kérdezi Hinka — a konkordátum hazánkban joghatálylyal?

Meg van róla győződve, hogy akik a konkordátumot Magyarországra nézve elfogadni nem akarják, sem annak létrejöttét, sem szövegét nem ismerik, különben más álláspontra helyezkednének. Hogy tehát ő se magyaráztassék félre, közli az erre vonatkozó adatokat.

Gróf Thun Leo közoktatásügyi miniszter, 1849 márczius 31-én, ő felsége nevében a birodalom összes főpapjait Bécsbe hívta tanácskozásra. E tanácskozások alkalmával, amelyen 20 magyar főpap is résztvett, egymásután kerültek

szőnyegre a katolikus egyház sérelmei. A magyar főpapok ügyeit azonban nem itt, hanem a Scitovszky János bíbor-nok herczeg-primás által 1850 augusztus 25-ére Eszter-gomba összehívott tanácskozáson tárgyalták, ahol a felség elé terjesztendő kérelmek közé felvették azt is, hogy a fő-papságnak, amely elvesztette a tizedet, engedtéssék meg a szabad végrendelkezés.

Ezen tanácskozások folytatásaul tekintendők azon további tárgyalások is, amelyeket a monarchia egyházi ügyeinek rendezése czéljából, a főpapság részvéte mellett, IX. Pius pápa és a felség megbízottjai 1853 szept. 27-én túl folytattak, s amelyeknek eredménye és befejezése az 1855-ki konkordátum lett.

A konkordátum oly egyezmény, mely egyrészről az állam és az államegyházak képviselői közt, másrészről pedig a római szentszék közt köttetik. Az 1855-ki konkordátum tehát nemzetközi szerződés, mely, mint minden kétoldalú szerződés, egyoldalulag sem nem módosítható, sem fel nem bontható. Miután azonban a nemzetközi szerződések érvényét csak abban az esetben nem lehet megtámadni, ha a három főkellék: a rendelkezési képesség, az akarat szabadság és az érvényes jogcím a megkötéskor megvolt, kétségtelen, hogy az osztrák konkordátum is ilyen elbírálás alá esik. Pontos e czélból tudni, valjon a felség birt-e ezen konkordátum megkötésekor magyar szempontból is rendelkezési képességgel, vagyis a konkordátum magyar szempontból is nemzetközi szerződésnek tekintendő-e vagy sem?

E kérdés annál fontosabb, »mert általánosan elfogadott elv, hogy az ily szerződések megkötésénél a rendelkezési jogosultság az államhatalom tényleges, habár illegitim képviselőjét illeti meg, de csak annyiban, amennyiben a függési viszony, vagy az ország kétségtelen alkotmánya által nem korlátoztatik.«

Szerző elismeri, hogy a konkordátum megkötésekor sem országgyűlés, sem koronás király nem volt, úgyszintén elismeri azt is, hogy nálunk rendszerint, mint magát kifejezi, *de regula*, ennek a kettőnek a hozzájárulása nélkül

érvényes nemzetközi szerződés nem köthető, de a leghatározottabban kétségbe vonja azt, hogy törvényeink ne engednének meg e tekintetben semmiféle kivételt.

Mindenki tudja ugyanis, hogy hazánkban a törvények uralkodásra, a királyi hatalom *teljes* elnyerésére, a kötelező törvény erejével bíró szokásjog alapján, megkívántatik a megkoronáztatás. Az is köztudomású dolog, hogy az 1791. évi 3. t.-cikk értelmében, a koronázást megelőző időben is épségben marad minden örökös királyi jog, mely az országnak köz- és alkotmány szerinti kormányzásához tartozik.

Ezekből kétségtelen, hogy ő felsége már trónraléptekor is, a koronázást megelőzőleg is törvényes királyunk volt, akit minden örökös királyi jog, tehát a nemzetközi szerződések megkötésének joga is megilletett.

De eltekintve ettől, a konkordátumnak van még egy másik jogi minősége is, mely a mi szempontunkból még fontosabb. A konkordátum nemcsak nemzetközi szerződés, hanem olyan egyesség is, amelyet a fejedelem főpapságával kötött.

E mellett a konkordátum nem törvény, hanem pusztán királyi tény. És nem is irányul a Kollonics-féle egyezmény ellen, sőt ellenkezőleg az 1715. XVI. t.-cz. alapján testvériesen megférnek egymás mellett.

Az 1791. évi 3. t.-cikk által biztosított királyi jogok királyainkat a Hármaskönyv I. része 11. czíme, és az 1723. év 70. t.-cikke értelmében nemcsak »vi juris supremi patronatus«, hanem »e summo jure regia circa sacra« az ország első alkotásától kezdve mindig önállólag megillette, és most is egész terjedelmében megilleti.

»Ha pedig királyaink ebbeli jogosultsága önálló és kizárólagos, úgy kétségtelen, hogy a consensus regiust gyakorolhatják tetszésük szerint, vagyis, hogy a szabad végrendelkezési jogosultságot megadhatják úgy, miként nekik tetszik, anélkül, hogy ahhoz bárkinek hozzászólási jogosultsága lenne. Ennélfogva megadhatják azt egyeseknek egyenként, külön-külön, vagy egyszerre, együttesen, az összes főpapságnak.«

Így tett II. Ferdinand 1625-ben, I. Lipót 1675 és 1677-ben, Mária Terézia 1773-ban, midőn a főpapságnak a végrendelkezési szabadságot engedélyezték. És így tett legújabbán ő felsége is, midőn »korlátlan királyi jogával élve« megadta a magyar főpapságnak a konkordátumban, a kért szabad végrendelkezési jogot. És ezzel sem a Kollonics-féle egyezmény nem lett érvényen kívül helyezve, sem nem jutott összeütközésbe ez által az 1715. évi XVI. törvénycikkkel, mert e törvény azt mondja, hogy addig, míg a határőrvidék segélyezésére nyújtandó segélyezés ügye végleg elintézve nincs, vagy a kollonicsi egyezményhez kell ragaszkodni, vagy pedig a végrendelkezési szabadságért kell folyamodni. A főpapság együttesen folyamodott e szabadságért, s a király együttesen adta ezt meg a konkordátumban nekik. Világos tehát, hogy a konkordátum s az ebben megadott végrendelkezési szabadság, az 1715. évi XVI. t.-cz. alapján meg nem támadható.

A konkordátumban biztosított végrendeleti szabadságot az *országbirói értekezlet* is, mint teljesen törvényes módon megadott jogot tekintette, és határozataiban ennek érvényét egyáltalában nem érintette. Sokan, igen sokan — mondja Hinka — vannak ellenkező véleményben, de csak olyanok, akik a katolikus főpapok végrendelkezési jogával csak felületesen foglalkoztak s ezek azt hirdetik, hogy a konkordátum nem koronázott királytól származván, s az országbirói értekezlet I. §-ával hazai törvényeink s ezek közt az 1715. évi XVI. t.-cz., illetve a Kollonics-féle egyezmény is visszaállíttatván, ha volt is érvényben valamikor, az országbirói értekezlet határozata folytán érvényen kívül helyezett.

Azonban az országbirói értekezletnek 1861 márczius 4-én megtartott tizennyolczadik és egyuttal utolsó ülésének jegyzőkönyvéből, minden kétséget kizáró módon kimutatható, hogy az országbirói értekezlet nemcsak nem érintette a konkordátumot, hanem azt hatályában továbbra is fenntartotta.

Ugyanis az örökösödési tárgyalás alkalmával a többi

közt felszólalt Lévay Sándor is, és beszédjében a következőket mondotta: »Igen is — így szól — a konkordátum XXI. szakaszában van rendelkezés az egyháziak végrendelkezési jogáról. Úgy vélem, mikép ezen egyezmény felett értekezni ezen mélyen tisztelt gyülekezetnek nem lehet szándékában. Különben tudva van, mikép az alsóbb papság teljes végrendelkezési szabadsággal birt; a főpapság végrendelkezési joga pedig a királyi fiskus érdekében volt korlátozva. Ezen korlátozásról tehát ő felsége bármily formában lemondhatott. Az előttem szóló igen tisztelt úr az egyháziak szabad végrendelkezése mellett látszik szót emelni. Ezt köszönettel vesszük. A közelgő országgyűlés, ő felsége megegyezésével, a már egyezvényileg kimondott szabad végrendelkezési jogát a főpapságnak, törvénykönyveinkbe ünneplésen be fogja iktathatni. E helyen a kérdés vitatását nem tartom czélszerűnek.«

»És e véleményt — írja a szerző — szó nélkül mindannyian elfogadták. Pedig ott voltak az ország az időbeli leghirnevesebb szakférfaik és tudósai.«

Már most az a kérdés, hogy az országbirói értekezlet által életbe léptetett törvénykezési szabályok, érvényben vannak-e még ma is?

Nincs Magyarországon jogász, ki ezeknek érvényét, daczára annak, hogy koronázott király által nem lettek szentesítve, kétségbe merné vonni. El van ez ismerve a jogi irodalomban, a köznap életben, a törvénykezési téren is. Elismerte maga a felség is, mikor 1863 február 27-én, már idézett legfelsőbb elhatározásával, királyi jogánál fogva »parancsolólag« kijelenti, »hogy miután a Concordatum XXI. cikke szerint a püspökök azon korlátok alól, melyek végrendelkezési tehetségükre nézve előbb léteztek, felmentettek, a végrendelet nélküli örökösödés jogosultságára nézve azonban a felhívott egyezményben intézkedés nem történt, ez utóbbi tekintetben a Kollonics-féle szerződés, az ezt pótló s az osztr. polg. törvénykönyv behozataláig kelt 1848. év előtti szabályokkal irányelvül követendő lészen.«

Ezen királyi rendelkezés oly világos, határozott, hogy

annak félremagyarázása majdnem lehetetlen. Sőt még abban az esetben is, ha a konkordátum nem jött volna létre, az ezen királyi rendeletben megadott végrendelkezési szabadság »elegendő lenne arra, hogy az 1715. XVI. t.-cz. kívánalmaira nézve minden honpolgárt kielégítsen.«

Midőn ő felsége koronázási esküjében megígérte, »hogy Magyarország minden egyházi rendű lakosait megtartja jogaiban, és mindenkinek igazságot szolgáltatand,« ezzel egyuttal a főpapságnak a fentebbiek szerint már megnyert szabad végrendelkezési jogát is megerősítette. A felség ezen esküjét és ígérte meg is tartotta. Sőt Hinka szentül meg van róla győződve, hogy a királyi felségnek még sejtelve sincs a kincstár közegeinek a főpapsággal szemben gyakorolt törvénytelen és zaklató eljárásáról, különben már rögen intézkedett volna, hogy ezen jogtalanság megszüntetessék.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyan, 1871 május 9-én figyelmezteti az ország összes főpapjait, hogy »miután a magyar főpapok végrendelkezési joga, a törvényeinkbe iktatott Kollonics-féle egyesség által szabályoztatott, ennél fogva a főpapok végrendelkezési joga, míg e kérdésre nézve a törvényhozás másként nem intézkedik, az 1715: XVI. t.-cz. értelmében leszen megbírálandó.« Ámde ezen miniszteri rendelet, nem véve figyelembe azt, hogy jogi iróink annyira nem tartják fontosnak, hogy nem is említik, nem lehet elegendő arra, hogy a főpapság végrendelkezési jogát megszüntesse. A miniszter itt nyilván hatáskörén kívül eső dologba avatkozott. A végrendelkezési jog rendezése, szabályozása oly királyi jog, mely egyedül csak a fejedelmet illeti meg, amelyhez a miniszternek éppen semmi szava nincs. És ha elismerjük is, hogy van eset rá, amidőn a felség ezen jogát minisztere által kívánja gyakorolni, még akkor is elengedhetlenül szükséges, hogy a miniszter idézze a felségnek erre vonatkozó legfelsőbb elhatározását, és ennek közzétételéhez való külön jogosultságát, külön megbízatását. Az olyan miniszteri rendelet azonban, amely intézkedéseivel világosan beleütközik a fel-

ségnek valamely korábbi legmagasb elhatározásába, s amelyben nincs kijelentve, hogy a felség előbbeni rendelkezéseit megmásítja, önmagában véve semmis. A miniszter megteheti azt, hogy valakit figyelmeztet a felség legmagasb akaratainak teljesítésére, de nem figyelmeztethet senkit arra, hogy a király kinyilvánított akarata ellen cselekedjék.

De ha nem úgy állanának is a dolgok, hogy a főpapság végrendekezési joga valóban biztosítva lőn, még akkor is érvényen kívül kellene helyezni a már idejét multa Kollonics-féle egyezményt, és a katolikus főpapság végrendekezési jogát a méltányosság alapján rendezni.

Hinka ezen mindenesetre szokatlan, új tanaival szemben, könyvének megjelenése után azonnal, többen jogi íróink közül állást foglaltak.

Az első volt, aki megbírálta, dr. Wlassics Gyula a »Nemzet« 106. számában. Hinka kísérletét merész vállalatnak nevezi és hihetetlen dolognak tartja, hogy találkozék Magyarországon olyan ember, aki a magyar közjogot ismeri, s aki elhiszi, hogy az 1855-ki konkordátum magyar törvényt hatályon kívül helyezett. A konkordátum a magyar közjog szempontjából nálunk nem birt kötelező erővel, mert régi törvényen változtatni, azt megszüntetni, csak a törvényesen megkoronázott királynak és az országgyűlésnek áll jogában, már pedig a konkordátum létrehozásában a magyar törvényhozó hatalom egyik tényezője sem vett részt.

Igaza van Hinkának abban, hogy a konkordátum nemzetközi szerződés, amely egyoldalulag se nem módosítható, se fel nem bontható. Csak az a hiba, hogy nem magyar király kötötte, és nem a magyar törvényhozás cikkeljezte be.

Ha szerzőnek igaza volna abban, hogy jelenlegi királyunk már trónraléptekor törvényes királyunk volt, akit minden királyi jog megilletett, akkor az abszolút korszak minden kormányzati ténye törvényes királyi tény gyanánt volna tekintendő. Ebben a bíráló nem is akarja a szerzőt czáfolni, mert, úgymond, vannak igazságok, amelyeket bizonyítani nem szabad.

De szerencsétlen szerzőnek azon érve is, hogy a konkordátum királyi tény. Ezen királyi ténnyt, úgy látszik, a »summum jus regium circa sacra«-ból származtatja, azt akarván bebizonyítani, hogy a királynak joga van a kath. egyház főpapjaival egyességre lépni, s ily egyesség a konkordátum.

Azonban a konkordátum éppenséggel nem királyi tény, s abból, hogy a főpapok a király engedélyéből megnyerhetik a végrendelkezési szabadságot, éppen az következik, hogy az osztrák konkordátumra Magyarországon senki sem támaszkodik, hanem az oly főpap, aki szabad végrendelkezési jogot óhajt nyerni, a királyi engedélyért folyamodik, mert nagyon jól tudja, hogy végrendelete nélkül, vagy pedig ha az 1715: XVI. törvényczikk rendelkezéseinek meg nem felel, a bíróságok által nem fog érvényesnek elismertetni.

Ami az 1871. évi kultuszminiszteri leiratot illeti, szerző megfélemedezik arról, hogy a miniszter a főpapság figyelmét egy hazai törvény megtartására hívja fel, még pedig a főpapság saját érdekében. A törvénynél pedig az alkotmányos Magyarországon erősebb jogforrást nem ismerünk, és ne higgye a szerző, hogy akkor, amidőn a kultuszminiszter az érdekeltekhez figyelmeztető iratot intéz valamely hazai törvény érvényességére vonatkozólag, ő feliségének akarata ellen cselekszik.¹⁾

Ápril 20-án megjelent Hinka könyvére a második bírálat dr. Herczegh Mihály tollából, még pedig egyszerre két helyen is, t. i. a »Nemzet«-ben és a »Jogtudományi Közlöny« hasábjain.

Herczegh valamivel tüzetesebben foglalkozik az új könyv tartalmával, mint az első bíráló, s véleményét egy rövid jogtörténeti ismertetéssel vezeti be. Itt a többi közt a Kollonics-féle szerződésre vonatkozólag úgy nyilatkozik, hogy ámbár utóbb a főpapság ezen egyezménynek ellene

¹⁾ »Nemzet« 1883. Melléklet az ápril 18-ki számhoz.

mondott, mindamellet az mint szerződés egyoldalulag visszavonható nem lévén, országos törvénybe iktattatott.« (1715: XVI.)

Hinka érvelésére először is azt válaszolja, hogy a konkordátum nem nemzetközi szerződés, mert ennek is, épp úgy mint minden más szerződésnek, érvényéhez személyi, tárgyi és kijelentési képesség szükséges.

Feltéve, de meg nem engedve — írja tovább — hogy a konkordátum nemzetközi szerződés, még ez esetben sem helyezhette hatályon kívül az 1855-ki osztrák konkordátum a Kollonics-féle egyezményt, mert ez országos törvényt képez. Már pedig valamely törvényt megváltoztatni, vagy megszüntetni, csak a koronás király és az országgyűlés együttesen van hivatva. Az 1855-ki konkordátum létrehozásában pedig sem az egyik, sem a másik tényező nem vett részt. Ha tehát valaki elfogadja azon állítást, hogy a konkordátum XXI. cikkelye hatályon kívül helyezte a Kollonics-féle egyezményt, annak azt is el kell fogadnia, hogy a római pápának joga van a magyar törvényeket érvényüktől megfosztani.

Az sem bizonyíthat a Kollonics-féle egyezmény megszünte mellett, hogy az országbirói értekezlet által alkotott ideiglenes törvénykezési szabályok, nem említik fel az egyezményt. Jogi elv ugyanis, hogy az általános szabály alól a kivételek és kivételes esetek, a törvényhozás által külön-külön és egyenkint megjelölendők. Ha tehát az országbirói értekezlet, a visszaállított magyar joggal szemközt, a Kollonics-féle egyezmény kizárása által kivételt kívánt volna tenni, ezen kivételt meg kellett volna neveznie. Miután azonban ezt nem tette, a Kollonics-féle egyezményt is visszaállítotttnak kell tekintenünk.

Az ősiségi pátens is csak azon intézkedéseket szüntette meg, amelyek a családtagok rendelkezési jogát korlátozták, de újabb rendelkezési jogot azoknak, akik ezzel előbb nem bírtak, nem adott.

Az 1863. évi ápril hóban 22,727. szám alatt kibocsátott helytartósági intézménynyel, mint alkotmányellenessel

pedig szembe lehet állítani, az 1871. május 9-én 643. sz. a. kelt alkotmányos és törvényes miniszteri rendeletet.

Hinka május 4-én tette közzé válaszát ezen bírálatokra a »Jogtudományi Közlöny« 18. számában.

Mindenekelőtt őszinten bevallja, hogy előre látta, miszerint nézeteiért sokféle megtámadtatásnak lesz kitéve, de ez nem riasztotta őt vissza az igazság hirdetésétől. Sőt még most sem, midőn bírálóinak érveit már ismeri, változtathat meggyőződésén, miután ezen érvek őt nem voltak képesek meggyőzni.

Szerző megjegyzéseire, amelyekben a konkordátumra, az 1861-kí országbírói értekezlet határozatára, s a vallás-és közoktatásügyi miniszter 1871-kí rendeletére vonatkozó állításait újból bizonyítani igyekszik, mindkét bírálója válaszolt ugyancsak a »Jogtudományi Közlöny« 20. számában.

Wlassics megelégszik annak a kijelentésével, hogy hiszi, miszerint többen is osztoznak az ő nézetében, miután ő nem mond egyebet, mint amit a hazai közjog tanít.

Herczegh, néhány élesebb megjegyzés után, a következő három kuriai döntvényt közli, mint amelyek világosan mutatják a konkordátum XXI. cikkelyének érvénytelenségét hazánkban.

A m. kir. kuria 1878. évben 13,716. sz. alatt, azon pörben, melyet a kir. kincstár Papp Szilágyi József nagyváradí püspök végrendeleti örökösei és hagyományosai ellen 1876-ban indított, a püspök 1873-ban kelt végrendeletének érvénytelenítése céljából, a következő ítéletet hozta: »a magyar polgári magánjog visszaállítása után, a katolikus főpapok végrendelezési képességére nézve, ismét a Kollonics-féle egyezmény szolgálgván irányadóul, annak értelmében a főpapok szerzeményi javainak $\frac{1}{3}$ -része törvényes örökrész címén a kir. fiskust illeti, s erről azok kir. engedély jóváhagyása nélkül nem rendelkezhetnek; különben végrendeletüknek a szerzeményi vagyón $\frac{2}{3}$ -részén túl terjedő rendelkező része félreteendő, azon túl azonban a fiskus öröklési joga nem terjed, habár a végrendelet küllkellékek miatt egészben semmis lenne is.«

Hasonlóképen ítelt a m. kir. kuria abban a perben is, amelyet a kincstár Biró László szatmári püspök végrendelete megsemmisítésének céljából indított a szatmári kir. törvényszéknél, kimondván, hogy »az 1855. évi konkordátum ellenére érvényben van jelenleg is az 1715: XVI. törvénycikkben foglalt Kollonics-féle egyezmény, mely szerint a római kath. és görög kath. főpapok királyi engedély nélkül összes szerzeményi javaikról nem rendelkezhetnek.« (1883. január 31. — 3897. sz. ítélet.)

A kuria a következőkben indokolja ítéletét: »ha elfogadtatnék is az, hogy a magyarországi főpapoknak az 1855-ki konkordátumban szabad végrendelkezési jog engedélyeztetett, mégsem lehet azt felperes keresettségére nézve akadálnak tekinteni, azért, mert a m. kir. vallás- és közokt. miniszter 1871 május 1-jén kelt körrendeletével a magyarországi latin és görög kath. püspököket miheztartás végett értesítette, hogy a főpapok végrendelkezési joga — míg e kérdésre nézve a törvényhozás másként nem intézkedik — az 1715: XVI. t.-cikk értelmében lészen megbírálandó. Hogy ezen rendelet ő felsége legfelsőbb szándékának és akaratának megfelelő volt, mutatja az, hogy mind ez ideig sem meg nem tagadtatott, sem vissza nem vonatott. Minthogy pedig néhai Biró László püspök, a hivatolt miniszteri rendelet kibocsátása után, s az abban foglalt figyelmeztetés ellenére, legfelsőbb kir. engedély nélkül s így az 1715: XVI. törvénycikkbe ütközőleg 1872 január 19-én összes szerzeményeiről végrendeletileg intézkedett, az alsó bíróságok helyesen ítélték, midőn az imént említett végrendelkezést a szerzeményi javak $\frac{1}{3}$ -részére nézve hatálytalannak mondták ki. Mihez képest a másodbírósági ítéletet a fent előadottaknál s különösen az 1848: 8., 13., 20. t.-cikkekből, valamint az ideigl. törv. szab. 3., 7., 18., 22. §§-ból, és az 1876: XVI. törvénycikkből merített alperesi érvelést illetőleg, az első bírósági indokolásnál fogva helyben hagyni kellett.«

Végre a harmadik ítéletet azon perben hozta a kuria, amelyet szintén a kincstár indított Samassa József egri érsek ellen, néhai Bartakovich Béla egri érsek által 1872

febr. 18-án irt végrendeletnek érvénytelenítése végett. »Az ideiglenes törvénykezési szabályok 1. §-a értelmében visszaállítatván a magyar polgári anyagi törvények, ezekkel együtt vissza lett állítva az 1715: XVI. t.-cz. és ennek tárgyát képező Kollonics-féle egyezmény is. Ezzel szemközt, daczára az 1863 febr. 24-én kelt udvari intézménynek, a konkordátum folytán a főpapoknak engedélyezett szabad végrendelkezési jog már csak azért sem állhat meg, mivel a m. kir. vallás- és közokt. miniszter 1871 május 1-jén kelt körrendeletével, a magyarországi latin és görög katolikus püspököket miheztartás végett értesítette, hogy a főpapok végrendelkezési joga, míg e kérdésre nézve a törvényhozás másként nem intézkedik, az 1715: XVI. t.-czikk értelmében léssen megbirálandó.«

Ezen kuriai döntvények — írja Herczegh befejezésül — irányadó erővel bírnak, a nemzet jogi öntudatává, köztudatává válnak, kötelező szabályokat alkotnak, és minden oly ügyben, ahol kétely merül fel, példaképen követtetnek.

Ezekon kívül még egy birálatot kapott Hinka könyvére dr. Timon Ákos tollából. »Az osztrák concordatum és a magyar közjog« czímen a »Magyar Igazságügy« XX. kötetének 2. füzetében.¹⁾

Timon mindenekelőtt azt kifogásolja a munkában, hogy a szerző, minden önálló kutatás és tanulmány nélkül, csak egyszerűen felsorolja a főpapság végrendelkezési jogára vonatkozó s általánosan ismert törvényeket és királyi rendeleteket, s már itt is azon új állítással lép fel, hogy régebbi időben azért voltak főpapjaink végrendelkezési jogukban korlátolva, mert »nemesi előjogokkal bírván, adalékok, gyűjtelmek, adó, vám és harminczad fizetésétől felmentve valának, s e mellett kilenczedet és tizedet szedhettek, csupán háború idején lévén kötelesek katonákat állítani.«

Valjon hiszi-e a szerző — kérdezi Timon — hogy a középkorban a magyar királyok, valamint a nyugat-európai

¹⁾ Külön lenyomatban is megjelent.

fejedelmek és tartományurak, ezen az alapon vették igénybe a főpapok hagyatékával szemben a jus spoliit?

Ha igen, úgy tekintsen csak bele a közkézen forgó tankönyvekbe s be fogja látni, hogy ezen kiváltságok és a végrendelkezési jog megszorítása közt, semmi összefüggés nincs.

A konkordátumra vonatkozólag kimutatja, hogy bármi-ként vélekedjenek is a konkordátum jogi természete felől, arra nézve mindenki megegyezik, hogy a konkordátum nemzetközi szerződésnek tekintetik, és csak is annyiban bír érvénnyel, ha az, az alkotmányos követelményeknek megfelelőleg lett megkötve.

Szerző mást is állít még a konkordátum jogi természetéről, s magyar szempontból éppen ez a fontos, hogy t. i. az nemcsak nemzetközi szerződés, hanem egyuttal a fejedelem és saját főpapsága közti egyesség is. Ez valóságos jogászai képtelenség. Mert lehetetlen, hogy valamely szerződés, mely két államfő közt kötöttetett, egyuttal egyességet képezzen az egyik államfő és a másíknak alárendeltjei között. De más részről azért sem lehet szerző elméletét elfogadni, mert a fejedelem az ő püspökeivel, nemzetközi szerződések jellegével bíró s így mindkét részről kötelező egyességet csak vagy tisztán egyházi, vagy vegyes természetű ügyekben köthet, de nem köthet oly ügyekre nézve, amelyek az államhatalom jogkörébe esnek. Már pedig az osztrák konkordátum XXI. cikkelye csakis tisztán állami ügyet foglal magában, miután a papság, cselekvési képessége és vagyongogi kérdések tekintetében, kizárólag az állam törvényét tartozik követni.

Épp oly tévedés azt mondani, hogy a konkordátum a magyar közjog szempontjából »királyi ténynek« tekintendő. A homályos kifejezésből csak következtetni lehet, hogy ez a királyi kegyuri jogon alapuló királyi rendeletet akar jelenteni. Ha abszolút monarchiában élénk, igaza volna Hinkának, hogy az ily királyi rendelet egyuttal törvényt is képez, alkotmányos államban azonban a királyi rendelet csak akkor bír kötelező erővel, ha tartalma olyan, hogy ezíránt a

fejedelem az alkotmány értelmében szabadon rendelkezhetik. Az osztrák konkordátum azonban sem tartalmánál, sem rendelkezésénél fogva nem birhat hazánkban érvénynyel.

Nem lehet e tekintetben II. Józsefnek, aki szintén nem volt megkoronázva, egyházi intézkedéseire hivatkozni, mivel az ő intézkedései a magyar alkotmány szellemével öszhangzásban voltak.

Az 1715: XVI. t.-cikk homályosan van ugyan szerkesztve, az azonban kétségtelen, »hogy e törvénycikk azon jogi axiomát emeli érvényre, miszerint a főpapok szabad végrendelkezési joggal nem birnak, *hogy erre csak királyi beleegyezés alapján jogosultak*. Hogy e királyi consensus mi módon, mily föltételek mellett gyakorlandó, az iránt a törvényben nincsen rendelkezés, e tekintetben a királyi jog korlátlan; de azért a szabad végrendelkezés egyik szükségképeni feltételét a királyi beleegyezés kell hogy képezze; miért is olyan királyi rendelet, *mely a consensus regiust elvileg mellözi*, s annak helyébe a végrendelkezési szabadság elvét lépteti, úgy, miként ezt az osztrák konkordátum XXI. cikke teszi, *mint contra rationem legis* kibocsátott, semmis és érvénytelen.«

Az 1863. évi február 27-én kelt királyi rendelet, mint alkotmányellenes, mint olyan, mely nem az 1848: III. törvénycikkben előirt módon keletkezett, nálunk csak tényleg volt érvényben, de nem jogilag, és az általa teremtettt állapotot az 1871. május 9-én kelt alkotmányos miniszteri rendelet végleg megszüntette. A miniszteri rendeletet a királyi akarattal szembe állítani azon okból sem lehet, mert a királyi akarat csak akkor birhat jogérvénynyel, ha alkotmányos formában nyilvánul.

Timon ezen bírálatát sem hagyta Hinka szó nélkül, és »Válasz« cím alatt egy 32 lapra terjedő füzetben vette sorra bírálója kifogásait.

Ismétli újlag azon állítását, hogy a konkordátum nemzetközi szerződés, s hogy bár hazánkban ily nemzetközi szerződések megkötésére csak a koronás király s az országgyűlés együttesen van feljogosítva, törvényeink ezen általá-

nos szabály alól azonban kivételes eltérést is engednek, amely kivétel az 1791: III. t.-cikkben van meghatározva, amennyiben itt ki van mondva, hogy a királyi jogoknak, amelyek az országnak köz- és alkotmányszerinti kormányzására tartoznak, gyakorlása a meg nem koronázott királyt is megilleti. Ő felsége tehát már trónraléptekor törvényes királyunk lévén, koronázás nélkül is jogosítva volt a konkordátumnak megkötésére.

Elfogadom, mondja továbbá Hinka, e részben a dr. Timon úr által megjelelt 1608. X. és 1741: XI. t.-cikkeket. Ezekben az határoztatik, hogy a király a magyar ügyeket mind belül, mind kívül az országon, magyarok által végezteti, királyi működésében magyar tanácsosok munkájával és tanácsával fog élni. Ha pedig felettébb fontos ügyek elintézése kívántatik, az ország primását, a nádort, s az ország főrendei közül másokat, esetleg a bánt is meghivatja, és az ügyeket velük közli.

Az 1855. évi konkordátumot illetőleg tanulmányomban elég bőven ismertettem, hogy ő felsége az ország primását és az összes püspököket, tehát főrendi tagokat, magához hivatta, velük az ügyet megbeszélte, tanácsukkal és munkájukkal élt, mint ezt a tárgyalási jegyzőkönyvek is igazolják; hogy azonban ezek után és alapján magának a szerződésnek alakszerű megkötésével éppen egy nem magyar embert, t. i. Rauscher bibornokot, akkor még herceg-érseket bízott meg, az az ügy lényegén épp oly kevésbé változtat, mint amily bizonyos, hogy senkinek a hazában eszébe nem jutott a koronázás után létrejönni, s immár becikkelyezett azon nemzetközi szerződéseket kifogásolni, melyeket a szász eredetű Beust báró és a nem magyar Werner József báró kötöttek. De az már lényeges, hogy ő felsége az 1855-ki konkordátumot is ugyanazon záradékkal látta el, mint a koronázás után pl. az 1871: 24., 25. és 26. t.-cikkekkel becikkelyezetteket.

Ezek után hiszem, hogy *„nem leendő senki, aki az 1855-ki konkordátum nemzetközi szerződési jellegét, a magyar közjog szempontjából is, el ne ismerné.”*

Timon szerint jogászai képtelenség, hogy a konkordátum a fejedelem és saját főpapsága közt kötött egyesség is legyen. De elkerülte figyelmét, hogy különbség van a püspök, mint valamely egyházmegyének feje, és a püspök, mint magánszemély közt. Az előbbi esetben kétségtelenül gyakorolja a *jurisdictio ordináriát*, de midőn arról van szó, hogy szerzett vagyonáról végrendeletileg intézkedjék, akkor a püspök csak mint magánszemély szerepel. Hogy pedig hazánkban a király egyezkedhetik a végrendelkezési szabadságra nézve az ország főpapjaival, az kitűnik nemcsak a Kollonics-féle egyezményből, hanem azon királyi intézkedésekből is, amelyek ez ügyben előbb hozattak. Az ily egyesség, a király és a főpapság közt, azután a konkordátumba is belekerülhet, miután a fejedelem, mint egyik szerződő fél, kikötheti, hogy e pont is vétessék fel, a pápa pedig, mint a másik szerződő fél, elfogadhatja ezt.

Miután Timon hivatkozik Herczegh bírálatára, itt egyuttal az ő válaszára is ki lehet térni.

A kuriai határozatok, miután ezek hozatalánál lényeges tényezőt képeznek a pereskedő felek nyilatkozatai, s így igen könnyen lehetséges, hogy a védelem hiányos volta folytán kénytelen a bíró *ex actis et probatis* oly ítéletet hozni, mely nem mindenkor felel meg az anyagi igazságnak, nem képezhetnek czáfolatot.

Ezenkívül Herczegh pl. az 1883. évi jan. 31-én kelt 7563. számú kuriai ítéletet *mutatis mutandis* közli, miután az eredeti szöveg a következő: »kétségtelen, hogy az ideigl. törvk. szab. 1. §. értelmében a magyar polgári anyagi törvények visszaállítottak, s így vissza lett állítva az 1715: XVI. t.-czikk is, az ennek tárgyát képező Kollonics-féle egyezménynyel. *De való más részről az is, hogy a konkordátum folytán a főpapoknak engedélyezett szabad végrendelkezési jog, ő felségének 1863 február 27-én kelt s a volt m. kir. helytartó-tanács útján ugyanazon évi ápril 2-án 22,727. sz. a. közzétett 1. sz. alatti legfelsőbb elhatározásban fentartottnak mutatkozik*, ez azonban jelen perben felperes keresetének azért nem áll ellent, mivel a m. kir. vallás- és

közüktatási miniszter 1871 május 1-jén kelt körrendeletével, a magyarországi latin és görög katolikus püspököket mihez-tartás végett értesítette, hogy a főpapok végrendelkezési joga, míg e kérdésre nézve a törvényhozás másként nem intézkedik, az 1715: XVI. t.-cz. értelmében megbirálandó lészen. »*A különbség tehát e kuriai ítélet közt és köztem csak az, hogy eszerint a szabad végrendelkezési jog 1871 május 1-vel megszűnt, holott én e határpontot nem ismerem.* Nem ismerem pedig azért, mert ez esetben a felség által az 1715: XVI. törvényezikk által kizárólag és egyedül neki fentartott, úgy a legfőbb kegyuri jog alapján kizárólag és önállóság ötét megillető jog alapján engedélyezett jogosítványt, a miniszter megszüntette volna, aki azonban ily jogkörrel nem bir.

A főméltóságu kuria is érezte e tekintetbeni indoka gyarló voltát, amennyiben sietett megjegyezni, hogy ezen rendelet ő felsége legfelsőbb szándokának és akaratának megfelelő volt, mutatja az, hogy mindez ideig sem meg nem tagadtatott, sem vissza nem vonatott.

De minden tiszteletem mellett, melylyel e nagytekintélyü magas hatóság előtt meghajlok, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy ezen elég homályosan szövegezett okadatolás, annak el nem fogadható. Mert azon tény, hogy a főpapok 1871 május 1-je *után* is végrendelkeztek és végrendelkeznek, eléggé igazolja, hogy a miniszter kérdéses körözüvényét el nem ismerik, megtagadják. Azt várni pedig, hogy egy financiaális érdekből született körözüvény az ország mai anyagi viszonyai közt jószerivel visszavonassék, csak hiú ábránd lehet.«

Az 1863 február 27-dikén kelt királyi rendeletnek jogérvényét — és nemcsak tényleges létezését — elismerik a kuriai határozatok is. Különben, hogy mit kelljen ezen királyi rendelet hatálya felől tartani, arra nézve álljon itt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, az izraelita házastársak között némely rabbi által könnyelmű módon keresztül vitt elválások megakadályozása tárgyában, 1878 szeptember 27-én 17,619. sz. alatt kelt rendelete.

»Ismételve fordultak elő esetek, melyekből kitűnt, hogy izr. házastársak közt némely rabbik könnyelmű módon idéznek elő elválásokat, melyek, ha az 1863. évi 87,414. sz. helytartó-tanácsi intézvényvel közzétett azon évi november 2-án 15,940. sz. a. kelt udvari kancelláriai rendelvénnyel szabványainak nem felelnek meg, polgári törvényileg érvényeseknek nem tekintetnek ugyan, de azért az ily módon elválasztott házaspároknak egyházilag új házasságra lépését nem gátolják, ami is a társadalom erkölcsi alapjának nem csekély megingatását vonja maga után.

Ennek elejét veendő, *szükségessnek tartom kijelenteni, hogy az idézett udvari kancelláriai rendelet ma is érvényben áll.*«

Az 1871 május 9-ki miniszteri rendelet — végre — nem birhat azzal a joghatálylyal, amelyet neki a bíráló tulajdonít, mert semmiféle alkotmányos miniszternek nem áll jogában valamely, a legfőbb kegyuri jogon alapuló királyi tényt, megszüntetni.

Válaszát azzal fejezi be Hinka, hogy »látva az álláspontja megdöntésére irányzott támadások gyarló és tartatlan voltát, mindinkább erősebb lesz azon meggyőződése, hogy nem végzett felesleges, hanem igen szükséges és hasznos munkát. Megerősíti őt meggyőződésében azon tény, hogy országos capacitások, úgy a törvényhozó testületből mint a Curia tagjai közül, a tanulmányában kifejtett nézetet egész terjedelmében helyeslik.«¹⁾

Ügylátszik, Hinka jónak látta magát aziránt is tájékoztatni, hogy mit szólnak felállított elméletéhez oda át Ausztriában, s hogy erre nézve nyilatkozatot hallhasson, beküldötte könyvét és a fentebb ismertetett Választ az Archiv für kath. Kirchenrecht szerkesztőségének. És a folyóirat 51. kötetében, az 1884. évi folyamban, csakugyan találunk Hinka dolgozatairól ismertetést dr. Albinek tollából.

¹⁾ Válasz dr. Timon Ákos győri jogakadémiai tanár úr által »Az osztrák konkordátum és a magyar közjog« cím alatt írt bírálatra. Irta: H. Hinka László. Pécs, 1883.

Az ismertető természetesen más szemmel nézi Hinka könyvét és az ott felhozott érveket, mint magyar bíráló.

Megütközik azon, hogy a szerző a királyi kegyuri jog terjedelmét és körét tekintve, azon téves nézeteket osztja, amelyek Kollár könyvének nyomán Magyarországon — fájdalom — szeltében el vannak terjedve. Ezt tudva, természetesen találja, hogy szerző szerint is joga van a királynak, a kegyuri jog alapján, a főpapság hagyatékából egy részt a kincstár részére lefoglalni. De meglepő, úgymond, ahogy ezt — a multat illetőleg — indokolja; hogy t. i. ennek azon okból volt meg a jogosultsága, mert egyrészt maga a kánonjog is megszorításokat írt elő, másrészt pedig kíváncsian volt, hogy a javadalmak tetemes évi jövedelméből származó vagyon, részben ismét az ország szükségleteire fordíttassék, mert a főpapok nemesi előjogokkal bírván, az adózások alól fel voltak mentve. Az ismertető nem hiszi, hogy találkozának egyházjogi író, aki ezt az indokolást elfogadhatónak találná.

Szerző könyvének főérdeme, dr. Albinek szerint az, hogy kimutatja, miszerint a főpapság végrendelkezési jogának megszorítása törvénytelen és jogtalan. Különösen jól sikerült azon rész, amelyben azt vitatja, hogy a konkordátum a magyar közjog szempontjából is érvényes, és ahol Timon erre vonatkozó ellenvetéseit czáfolja. Igazat ad neki abban, hogy a királynak, a magyar jog szempontjából, megkoronáztatása előtt is jogában állott a főpapság végrendelkezési szabadságát megadni, s hogy az 1871. május 1-jén kelt miniszteri rendelet nem másíthatta meg a királyi intézkedést. Ez a miniszteri rendelet tehát semmis.

Azt is bebizonyítja szerző, hogy az 1715: XVI. t.-cikket a legnagyobb igazságtalanság volna visszaállítani, miután az abban elrendelt tárgyalások már befejezést nyertek s a főpapság, hogy megváltsa magát a végvárak ilyenü segélyezésétől, három millió és hétezer forintot fizetett le. A felség pedig elfogadván ezen váltságot, a főpapságot 1857. évi november 7-én kelt legfelsőbb elhatározá-

sával minden ily kötelezettség alól egyszersmindenkorra felmentette.¹⁾

Így irtak Hinka könyvéről a bírálók, és így válaszolt ő a könyve ellen felhozott ellenvetésekre.

Igyekeztünk mindkét félnek véleményét, érveit, okoskodását, lehetőleg híven és pontosan ismertetni, hogy az olvasó az általunk előadottakból is megismerhesse a két ellentétes nézetet, és maga előtt láthassa azon különböző okokat, amelyekkel egyik is, másik is, állításait támogatni igyekszik.

Hátra van még, hogy mi is állást foglaljunk e kérdésben, és a főpapi végrendelkezési jog legújabb alakulására nézve hirdetett két tan közül, valamelyikhez csatlakozzunk. Vagy ahhoz, amelyet Hinka vitat, hogy t. i. a főpapságnak a konkordátumban ő felsége szabad végrendelkezési jogot biztosított, vagy pedig, amelyet bírálói tanítanak, hogy t. i. a konkordátum Magyarországra nézve nem lévén érvényes, az abban engedett végrendelkezési szabadság a magyar főpapságnak nem szólhat.

A már eléggé megvitatott kérdésekre nem terjeszkedünk ki bővebben. Azt kétségtelennek tartjuk mi is, hogy a konkordátum intézkedései Magyarországon nem lehetnek érvényesek, miután létrehozásában a magyar törvényhozó hatalom egyik tényezője sem vett részt.

Hinka ugyan azt állítja, hogy a konkordátum megkötésében az ország primása, az összes főpapság, tehát a főrendi tagok is részt vettek, amennyiben ő felsége őket magához hívatta, velük az ügyeket megbeszélte, tanácsukkal és munkájukkal élt. Ez azonban nem egészen felel meg a valóságnak.

A magyar főpapság egybegyült ugyan 1850. augusztus havában Esztergomban, de nem azon czélból, hogy a konkordátum megkötését előkészítse, hanem hogy az érseki széket csak nem rég elfoglalt Scitovszky János hercegprimás kezdeményezésére, hozzá lásson az 1848-ki törvény-

¹⁾ I. h. p. 349.

hozás által megteremtett új viszonyok rendezéséhez. Ezen a tanácskozáson, amely a legszigorúbb titoktartás kötelezettsége mellett 25-étől 31-éig tartott, szóba jött aztán a főpapság végrendelkezési joga is.

Maga a hercegprímás hozta az ügyet szőnyegre azon indítványával, hogy a főpapság kérelmezze a felségnél a szabad végrendelkezési jog engedélyezését. Hozzá csatlakozott Karner Antal győri püspök is, míg Haulik György egri érsek, és Strossmayer József diakovári püspök, azon véleményüknek adtak kifejezést, hogy a kérelem helyett czélszerűbb lenne egyszerűen élni a végrendelkezési szabadsággal.

Kunszt József kassai püspök azonban figyelmeztette a tanácskozókat, hogy ez alig lenne keresztülvihető, miután a főpapok elhalálózása alkalmával azonnal megjelennek a helyszínen a kamara emberei, akik a hagyatékot zár alá teszik; ennél fogva ő is célravezetőbbnek tartaná a végrendelkezési jogért való folyamodást.

A kérdés bővebb és tüzetesebb meghányása-vetése céljából, Palugyay Imre nyitrai püspök előadja az ügy rövid történetét. Szerinte a végrendelkezési szabadságot első ízben II. Ferdinand diplomája szorította meg azon reményben, hogy a véghelyek ily módon tetemesebb hagyományokhoz jutnak. Midőn azután e remény nem teljesedett, kötött meg 1703-ban a kollonicsi-egyezmény, amely 1715-ben a törvénykönyvbe is beczikkelyezett olyképen, hogy mindaddig érvényben maradjon, amíg az erre kiküldött bizottság más megállapodásra nem jut. Ez azonban nem következett be, minthogy a kamara képviselői azt állították, hogy nincsenek teljhatalommal felruházva. Később, midőn már a török háború szerencsésen véget ért, s a főpapok a Hármaskönyv I. részének 9. pontjára való hivatkozással, nem akarták többé hagyatékaik egy részét a véghelyek felépítésére átengedni, a legfelsőbb helyről nyilatkozásra felszólított királyi jogügyi igazgatóság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a főpapok a tizedjövedelmek alapján tartoznak a véghelyek fentartásához hozzájárulni. Miután pedig azóta

a tizedjövedelem megszűnt, nyilvánvaló dolog, hogy a reá alapított kötelezettség és teher sem állhat fenn tovább. Felszólaló szerint ez irányban kellene a felséghez felterjesztést intézni, hangsúlyozván egyúttal azt is, hogy az egyházi javak széküresedés esetén sem veszítik el előbbeni jellegüket.

A tanácskozás tagjai ehhez egyhangulag hozzájárulván, a primás ily értelemben szövegezte a határozatot.

A felséghez intézett feliratban, melyet szintén azonnal megállapítottak, a következőkkel indokolják kérésüket: a magyar kath. főpapság mit sem óhajt forróbban, mint hogy az Isten intézkedéséből gondjaira bízott híveknek minden szükségletét, tehetségéhez mérten, a legnagyobb mértékben kielégítthesse. Miután azonban a legutóbbi idők viszontagságai, a rendelkezésükre álló anyagi eszközöket oly érzékeny veszteségekkel sújtották, hogy ebbeli kötelezettségüknek nem ritkán teljesen képtelenek eleget tenni, szent kötelességüknek ismerik megmenteni a megmenthetőt, és az egyházi javadalmakra nehezedő terhek alól az egyház jövedelmeit felszabadítani. A legmélyebb alázattal kéri ennél fogva a felséget, hogy azon teher alól is, amely a kollonicsi-egyezmény értelmében a végrendelkezési jogra rá rovatott, őket a legkegyelmesebben feloldani s egyúttal a főpapság végrendelkezési szabadságát biztosítani méltóztassék, hogy így mindazon jövedelmek, amelyeket az uralkodók jámborsága, az ősök buzgótsága s az elődök takarékos gondossága az egyház szent céljaira rendelt, annál nagyobb mértékben legyenek rendeltetésüknek megfelelő módon felhasználhatók. A végrendelkezési jog megszorítása úgy is csak a már érvényüket veszített hűbéri intézményekből eredt. A királyi jogügyek igazgatósága is oda nyilatkozott 1720-ban, hogy egyedül a tizedjövedelmek czimén tartozik a főpapság a véghelyek fentartásához hozzájárulni. Ámde a tizedjövedelmeket többé már nem élvezik. Annál is inkább merik tehát reményelni, hogy a felség kegyes lesz eltörölni a kollonicsi-egyezmény azon intézkedését, hogy a főpapság hagyatékának egyharmada a királyi fiskusra száll-

jon, és annál melegebben kéri ennek eltörlését, miután az urbéri váltság keresztül vitele mindnyájukra igen tetemes jövedelemcsökkenéssel járt, úgyannyira, hogy a legtöbben alig képesek állásuknak megfelelő módon megélni, miután a közteherviselés, amelytől azelőtt szabadok voltak, szintén nagy áldozatokat kíván tőlük, és végre, miután a főpapság is egészen méltányosan hivatkozhatik a törvény előtti egyenlőségre s arra a törvényre, amely minden állampolgárnak egyformán megengedi, hogy hagyatékáról szabadon, minden megszorítás nélkül végrendelkezhessék.¹⁾

Ime ez volt mindaz, amit a főpapság, végrendelkezési szabadságának visszaszerzése céljából, az 1850-ki esztergomi tanácskozáson tett. Egyszerűen azt kérelmzték a felségtől, hogy tekintettel a beállott újabb viszonyokra, a minden oldalról rájuk nehezedő újabb terhekre s jövedelmük nagymérvű megcsappanására, mentessenek fel azon kötelezettség alól, hogy még hagyatékuknak egy tekintélyes részét is a királyi kincstárba tartozzanak hagyományozni.

Hanem Hinka még egyebet is mond. A konkordátum XXI. cikkelyét királyi ténynek is minősíti. Úgy véljük, azt érti ez alatt, hogy a király ebben a cikkelyben, kegyuri jogainak alapján, legfelsőbb elhatározásával megadta a főpapságnak a végrendelkezési szabadságot.

Eltekintve most attól, hogy meg volt-e a joga a felségnek 1855-ben ahhoz, hogy mint legfőbb kegyur ily intézkedést tegyen, nézzük azt, valjon az 1715: XVI. törvény-cikk érvényen kívül való helyezése nélkül, tehetett-e a király ily intézkedést.

A törvénycikk, mint tudjuk, így szól: a II. Ferdinánd diplomájában, valamint Lipótnak az ezt megerősítő rendeletében foglalt azon záradék értelmére nézve, amely

¹⁾ A tanácskozás jegyzőkönyveinek — amelyek bár nyomtatásban is megjelentek, de nyilvánosságra nem jutottak — czíme a következő: »*Protocolum conferentiarum . . . quas Excellmi ac Illmi Archi et Epri Hungariae, Slavoniae, Croatiae, Dalmatiae, Transylvaniae et Vojvodinae Strigonii a die 25. usque 31. am Aug. anno sal. 1850 celebrarunt.*» Folio, 36 oldal.

a főpapokat a véghelyek segélyezésére kötelezi, s amely az úgynevezett Kollonics-féle egyezményben ugyan eléggé szabatosan körvonaloztatott, de később a klérus által kétségbe vonatott, *a megkezdett bizottsági tárgyalások folytatassanak és befejeztessenek; amig ez megtörténik* — interea vero — a végrendelkező főpapság vagy a kollonicsi-egyezményhez tartozik magát tartani, vagy pedig a felséghez folyamodni a végrendelkezési szabadságért.

Hinka azt mondja erre: »hogy a konkordátum XXI. cikkelye által nem lett az 1715: XVI. t.-cikkbe ütköző tény elkövetve«, mert a főpapság együttesen folyamodott a végrendelkezési szabadságért, és ezt a felség ugyancsak együttesen meg is adta nekik. Az engedély alakja pedig mellékes, mert azt a törvény nem írta elő, a király tehát azt választhatta, amelyiket akarta.

Ámde megfelelkezik két dologról; először, hogy a szóban lévő törvénycikkben még a lehetősége is ki van zárva annak, hogy a főpapok együttesen kérjenek és kapjanak végrendelkezési szabadságot; másodszor, hogy a törvény nem azt mondja ki, hogy addig, míg a felség jónak látja az ügyet végleg elintézni, vagy folyamodjék a főpapság a végrendelkezési szabadságért, vagy pedig alkalmazkodjék a kollonicsi-egyezmény pontjaihoz, hanem addig álljon szabadságában a főpapságnak e kettő közt választani, *amig a megkezdett bizottsági tárgyalások folytatatnak és be nem fejeztetnek*, — »caepa continuetur et determinetur commissio.«

A törvénycikk célja világos. Azt akarja, hogy addig is, míg a kérdés végleg megoldva nincs, a nagyobb zavarok elkerülése végett, bizonyos ideiglenesen követendő eljárás állapíttassék meg.

A törvénycikkből azonban nemcsak ezt tudjuk meg, hanem más egyebet is, a mi tárgyunkra nézve elsőrangú fontossággal bír.

Megtudjuk azt, hogy a király és országgyűlés az ügy elintézését egy bizottságra bízta rá, és ennek a hatá-

rozatait jelölték meg mint olyat, amelylyel az ügyet végleg elintézettnek és befejezettnek fogják tekinteni.

A bizottságot ennélfogva úgy a király, mint az országgyűlés, nemcsak illetékesnek ismerték el az ügy rendezésére, hanem a becikkelyezett törvénnyel határozottan kijelentették, hogy egyedül ez a bizottság van feljogosítva a főpapság végrendelkezési jogát megállapítani, illetőleg a hagyatékából a kincstárra szálló részt meghatározni.

Kiemeljük és hangsúlyozzuk, hogy a törvény nem azt akarja, hogy alakítsanak valamely bizottságot, amely erre nézve határozzon, hanem hogy ugyanaz, amely e dologgal már megelőzőleg is foglalkozott, folytassa és fejezze be tanácskozásait.

Az a kérdés már most, hogy kikből állott ez a bizottság, és kik voltak abban képviselve?

Láttuk az 1708—1712-ki országgyűlési tárgyalásokon, hogy a rendek azon kívánságára: adassék meg a főpapságnak a tetszés szerint való végrendelkezési szabadság, a királyi válasz mindig akként hangzott, hogy a királyi kincstár örökösödési jogait megsérteni nem lehet, ennélfogva az országgyűlés óhaja nem teljesíthető, hanem ha *a klérus megnevezi a maga felhatalmazott képviselőit*, a király is kiküldi a *kincstár részéről* az ő megbizottjait, akik azután együttesen állapítsák meg végérvényesen azt, amit az ügy rendezésére czélszerűnek és szükségesnek tartanak. Láttuk továbbá azt is, hogy kik lettek 1720-ban a bizottságba kinevezve az uralkodó részéről: mindig a királyi kincstár képviselői. És ez nem is történhetett máskép. A kincstár érdekeiről lévén szó, a tanácskozások alatt okvetlenül képviselnie kellett valakinek ezeket.

A bizottság tehát már kezdetben, az 1715: XVI. törvénycikk létrejötté előtt éppen úgy, mint a törvény meghozatala után, úgy alakult meg, hogy abban csakis a főpapság és a királyi kincstár képviselői foglaltak helyet. Úgy állottak ott egymás mellett, mint két egyezkedő fél, amely mindegyik a saját érdekeit védelmezi.

E szerint a király és országgyűlés, a főpapokra és a

királyi kincstár képviselőire bízta a főpapság végrendelkezési, és hagyatéki ügyeire vonatkozó egyezkedést. Vagyis, az országgyűlés által elfogadott, a király által szentesített törvény úgy intézkedett, hogy a főpapi végrendelkezési jogot — mint erre egyedül feljogosított tényezők — a főpapok és a kincstár képviselői rendezzék. A dolog érdemére nézve tökéletesen egyre megy, akár magát az elvet állítja fel a törvény és azt mondja, hogy a főpapság végrendelkezési és hagyatéki ügyeire nézve a püspökök és a kincstár képviselői egyezkedjenek, akár pedig rábizza ezt egy olyan bizottságra, amely a főpapok és a kincstár képviselőiből áll.

Amig tehát ez a törvény érvényen kívül nem helyeztetik, addig a főpapság végrendelkezési jogára nézve más intézkedés nem történhetik, és miután szentesített törvényről van szó, ennek ellenére még a király sem rendelkezhet, sem mint legfőbb kegyur, sem pedig valamely más jogalapon.

A konkordátum XXI. cikkelye pedig nem e törvénynek megfelelő módon jött létre. Még ha megengedjük is, hogy — mint Hinka írja — »a konkordátum megkötését megelőzőtt tanácskozmányokról felvett jegyzőkönyvek tanubizonytságot tesznek arról, hogy midőn ő felsége az ország primásától s a többi főpapoktól a konkordátumban utóbb felvett kérdések tekintetében tanácsot kért, alkalmat vettek a megkérdezettek maguknak a szabad végrendelkezési jogosultság kérelmezésére,«¹⁾ sőt elhisszük, hogy a főpapság kapvakapott a XXI. cikkely rendelkezésén, de azt már aligha fogja valaki kimutathatni, hogy a konkordátum ezen intézkedésének létrehozásában, a főpapság mellett, részt vett a királyi kincstár képviselője is. E nélkül pedig, tekintettel az 1715: XVI. t.-cikkekre, a végrendelkezési jog rendezését érvényesnek el nem ismerhetjük, amint nem ismerhetnők el akkor sem, ha csak a kincstár képviselőjének meghallgatá-

¹⁾ »Válasz« 19. l.

sával, és a főpapság mellőzésével hozatott volna erre nézve valamely intézkedés.

Azt azonban nem akarjuk tagadásba venni, hogy ennek daczára a konkordátum *tényleg* mégis megadta a magyar katolikus főpapoknak is a végrendelkezési jogot.

Ez világosan kitetszik az 1863 február 27-én kelt legfelsőbb elhatározás ezen szavaiból: »miután a konkordátum XXI. cikke szerint a püspökök azon korlátok alól, melyek végrendelkezési joguk tekintetében addig fenállottak, felszabadítottak, a végrendelet nélküli örökösödésre nézve azonban a megkötött szerződésben nem történt intézkedés, az utóbbira nézve a kollonicsi egyezmény pontjai lesznek követendők.«

Így történt meg az, hogy amiért a főpapság hasztalan küzdött évszázadokon keresztül, amit siker nélkül akart számára biztosítani nem egyszer az országgyűlés, de amit kincstári érdekekből soha ki nem eszközölhetett, azt most, az abszolút korszakban, az alkotmány felfüggesztésének ideje alatt, egy Magyarországra nézve érvényesnek nem tekinthető intézkedés folytán megnyerte.

A főpapság azonban nem sokáig maradt még így *tényleg* sem birtokában a végrendelkezési szabadságnak.

Hinka természetesen más véleményben van, mert szorinte: »ő felségének 1867 június 8-án megtartott megkoronáztatása — a főpapokat — már megnyert végrendelkezési jogosultságukban megerősítette, mert ő felsége királyi esküjében fogadta, hogy Magyarország egyházi minden rendű lakosait jogaikban megtartandja, és mindenkinek igazságot szolgáltatand. És ezt ő felsége eddig legkegyelmesebben megtartotta. Meg vagyok győződve, úgymond, hogy neki egyáltalában tudomása nincsen a kincstár közegeinek zaklató és törvényellenes lépéseiről, különben mindenesetre legkegyelmesebben intézkednék, hogy a kincstár jogosulatlan lépései beállíttassanak, amint az hajdanában az 1597: XXVII. t.-cz. és 1598: XXXIX. t.-cikkből történt.«¹⁾

¹⁾ A kath. főpapok végrendelkezési joga. 62. l.

Sőt az ő véleménye szerint, az 1871 május 9-én kelt kultuszminiszteri rendelet sem hozott létre e tekintetben változást, amely az ország összes főpapjait figyelmeztette arra, »hogy miután a magyar főpapok végrendelkezési joga a törvényeinkbe iktatott Kollonics-féle egység által szabályoztatott, míg e kérdésre nézve a törvényhozás másként nem intézkedik, az az 1715: XVI. t.-cz. értelmében megbirálandó lészen;« miután e rendeletnek semmiféle jelentősége nem lehet, s a miniszter oly kérdésbe avatkozott, amely hatáskörén kívül esett.

Ezen nézetét a miniszteri rendeletet illetőleg nem tudták bírálói sem megingatni. Még »Válasz«-ában is fentartja azon állítását, »hogy egy alkotmányos miniszternek sem áll jogában valamely, a legfőbb kegyuri jogon alapuló királyi tényt megszüntetni; ennélfogva e rendelet csak akkor birna joghatálylyal, ha ő felségének ellen elhatározása előzte volna meg, és a miniszter ezt a ténykörülményt tudatná.«¹⁾

Mindezekre azt válaszolhatjuk, hogy a miniszteri rendelet nem áll ellentétben a legfőbb kegyuri jogon alapuló királyi ténnyel, miután a felségnek nem állott jogában a törvény követelte feltételek betartása nélkül erre nézve rendelkezni; hanem a miniszteri rendelet egyszerűen figyelmezteti a főpapságot arra, hogy az ideiglenes törvk. szab. 1. §. értelmében visszaállítatván a magyar polgári anyagi törvények, a végrendelkezés tekintetében ismét az 1715: XVI. t.-czikk kell, hogy irányadó legyen.

Azt hisszük azonban, hogy teljesen szükségtelen annak bebizonyítására, hogy a főpapságnak jelenleg nem áll jogában szerzett javairól tetszés szerint való szabadsággal végrendelkezni, ezen miniszteri rendelet jogosultságát, alkotmányos erejét, vagy rendeltetését bizonyítgatni. Erre nézve elég, ha arra hivatkoznunk, ami a gyakorlatban történik.

Midőn valamely érsek, vagy püspök, vagy más, javadalmát királyi kinevezés folytán élvező főpap, végrendelkezni

¹⁾ »Válasz « 31. l.

akar, tárgyalásokba bocsátkozik a kincstárral azon összeg megállapítására nézve, amelynek lefizetése fejében megnyerheti a szabad végrendelkezési jogot. Midőn azután valamely összegben közösen megegyeztek, az illető főpap ezt lefizeti, s a felség ekkor megengedi neki, hogy összes javaira nézve egészen szabadon és tetszés szerint végrendelkezzen. Ez történik 67 után, 71 után, ez történik ma minden egyes főpap végrendelkezése esetében, ha vagyonáról szabadon intézkedni akar.

Ha állana az, amit Hinka állít, hogy t. i. a felség koronázási esküjében is fogadta, a főpapság végrendelkezési szabadságának tiszteletben tartását, és hogy a felségnek annyira nincsen tudomása a kincstári közegek eljárásáról, hogy ha erről értesülne, azonnal beszüntetné a törvénytelen zaklatást, ha mondjuk ez állana, akkor nem maradna más hátra számunkra, mint e kettő közt választani: vagy azt állítani, hogy ő felsége nem tudja, mit engedélyez, mit ir alá akkor, amidőn megadja az ezért folyamodó főpapoknak a végrendelkezési szabadságot, vagy pedig, hogy tudva és akarva megengedi a főpapok megtévesztését, amennyiben — daczára a végrendelkezési szabadság fennállásának — újból és újból folyamodni engedi őket ezért, egyedül azon czélból, hogy így a kincstárba néhány ezer forinttal több folyjon be, a már úgy is birt végrendelkezési szabadság engedélyezése fejében.

Ime ilyen képtelenségek elé jutunk azzal az állítással, hogy a konkordátum XXI. cikkelye alapján, a főpapság ma is szabad végrendelkezési joggal bír.

A főpapság végrendelkezési joga, bármennyire szeretőnk is e jogot minden megszorítástól mentnek látni, ugyanaz ma is, ami volt száznyolczvan év előtt. A főpapok vagy alkalmazkodni tartoznak a kollonicsi egyezményhez, vagy pedig a királyhoz folyamodni végrendelkezési szabadságért.

Hogy az első esetben hagyatékuk egy harmadrésze a kincstárnak jusson, vagy pedig hogy a királyi engedély fejében bizonyos összeget fizessenek a kincstárnak, azt mi sem tartjuk sem méltányosnak, sem igazságosnak. Sőt nem tar-

tották annak 1715-ben maga a király és az országgyűlés sem, mert különben nem intézkedtek volna, hogy e tekintetben új szabályok állapíttassanak meg.

Amig azonban a törvény értelmében, a főpapság és a kincstár közt új megállapodás nem jön létre, amelyet azután a király legfelsőbb jóváhagyásával szentesít, vagy az 1715: XVI. t.-cikk hatályon kívül nem helyeztetik, addig a mai gyakorlattól a törvényességet eltagadni nem lehet.

Név- és tárgymutató.

- Aachen*i zsinat (836) 32. 1.
Abauj megye 253.
 sz. *Adalbert* egyháza 66.
 sz. *Adalbert*ről nevezett papnevelő 197.
Ágoston zágrábi püspök 83, 87.
Albinek dr. 277, 278.
Albrecht magdeburgi érsek 13.
Almagyar község 65.
Alsópapság hagyatéka 102, 226.
 — végrendekezési joga 72, 76, 77, 103, 104, 106.
 sz. *András* kápolnája 66.
András váradi püspök, 84, 85, 87.
Andrássy 250, 252.
Anglia 14, 15, 17.
Anna, Bodogh János özvegye 95.
*Antiochia*i zsinat (341) 2.
Apátságok és apátok l. bélai, sz. jobbi, kacsai, kapornaki, lekéri, madocsai, szalkai, szerencsi, zalavári.
Apostoli kánonok 1, 2, 31.
Aranybulla 58.
Árpád 57.
Ausztria 23, 113, 142, 277.
Autuni püspök 14.

Back Gáspár szepesi prépost 90.
Bács megye 253.
Bajor konkordátum 23.
Bakócz Tamás esztergomi érsek 96—100, 137.

Balásfy Tamás pécsi püspök 133, 152, 154.
Balogh Miklós lekéri apát, csanádi püspök 187, 197.
Báncsy Dorottya 118.
Bars megye 253.
Bársony György váradi püspök 187.
Bartakovich Béla egri érsek 270.
Bartók István tinini püspök 197.
Báthory Miklós 138.
Batthyáni 74, 101, 102.
 — József esztergomi érsek 244.
Bécs 116, 200, 209, 260.
Békés megye 253.
Béla király III. 58, 167. IV. 58—62, 64, 65, 69, 70, 94.
Bélai apát l. Borsiczky György.
Bende Béla 137.
 — Miklós 137, 142, 149.
Benedek pápa XI. 87. XII. 81.
Benkovics Ágoston váradi püspök 202, 216.
Beocanus atya 133.
Berey birtok 63.
Berkes váci segédpüspök 236.
Bernáth 254.
Beust br. 274.
Bezerédy 252.
Bielavi Tamás pozsonyi kanonok 178, 179, 184.
Bihar megye 253.
Biró László szatmári püspök 270.

Blagai Antal comes 89.
Bodogh János 95.
Boldogságos Szűz kápolnája 66, 67.
Bolerázy István nyitrai kanonok 178.
Boleszló esztergomi érsek 81.
Bolognai egyetem 108, 109.
Bonifác pápa VIII. 18. IX. 87.
Borkovics Lukács 130, 137.
Bornemissza György váradi püspök 138.
 — Pál 138.
Borsiczky 251, 253.
 — György bélai apát 187.
Böjte Miklós győri kanonok, szécsi püspök 178, 179, 184, 196.
Bóthy 254.
Breszt 108.
Buda 89, 98, 99, 102, 249.
Budai zsinat (1279) 71—73, 81, 169.
Calchuti zsinat (816) 11.
Capitulárek 38, 39, 42, 44, 48, 49.
Cassanói káptalan 9.
Celchyti I. Calchuti.
Chalcedoni zsinat (451) 11, 12.
Chepa 62.
Clermonti zsinat (1095) 11. (1130) 12.
Corbaviai püspök I. Drugeth-Bálint.
Csáky Imre gr. novi püspök, kácsi bibornok-érsek 202.
 — 223, 226—228, 235, 236.
 — Miklós 138.
Csanád megye 253.
Csanádi püspökség 144. Püspökök I. Balogh Miklós, Kapronczai Péter Pál, Kolosváry János, Nádasdy László gr., Püsky János, 123.
Császár Miklós 115, 116.
Császárok I. Frigyes I., II. Justinian. Ottó IV.

Csázmai egyház 89.
Csehország 92.
Cserődy János egri püspök 117, 137.
 — Lőrincz 117, 118.
 — Márton 117, 118.
 — Mátyás 117.
Dallos Miklós győri püspök 177, 184.
Damásd vár 100.
Dávid Pál váci, veszprémi püspök 152, 176, 177.
Deák Ferencz 247—249, 254.
Demeter váradi püspök 84, 85.
Diakovári püspök I. Strossmayer József.
Doby János 118.
Dókus Zemplén megyei követ 247, 252.
Dombó 89.
Domitrovich Péter zágrábi püspök 129, 174.
Domonkos erdélyi püspök 84, 87.
Domonkosok 67.
Dopopocs Hont megyei birtok 63.
Draskovich György győri, váci, pécsi püspök 108, 137, 138, 177—179.
Drugeth (Homonnai) Bálint corbaviai püspök és szent-jóbbi apát 198.
Dudics András 139.
Dvornikovics Mihály váci püspök 209.
Eberhard zágrábi püspök 89.
Eger 249.
Egerszeg 69.
Egri érsekek I. Bartakovich Béla, Haulik György, Samassa József. Püspökök I. Cserődy János, Erdődy Gábor gr., Fénassy György, Hyppolit, Hradéczy

- István, Szegedy Ferencz, Telekessy István, Várdai Pál 123, 236. Káptalan 65, 186, 188, 201. Prépóst l. Horváth György, Péter. Kanonok l. Frimm.
- Endlicher* 39, 51, 74.
- Endre* király II. 58—60, 62. III. 64, 167.
- Eörsi* prépóst l. János.
- Erdély* 245—247.
- Erdélyi* püspökök l. Domonkos, Statileo János, Várdai Ferencz.
- Erdődy* Ádám gr. nyitrai püspök 211, 226, 235.
- Gábor egri püspök 235.
- Erdőhegyi* Bálint 116.
- Wolfgang 116.
- Ernő* főherczeg 109.
- Érsekségek* l. egri, esztergomi, kalocsai, lyoni, magdeburgi, zalsburgi, spalatói.
- Érsekújváry* Wolfgang esztergomi kanonok 184.
- Esztergom* 137, 261, 279.
- Esztergomi* egyház 62—64, 81, 108. Érsekek l. Bakócz Tamás, Batthyányi József, Boleszló, Fejérváry István, Forgács Ferencz, János I., II. Keresztély Ágost, Kollonics Lipót, Kutassy János, Lippay György, Losy Imre, Oláh Miklós, Palóczy György, Pázmány Péter, Scitovszky János, Serafin, Szakmáry György, Szalkay László, Szelepcsényi György, Tamás, Várdai Pál, Verancsics Antal 136, 163, 180, 187, 189, 191, 192, 211, 218, 226—228, 234, 236, 238, 240. Káptalan 63—65, 99, 100, 108, 109, 115, 116, 130, 181. Nagyprépostok l. Görög Mátyás, László, Nicolin, Pozsgay Miklós, Telegdy János, Telegdi Miklós, Zalatnaky György. Sz. Istvánról nevezett prépóst l. Hradéczi István. Sz. Tamásról nevezett prépóst l. Kutassy János. Olvasó kanonok l. Telegdi Miklós. Éneklő kanonok l. Gerdák Márk. Barsi főesperes l. Péterffy András. Kanonokok l. Érsekújváry Wolfgang, Kisdi Benedek, Mazman Bernát, Püsky János, Rumer, Senkvicz Mátyás, Zlathinay György. Prebendariusok l. Galuska János, Rosolnis György. Szigeti apácza k 67. Zsinat (1096—1104 közt) 49—56, 61, 68, 77.
- Farkas* Bálint váradi püspök 90.
- Fehérvármegye* 254.
- Fejér* 74.
- Fejérváry* István vál. esztergomi érsek 110.
- Fenassy* György egri püspök 198, 200, 201, 249.
- Ferdinand* király I. 95, 106, 112, 113, 120, 142, 144, 149, 167, 169, 171. II. 133, 162, 165, 169—171, 174, 175, 178—180, 182, 183, 186, 187, 191, 195, 197, 199, 200, 201, 206, 212, 220, 225, 229—231, 233, 235, 236, 241, 249, 250, 263, 280, 282. III. 183.
- Ferencz* király I. 244.
- Ferrarai* herczeg 99.
- Florenz* 90.
- Forgács* Ferencz esztergomi bibor-nok-érsek 129.
- Forgács* Zsigmond 129—131, 150.
- Fraknói* 35, 165, 208.
- Franciaország* 16, 17, 140.

Frangepán Ferencz kalocsai érsek
116, 138.

Frankfurti capituláré 42.

Frígyes császár I. 7. II. 12, 14, 15.

Frimm, egrikanonok 249, 250, 253.

Galuska János esztergomi prebendárius 117.

Gelazius pápa 30.

Gentilis bibornok, apostoli követ
79, 81, 169.

Gerdák Márk esztergomi éneklőkanonok 118, 137.

Geréb László 138.

sz. *Gergely* pápa 3.

Gergely soproni plébános 108.

Germánok 7.

Géza király 166.

Ghillányi György vál. novi püspök 212.

Görög birodalom 45.

Görög Mátyás esztergomi nagy prépost 114, 116.

Grassalkovich Antal 227.

Gubasóczy János pécsi püspök 187.

Gyerki birtok 63, 66.

Gyöngyös 99.

Győr 209.

Győri püspökök I. Dallos Miklós,
Draskovich György; Heresinczy
Péter, Karner Antal, Lépes Bálint,
Sennyei István, 107. Káptalan 133,
150, 184. Kanonok I. Bőjte Miklós.

Gyula pápa II. 98.

Haskó Jakab rosoni püspök 187.

Haulik György egri érsek 280.

Hegyalusi Pál soproni javadalmas 106.

Hegykári István soproni javadalmas 106.

Heinrich löcsei plébános 70.

Henrik pap 84.

Henrik pécsi püspök 84, 85.

Herczegh Mihály 267—269, 271, 275.

Herczegszőlősi István soproni javadalmas 106.

Heresinczy Péter győri püspök 137.

Hethesi I. Pethe Márton.

Hildesheimi egyházmegye 84.

Püspök I. Konrád,

Hildprandt Eduard 160.

Hinka (Hinkovcei) László 257—279, 282, 283, 285—288.

Hoffmann br. kancelláriai tanácsos 202.

Homonnai I. Drugeth.

Horváth Boldizsár prefektus 188.

— György egri prépost 187.

Horvátország 215.

Hradéczy István sz. Istvánról nevezett esztergomi prépost, egri püspök 108, 109, 114, 137, 138.

Hunyadi János 167.

— László 212.

— Miklós 212.

Hyppolit egri püspök 138.

Illésházy Miklós 211.

Imre herczeg 38.

— király 167.

Incze pápa VI. 84, 85, 87.

sz. *István* király 29—41, 43—49, 57, 58, 141, 155, 159, 165, 166. V. 64.

sz. *Istvánról* nevezett papnevelő 197.

István angol király 15.

Istvánffy Miklós 138, 149.

Ivancze Benedek zágrábi kanonok 87.

Izabella királyné 106.

Jaklin Balázs nyitrai püspök 198.

Jakusich György vál. tinini püspök 184.

János eörsi prépost, veszprémi kanonok 90.

— esztergomi érsek 59. II. 84.

— király 100.

— szolga 66.

— zágrábi püspök 88.

Jász-Kun kerület 253.

Jászó 188, 249.

sz. Jeromos oltára 84.

sz. Jobbi apát I. Drugeth Bálint.

József király I. 209, 210, 213, 218.

II. 245, 273.

Jus spoli 10—19, 69—83, 88,

92—97, 99—102, 106, 112, 120

—123, 129, 140, 145, 150, 164,

167, 170, 171, 173, 236, 272.

Justinian császár 3.

Kacsi apát I. Korompai Péter.

Kálmán király 33, 57, 58, 60, 61.

Kálmánczai János madocsai apát 187.

Kalocsai érsekek I. Csáky Imre gr.

Frangepán Ferencz, Hethesi

Pethe Márton, Lépes Bálint

123, 218.

Kalotay Ferencz nagyvárad püspök 245.

Kamalduli szerzetesek 90.

Kapornaki apátság 125.

Kapronczai Péter Pál szepesi prépost, vál. csanádi püspök 107.

Káptalanok I. egri, esztergomi, győri, nyitrai, pozsonyi, spala-tói, szepesi, várad, veszprémi, zágrábi.

Karácson Imre 39.

Karner Antal győri püspök 280.

Károly főherczeg 107.

— frank király II. 12.

— franczia király VI. 16.

— király III. 218, 222, 228.

Karthágói zsinat (419) 3, (385) 43.

Kassa 188, 250.

Kassai templom 201. P ü s p ö k I.

Kunszt József.

sz. Katalin kápolnája 66.

Katona 51, 52.

Kecskés András 110.

Keglevics Zsigmond 196.

Kemlek vára 89.

Keresztély Ágost esztergomi érsek 211, 240—242.

Kéry János váci püspök 197.

Királyi bekegyezés 56, 62, 68, 74,

147, 273. Engedély 14, 61,

63, 66, 88, 93, 94, 96, 97, 103

—105, 107, 112—114, 116—120,

121, 123, 14, 146, 148, 156,

157, 159, 162, 171, 173, 197,

204, 209, 215, 231, 244, 245,

263, 267, 270, 283, 288. F i s-

k u s 62, 129, 142, 144, 149,

150, 155, 160, 176, 177, 211,

213, 216—218, 220, 223, 225,

230, 237, 242, 243, 264, 269.

J ó v á h a g y á s 14, 57, 64, 68,

95—97, 99, 103, 111, 119, 123,

149, 196, 209, 210, 232, 243.

K a m a r a 35, 114, 117, 119—

122, 124, 125, 127—139, 141—

145, 148—150, 152—155, 159—

161, 169, 171, 172, 176, 177,

185—193, 195, 198, 200—205,

208—211, 213, 214, 216, 217,

219, 225—229, 231—234, 237,

238, 242, 244, 245, 249. K e g y-

u r i j o g 54, 55, 71—73, 77,

93, 94, 97, 101, 115, 120, 123,

124, 140, 145, 153, 159, 165—

171, 192, 195, 200, 206—208,

217, 230, 254, 259, 262, 267, 272,

276—278, 282, 287. K i n c s-

t á r 33—35, 59, 60, 70, 76, 78,

93, 94, 97, 100, 101, 105, 106,

112, 114, 120, 121, 128, 135,

140, 147, 149, 158, 160, 171,

172, 185, 193, 196, 198—202.

- 204—210, 212—219, 224—229,
231—233, 235—241, 243, 245,
248—250, 254, 257, 265, 269,
270, 278, 284—286, 288, 289.
Megérősítés 14, 56, 57,
60—65, 68, 90, 93—99, 103,
106—112, 114, 119, 120, 123—
125, 131, 134, 149, 171, 173,
182, 183—185, 196—198, 203,
209—212, 238, 243.
- Királyok.* Angol I. István.
Francia I. Károly II., VI.,
Lajos II. Magyar I. Béla
III., IV. Endre II., III., Ferdi-
nand I., II., III., Ferencz I.
Géza, Imre, sz. István, V. Já-
nos, József I., II., Kálmán,
Károly III. Nagy Lajos, II. Lajos,
sz. László, IV. László, Lipót I.,
II., Mária Terézia, Miksa I.,
Róbert Károly, Rudolf, Ulászló
I., II., Zsigmond.
- Kisdi* Benedek esztergomi kano-
nok 184.
- Kis-Saár-Berény* 90.
- Kitonich* János a kir. javak fel-
ügyelője 131.
- Klobusiczky* Ferencz br. 202.
- Kollár* 39, 278.
- Kollonics* Lipót esztergomi érsek
200—203, 206—210, 214, 229,
248.
- Kollonicsi* egyezmény 198, 203—
206, 209, 211, 213, 214, 220,
223—225, 227—231, 236, 243,
245—248, 250, 252, 253, 256,
257, 260, 262—271, 275, 280,
281, 283, 286—288.
- Kolosváry* János csanádi püspök
107.
- Komjáth* 129.
- Kongrua* 251—253.
- Konkordátum* I. bajor, osztrák,
würtenbergi.
- Konrád* hildesheimi püspök 14.
— leibiczi plébános 70.
- Konstantinápolyi* zsinat (1156) 12.
- Kopcsányi* Mihály pozsonyi pré-
post 179.
- Korompai* Péter kacsai apát 187.
- Kovachich* 74, 76, 77.
- Kövesdi* János veszprémi püspök
107.
- Kunszt* József kassai püspök 280.
- Lajos* frank király II. 42.
— nagy, magyar király 64, II.
97—100, 102, 120, 122, 249.
- Lamormain* Vilmos atya 155,
157, 158, 160, 161, 164, 170,
233.
- Lanquedoci* zsinat (1374) 17.
- Lansér* vára 113.
- sz. László király 33, 34, 45, 47—
49. IV. 62—64, 70, 76.
- László* esztergomi prépost 62, 63,
66, 68.
— János, zágrábi püspök unoka-
öccse 89.
- Lateráni* zsinat (1059) 11, 12,
(1179) 8, 9, 86.
- Leibiczi* plébános I. Konrád.
- Lékéri* apát I. Balogh Miklós.
- Leleszi* prépost I. Somogyi Ferencz,
Vaskovics István.
- Lengyelország* 140.
- Lépes* Bálint győri püspök, kalo-
csai érsek 133, 150, 152.
- Leo* pápa X. 98.
- Lévay* Sándor 264.
- Lipót* király I. 189, 190, 192—194,
197, 199—201, 206, 207, 209—
211, 220, 225, 229, 231, 263,
282, II. 244.
- Lippay* György veszprémi püspök,
esztergomi érsek 184, 197.
- Liskei* szőlő 90.
- Listhy* János 115, 116.

- Lóránth* Ferencz kamarai tanácsos 131.
- Lósy* Imre esztergomi érsek 178, 196.
- Lócsei* plébános I. Heinrich.
- Lőrinczi*, pestmegyei birtok 90.
- Luka* 66.
- Luther* 155.
- Luzsénszky* Joakim szerémi püspök 187.
- Lyndvay* Zsigmond 182.
- Lyoni* érsek 14.
- Madocsai* apát I. Kálmánczay János.
- Magdolna*, János zágrábi püspök nővére 89.
- Magdeburgi* érsek I. Albrecht.
- Maholányi* János 227.
- Mainzi* zsinat (847) 39—41, 43.
- Majthényi* János, kir. jogügyi igazgató 226, 227.
- sz. *Margitról* nevezett dombrói egyház 89.
- S. Maria Maggiore* 84.
- Marianus* ravennai püspök 3.
- Mária Terézia* 243—246, 248, 263.
- sz. *Márton* egyháza 66.
- Márton* comes 69, 70.
- pápa V. 85, 90.
- Mattyasovszky* György 212.
- László nyitrai püspök, kancellár 202, 209—212.
- Mátyás* király I. 144, 167, II. 129.
- Mazman* Bernát esztergomi kánonok 129, 130.
- Mednyánszky* br. kancelláriai tanácsos 202.
- János 182, 226.
- Meskö* Ádám kir. ügyigazgató 210.
- sz. *Mihályi* templom 66.
- Miksa* főherczeg 126, 127.
- király I. 107, 113, 114, 120, 121, 138, 139, 142, 144, 154, 155, 167, 171.
- Minoriták* 67, 73.
- Mohácsi* vész 100, 102, 104, 122, 249.
- Molina* 139.
- Monoszlói* András veszprémi püspök 110.
- János zágrábi püspök 108.
- More* Fülöp pécsi püspök 102.
- Morvaország* 183.
- Mosmüller* Bernard 160.
- Mossóczi* Zakariás 138.
- Munkácsi* várparancsnok I. Zay Ferencz.
- Muthmer* szepesi prépost 64, 65, 68.
- Nádasdy* László csanádi püspök 236.
- nagyváradai püspök 236.
- Nagy Pál* 251, 253.
- Nagyfalvay* Gergely vál. szerémi püspök 178, 179.
- Nagykemlek vára* 89.
- Nagymihály* Ferencz kamarai tanácsos 131.
- Nagyszombat* 109, 114, 116, 117, 129, 149.
- Nagyszombati* zsinat (1611) 122, 127, 136, 142, 148, 163, (1630) 177, (1633) 178, 179, 200, 215, (1638) 178, 200 (1348) 180,
- Nagyvárad* püspökök I. Nádasdy, Kalotay Ferencz, Papp Szilágyi József.
- Nagyváthy* Ferencz 114, 116.
- Nándorfehérvár* 99.
- Némethi* birtok 63.
- Németország* 140.
- Nesselrodt* pécsi püspök 236.
- Nicolin* esztergomi prépost 62.
- Nimesi* zsinat (1096) 11.
- Novi* püspökök I. Csáky Imre gr., Ghillányi György.

Nyitra 198.

Nyitrai püspökök I. Erdődy Ádám,
Jaklin Balázs, Mattyasovszky
László, Pálfi Tamás, Palugyay
Imre, Thurzó Ferencz 123.
Kanonok I. Bolerazy István.

Okolicsányi vál. püspök 226.

Oláh Miklós esztergomi érsek 103,
107, 112—116, 120, 137, 138.

Olaszország 137, 139.

Omode 66.

Orbán pápa VIII. 183.

Országgyűlés (1298) 73—78, 81,
168, (1525) 100—102, (1580)
123, (1597) 126, (1598) 125—
127, (1619) 127, (1681) 193,
(1708) 213, (1712) 218, 219
(1714) 219, 220, 233, 256, (1720)
222, (1722) 233, 247, (1728)
242, (1833) 247—254.

Osztrák konkordátum 23—25, 257,
259—274, 278, 279, 282, 283,
285, 286, 288.

Ottó császár IV. 12, 13.

Ozorai Pipo 90.

Pache János szerencsi apát 187.

Paduai püspökség 18. Püspök
I. Venczel. Káptalan 18.

Pákay Benedek kir. személynök
138, 142, 149.

Pál pápa III. 139, 145.

— veszprémi prépost 63.

Palánk 183.

Pálfi Tamás nyitrai püspök, kan-
cellár 189.

Palóczy György esztergomi ér-
sek 90.

Pálosok 198.

Palugyay Imre nyitrai püspök 280.

Pápai engedély 14, 84—88, 90,
92, 98, 99, 104, 183. Meg-
erősítés 83—85, 92.

Pápák I. Benedek XI., XII. Boni-
fác VIII., Gelazius IX. sz.
Gergely, Gyula II. Incze VI.
Leo X. Márton V. Orbán VIII.
Pál III. Pius II., IX. Sándor
III., VII. Szilveszter II.

Papp I. Szilágyi József.

Párizsi zsinat (829) 31.

Patachich kancelláriai tanácsos
202.

Pataki szöllő 66.

Pázmándy 252.

Pázmány Péter esztergomi bibor-
nok-érsek 133—136, 138, 143,
152—155, 158, 159, 164, 174—
176, 183, 184, 196, 249.

Pécsi püspökök I. Balásfy Tamás,
Draskovich György, Gubasóczy
János, Henrik, More Fülöp, Nes-
selrodt, Sulyok György 123, 219.

Péter egri prépost 65.

Péterffy 51, 52.

— András barsi főesperes 187.

Pest 73, 99.

Pétervárad Balázs szepesi pré-
post és váci püspök 95, 107.

Pethe (Hethesi) Márton kalocsa-
i érsek 111.

Pius pápa II. 87. IX. 161.

Plomberg Henrik várkapitány 89.

Poklostói Mátyás 138.

Portugáliai főpapok 15.

Pozsgai Miklós esztergomi nagy-
prépost, cz. scopiai püspök 181.

Pozsony 80, 110, 129, 132, 133,
135, 175, 183, 188, 218, 219,
222, 228, 233.

Pozsonyi prépostok I. Kopcsányi
Mihály, Stock János 67. Kápt-
alan 138, 177, 209. Kano-
nok I. Bielavi Tamás.

Preiner győri főkapitány 133.

Prépostságok I. egri, eörsi, esz-
tergomi, sz. Istvánról nevezett

- esztergomi, leleszi, pozsonyi, sághi, szepesi, sz. Tamásról nevezett esztergomi.
- Püsky* János esztergomi kanonok, szalkai apát, vál. csanádi püspök 176, 179, 184.
- Püspökségek* 1. autuni, boszniai, corbaviai, csanádi, diakovári, egri, erdélyi, győri, hildesheimi, kassai, nagyvárad, novi, nyitrai, páduai, pécsi, rozoni, szatmári, szerémi, tinini, váci, várad, veszprémi, zágrábi, zengi.
- Radéczy* 1. Hradéczy.
- Ramiani* Péter 212.
- Rauscher* bibornok - hercegérsek 274.
- Ravasz* nádori megbízott 137.
- Ravennai* püspök 1. Marianus.
- Razvad* zemplénmegyei birtok 65.
- Rheinsi* zsinat (1131) 12.
- Ridniczi* malom 66.
- Róbert* Károly 63, 64, 81, 167, 168.
- Roger* spalatói érsek 17.
- Róma* 81, 83, 84, 87, 159, 168, 169, 207, 208, 222, 241.
- Rosolnis* György esztergomi prebendarius 118.
- Rozoni* püspök 1. Haskó Jakab.
- Rudolf*, János zágrábi püspök testvére 89.
- király 108, 126.
- Rumer* esztergomi kanonok 137.
- Ruthén* püspökök 121.
- Ságh* földje 62.
- Sághi* prépostság 174, 175.
- Salzburgi* érsekség 18.
- Samassa* József egri érsek 270.
- Sándor* pápa III. 9. VII. 18, 86.
- Scitovszky* János esztergomi érsek 261, 279, 280.
- Scolari* András várad püspök 90.
- Senkviczy* Mátyás esztergomi kanonok, orodi prépost 178, 179.
- Sennyei* István győri püspök, udvari kancellár 177, 196.
- Krisztina 196.
- Sándor 196.
- Serafin* esztergomi érsek 55.
- Sincendorffi* János kir. biztos 114.
- Somogy* megye 253.
- Somogyi* Ferencz leleszi prépost 184.
- István kir. ügyigazgató 117.
- Soproni* javadalmások 1. Hegyfalus, Hegykári István, Herczegszőlősi István. Plébános 1. Gergely.
- Spalatói* érsek 1. Roger. Káptalan 17. Főesperes 17.
- Spanyolország* 139.
- Spátay* vál. püspök 226.
- Statileo* János erdélyi püspök 106.
- Stock* János pozsonyi prépost 87.
- Strossmayer* József diakovári püspök 280.
- Sulyok* György pécsi püspök 104, 105.
- Szabolcsi* zsinat (1092) 47, 61.
- Szada* 91.
- Szakmáry* György esztergomi érsek 99—101, 137, 142, 147, 148.
- Szokolczai* pálosrendű ház 198.
- Szalkai* apát 1. Pusky János.
- Szalkay* László esztergomi érsek 137.
- Szatmár* megye 253.
- Szatmári* püspök 1. Biró László.
- Szegedi* Ferencz egri, váci püspök 186, 187, 189, 190, 197.
- Szelepcsényi* György esztergomi érsek 188, 189, 194, 197.
- Szell* Imre vas megyei követ 247.
- Szepesi* prépostság 90. *Prépostok* 1. Back Gáspár, Kapronczai

Péter Pál, Muthmer, Pétervárady Balázs. Káptalan 64, 66, 90. Plébánosok 70, 76, 77. Pap 208. Főispán 1. Thurzó. 70, 77.

Szerémi püspökök 1. Bőjte Miklós, Luzsénszky Joakim, Nagyfalvay Gergely 187.

Szerémi apát 1. Pache János.

Szilágyi János 130.

— Papp József nagyvárad püspök 269.

Szilvaszter pápa II. 34, 35, 165, 231.

Szinyér 99.

Szluha 253.

Szuhay István 137.

Tamás esztergomi érsek 63.

Tarnóczy 250.

Telegdi János esztergomi nagyprépost, várad püspök 130.

— Miklós esztergomi olvasó kanonok, pécsi püspök 108, 109, 114, 116, 137.

Telekessy István egri püspök 198, 200, 202, 250.

Thun Leo gr. 260.

Thurzó Ferencz nyitrai püspök 107, 139.

— Szaniszló szepesi főispán 5, 107.

— Zsigmond 138.

Timon Ákos 271—275, 278.

Timini püspökök 1. Bartók István, Jakusich György 108.

Toledói zsinat (647) 5.

Torontál megye 252, 253.

Tothi birtok 63.

Traw város 79.

Trencsén megye 251, 252.

Tridenti zsinat 20—22, 141, 147, 154, 157, 160.

Túróczy Ádám 130.

Ujlaky Ferencz 138.

— Lőrincz 102.

Ujvár 183, 249.

Ulászló király I. 90. II. 96—98, 120.

Usali Péter érseki jószágigazgató 114.

Váci püspökség 144. Püspökök 1. Dávid Pál, Draskovich György, Dvornikovich Mihály, Kéry János, Pétervárady Balázs, Szegedi Ferencz 123, 219. Segéd püspök 1. Berkes.

Várad egyház 64, 91. Püspökség 144. Püspökök 1. András, Bársony György, Berkovich Ágoston, Bornemissza György, Demeter, Farkas Bálint, Scolari András, Telegdi János, Zozimas 219. Káptalan 84, 85, 91.

Várdai Ferencz erdélyi püspök 100.

— Pál egri püspök, esztergomi érsek 144, 249.

Vásárhelyi István provizor 129.

Vaskovics István leleszi prépost 187.

Vas megye 247, 253.

Vaurensi zsinat (1368) 17.

Véghelyek fentartása és segélyezése 99, 102, 108, 110, 112, 134, 158—160, 163, 172, 180, 183, 185, 190—195, 197, 198, 205, 211, 212, 218, 220, 223, 225, 230, 232, 241, 244, 280, 282.

Venczel 117.

— páduai püspök 18.

Verancsics Antal esztergomi érsek 108, 138.

— Faustus 138.

Veresegyház 91.

Veszprémi egyház 69. Püspökök 1. Dávid Pál, Kövesdi János,

- Lippay György, Monoszlói
 András, Volkra Ottó, Zlaudus
 108, 227. Káptalan 176.
 Prépóst l. Pál. Kanonok
 l. János.
- Viechter Ignác kamarai tanácsos
 226, 227.
- Volkra Ottó veszprémi püspök
 211, 226.
- Werbőczy István 98. Hármaskönyve 36, 123, 124, 147, 213, 231, 232, 237, 262, 280.
- Werner József br. 274.
- Wlassics Gyula 266, 269.
- Württembergi konkordátum 23.
- Zágráb 82.
- Zágrábi egyház 89. Püspökség 144. Püspökök l. Ágoston, Domitrovich Péter, Eberhard, János, Monoszlói János. Káptalan 89, 129, 174—176, 184. Kanonok l. Ivance Benedek.
- Zala megye 250, 251, 253.
- Zalatnaky György esztergomi nagyprépóst, egri helynök 118, 119.
- Zalavári apátság 125.
- Zay Ferencz munkácsi várparancsnok 121.
- Zemplén megye 247, 253.
- Zengi püspökség 144.
- Zermegh János kir. biztos 114.
- Zlathinay György esztergomi kanonok 117.
- Zlaudus veszprémi püspök 69.
- Zozimas váradi püspök 63.
- Zsigmond király 85, 89, 90, 144 167.
- Zsinatok l. aacheni, antiochiai, budai, calchuti, chalcedoni, clermonti, esztergomi, karthágói, konstantinápolyi, lanquedoci, lateráni, mainzi, nagyszombati, nimesi, párizsi, rheimsi, szabolcsi, toledói, tridenti, vaurensi.